



Westerbegraafplaats

Beheerplan geheel

(beschermde deel werd goedgekeurd
door Onroerend Erfgoed op 29/10/2019)

**DEPARTEMENT STEDELIJKE ONTWIKKELING
GROENDIENST**

Betreft : Westerbegraafplaats

Ligging : Gent

Beschermingsbesluit : Westerbegraafplaats met oorlogsmonumenten, 13/07/1996

Beheerplan opgemaakt door: Stad Gent (Groendienst, departement Stedelijke Ontwikkeling) i.s.m.
externe deskundigen Anne-Mie Havermans en Architectenbureau Maarten Dobbelaere

Opdrachtgever : Stad Gent, Botermarkt 1, 9000 Gent

Goedgekeurd door Onroerend Erfgoed op 29/10/2019

Inhoud

I	IDENTIFICATIE EN AFBAKENING VAN HET BEOOGDE GEBIED.....	5
I.1	Opdrachtschrijving.....	5
I.2	Identificatie.....	6
I.2.1	Situering.....	6
I.2.2	Statuut van het beschermd onroerend erfgoed	8
I.2.3	Statuut van het niet-beschermd gedeelte	9
I.3	Randvoorwaarden	10
II	HISTORISCHE NOTA	12
II.1	Chronologie aan de hand van historisch kaartmateriaal en orthofoto's	12
II.2	De historiek van de stedelijke begraafplaats van Gent, heden gekend onder de naam Westerbegraafplaats (1866-heden)	15
II.2.1	Geuzenkerkhof	15
II.2.2	Aankoop eerste -heden beschermd- deel (1866, 4,8330 ha).....	16
II.2.3	Opmaak visie (1866-1867).....	18
II.2.4	Ontwerpers: Adolphe Pauli, Jean Hofman en Charles Van Rysselberghe.....	19
II.2.5	Keuze voor parkbegraafplaats, meer bepaald “un jardin anglais”	22
II.2.6	Inrichtingswerken (1867-1881) en opening (1873).....	28
II.2.7	Ontwerp voor de zuilengang met ondergrondse graf galerij (1874)	28
II.2.8	Latere aankopen grond en uitbreidingen van de begraafplaats	32
II.2.9	Vernielingen aangebracht tijdens WOII	47
II.3	De historiek van het bouwkundig erfgoed	49
II.3.1	Infrastructuur	49
II.3.2	Beschermd gedenktekens	80
II.3.3	Gedenktekens op het niet-beschermd gedeelte.....	98
II.3.4	Graftekens	101
II.4	De historiek van het landschappelijk erfgoed	105
II.4.1	De toegangslaan	105
II.4.2	Drainage (1868, 1912)	108
II.4.3	Beplanting.....	109
II.4.4	Ophogen en nivellering terrein (1868, ca 1895, 1910, 1922, 19).....	111
II.4.5	Aanleg paden.....	120
II.4.6	Militaire Ereperken, buiten het beschermd gedeelte	126
II.4.7	Kinderperken	150
III	BESCHRIJVING EN INVENTARIS - BESTAANDE TOESTAND.....	152
III.1	Erfgoedelementen binnen de afbakening.....	152
III.1.1	Algemene beschrijving/typering en ruimtelijke context.....	152
III.1.2	Bouwkundig erfgoed	152
III.1.3	Landschappelijk erfgoed.....	205
III.2	Niet-erfgoedelementen binnen het groenobject.....	218
III.2.1	Beleving en gebruik	220
III.2.2	Biotiek (Zie ook beschrijving onder III.1.3)	234
III.2.3	Abiotiek	239
III.2.4	Omgeving.....	241

III.2.5	Huidig beheer	242
IV	BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN.....	246
IV.1	Het beschermd gedeelte, ontworpen als landschapspark.....	246
IV.1.1	De artistieke waarde	246
IV.1.2	De historische waarde.....	247
IV.1.3	Concrete aanduiding van de waardevolle erfgoedelementen.....	248
IV.2	Duits “Zeppelin”-monument en het monument van de geallieerden	249
IV.2.2	De historische waarde	249
IV.3	Criteria gehanteerd voor het bepalen van de waarde van de graftekens	251
IV.3.1	De criteria en waarden toegekend aan de graftekens.....	251
V	VISIE OP HET TOEKOMSTIGE BEHEER.....	253
V.1	Erfgoedelementen binnen de afbakening.....	253
V.1.1	Landschappelijk erfgoed.....	253
V.1.2	Bouwkundig erfgoed	259
V.2	Niet-erfgoedelementen binnen het groenobject.....	263
V.2.1	Hoofddoelstellingen	263
V.2.2	Nevendoelstellingen.....	263
V.2.2.1	Ruimte creëren	263
V.3	Ontwerp en beheerplan	270
VI	OPSOMMING VAN DE WERKZAAMHEDEN.....	272
VI.1	Werkzaamheden binnen de afbakening	272
VI.1.1	Bouwkundig erfgoed	273
VI.1.2	Landschappelijk erfgoed.....	278
VI.2	Werkzaamheden niet-erfgoedelementen.....	286
VI.2.1	Beheermaatregelen.....	287
VI.2.2	Inrichtingswerken.....	290
VI.2.3	Andere maatregelen.....	292
VII	OPVOLGING	295
VIII	BIJLAGEN	296
VIII.1	Wettelijk vereiste bijlagen.....	296
VIII.2	Overzicht onderzochte thema’s	297
VIII.3	Kaarten	299
VIII.4	Beheerfiches.....	299
VIII.5	Opvolging en planning beheer	299
VIII.6	Participatie	300
VIII.6.1	Bevraging bomenploeg-tuiniers-grafmakers Wanneer en door wie is die bevraging gebeurd, verslag door?)	300
VIII.6.2	Verslag inspraakavond 13/06/2017	302
IX	BIBLIOGRAFIE	315

I IDENTIFICATIE EN AFBAKENING VAN HET BEOOGDE GEBIED

I.1 Opdrachtomschrijving

Het deskundig beheer van onroerend erfgoed vraagt een opvolging in de tijd en een investering in middelen. De meeste beheerwerkzaamheden vallen onder regulier onderhoud. Soms zijn ingrijpender of uitzonderlijke werkzaamheden nodig om het voortbestaan van het erfgoed te garanderen of om het voor een langere periode in goede staat te brengen.

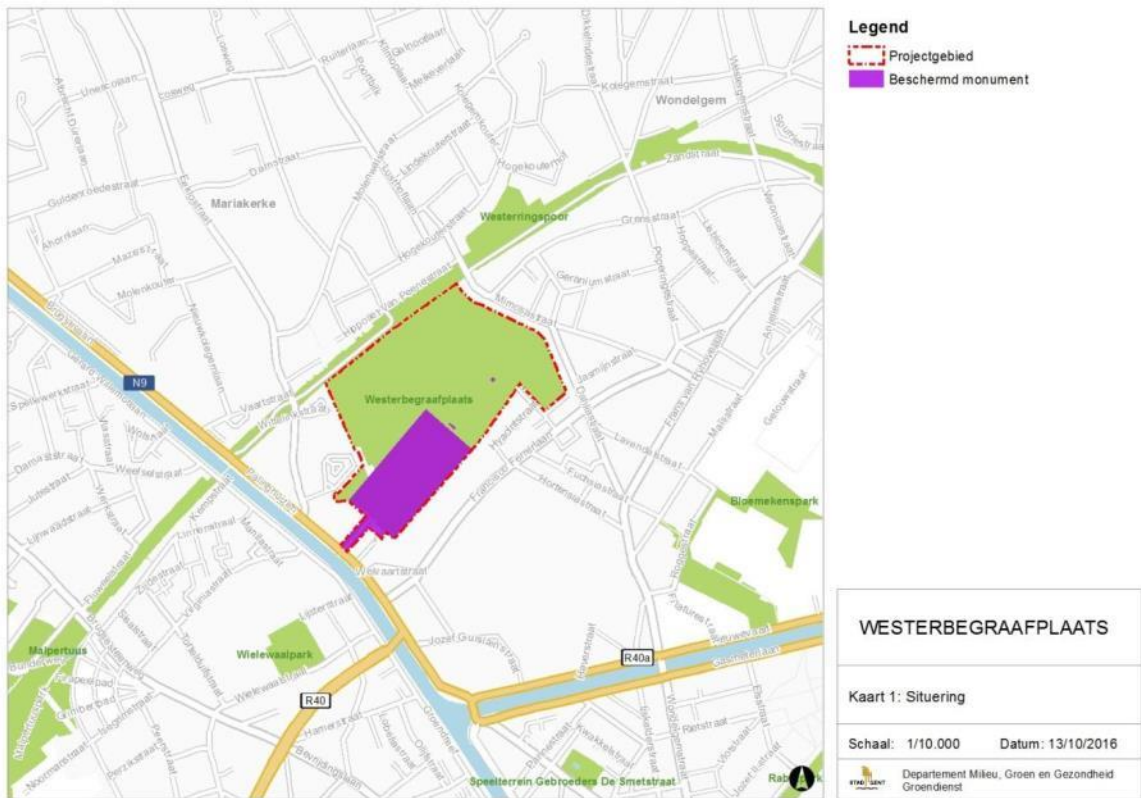
Het opstellen van een beheersplan heeft tot doel inzicht te verschaffen in het beheer van het betreffende erfgoed. Daarbij worden, vanuit de historische studie en de inventarisatie van het erfgoed, doelstellingen vastgelegd om het erfgoed en de erfgoedwaarden te vrijwaren, te verbeteren en eventueel te herstellen. Om de doelstellingen te bereiken worden ze uitgewerkt in beheersmaatregelen en werkzaamheden die in de tijd gepland worden en waarvoor een begroting kan worden opgesteld.

Het beheersplan is een instrument dat inzicht verschaft over de wijze, de frequentie en de kostprijs van het onderhoud van het onroerend erfgoed op lange termijn.

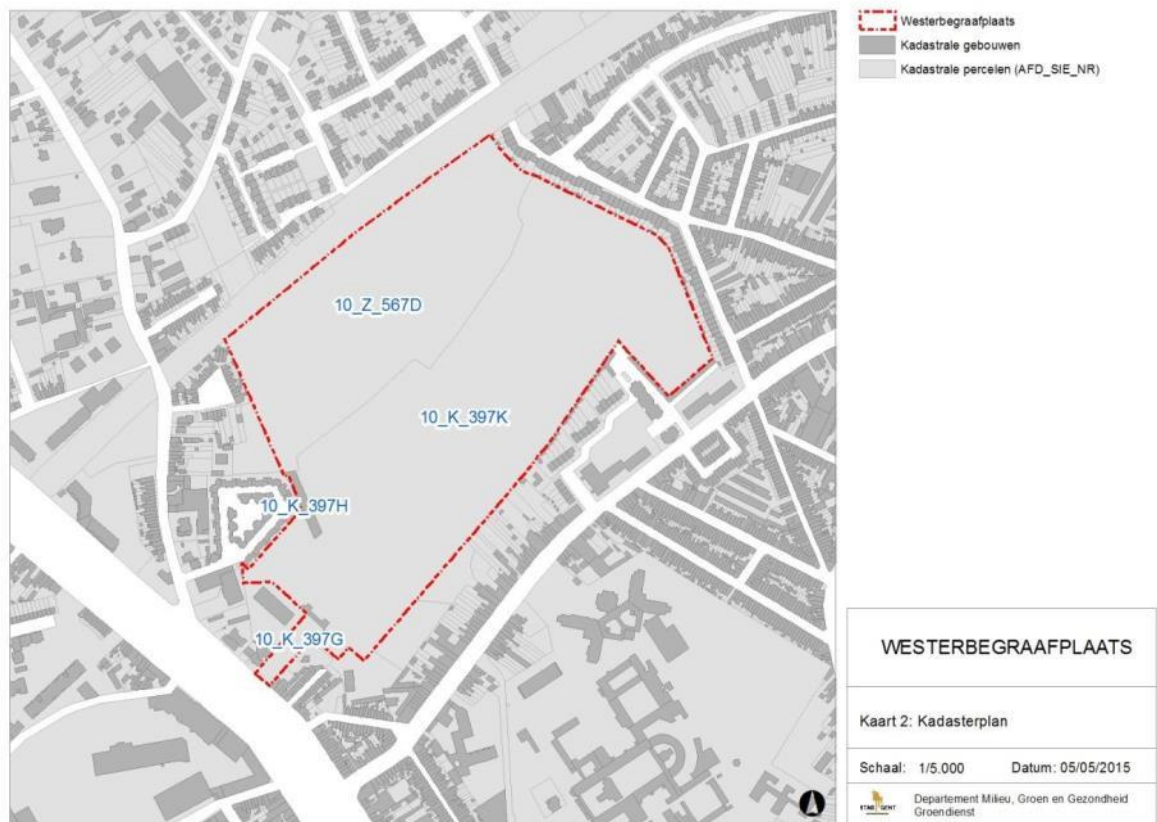
I.2 Identificatie

I.2.1 Situering

Naam groenobject:	Westerbegraafplaats
Adres:	Palinghuizen 143, 9000 Gent
Oppervlakte:	20,3 ha (bron: kadaster)
Beheerder groenobject:	Stad Gent
Projectleider:	Andreas Demey
Controleur:	Peter Hoebeke
Extern deskundige funerair erfgoed	Anne-Mie Havermans, kunsthistorica
Externe architect	Architectenbureau Maarten Dobbelaere
Onderhoudsafdeling:	Westerbegraafplaats
Eigenaar :	Stad Gent
Kadastrale gegevens:	GENT 10 AFD, sectie Z: 567D GENT 10 AFD, sectie K: 397G, 397H, 397K
Beschermingsbesluit datum:	13/07/1996
Beschermingsbesluit inhoud:	<ul style="list-style-type: none">• Het oudste gedeelte van de Westerbegraafplaats met inbegrip van de toegangsdreef, het poortgebouw, de ommuring en de graftekens• twee oorlogsmonumenten op de westerbegraafplaats:<ul style="list-style-type: none">- Oorlogsmonument Geallieerden- Grafmonument bemanning Duitse zeppelin
Beschermingsstatuut:	monument
vastgesteld als bouwkundig erfgoed op 27-11-2011:	Oorlogsgedenkteken Franse soldaten Oorlogsgedenkteken Belgische militairen Oorlogsgedenkteken Gentse militairen Het niet beschermde gedeelte van de begraafplaats



Kaart 1 'Situering'



Kaart 2 'Kadastrale gegevens'

1.2.2 *Statuut van het beschermd onroerend erfgoed*

Beschermd gedeelte, ontworpen als landschapspark ¹

Kadasternummer:	GENT 10 AFD, sectie K: 397F (deel); 397G (toegangsdreef)
Beschermingsbesluit:	besluit nr. 3076
Datum Ministerieel besluit:	13-07-1996
Datum publicatie Belgische Staatsblad:	28-11-1996
Type: monument	
Objectnummer Onroerend Erfgoed:	4.01/44021/567.1 /OOooooo6

De **historische waarde** wordt in het beschermingsbesluit als volgt omschreven:

“als begraafplaats van vooraanstaande personen, bekende namen uit de politieke wereld, voorname figuren uit de Vlaamse cultuurgeschiedenis, wetenschapslui en kunstenaars.

als landschappelijk waardevol beeld van de begraafplaats door de bijzondere ruimtelijke opbouw gevormd door een parkaanleg in landschapsstijl binnen een rechthoekige ommuring, één van de twee bewaarde begraafplaatsen in België volgens dergelijk concept en tevens het oudste voorbeeld.”

De **artistieke waarde** wordt in het beschermingsbesluit als volgt omschreven:

“als voorbeeld van een landschapsbegraafplaats aangelegd in 1869-1872 en opmerkelijk voor het rijke en diverse aanbod van funeraire monumenten naar ontwerp van befaamde beeldhouwers en architecten en vakkundig uitgevoerd door steenkappers en bronsgieters, en verfraaid met symbolen zowel ontleend aan de vrijzinnige als aan de christelijke funeraire cultuur.”

Concreet slaat de bescherming op het totale beeld van het beschermd gedeelte van de begraafplaats, zowel op de monumenten, muren, groenelementen en padenstructuur.

Duits en geallieerd oorlogsmonument ²

Kadasternummer:	GENT 10 AFD, sectie K: 397F (deel)
Beschermingsbesluit:	besluit nr. 3076
Datum Ministerieel besluit:	13-07-1996
Datum publicatie Belgische Staatsblad:	28-11-1996
Type: monument	
Objectnummer Onroerend Erfgoed:	4.01/44021/567.1 /OOooooo6

De **historische waarde** wordt in het beschermingsbesluit als volgt omschreven:

“als monumentale oorlogsmonumenten, enerzijds ter herdenking van de Eerste Wereldoorlog van beeldhouwer Carl De Cock opgetrokken in Euvillesteen in Art Decostijl en onthuld in 1924, ingeplant in het perspectief van het landschapspark en de toegang en ten tweede, in dezelfde as, het arduinen oorlogsmonument ter nagedachtenis van de zeppelin LZ 37 op 7 juni 1915 door de Engelse piloot Warnefort is een ontwerp van Prof. Kreiss.”

De **artistieke waarde** wordt in het beschermingsbesluit als volgt omschreven:

“als monumentale oorlogsmonumenten met markante sculpturale en architecturale kwaliteiten, respectievelijk ontworpen door een bekende beeldhouwer Carl De Cock en een Duitse professor Kreiss.”

¹ <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/3076>

² <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/3076>

1.2.3 Statuut van het niet-beschermd gedeelte

Vastgesteld als bouwkundig erfgoed

Het niet als monument beschermde gedeelte is vastgesteld als bouwkundig erfgoed in de Inventaris van Bouwkundig Erfgoed van het Agentschap Onroerend Erfgoed (Vlaamse Overheid).³ De minister bevoegd voor het onroerend erfgoed heeft bevestigd dat alle erfgoeditems op deze vastgestelde lijst erfgoedwaarde(n) bezitten en nog altijd bewaard zijn.

Het gaat zowel om de begraafplaats als geheel als specifiek om de gedenktekens voor de Fransen 1870-1872, de Belgen WOI en voor de Gentse militaire oorlogsdoden WOI.

Juridische implicaties

Erfgoedobjecten die waardevol zijn, maar niet beschermd, krijgen hierdoor toch een aantal -minder ingrijpende - algemene en specifieke rechtsgevolgen.⁴

Voor het niet-beschermd gedeelte moet bovendien worden voldaan aan de *verplichting tot opmaak van een van lijst graftekens van lokaal historisch belang*, zoals opgelegd door het *decreet op de begraafplaatsen van 16 januari 2004*.

Voor het beheer van het niet-beschermd gedeelte van de begraafplaats kan beroep gedaan worden *op subsidies van de provincie Oost-Vlaanderen (subsidie 40%)*.

Indien gewenst kan de stad het onderzoek van het niet-beschermd gedeelte ter motivering voorleggen om elementen of gehelen van de begraafplaats bijkomend te laten beschermen door de Vlaamse Overheid (subsidie tot 80%).

³ <https://besluiten.onroenderfgoed.be/besluiten/5825>, geraadpleegd op 28 juni 2017.

⁴ <https://www.onroenderfgoed.be/nl/bescherming/vastgestelde-inventarissen/rechtsgevolgen/>

I.3 Randvoorwaarden

Gewestplan

De Westerbegraafplaats binnen de ommuring is bestemd als gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbaar nut. Volgende zones binnen het projectgebied, maar buiten de ommuring zijn bestemd als woongebied: de toegangsdreef (1), de afscheidruimte (2), en het bosje naast het Antoine van Hoorebekehof (3).



Kaart 3 'Gewestplan'

Situering in het Groenstructuurplan van Gent

In de gewenste ruimtelijke groenstructuur wordt de Westerbegraafplaats als 'kleine natuurkern' aangeduid, gelegen langs het Westerringspoor - de groene recreatieve as die langs de vroegere ringspoorweg loopt, en de Brugse Vaart. Het Westerringspoor fungeert als natuurverbinding met het stedelijk natuurreserveaat Bourgoyen-Ossemeersen, waarlangs de Westerbegraafplaats een stapsteen is. De Westerbegraafplaats is waardevol voor de kwaliteit van de woonomgeving, is landschappelijk waardevol voor passanten, en speelt een rol als woongroen. De noordoostelijke hoek van de begraafplaats, gelegen naast de woonblokken in de Francisco Ferrerlaan, is aangeduid als gewenste plek voor een wijkpark. Langs de muur bevinden zich garageboxen. De hoofdingang aan de Palinghuizen grenst aan een zoekzone voor een bijkomend wijkpark.

In de na te streven ruimtelijke groenstructuur wordt de Westerbegraafplaats als 'kleine natuurkern' aangeduid, langs het Westerringspoor - en de Brugse Vaart. Het Westerringspoor is een groene recreatieve as die langs de vroegere ringspoorweg loopt en als natuurverbinding met het stedelijk natuurreserveaat Bourgoyen-Ossemeersen fungeert. De Westerbegraafplaats is daarin een stapsteen. De Westerbegraafplaats is waardevol voor de kwaliteit van de woonomgeving, is landschappelijk waardevol voor passanten, en speelt een rol als woongroen. De noordoostelijke hoek van de

begraafplaats, gelegen naast de woonblokken in de Francisco Ferrerlaan, is aangeduid als gewenste plek voor een wijkpark. Langs de muur bevinden zich garageboxen. De hoofdingang aan de Palinghuizen grenst aan een zoekzone voor een bijkomend wijkpark.



Kaart 6 'Gewenste groenstructuur – omgeving Westerbegraafplaats'

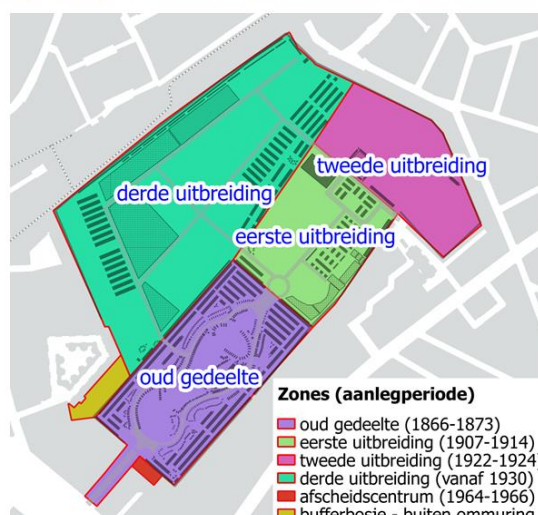
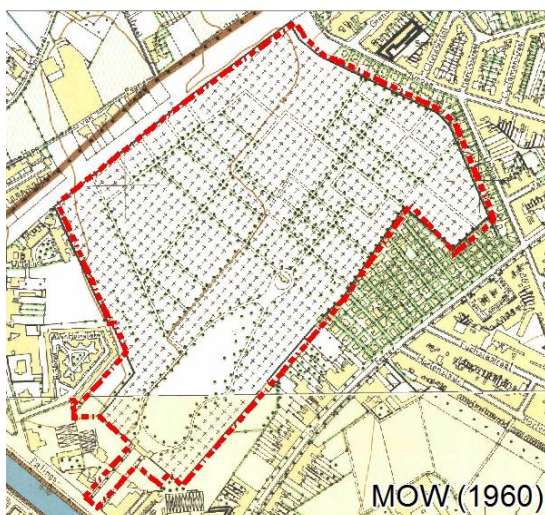
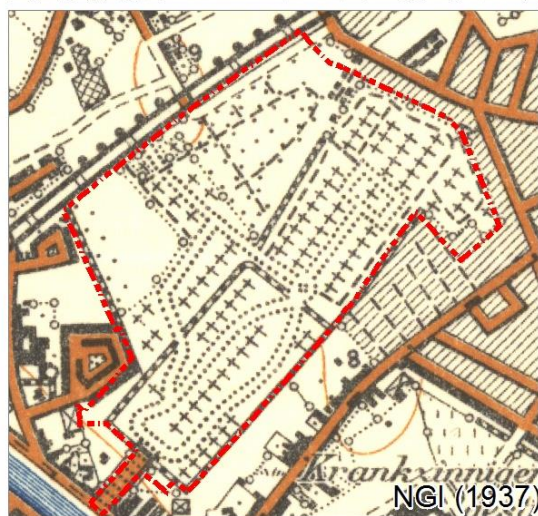
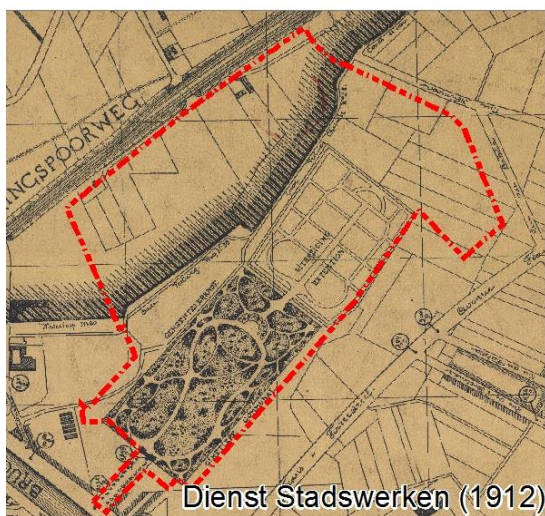
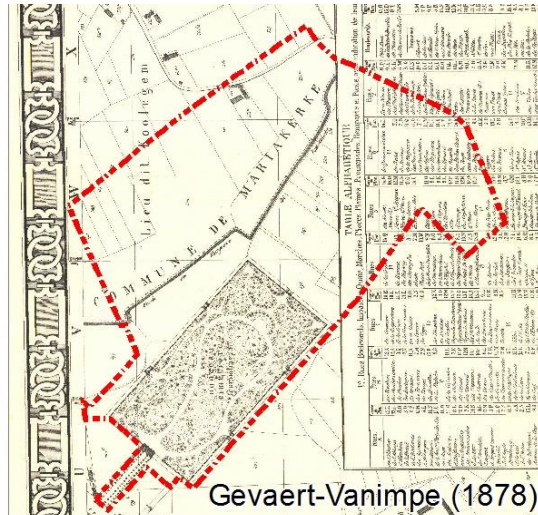
Overeenkomsten

- De Commonwealth War Graves Commission onderhoudt de twee Commonwealth erepleinen (WO I en WO II) en individuele Commonwealth graven (WO II) van gesneuvelden op het gemengd plein.
- Er is een imker actief op de begraafplaats, naast het dienstgebouw. Hij kreeg hiervoor mondeling toestemming van Rudy D'Hooghe

II HISTORISCHE NOTA

II.1 Chronologie aan de hand van historisch kaartmateriaal en orthofoto's

Historische kaarten illustreren duidelijk de ontwikkeling van de Westerbegraafplaats. Na de aankoop van diverse percelen voor het oudste, beschermde, deel volgden nog drie uitbreidingen. Daarbij blijkt dat tussen de datum van aankoop en de in gebruik name van nieuwe percelen enige jaren konden verstrijken. Die tussenperiode was dan nodig voor inrichtingswerken.



Landbouwlandschap in 1777

De Ferrariskaart (1777) schetst de omgeving van waar heden de Westerbegraafplaats is gesitueerd, als een kleinschalig landbouwlandschap dat doorkruist wordt met buurtwegen. Sommige akkers en verspreide bebouwing met omringende boomgaard zijn afgebakend door rijen van (knot)bomen.

Oudste gedeelte (1866-1873)

Op het percelenplan van Gevaert en Vanimpe (1878) is het oudste gedeelte te zien, dat is aangekocht in 1866. Samen met de grond voor de toegangsdreef ging het om 4,833 ha. De werken startten in 1867 en de begraafplaats werd in gebruik genomen in 1873. Op dit plan heeft de toegangsdreef een dubbele bomenrij aan weerszijden. De dreven- en padenstructuur binnen de ommuring wijkt sterk af van het huidige patroon. Behalve het poortgebouw, sluit de padenstructuur aan op 5 kleinere poorten in de ommuring. Die hebben geen aansluiting bij enig pad in de omgeving.

Eerste uitbreiding (1907-1914)

Op een kaart van de Dienst Stadswerken (1912) is de eerste uitbreiding ten noordoosten van het oud gedeelte herkenbaar. De 3,4492 ha werd in 1907 aangekocht en kon na inrichtingswerken begin 1914 in gebruik worden genomen. De symmetrische drevenstructuur is vandaag nog grotendeels aanwezig. De padenstructuur van het oud gedeelte is dezelfde als op de kaart van Gevaert en Vanimpe. De toegangsdreef wordt geflankeerd door een enkele bomenrij aan weerszijden. De eerste uitbreiding werd ommuurd. De muur ten westen is nog zichtbaar op de topokaart van 1937. Deze bestaat vandaag niet meer.

Tweede uitbreiding (1922-1924)

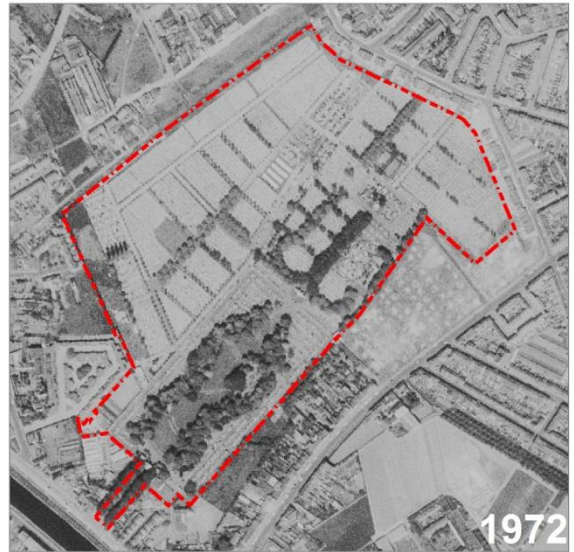
Op de topokaart van 1937 zien we dat ten noorden en noordoosten van de eerste uitbreiding de tweede uitbreiding in gebruik genomen is. Dit stuk werd aangekocht in 1924 (zie II.2.8.2). Van de 6,73 ha die werden aangekocht, werd zo'n 3,1 ha aangewend voor uitbreiding van de begraafplaats en begrensd door een draadafsluiting. De rest (omgeving van de huidige woontorens langs de Francisco Ferrerlaan aan ingang Leliestraat) werd gebruikt voor de aanleg van noodwoningen om "tijdelijk" te voorzien in de woningnood (zichtbaar op de kaart van 1960).

Derde uitbreiding (vanaf 1930)

Op de topokaart van 1937 is aangegeven dat ten westen van het oud gedeelte en de twee eerste uitbreidingen ook de derde uitbreiding in gebruik genomen wordt. De huidige militaire erepleinen WOII in het westen, en de noordelijke zone met huidige actieve pleinen en het kinderperk waren in 1937 nog niet in gebruik. In de noordelijke zone is wel een padenstructuur zichtbaar die de huidige dreven benaderd, wat aangeeft dat de aanleg van deze zone aan de gang was. De luchtfoto van 1952 (zie orthofotoreeks) maakt duidelijk dat de meest noordelijk gelegen zone ook toen nog in aanleg was. Op de kaart van het Ministerie voor Openbare Werken van 1960 heeft de begraafplaats grotendeels zijn huidige inrichting bereikt (m.u.v. het afscheidscentrum, dat tussen 1964-1966 werd gebouwd). De begraafplaats is nu volledig ommuurd.

Evolutie landschap

Op de orthofotoreeks (vanaf 1952) zien we dat de grafpleinen niet begroeid zijn tot in 2002. Op dat moment is de vergrassing gestart. Tegen 2015 zijn alle grafpleinen met gras begroeid. De centrale grasvelden in het oud gedeelte zijn altijd al grasland geweest. De bomenstructuur in het oud gedeelte blijft min of meer ongewijzigd sinds de jaren 1950. De bomenstructuur in de westelijke recente delen lijkt heraangelegd te zijn rond 1970. In 1990-2002 zijn individuele grafpleinen omzoomd met hagenrijen. Enkele bomenrijen tussen grafpleinen in het westelijke deel, nog zichtbaar in 1990, zijn vervangen door hagen tegen 2002. Zo goed als alle hagen zijn verdwenen in 2015.



WESTERBEGRAAFPLAATS

Kaart: Orthofotoreeks

Schaal: 1:7.500

Datum: 17/10/2016

Departement Publieke Ruimte
Groendienst

II.2 De historiek van de stedelijke begraafplaats van Gent, heden gekend onder de naam Westerbegraafplaats (1866-heden)⁵

De stedelijke begraafplaats van Gent wordt in de archieven ook aangeduid als gemeentelijk kerkhof, nieuwe begraafplaats aan de voormalige Brugse Poort/Brugschepoort en in de loop van de 20^{ste} eeuw steeds meer als Westerbegraafplaats.

II.2.1 Geuzenkerkhof

Op het oudste, beschermde gedeelte resten heden nog enkel de eeuwigdurende vergunningen op grafkelders van notabelen uit de 19^{de} en 20^{ste} eeuw. De graven in gewone grond zijn verdwenen. Dit geeft een vertekend beeld van de oorspronkelijke situatie, want de begraafplaats was vanaf 1 januari 1873 in gebruik voor alle lagen van de bevolking. Daarvan was de meerderheid trouwens katholiek. Toch is de naam geuzenkerkhof terecht. Nog voor de inrichting heerste een dispuut over het al dan niet als geheel wijden van de grond. Dezelfde “kerkhofstrijd” had plaats naar aanleiding van de op te richten stedelijke begraafplaatsen van Antwerpen (opening 1875, Kielbegraafplaats = voorganger Schoonselhof) en Brussel (opening 1877). Niet toevallig stonden ook deze steden toen onder liberaal bestuur. De felheid van de strijd kan enkel begrepen worden vanuit de voorgeschiedenis (zie bijlage). In de vroege 19^{de} eeuw was het beheer van de parochiale begraafplaatsen overgegaan in handen van de gemeente. De clerus had moeite om dit los te laten. De steden waren in hun recht wanneer ze geen afgescheiden gedeelte voorzagen. Aangezien de Belgische grondwet de vrijheid van godsdienst voorop stelt, was en is de opdeling per geloof niet toegestaan. Het Gentse stadsbestuur had geen bezwaar tegen het wijden van de begraafplaats of grafpercelen, zolang er maar geen opdeling was in zones naar overtuiging.



De eerste jaren na de in gebruik name van de Westerbegraafplaats werden vertroebeld door de ban die, net voor de opening, werd uitgesproken door bisschop Bracq: “De plechtigheden der begravenis zullen op het nieuw ongewijd kerkhof niet geschieden, maar enkelijk in de Kerk, en de lijken zullen door geen priester naar gezegd kerkhof vergezeld worden”.⁶ De ban op de Westerbegraafplaats zou pas op 16 juli 1919 officieel opgeheven worden door bisschop Emile Seghers. Toch is te merken aan de talrijke 19^{de}-eeuwse graftekens, voorzien van kruisen en katholieke symbolen en zinsneden als “een gebed a.u.b.” dat katholieken wel degelijk begraven werden op de Westerbegraafplaats. Katholieken, joden, protestanten en vrijdenkers werden op de Westerbegraafplaats zonder onderscheid naast elkaar begraven.

Smets-Toch-Patijn (AAKE 01 28, vergunning: 1885) op kussen : UNE PRIERE S'IL VOUS PLAÏT. (Foto Anne-Mie Havermans, 7 maart 2017).

⁵ De geschiedenis van de Gentse begraafplaatsen in de 18^{de} en 19^{de} eeuw te Gent is te vinden in bijlage.

⁶ Brief van 28 december 1872 van bisschop van Gent aan de inwoners der Gentse parochies, SAG, MA CC 1b.

II.2.2 Aankoop eerste -heden beschermde- deel (1866, 4,8330 ha)⁷

De Gentse gemeenteraad nam op 18 april 1863 de principiële beslissing om over te gaan tot de aanleg van een nieuwe begraafplaats. Op 26 juli 1866 besprak de gemeenteraad het voorstel om grond aan te kopen aan Palinghuizen en op 25 augustus 1866 werd goedkeuring gegeven om de diverse percelen voor in totaal 4 ha 83 a 30 ca aan te kopen voor 80 988,50 fr. Het Koninklijk Besluit van 10 november 1866 stond de aankoop toe. De verkoop van de negen percelen vond plaats op 17 september en op 18 oktober 1866. Volgens het "Verslag over het bestuur en den toestand der zaken van de stad Gent in 1866" betrof het onderstaande percelen. In het dossier van aankoop (SAG) en het kadasterplan dat gevoegd is bij het gemeenteraadsbesluit van 25 augustus 1866 staan andere namen (hieronder in blauw). De lijst van het "verslag 1866" lijkt niet geheel volledig te zijn, er ontbreekt bijvoorbeeld een deel van sectie K nr. 398, gekocht van baron Louis Eugene Dons.

1. Perceel sectie K, nr. 393 (94 are) voor 15980 fr. van het echtpaar graaf Octave d' Oultremont de Duras en markiezin d' Ennetières, wonende te Brussel
2. Perceel sectie K, n° 394 (23,70 are) voor 5303 fr. van Edouard Pulinx, pleitbezorger te Gent
3. Een strook van perceel sectie K nr. 299a (2,70 are) voor 540 fr. van mijnheer H.J. De Turck, wonende te Gent. [deel van huidige toegangsdrif] [Dons-Staelens Aug](#)
4. Perceel sectie K, nr. 396 (31,50 are) voor 4725 fr. van het echtpaar Adolphe-Marie De Smet.
5. Perceel sectie K, nr. 395 (1 ha, 55 are, 30 ca) voor 23295 fr. van het echtpaar Adolphe-Marie De Smet.

De volgende vier percelen werden gekocht van baron Dons de Lovendeghem en Delphine van Eyll, douairière Eugène baron Dons de Lovendeghem.

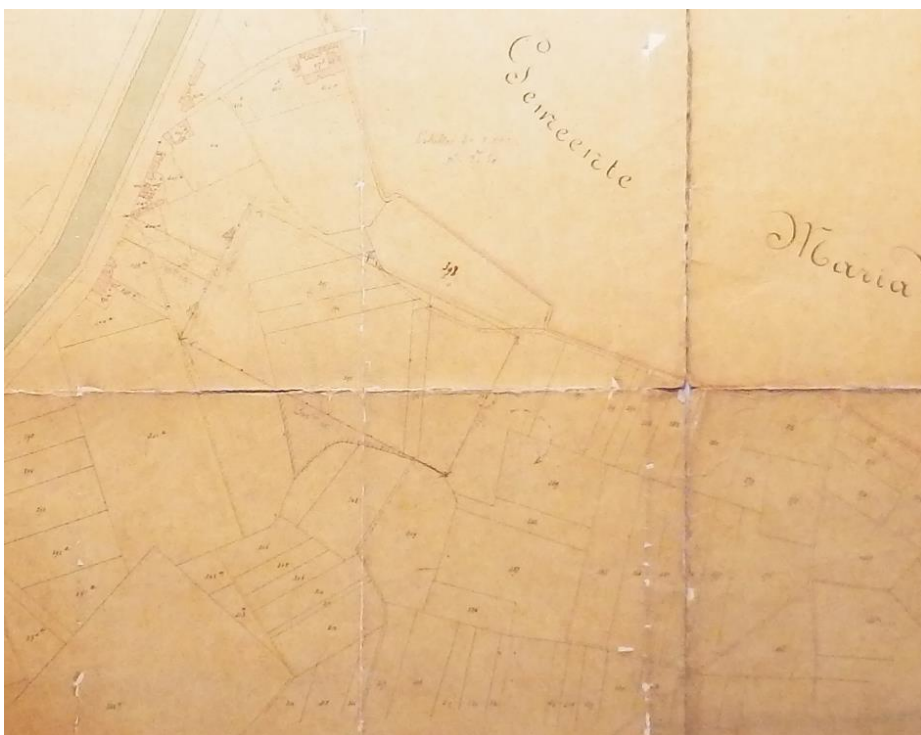
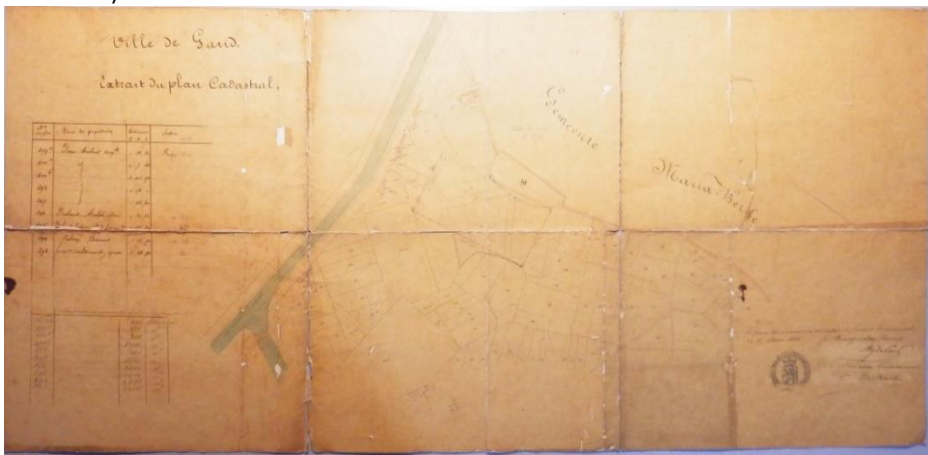
6. Een strook van sectie K nr. 400a (3 are) voor 600 fr. [Dons-Staelens Aug](#)
7. Een deel van sectie K nr. 400b (1 ha 29 are 10 ca) voor 23883,50 fr. [Dons-Staelens Aug](#)
8. Een strook van sectie K nr. 397 (10 are) voor 900 fr. [Dons-Staelens Aug](#)
9. Een deel van sectie K nr. 397 (36 are) voor 5760 fr. [Dons-Staelens Aug](#)

De pachters kregen een officieel bericht om op kerstavond 1866 de grond ter beschikking te stellen.



⁷ Dossier aankoop met akte: SAG Inv. 155 werken aan stadsgebouwen reeks F en VI, doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2, omslag 1 F134_1. Verslag over het bestuur en den toestand der zaken van de stad Gent in 1866, Gent 1867, pg. 11-12.

Detail primitief kadasterplan Gent Sectie K, Percelen van 1 tot 419, 'Roygem' [1830-1833]. (AR-gedigitaliseerde archieven).



Kadastraal uittreksel "Vu pour être annexé à la resolution du Conseil Communal du 25 août 1866". (SAG Inv 155 werken aan stadsgebouwen reeks F en VI, doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2, omslag 1 F134_1).

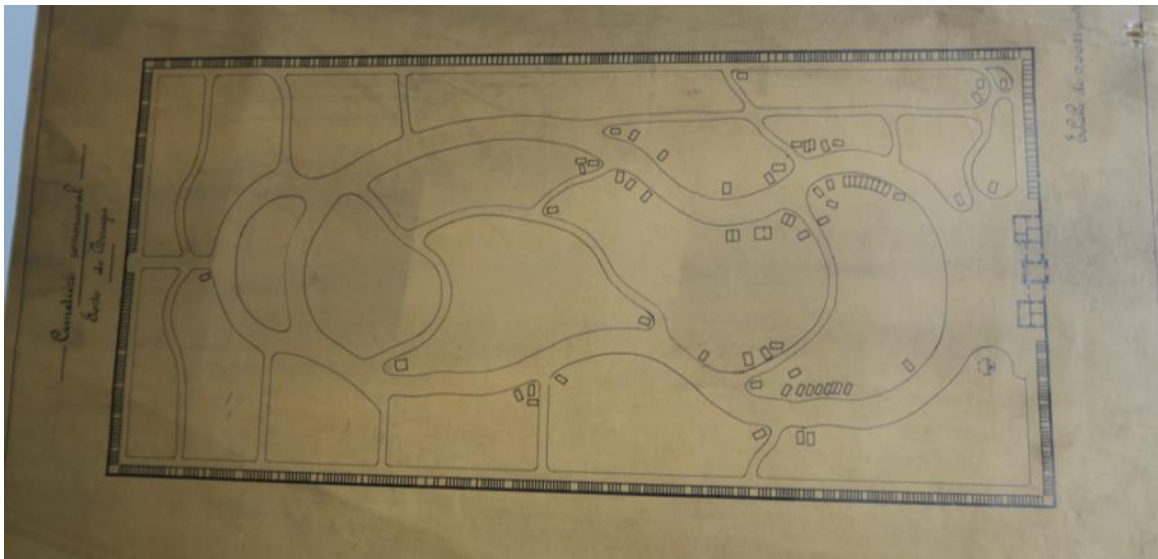
N ^o parcel	Noms des propriétaires	Contenance M A C	Section
399	Donc. Anselme auct.	1 26 30	R ₁
400	"	1 7 20	"
401	"	3 21 70	"
398	"	1 18 -	"
397	"	1 43 60	"
396	Debonet, Anselme d'au	1 31 50	"
402	Debonet, Anselme d'au	1 55 30	"
394	Debonet, Anselme d'au	1 25 70	"
393	Debonet, Anselme d'au	1 28 90	"

N ^o parcel	Contenance	Section
399	1 26 30	R ₁
400	1 7 20	"
401	3 21 70	"
398	1 18 -	"
397	1 43 60	"
396	1 31 50	"
402	1 55 30	"
394	1 25 70	"
393	1 28 90	"

Kadastraal uittreksel "Vu pour être annexé à la resolution du Conseil Communal du 25 août 1866". (SAG Inv 155 werken aan stadsgebouwen reeks F en VI, doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2, omslag 1 F134_1).

II.2.3 Opmaak visie (1866-1867)

Stadsarchitect Adolphe Pauli kreeg de opdracht om de inrichting voor te bereiden. Het ontwerp moest respect en ingetogenheid oproepen, zowel door de algemene aanleg als door specifieke details. Buitenlandse voorbeelden waren te verkiezen, omdat volgens het Gentse bestuur de bestaande Belgische begraafplaatsen niet de gewenste gevoelens opwekten. Pauli bezorgde twee reeksen van drie plannen: een reeks met dambordvormig plattegrond en een reeks met landschapspark of "jardin des morts". Het ging telkens om een rechthoekig perceel van 300 m op 150 m. Deze plannen werden door de architect voorgesteld op de gemeenteraad van 24 juni 1867. De duurste versie van elke reeks had rondom grafgalerijen, minder duur was de versie met enkel grafgalerijen tegen de toegangsmuur en de goedkoopste versie was zonder grafgalerijen en een hek tussen de paviljoenen, zonder toegangsportiek. Het ingangsportaal werd omschreven als een arcade van vier meter breed als koetsendoorgang, met twee zijingangen van 2 m breed voor voetgangers. De portiek zou direct aansluiten bij de galerijen. Er was een bijgebouw voor de opzichter en één voor de "doodgraver". In het gebouw van de grafmaker werd een zaal voorzien voor het voorlopig bewaren van doden bij een epidemie. De vier meter diepe galerij met arcade zou plaats bieden aan 2000 graven. De galerij zou niet enkel praktisch voordeel opleveren, vanwege de geboden beschutting aan graven, grafmonumenten en bezoekers, tegelijk zou het een majestueus effect creëren. De prijsraming van de reeks in combinatie met het landschapspark bedroeg 376 708,82 fr. voor de allesomvattende versie, 165 587,77 fr. voor de versie met de galerij enkel aan de toegangszijde en 106 392,60 fr. voor de soberste uitwerking. Op 24 juni 1867 koos de gemeenteraad voor het landschapspark met grafgalerij. Vanwege de kostprijs werd gesteld dat de grafgalerij in stappen zou worden uitgewerkt.⁸



Plan met de eerste eeuwigdurende vergunningen aangeduid, uit ca 1895. (SAG TDG-8).

De presentatie van deze visie was de laatste opdracht van Pauli als stadsarchitect. Na zijn ontslag in 1867 werd hij adviserend architect en stonden de werken op de begraafplaats onder leiding van ingenieur-directeur dienst werken Jean Hofman (1838-1895). Vanaf 1879 werd Charles Van Rysselberghe (1850-1920), ooit beloftevolle leerling van Pauli, aangesteld als hoofdstadsarchitect.

⁸ GR 24 juni 1867. Brief van 5 april 1866 van Pauli aan schepencollege, SAA doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2.

II.2.4 Ontwerpers: Adolphe Pauli, Jean Hofman en Charles Van Rysselberghe

Adolphe Pauli (1820-1895)



Portret van Adolphe Edouard Pauli (1820-1895), stadsarchitect van Gent (1856-1867) en hoogleraar aan de Faculteit Wetenschappen te Gent, foto door Edmond Sacré (1851-1921). (Collectie Universiteitsarchief Gent). Aquarel door Adolf Pauli, van een portiek in neorenaissancestijl. (Collectie Universiteitsarchief Gent).

Adolphe Pauli was een gezaghebbend architect in Gent. “Doorgaans hanteerde hij een classicistische vormentaal, met voorkeur voor de Italiaanse hoogrenaissance (het Instituut der wetenschappen van de UGent, 1883-90) of een neoromaanse architectuur met neogotische elementen of met Italiaanse inslag. Een uitzondering is de neogotisch uitbreiding (1864-80) van het gotische Bijlokehospitaal.”⁹

“Toen Roelandt in 1854 op rust ging, benoemde de gemeenteraad Pauli tot zijn opvolger als stadsarchitect en als directeur van de dienst Openbare Werken. Hij legde in de daaropvolgende jaren een grote activiteit aan de dag en kon net als Roelandt een blijvende stempel zetten op de stad. Als architect van zowel het Lousberggesticht, het burgerlijk hospitaal de Bijloke, het weeshuis op de Martelaarslaan als de psychiatrische instelling van Joseph Guislain speelde Pauli een sleutelrol in elk belangrijk Gents caritasproject uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Hij tekende ook de plannen voor een aantal onderwijsinstellingen zoals de Nijverheidsschool op de Lindenlei, de stadsschool op het Kramersplein, de Gustave Callierschool in de Tweebruggenstraat, de Zonder Naam-school op Sint-Macharius en de nieuwe universiteitsbibliotheek aan de Ottogracht. Pronkstuk was het Instituut der Wetenschappen aan de huidige Plateastraat waarvoor Gents meest beruchte sloppenwijk, de Batavia, begin jaren 1880 tegen de vlakte ging. Hij ontwierp plannen voor enkele paviljoenen van de Gentse dierentuin, voor de grote uitbreiding van het Casino op de Coupure en was hoofdarchitect van het antiklerikale paradepaard van burgemeester Charles de Kerchove, de Westerbegraafplaats.”¹⁰ In 1867 nam Pauli ontslag als stadsarchitect. Hij bleef wel adviserend architect en bij grote festiviteiten werd beroep gedaan op zijn creativiteit. Zo was hij verantwoordelijk voor de praalwagen over de 'Spaanse furie' in de Pacificatiestoet van 1876.

⁹ ANNE VAN LOO, Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden, Antwerpen, 2003, pg. 445-446.

¹⁰ <http://www.liberaalarchief.be/biografie-pauli.html>.

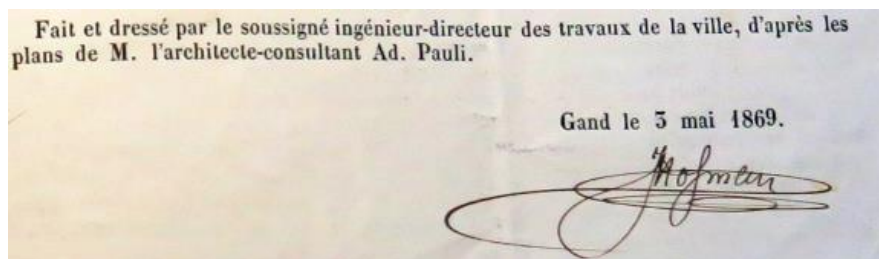
“Zijn rol als stadsarchitect beschouwde hij echter als ondergeschikt aan zijn rol als leraar.”¹¹ In 1850 werd hij eerste professor architectuur aan de Academie, tot in 1892, toen Van Rysselberghe die taak opnam. In 1861 volgde Pauli Roelandt op als docent aan de universiteit waar hij in 1867 tot buitengewoon en in 1873 tot gewoon hoogleraar werd benoemd. In 1890 werd hij aan de universiteit opgevolgd door Louis Cloquet. Hij zetelde in tal van adviesraden en commissies met betrekking tot kunst en monumentenzorg en hij maakte vanaf 1875 deel uit van de Koninklijke Academie van België afdeling Schone Kunsten.

Pauli was protestant en van 1861 tot zijn overlijden *ouderling* of bestuurslid van de Brabantdamgemeente. Hij stierf op 8 maart 1895 en werd begraven in het - intussen verdwenen - familiegraf op de Westerbegraafplaats. Een bronzen gedenkplaat werd in 1901 door zijn collega's en leerlingen geplaatst in de vestibule van het Instituut der Wetenschappen. Het portretmedaillon uit 1876 door Benoit Wante siert de inkomhal van de Academie in de oude Bijloke.

Jean Hofman (1838-1894)

Ingenieur-directeur van de dienst werken Jean Hofman (1838-1895) had in de periode 1867-1879 de leiding over bouwkundige werken van de stad, na het ontslag van hoofdstadsarchitect Pauli in 1867. Hij voerde verschillende verbouwingen en uitbreidingen uit aan Gentse scholen.¹² Als privé-architect signeerde hij de bouwaanvraag uit 1876 voor de herenwoning Kortrijksesteenweg 37 te Gent.¹³

Voor de Westerbegraafplaats werkte Hofman onder meer de plannen en het bestek uit voor de bouw van de muren en voor de portiek van de toegangspartij (1867-1869) (zie III.1.2.1.). Het bestek dat hij op 3 mei 1869 opmaakte voor deze werken meldt dat de ontwerpen gemaakt is naar de plannen van “l’ architect-consultant Ad. Pauli”. Dossiers voor de aanleg van grafkelders, vb. in 1877 werden enkel door Hofman gesigneerd.¹⁴ Blijkbaar werd Pauli enkel voor ingrijpende en beeldbepalende constructies en werken geconsulteerd. Hofman schetste ook het ontwerp van de niet uitgevoerde ondergrondse grafgaanderij van de zuilengang (1874) (zie II.2.7.).



Detail van het bestek dat op 3 mei 1869 werd opgemaakt door ingenieur-directeur der werken J.Hofman naar plannen van architect-consultant Ad. Pauli, goedgekeurd door het schepencollege op 20 mei 1869. (SAG F 134).

Het echtpaar Hofman-Dubois deelde de brede woning, Coupure 193, met schoonvader Martin Dubois, handelaar in vlas en tabak.¹⁵ Hun grafteken is bewaard. De grafvergunning werd aangekocht in 1894. Het opschrift op de stèle luidt: JEAN HOFMAN/ ANCIEN/ INGENIEUR –DIRECTEUR/ DES

¹¹ <http://www.liberaalarchief.be/biografie-pauli.html>.

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Brandweerkazerne* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/18822> (geraadpleegd op 17 augustus 2017).

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Neoclassicistisch herenhuis ontworpen door J. Hofman* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/18399> (geraadpleegd op 17 augustus 2017).

¹⁴ SAG Inv 155 werken aan stadsgebouwen reeks F en VI, doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2, omslag 2 F134_1.

¹⁵ De Coupure in Gent. Scheiding en verbinding, Gent, 2009, pg. 265.

TRAVAUX/ DE LA VILLE DE GAND/ DES ANCIEN EMPLOYES / ET DES AMIS // en op de sarcofaag staat te lezen: JEAN ANDRE HOFMAN/ CANDICAT EN MEDECINE/ INTERNE A L' HOPITAL CIVIL/ DE GAND/ ATH 1865 – 1888 GAND/ JEAN PIERRE HOFMAN/ INGENIEUR HONORAIRE DES / PONTS ET CHAUSSEES/ GAND 1838-1894 GAND/ SON EPOUSE DAME/ [...] / ATH [...] ...4-1905//.



Het graf (ADKE 30 14) van het echtpaar Jean Pierre Hofman (1838-1894) en Irma Dubois (+ 1905) en hun zoon Jean André Hofman (1865-1888), student arts. De attributen van een ingenieur zijn afgebeeld boven het wit marmereen portret van Jean Hofman. (Foto A. Havermans, 7 maart 2017).

Charles Van Rysselberghe (1850-1920)¹⁶

Wat betreft de Westerbegraafplaats was Charles van Rysselberghe verantwoordelijk voor de bouw van de zijpaviljoenen van de toegangspartij (1881) (zie II.3.1.2.3.), voor het urinoir-paviljoentje (1882) en voor de ommuring van de eerste uitbreiding (1911).



De centrale koepelzaal van het Museum voor Schone Kunsten Gent.

(http://www.vlaamsekunstcollectie.be/en/ghent_1.aspx).

Portret van Charles Van Rysselberghe door Henri Van Melle. (Museum Schone Kunsten Gent).

¹⁶ BART D'HONDT, Van Andriesschool tot Zondernaamstraat, Gids door 150 jaar liberaal leven te Gent. Gent, 2014; ANNE VAN LOO, Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden, Antwerpen, 2003, pg. 584-585.

Charles Van Rysselberghe groeide op in een creatief gezin. Zijn broers François¹⁷ en Julien waren gekend als inventieve ingenieurs, Théo schilderde schitterende neo-impressionistisch werken en Octave realiseerde, net als Charles, architecturale pareltjes. Als student aan de academie werd Charles onder de vleugels genomen door Adolphe Pauli. In 1874 promoveerde hij met een ontwerp voor een stadhuis, waarmee hij de bijzondere wedstrijd architectuur won. Met het prijzengeld trok hij drie jaar door Europa waarna hij aan zijn stage begon. In 1879 werd hij Gents stadsarchitect en in 1882 werd hij docent aan de Academie, waar hij in 1892 Pauli opvolgde als professor Bouwkunde.

Als gematigd eclecticus realiseerde Van Rysselberghe te Gent een aantal opmerkelijke openbare gebouwen. Hij ontwierp scholen en sociale woningen, volgde restauraties en verbouwingen van stadsgebouwen op en was betrokken bij stadsrenovaties en de Wereldtentoonstelling van 1913. Zijn meeste gekende werk is het Museum voor Schone Kunsten te Gent, gelegen aan de huidige Van Rysselberghedreef en Fernand Scribiedreef in het Citadelpark (1898-1904, uitbreiding in 1912). Het complex is opgebouwd om een centrale as die de toegangsportiek met een half rond inwendig peristilium verbindt met eromheen de zenitaal verlichte zalen. Hij maakte gebruik van de modernste lichttechnieken waarbij het natuurlijk buitenlicht maximaal benut werd.

In 1916 verleende de gemeenteraad hem de titel van erestadsarchitect. In de inkomhal van de oude Academie in de Academiestraat werd op 28 april 1912 een bronzen gedenkplaat, gerealiseerd door beeldhouwer Geo Verbanck, onthuld (momenteel in het KASK op de Bijlokesite). Van Rysselberghe stierf te Nice in 1920.

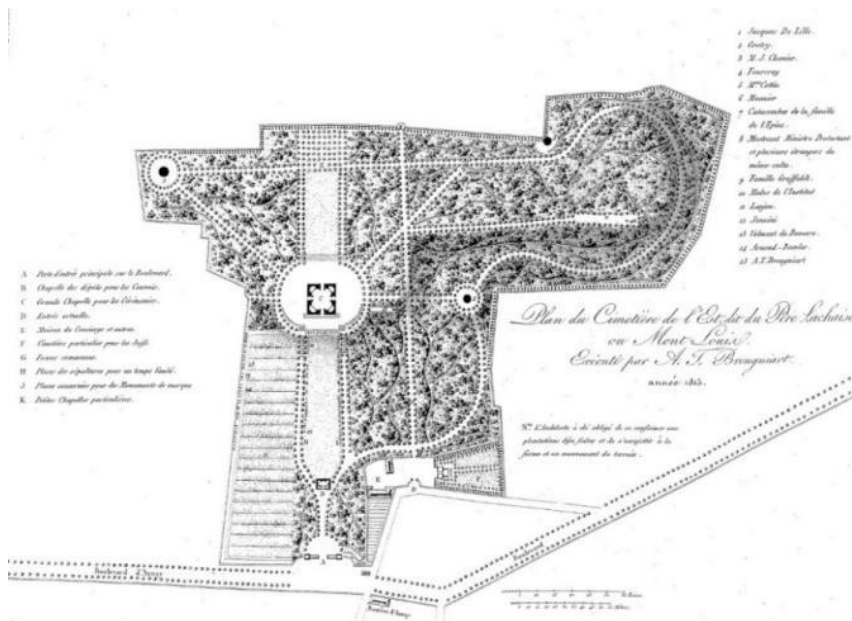
II.2.5 Keuze voor parkbegraafplaats, meer bepaald “un jardin anglais”

De Gentse gemeenteraad gaf bewust de opdracht aan zijn stadsarchitect om een ontwerp voor te leggen dat ingetogenheid en respect zou oproepen bij de bezoeker. Daarvoor werd het idee van een “jardin des mort” naar voor geschoven.¹⁸ Dat idee was niet echt nieuw. Een zestigtal jaar eerder, in 1804, tekende de Parijse stadsarchitect Alexandre-Théodore Brongniart de begraafplaats voor het oostelijke district van Parijs. Slingerende tuinpaden van het oorspronkelijke landgoed en aangelegde paden naar een vooropgesteld plan, creëerden een ongedwongen sfeer. Vanaf de jaren 1830 kreeg deze begraafplaats, die vooral gekend is onder de naam Père Lachaise, succes in Parijs en het werd een klassiek voorbeeld in de hele westerse wereld. In diverse steden in de Verenigde Staten werden 'rural cemeteries' aangelegd. Ten noorden van Londen werd in 1839 de beroemde begraafplaats Highgate Cemetery aangelegd volgens deze principes.¹⁹

¹⁷ HAVERMANS, *Schoonselhof Nu*, Antwerpen, 2005, pg. 102-103.

¹⁸ Gemeenteraadszitting 24 juni 1867

¹⁹ <https://highgatecemetery.org/>



De door Brongniart ontworpen begraafplaats Père Lachaise, “cimetière de l’Est, dit du Père Lachaise ou Mont-Louis”, situatie 1813. (<http://pariscemeteries.blogspot.be/2014/12/le-champ-du-repos-ou-le-cimetiere-de.html>)



Zicht op de begraafplaats Père Lachaise vanaf de toegang, 1815 (kleurengravure), Pierre Courvoisier (1756-1804). (Bibliothèque des Arts Decoratifs, Paris, France / Archives Charmet / The Bridgeman Art Library T).



“Egyptian Avenue” van de Londense begraafplaats Highgate. (highgatecemetery.org).

Wat betreft de groene inrichting zijn de Duitse begraafplaatsen toonaangevend. Van in de 19^{de} eeuw vormden ze vaak een groen kader waar de levenden konden verpozen, zoals het Melatenfriedhof van Keulen illustreert. Door de Franse bezetting gold ook daar het keizerlijk decreet van 1804. Het stadsbestuur kocht een stuk grond van de voormalige leprakolonie, gelegen buiten de stad. Ferdinand Franz Wallraf (1748-1824), professor in de botanie en in de beeldende kunst, inspireerde zich bij het ontwerpen op de Parijse begraafplaats Père Lachaise. In zijn publicatie uit 1809 “Über den neuen stadtkölnischen Kirchhof zu Melaten” omschreef hij de begraafplaats als een plaats om te ontspannen (Erholungstätte) en als een openbaar park. Op 29 juni 1810 werd het Melatenfriedhof gewijd en vanaf dan waren de begraafplaatsen in de stad gesloten. Tot 1829 mochten er enkel katholieken begraven worden. Vanaf 1826 werd de beplanting aangebracht naar ontwerp van tuinarchitect Maximilian Friedrich Weyhe (1775-1845). Aan de belangrijkste paden en de Oost-West as, met de duurste grafvergunningen, kwamen hoge bomen, de zijpaden kregen linden en rozenstruiken. Latere toevoegingen met esdoorn, berk, iep en Japanse sierkers benadrukken het parkkarakter.²⁰



Zicht op een hoofdas van het Melatenfriedhof, waar Keulenaars graag verpozen. (Foto CHRISTOPH MEURER, *Von fröhlichen Zechern und tragischen Sängern Der Kölner Melatenfriedhof ist mehr Gesamtkunstwerk als Friedhof. Er ist eine lebendige, vielfältige Ruhestätte*, 6 januari 2015. (www.katholisch.de.)

De aanleg van nieuwe begraafplaatsen gebeurde in België aanvankelijk vooral pragmatisch, vanwege de haast waarmee in 1784 en de volgende decennia de begraafplaatsen moesten worden ingericht en door geldgebrek van de kerkfabrieken en later van gemeentebesturen. Opvallend is dat vooral in de jaren 1870 een aantal interessante ontwerpen werden uitgevoerd. Dit werd gestimuleerd door de burgerij, die op zondag op de begraafplaats kwam flaneren. Het was een kwestie van gezien te worden: in de stad met een levendige gevel op een beboomde boulevard, op de begraafplaats met een sprekend grafmonument op lommerrijke dreven. Daarin vormen parkbegravingen een spiegel van de ontwikkeling in de steden. Deze begraafplaatsen waren opgevat als parken met beboomde lanen, bebloemde kruispunten en praalgraven op zichtassen. De plattegrond was aangelegd volgens het dambordpatroon, kon een afwisseling vertonen tussen rechte en gebogen

²⁰ JOSEF ABT, JOHANNES RALF BEINES, CELIA KÖRBER-LEUPOLD, *Melaten. Kölner Gräber und Geschichte*. Keulen, 1997; MARIANNE VOGT-WERLING und MICHAEL WERLING: *Der Friedhof Melaten in Köln. Alle Denkmäler und ihre Zukunft*, Keulen, 2010; <https://de.wikipedia.org/wiki/Melaten-Friedhof>.

lanen of eerder van slingerende paden zijn voorzien. De Antwerpse Kielbegraafplaats (1875)²¹ was dambordvormig aangelegd, terwijl het patroon van de Brusselse stedelijke begraafplaats (1877)²² meer afwisseling bood met gebogen en rechte lanen. Beide hadden dezelfde opvatting van inrichting, met op de lanen statige rijen bomen van dezelfde soort die regelmatig zijn ingeplant. Op deze lanen kwamen de eeuwigdurende grafvergunningen en op de binnenperken de tijdelijke graven in gewone grond.

De Westerbegraafplaats past in deze evolutie, maar de visie reikt verder. Niet voor niets verwijst men bij de aankoop van de bomen en struiken voor de aanleg naar de "jardin anglais". Hier zijn niet louter beboomde kronkelende lanen te vinden; welbewust werden niveaoverschillen ingebracht en de aanplantingen met struiken en diverse soorten bomen wilden een ongedwongen sfeer oproepen.

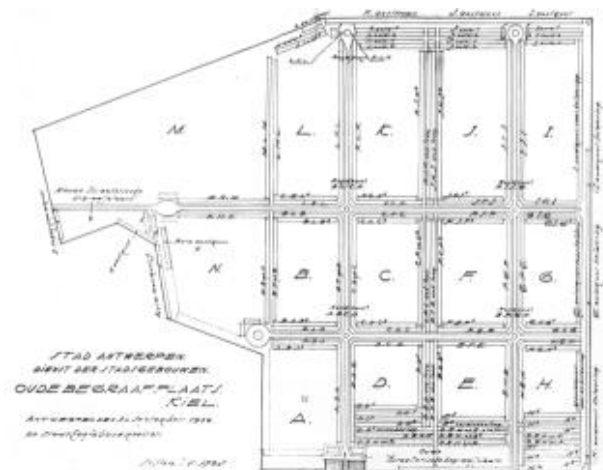


Kiel - Kerkhof. (ingang).
Uitg. Van den Brande, Kiel-Antw.

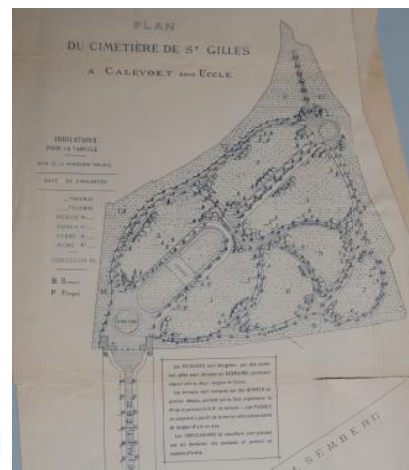


ANVERS. — Monument Funéraire du Bourgmestre Léopold de Wael, au cimetière du Kiel.
N. 446, G. Heremans, Ed., Anvers.

Antwerpen, Kielbegraafplaats, prentbriefkaarten. (verz. Anne-Mie Havermans)



ITAD ANTWERPEN
SINT-SCHOOSELHOF
OUDE BEGRAAFPLAATJ
KIEL.
Aanwijzingen van de inrichting van
de begraafplaats.

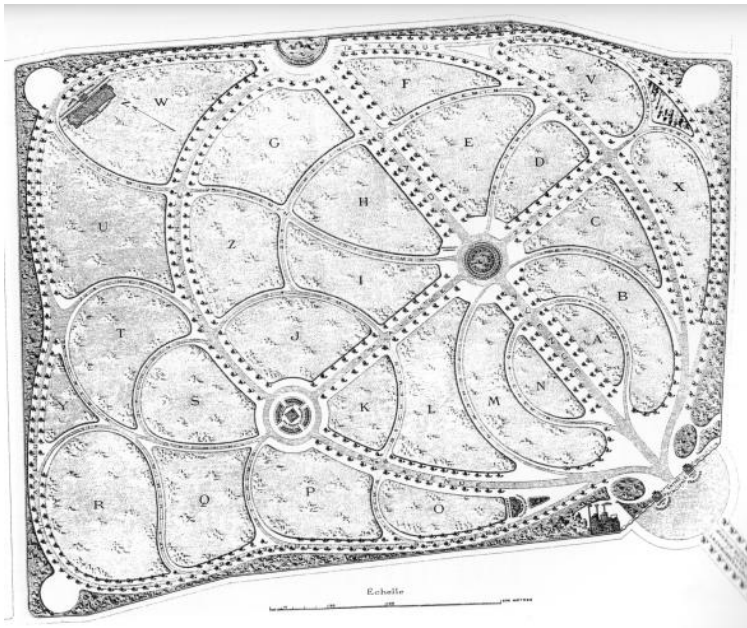


Plan van de Kielbegraafplaats, SAG (voorheen archief kasteel Schoonselhof)

Ongedateerd plan van de begraafplaats van Sint-Gillis (ontworpen 1894) (SAG, TDG-8, zonder verdere context).

²¹ ANNE-MIE HAVERMANS, 'De geschiedenis van de Kielbegraafplaats en het ontstaan van Schoonselhof', *Epitaaf*, jg. 12-13, nr. 41-42 (1998-1999), pg. 2-7.

²² CECILIA VANDERVELDE, *La nécropole de Bruxelles*, Brussel, 1991.



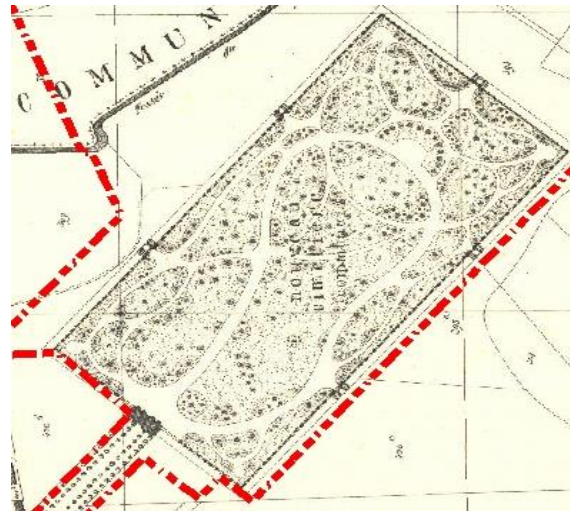
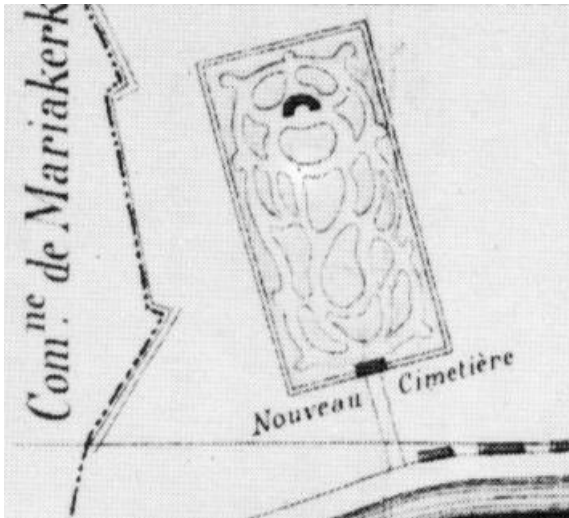
Links: Het plan van de Brusselse stedelijke begraafplaats uit de periode 1880-1888, met aanduiding van de bomen. De hoofdlaan, met de duurste vergunningen en de meest exclusieve grafmonumenten, heeft een dubbele rij bomen. (SAB, gepubliceerd in: CECILA VANDERVELDE, *La nécropole de Bruxelles*, Brussel, 1991, pg. 28.) Rechts: De rondpunten en dreven op de begraafplaats van Brussel hebben sierlijke gietijzeren straatnaamborden. (Foto Anne-Mie Havermans, 27 maart 2007).



Links: Een monumentaal hoekgraf op de Brusselse begraafplaats. (Foto Anne-Mie Havermans, 27 maart 2007). Rechts: Zicht op de dubbele bomenrij van de hoofdlaan op de Brusselse begraafplaats. (Foto Anne-Mie Havermans, 6 oktober 2007).



Enkele grafmonumenten op de Brusselse begraafplaats. (Foto's Anne-Mie Havermans, 27 maart 2007).



De Westerbegraafplaats op een stadsplan na 1867. (SAG Atlas Goetghebuer L 2-18).
Gent, Westerbegraafplaats, in gebruik 1873. (kaart Gevaert-Vanimpe 1878).



“Gemeentekerkhof Gent, Werk der weduwen”, ca 1919. (SAG).



“Gemeentekerkhof Gent, Werk der weduwen”, ca 1919. (SAG).

II.2.6 Inrichtingswerken (1867-1881)²³ en opening (1873)

Het beoogde beeld voor de nieuwe Gentse begraafplaats was een glooiend landschap met bomen en struiken afgewisseld met grasvelden, die uitkeken op de sierlijke reeks zuilen van de graf galerijen. De inrichtingswerken aan de begraafplaats startten in 1867 en werden gefaseerd uitgevoerd: drainage, de ommuring en aanplantingen in de periode 1867-1869 met voltooiing van de portiek in 1871 en de plaatsing van het reliëf aan de kant van de begraafplaats (afgewerkt in 1873). Daar waar andere gemeenten bij hoogdringendheid hun begraafplaatsen soms openden nog voor de volledige afwerking, wilde Gent blijkbaar dat alles perfect was afgewerkt voor de openstelling, die uiteindelijk werd vastgesteld op 1 januari 1873. Daarna volgde nog de plaatsing van het tweede reliëf in de portiek (1874-1876), de plaatsing van een sanitair paviljoen (1880) en de bouw van de zijpaviljoenen aan weerszijden van de portiek (1881).

Vanaf 1875 werden grafkelders gebouwd tegen de muur van de begraafplaats, nadat het project met de omgevende galerijen en ondergrondse gaanderij met grafkelders was verlaten (zie II.2.7.).²⁴ Bijzondere graftekens op grafkelders met duurdere vergunningen werden met zorg geschikt omheen de grote centrale grasvelden. Begrafenissen in gewone grond en tijdelijke vergunningen vonden plaats aan de rand van de parkzone, waar geregeld geruimd werd. Enkel de eeuwigdurende vergunningen zijn aangegeven op de bewaarde overzichtsplannen.

II.2.7 Ontwerp voor de zuilengang met ondergrondse graf galerij (1874)²⁵

Het schepencollege omschreef kort de werken en fondsen die nodig waren om een voorbeeldige begraafplaats te scheppen, in een brief van 15 september 1869 aan de minister van binnenlandse zaken met de vraag tot subsidie. Vanwege de hoge kostprijs zouden de werken worden gespreid. Ook een omlopende galerij met grafkelders stond op het lijstje met te realiseren werken.²⁶

In april 1874 werkte Jules Hofman aan de uitvoeringstekening en het bestek voor een eerste deel van de galerij en de ondergrondse gaanderij met grafkelders. De zuilengang zou via een trap van 12 treden toegang geven tot een ondergrondse gaanderij (1,50 m breed) die voor de grafkelders liep. Deze ondergrondse doorgang zou uiteindelijk langs de gehele ommuring van de begraafplaats aangelegd worden; "occupant la largeur de la galerie qui, d' après le plan d' ensemble, doit contourner tout le cimetière."²⁷ De gewelven, voorzien in baksteen, zouden worden bedekt met beton. De uitsparingen (3 dm x 3 dm) in de betegelde vloer van de colonnade zorgden voor verlichting en verluchting van de ondergrondse gang. Ze zouden worden bedekt met een opgewerkt rooster. Het voorontwerp voorzag de bouw van 10 grafkelders, met een trap in de hoek. Vijf van deze kelders zouden in 2 worden gedeeld, wat in totaal 15 grafkelders zou opleveren, waarvan 5 grote en 10 kleine. Het uiteindelijke plan dat op 16 april 1874 aan het schepencollege werd gepresenteerd, voorzag 3 grote en 8 kleine kelders. Het plan en het bestek dat werd gedateerd 16 april 1874 schatte het totaal van de werken op 5 550,64 fr.. Daarvan was 5005,23 fr. bestemd voor de grafkelders en

²³ Deze werken worden besproken in hoofdstuk II.3.1.

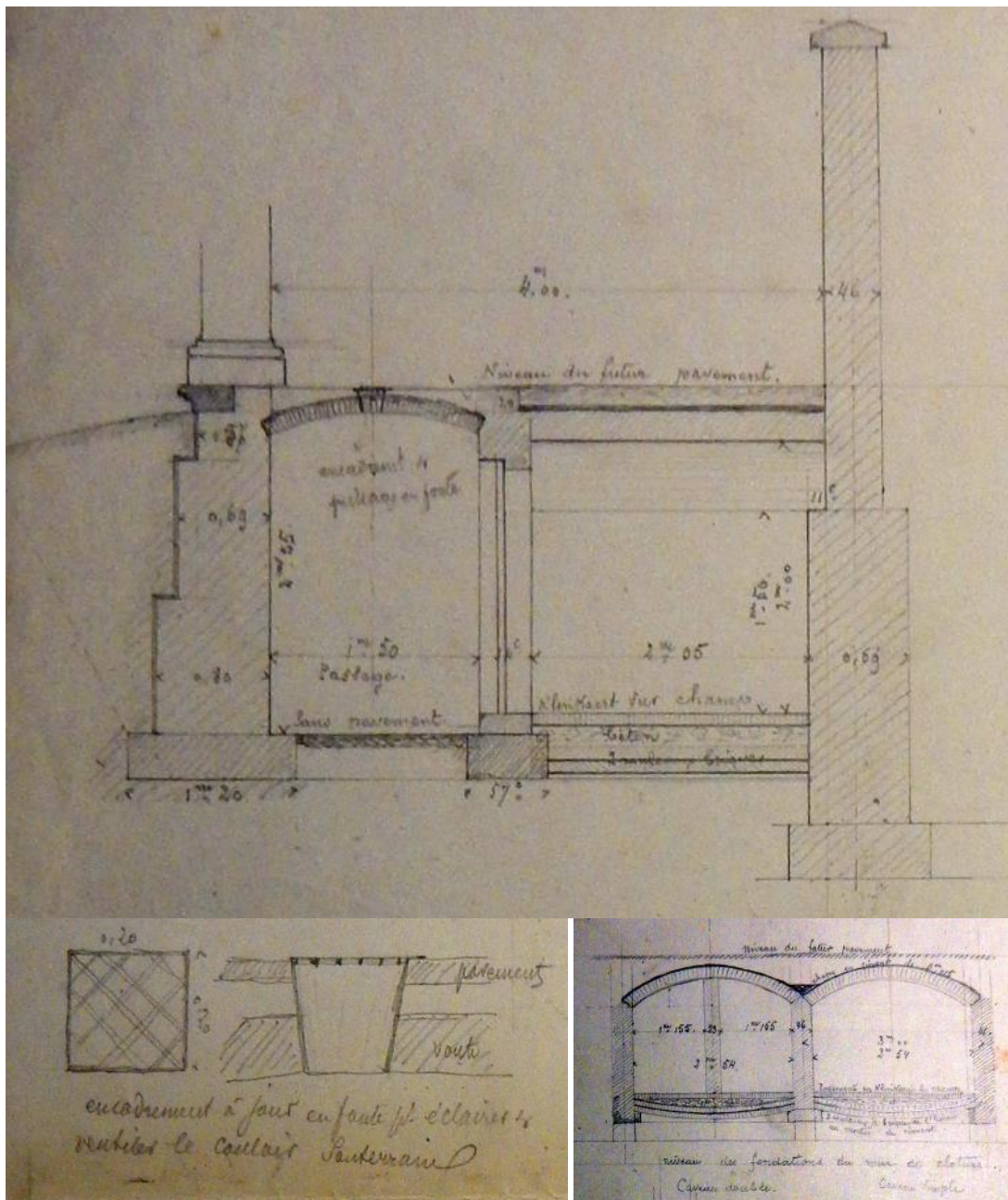
²⁴ Uit de dossiers in het SAG blijkt dat de eerste grafkelders geplaatst werden begin 1875 (december 1874 opmaak bestek en januari 1875 toekenning opdracht): SAG Inv 155 werken aan stadsgebouwen reeks F en VI, doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2, omslag 12 F134_2.

²⁵ SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2.

²⁶ Brief van 15 september 1869 van het schepencollege aan minister van binnenlandse zaken, SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1. In een nota wijst de administratie er op dat de vermelde cijfers niet geheel kloppen. De subsidie werd niet verkregen.

²⁷ SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2 Brief van Hofman aan schepencollege stad Gent van 16 april 1874.

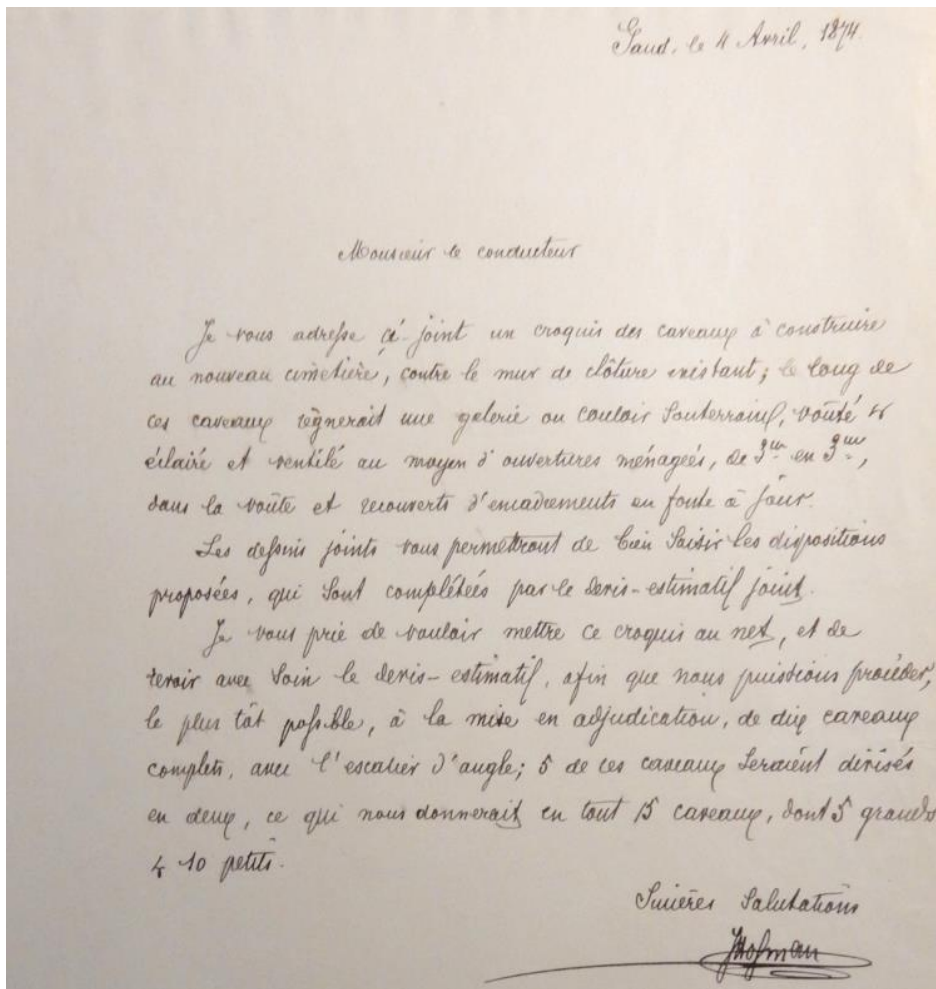
542,41 fr. voor de trap die toegang zou geven tot de ondergrondse partij. De grote grafkelders zouden 678,37 fr. kosten en de kleinere 371,64 fr.



Details uit het voorontwerp voor de grafkelders aan de graf galerij. "Nouveau cimetière de la porte de Bruge, Construction de caveau". [april 1874, J.Hofman]. (SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2)

J. Hofman, ingenieur-directeur van de dienst werken beschreef de eerste opzet aan Ph. Rogghé, conducteur dienst werken in een brief van 4 april 1874: "je vous adresse ci-joint un croquis des caveaux à construire au nouveau cimetière, contre le mur de clôture existant; le long de ces caveaux règnerait une galerie ou coloir souterrain, voûté et éclairé et ventilé au moyen d'ouvertures ménagées, de 3 m en 3 m, dans la voûte et recouverts d'encadrements en fonte à jour. Les dessins joints vous permettant de bien saisir les dispositions proposées, qui soit complétées par le devis-estimatif joint. Je vous prie de vouloir mettre ce croquis au net, et de tenir avec soin le devis-estimatif, afin que nous puissions procéder, le plus tôt possible, à la mise en adjudication, de dix caveaux complets, avec l'escalier d'angle; 5 de ces caveaux seraient divisés en deux, ce qui nous

donnerait en tout 15 caveaux, dont 5 grands et 10 petits.” Volgens Rogghé zouden volgende zaken ook in het bestek horen: een kleine muur die de dubbele kelders verdeeld, een deel van de toegang, betegeling – pavement- van de gang om infiltratie in het ondergrondse tegen te gaan, 12 treden in blauwe hardsteen en cementering van het interieur.²⁸ Hofman antwoordde: “le pavement du couloir en klinkaert chamo, l’ escalier, et le dallage de la galerie supérieure en carraux de trottoir Picha. Il me paraît inutile de cimenter les caveaux à l’ interieur”.²⁹



Brief van 4 april 1874 van ingenieur-directeur dienst werken J. Hofman aan Ph. Rogghé, conducteur dienst werken over de opzet van de ondergrondse gaanderijen met grafkelders. (SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2).

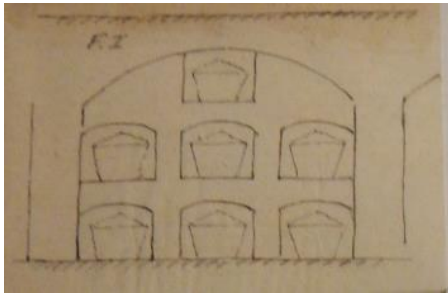
Na het bestuderen van het voorgestelde bestek informeerde de stad bij architect Pauli of het plan de opzet volgde van wat hij in 1866 voorzien had en of het groot aantal kelders voor de algemene gezondheid problemen zou opleveren.

Pauli legde de nadruk op het hygiënische aspect. Hij sprak de vrees uit dat bij de huidige opzet een goede afsluiting van de grafkelders niet gegarandeerd zou zijn. Hij stelde voor om scheidingsmuurtjes aan te brengen, waardoor de openingen zouden kunnen afgesloten worden met een stenen plaat met een inscriptie. Hij verwees daarbij naar de tekening op de brief. Pauli gaf aan dat het idee van de ondergrondse gang verlaten kon worden, waardoor er meer plaats zou zijn voor de kelders. De

²⁸ SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2 brief van 11 april 1874.

²⁹ SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2 brief van 12 april 1874.

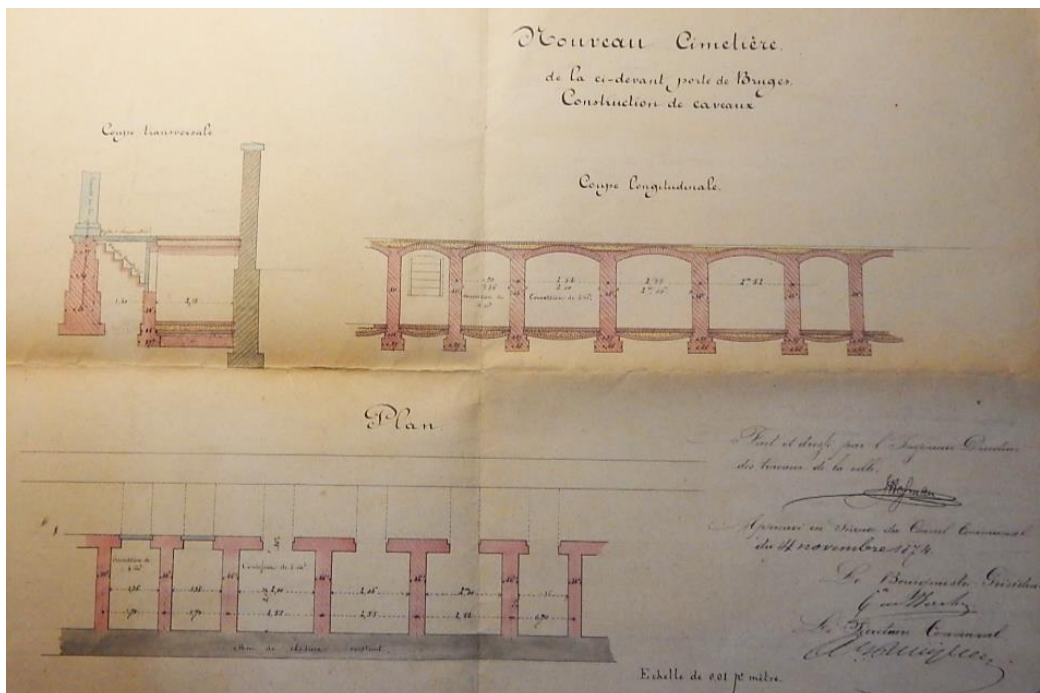
toegang voor de kisten zou dan langs de bovengrondse portiek worden voorzien, via verzegelde natuurstenen platen in het bevoling. Op die manier zou een lang ondergronds parcours vermeden en zouden er ruimere grafkelders onafhankelijk van elkaar gebouwd kunnen worden.³⁰



Schets op brief van 11 mei 1874 van A. Pauli aan het Gentse schepencollege. (SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2).

Het schepencollege stond achter deze zienswijze, vooral omdat het project op die manier goedkoper werd en er meer kelders mogelijk waren. Vooral werd gevreesd dat de ondergrondse doorgang weinig intimiteit zou bieden aan de families van de overledenen.³¹

Het uiteindelijke ontwerp werd door het schepencollege goedgekeurd op 4 november 1874. Toch werd een maand later, op het schepencollege van 12 december 1874, het bestek goedgekeurd voor 20 traditionele grafkelders.³² De colonnade met ondergrondse gaanderij is nooit gerealiseerd.



“Nouveau cimetière de la ci-devant porte de Bruges, Construction de caveaux.” “Fait et dressé par l’ingénieur-directeur des travaux de la ville J. Hofman. Approuvé en séance de Conseil Communal du 4 novembre 1874”.

³⁰ SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2 Brief Pauli aan schepencollege stad Gent 11 mei 1874.

³¹ SAG doos F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 14 F134_2. Verslag Commissie Werken, 9 november 1874.

³² Bestek voor 20 grafkelders; 12 met afmeting 1,36 x 2,15 met 6 plaatsen en 8 van 2,06 x 2,15 voor 9 plaatsen. “Fait et dressé par l’ingénieur directeur des travaux soussignés, Gand le 7 decembre 1874, J.Hofman” gezien en goedgekeurd zitting schepencollege 14-12-1874. In januari 1875 toegekend aan A. Serck voor 4280 fr. ; SAG Inv 155 werken aan stadsgebouwen reeks F en VI, doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2, omslag 12 F134_2.

II.2.8 Latere aankopen grond en uitbreidingen van de begraafplaats

Reeds kort na het ontstaan kampte de Gentse stedelijke begraafplaats met plaatsgebrek. In 1888 werden eigenaars van percelen ten noorden en noordoosten van de toenmalige begraafplaats verzocht om hun grond te verkopen om de begraafplaats te vergroten. Er werden zelfs sonderingen/peilingen uitgevoerd om te onderzoeken of deze grond zou voldoen als begraafplaats. Daar een aantal eigenaars niet wensten te verkopen, evalueerde de gemeente in 1894 het gebruik van het toenmalige domein.³³ Daarop besloot de stad Gent in 1895 om voorlopig tijd- en geldrorende onteigeningen te vermijden en om de begraafplaats gedeeltelijk te hervormen. Twee landschappelijke zones van de bestaande begraafplaats zouden worden genivelleerd en heringericht (zie II.4.4.3). Volgens de berekeningen zou dit een respijt van 10 jaar opleveren.³⁴

Zoals voorzien was de nivellering een ingreep die slechts tijdelijk volstond. Daarom werd in 1907 een aantal percelen van in totaal 3,4492 ha aangekocht. In 1914 was deze eerste uitbreiding geheel ingericht en werd ze in gebruik genomen. Dit stuk was na WO I al haast volledig benomen.

Na WO I wilde de stad rigoureuus te werk gaan en besliste in 1922 tot een aanzienlijke aankoop, zodat ook voor de verre toekomst plaats voor begravingen gegarandeerd was op deze plek. Daarbij werd onder meer verwezen naar Schoonselhof, het adellijke domein van 86 ha dat in 1911 door de stad Antwerpen was aangekocht om in te richten als begraaf-park. In 1924 werden percelen aangekocht die gelegen waren ten noorden en ten oosten van de bestaande begraafplaats, al was een deel reeds ingericht in 1922. Vanaf dan werd de aankoop van het laatste deel, ten westen, voorbereid. Er moest namelijk nog een waterloop geslecht worden, weg 13 afgeschaft en pad 35 verlegd. Bovendien werd met Mariakerke besproken om de gemeentegrens te verleggen naar de spoorweg. Dit alles werd definitief geregeld in 1930. In dat jaar werd een groot stuk grond ten westen gekocht.

Een gedeelte van de gronden aangekocht in 1924 en 1930 zou nooit de bestemming krijgen als begraafplaats. Percelen aan de Francisco Ferrerlaan kreeg noodwoningen en op grond ten noordenwesten van het oudste, beschermde deel van de begraafplaats kwam in 1930 een "Rustoord", met 126 woningen voor weinig kapitaalkrachtige bejaarden, het Antoine Van Hoorebekhof.

In 1930 was duidelijk welke omtrek de begraafplaats zou krijgen. Deze komt overeen met de huidige begrenzing. De inrichting van de tweede en derde uitbreiding gebeurde stelselmatig, vanaf 1930 tot heden.

II.2.8.1 Aankoop voor de eerste uitbreiding (1907; 3,4492 ha)

Zo'n 3 ha 44 aren en 92 ca werd in 1907 aangekocht voor een bedrag van 81 956,10 fr.. De grond lag in het verlengde van het oudste, heden beschermde deel en omvatte de percelen sectie K, nrs. 380, 382, 389, 392, 393a, 385, 391, 383, 384 en 390. Het ging om "onbebouwd land".³⁵

De totale prijs voor de gronden was op 1 mei 1906 door Aloïs Deraedt geschat op 82 966,64 fr. De voorlopige overeenkomst, gesloten door het schepencollege, viel voordeliger uit. De gemeente nam het definitieve besluit op 14 mei 1906. Op 13 juli 1906 werd het positieve rapport van de provinciale

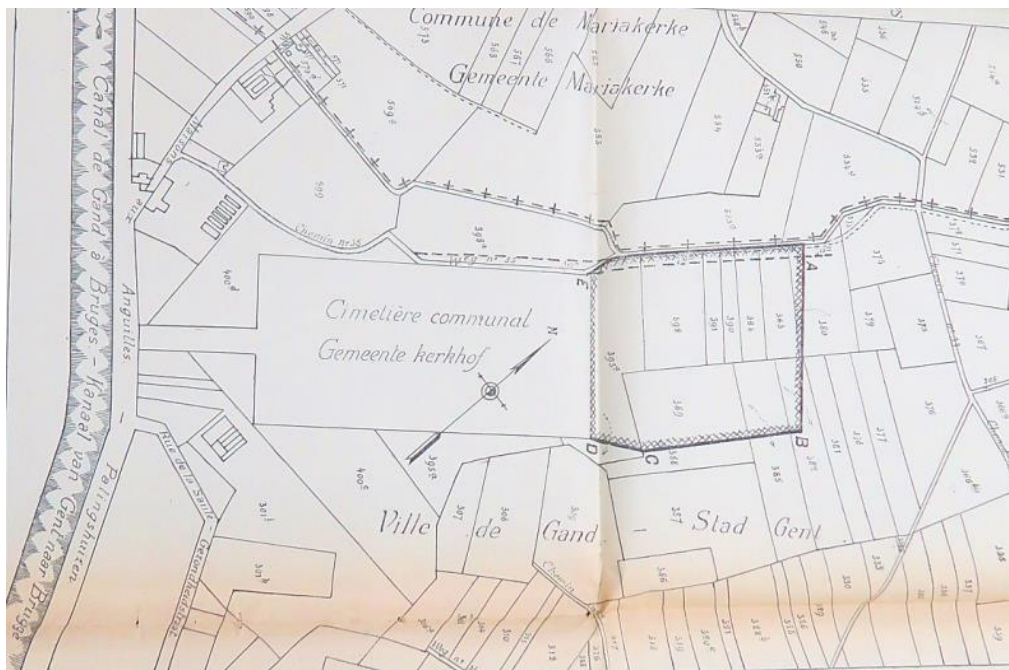
³³ SAG doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_13_F_134_2

³⁴ SAG doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_13_F_134_2

³⁵ RAG 2-7996-23

hygiënische dienst bezorgd.³⁶ De aanvraag tot aankoop werd goedgekeurd met K.B. van 26 november 1906 en op 25 januari 1907 door de bestendige deputatie van de provincie Oost-Vlaanderen.

Alvorens het nieuwe stuk grond in gebruik kon worden genomen moest het nog worden ingericht. Het terrein werd in 1910 opgehoogd met 35000 m² (zie II.4.4.4.)³⁷, in 1911 kwam rondom een bakstenen muur met afdekking in blauwe hardsteen, in 1912 werden riolering en drainage aangelegd (zie II.4.2.2.)³⁸ en tot slot werden in december 1913 wegeniswerken (zie II.4.5.4.)³⁹ uitbesteed, zodat er vanaf 1914 begraven kon worden.



“Vergrooing van het gemeentekerkhof der Brugsche Poort”, opgemaakt door stadsingenieur V. Compyn, 14 mei

³⁶ Het “Rapport d’ Expertise” van Aloïs Deraedt (“receveur des droits de succession”= ontvanger van successierechten) zit in het dossier RAG 2-7996-23. Het rapport van de provinciale hygiënische dienst wordt vermeldt in de briefwisseling, maar er zit geen kopie in RAG 2-7996-23.

³⁷ RAG 3-2246-5

³⁸ Provinciaal Archief provincie Oost-Vlaanderen 8-8-14; SAG TDG-8.

³⁹ SAG inv_155_werken_aan_stadsgebouwen_reeks_F_en_VI doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_1_F_134_1, omslag 1-1-

1906, goedgekeurd door de gemeenteraad van 14 mei 1906. (RAG 2-7996-23).

De opzet van de eerste uitbreiding was minder landschappelijk dan het oudste deel, maar ook hier werd aandacht gegeven aan het groene aspect. In de as van de toegangslaan kwam een dreef (heden met beuken, eertijds met berken beplant (zie II.4.5.6.)). De gebogen lijnen van de beboomde dreven zorgden voor een specifiek karakter.

Kort na de afwerking van de eerste uitbreiding werden de perken nog sneller gevuld dan verwacht, door de vele militaire en burgerlijke oorlogsslachtoffers. Zij werden vooral begraven ten oosten van de centrale dreef. Bovendien stierven heel wat mensen in 1918-1919 aan de Spaanse griep.

Bovendien steeg na WOI de vraag naar concessies. Ook het opheffen van de katholieke ban op de Westerbegraafplaats, door bisschop Emile Seghers op 19 juli 1919⁴⁰, werd in 1922 ingeroepen als reden voor het alarmerend tekort aan plaats en de hoogdringende noodzaak tot uitbreiding.⁴¹



Op een luchtfoto uit mei 1918 is te zien dat de nieuwe uitbreiding grotendeels is ingenomen door graven. Aan de oostelijke kant is de gebogen lijn van de dreef onderbroken voor een militair perk. Luchtfoto, detail met zicht op de Westerbegraafplaats, juni 1918. (SAG PV_GA_WOI_144_luchtfoto).

In 1922 werd het in de gemeenteraad als volgt geformuleerd: “Voor de talrijke graven van soldaten en gesneuvelden van den grooten oorlog van 1914-1918, is meer dan twee derden ha ingenomen geworden. Van een anderen kant groeit immer het getal kelders aan en ook het getal vergunningen voor verlenging der grafplaatsen over de eerst vijf jaren. Verders, hebben, reeds gedurende den oorlog en ook sedert dezes einde, verschillende erge uitbarstingen van Spaansche en inlandschen

⁴⁰ Gemeentebld 1919, pg. 197. Omzendbrief van bisschop Emile Seghers van 16 juli 1919 : “Aangezien op het gemeentekerkhof van Gent de overblijfsels rusten van een aantal onzer gesneuvelde soldaten; willende uit den weg ruimen al wat enigszins de vereering van die dapperen of den eerbied tot hun rustplaats rechtstreeks of onrechtstreeks zou kunnen verminderen; gezien de bepalingen van het nieuw kerkrecht door paus Benedictus XV uitgevaardigd, waardoor voorzien wordt het afzonderlijk wijden der grafsteden, besluiten wij: voortaan zullen op gemeld kerkhof de christelijke lijkplechtigheden mogen gedaan worden en zullen de priesters de lijken mogen vergezellen en de grafstenen wijden; en zal deze schikking van op den predikstoel afgelezen worden in alle parochiekerken der stad op zondag 20 dezer”.

⁴¹ “Vergroting van het gemeentekerkhof der Brugschepoort”, in: “Gemeentebld 1922”, Gent, 1922, pg. 770- 782 zitting 8 mei 1922.

griep het sterftcijfer telkenmale zeer doen klimmen. Eindelijk, sedert de oplossing van het godsdienstig conflict betrekkelijk de kerkhoven, is het getal begravingen op het gemeentekerkhof der Brugschepoort aanzienlijk toegenomen en zal ongetwijfeld nog toenemen. Zoo is het weder noodzakelijk geworden tot eene nieuwe uitbreiding over te gaan en, reeds sedert het einde van den oorlog, dringt M.Maes, opzichter der kerkhoven, er op aan, die vergroting onverwijld te verwezenlijken. Menigmaal liet hij het college weten dat hij, voor de eerste maanden van dit jaar, volstrekt nieuwe terreinen noodig heeft om in de noodwendigheden te voorzien.”⁴²

II.2.8.2 Aankoop voor de tweede uitbreiding, ten noorden en oosten (1924; 6,7264 ha⁴³)

- **Aanleg terrein van 42 m x 150 m op sectie K delen van percelen 378, 380 a en 381 (1922)**

Op 26 december 1921 besliste het schepencollege: “Mits de goedkeuring van den gemeenteraad het plan en voorlopige verdragen, met de eigenaars goed te keuren, voor het dringend vergrooten der begraafplaats der Brugschepoort.” Aansluitend hierop besliste het schepencollege op 3 januari 1922: “Bij dringendheid te doen onderzoeken of het verhoogen en effen leggen van de gronden bestemd voor het vergrooten der begraafplaats der Brugschepoort niet onmiddellijk kan in aanbesteding gelegd worden.”⁴⁴

Begin januari 1922 werd een bestek uitgeschreven voor inrichtingswerken voor een nieuw plein. De werken zouden starten op 1 maart 1922. Het ging om het een deel van perceel 380 a (42 m x 68 m, rood op het ongedateerd plan in dossier G/94/3/1922/2), maar in februari werd beslist dat de inrichting uiteindelijk 42 m x 150 m zou bedragen, waarvoor ook delen van de percelen 381 en 378 werden aangesneden. Dit stuk, dat aansloot op de noordelijke muur van de eerste uitbreiding, moest volgens het bestek opgehoogd worden met zavel afkomstig van gronden aan de Francisco Ferrerlaan, die in bezit waren van de stad (groen gekleurd op ongedateerd plan in dossier G/94/3/1922/2). Op 15 april 1922 verzocht de uitvoerder van de werken, Herman De Spiegelaere, om een eerste betaling, gezien het eerste deel van de grondwerken uitgevoerd was: er was 4000 m³ grond aangevoerd en er was reeds een voorlopige ijzeren afsluiting geplaatst.⁴⁵

- **Beslissing tot aankoop gronden in twee fasen (GR 8 mei 1922)**

Vreemd is dat pas een maand na de afwerking van een deel van de werken, de aankoop van de betreffende en andere percelen in de gemeenteraad besproken werd. Op 8 mei 1922 gaf de gemeenteraad het akkoord om grond aan te kopen voor een grote uitbreiding. De aankoop zou in twee fasen verlopen. Percelen ten noorden en noordoosten van de begraafplaats, 6 ha 72 a 64 ca, zouden meteen worden aangekocht. Een tweede koop, gronden ten noordwesten, zou worden voorbereid, tegelijk met de aanpassing van de grens met Mariakerke, het verleggen van wegen en het dempen van waterlopen. De gemeenteraad van 8 mei 1922 besloot met eenparige stemmen⁴⁶:

⁴² “Vergroting van het gemeentekerkhof der Brugschepoort”, in: “Gemeentebled 1922”, Gent, 1922, pg. 770- 782 zitting 8 mei 1922.

⁴³ Van de 6,73 ha die de stad in 1924 kocht, werd zo’n 3,1 ha aangewend voor de begraafplaats.

⁴⁴ Register notulen schepencollege (3-10-1921/17-4-1923). (SAG, III 221, nr. 74).

⁴⁵ G/94/3/1922/2 Inschrijving op aanbesteding voor grondwerken ter vergroting van de Westerbegraafplaats 1922.

⁴⁶ Zitting gemeenteraad 8 mei 1922 “Vergroting van het gemeentekerkhof der Brugschepoort”, in: “Gemeentebled 1922”, Gent, 1922, pg. 770- 782. Eerder werd op de Zitting van de gemeenteraad van 28 april 1922 beslist: “De noodige credieten voor de vergroting van het Gemeentekerkhof der Brugschepoort bij amendement in de begroting voor 1922 te doen inschrijven.”

“Art 1. Het onteigeningsplan, bewerkt met het doel het gemeentekerkhof der Brugsche poort , ten oosten, uit te breiden, goed te keuren en het college te machtigen:

a/ Onder voorbehoud der goedkeuring door de bevoegde overheid, in der minne en desnoods gerechtelijk te onteigenen de onroerende goederen gelegen ten noorden van het kerkhof en bekend ten kadaster , sectie K. n° 388, 387a, 386a, 322p2, 325f, 326b, 329b, 330b, 334, 385a, 382a, **381, 378, 377, 376, 380a, 379, 375, 374, 373, 333a** en deelen van 393b en 309a met eene gezamenlijke oppervlakte van 6 ha 72 a 64 ca.

b/ Ten gepaste tijde met de huurders der onteigende goederen te onderhandelen en, zoo mogelijk, minnelijke overeenkomsten te treffen.

Art 2. De noodige schikkingen voor het opmaken van een tweede plan, behelzende de vergrooting van bedoeld kerkhof ten noord-oosten, gezegd plan bevattende onder andere verplaatsing van de grens der stad op grondgebied Mariakerke, veranderingen aan de wegenis en aan de waterlopen, met onteigening van particuliere eigendommen, zullen door het schepencollege genomen worden.

Art 3. De kosten deze onteigeningen, het ophoogen der aan te koopen gronden, de beplantingen, enz. Zullen betaald worden bij middel van een crediet te nemen op de gelden der leening, eerstdaags aan te gaan.”

- **Goedkeuring onteigeningsplan door de hogere overheid (1922-1924)**

Op 10 augustus 1922 werd het dossier van de stad bezorgd aan de gouverneur, met de vraag tot goedkeuring van “de aankoop voor openbaar nut, van een partij land ter uitbreiding van het Gemeentekerkhof buiten de Brugsche Poort”. Ondanks de hoogdringendheid zou dit proces twee jaar in beslag nemen. Tegelijk werd ook het dossier van de aankoop voor de derde uitbreiding voorbereid.⁴⁷

Een vertragend element was het gevolg van de –verplichte- evaluatie van de Provinciale Technische Dienst en de Provinciale Gezondheidsdienst.⁴⁸ Het verslag van dit onderzoek vangt aan met een beschrijving van de toestand, waarbij inderdaad wordt aangegeven dat een deel van de uitbreiding reeds was opgehoogd:

“De grond in spraak, is gelegen ten Noord-Oosten en ten Oosten van het huidig bestaande kerkhof; de grond in de onmiddellijke nabijheid is reeds aangelegd, doch nog niet bebouwd. Deze grond is laag gelegen en de Stad, om dezen op het hoogtepil van het bestaande kerkhof te brengen, zal eene grond aanvulling van ongeveer 1,75 m hoogte, op dezen grond moeten aanbrengen. Een deel van dit terrein, op het onteigeningsplan door de letters A B C D aangeduid, is reeds door de Stad aangeworven en wordt in de voorwaarden hierboven vermeld benuttigd. Op deze wijze geschiedt de teraardebestelling in bijna ideale voorwaarden; de lijken bedolven zijnde genoegzaam boven het grondwaterpeil en in eenen zandachtigen welverterenden bodem.”⁴⁹

Het verslag gaf aan dat deze tweede uitbreiding niet zou volstaan en dat een derde uitbreiding wenselijk was. Wat voor vertraging zou volgen is de verwijzing naar het voorschrift uit het decreet van Napoleon (1804), “waarbij alle bouwingen ten minste 35 m van het kerkhof moeten verwijderd zijn. De noodige maatregelen zullen dienen getroffen te worden om dit voorschrift te eerbiedigen.”⁵⁰

⁴⁷ Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8

⁴⁸ Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8 : Verslag bezoek van 7 oktober 1922 aan de begraafplaats: door Roelandt, ingenieur van den Provincialen Technische Dienst, Van Rysselberghe, afgevaardigde van de provinciale geneeskundige commissie en Holemans, Rijkstoeziener van den gezondheidsdienst.

⁴⁹ Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8 : Verslag bezoek van 7 oktober 1922 aan de begraafplaats.

⁵⁰ Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8 : Verslag bezoek van 7 oktober 1922 aan de begraafplaats.

De stad Gent legde zich niet neer bij deze opmerking en trachtte die te weerleggen met wetteksten en voorbeelden van andere begraafplaatsen, zoals Sint Amandsberg, Gentbrugge en Ledeberg waar de afstand tot bebouwing minder was. Bij K.B. van 10 januari 1866, waarbij inrichting van het oudste deel van de Westerbegraafplaats werd toegestaan, was er trouwens geen enkele vraag geweest over de afstand met buurtweg 35. Toch besloot de stad dat in de toekomst, bij de concrete aanleg van de Dahlia- en Mimosastraat, rekening zou gehouden worden met de aanbeveling. De stad voegde ook de studie toe voor de uitbreiding van de begraafplaats op grondgebied Mariakerke (derde uitbreiding), wat nog 3 ha extra zou opleveren. De realisatie van de derde uitbreiding zou langer aanslepen omdat de grens tussen Gent, Mariakerke en Wondelgem verlegd moest worden, weg nr. 35 verplaatst en waterloop nr. 20, gezegd Rietgracht moest worden afgeschaft. Voor het eerste was een wet nodig.⁵¹

Uiteindelijk keurde de bestendige deputatie van 3 augustus 1923 het nieuw voorontwerp van vergroting goed (tweede uitbreiding): "De afstand van 35 meter door de reglementen op het stuk vereischt, wordt bekomen door een verbreding van de rij boomen welke het kerkhof van den buitenwegen scheidt."⁵² Met deze aanpassing werd de oppervlakte waarop zou worden begraven enigszins ingekrompen. Dit plan werd goedgekeurd op de gemeenteraad van 3 december 1923: "Nieuw schikkingsplan der uitbreiding van het kerkhof der Brugschepoort hetwelk eene strook 'non aeficandi' van 35 meter voorbehoudt zonder dat de grens der onteigeningen voorzien op het oorspronkelijk plan, goedgekeurd door den Gemeenteraad op 8 mei 1922, uitgebreid wordt." De bestendige Deputatie bracht op 21 december 1923 een gunstig advies over het onteigeningplan.

Met het K.B. van 1 februari 1924 werd het onteigeningsplan goedgekeurd. Met verzoek tot goedkeuring bezorgde de stad Gent op 14 april 1924 aan de provincie de akten van grondafstand voor de uitbreiding van de begraafplaats, zoals die waren goedgekeurd op de gemeenteraad van 7 april 1924: "machtiging bekomen tot het aankopen uit de hand voor den totalen prijs van 319 975,28 fr. van gronden eener algeheele grootte van 6 ha 72 a 64 ca, ten kadaster sectie K nrs. 388, 387a, 386a, 322p², 325f, 326b, 329b, 330a, 334, 385a, 382a, 381, 378, 377, 376, 380a, 379, 375, 374, 373, 333a, en gedeelten der nrs. 393b en 309a ten einde het stadskerkhof te vergroten." Op 20 mei 1924 werd de aankoop door minister en koning tot nut van 't algemeen verklaard.²



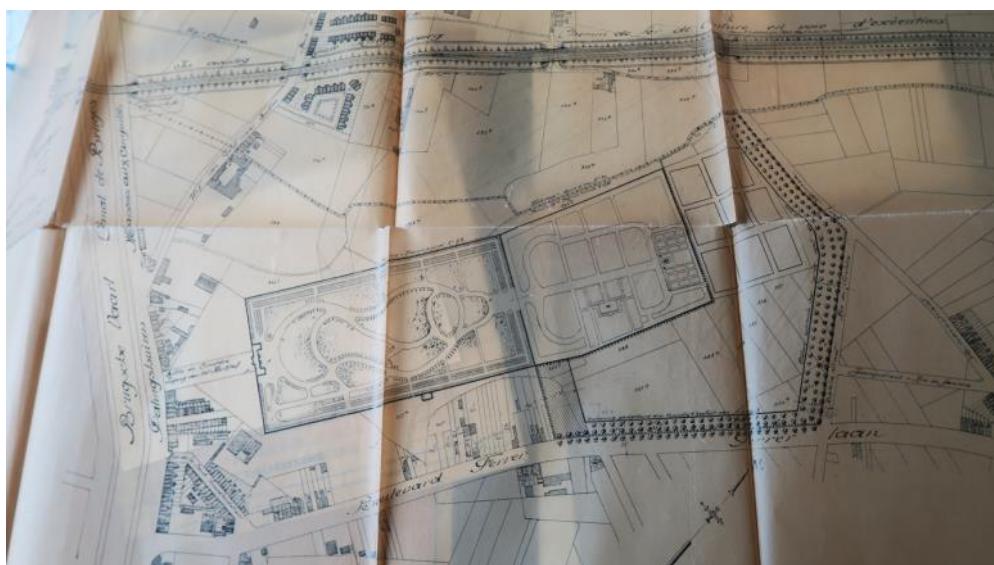
Plan bij gevoegd bij het bestek van januari 1922 (G/94/3/1922/2). Rood: het te verhogen gedeelte met oppervlakte van 2951 m². Groen: stadseigendom waarvan de grond voor de aanvulling zal komen. Voetweg 35 is nog aangeduid, die zal in 1930 verdwijnen bij het vergroten van de begraafplaats tot aan de ringspoorweg. (Dossier grondwerken, SAG G/94/3/1922/2).

⁵¹ Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8 : Brief 3 februari 1923 van stad Gent aan de gouverneur.

⁵² Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8 : uittreksel besluit Bestendige Deputatie zitting 3 augustus 1923.



Op het onteigeningsplan van 1922 zijn, met potlood pleinen aangegeven, ten noorden van de eerste uitbreiding. (Detail van het onteigeningsplan, opgemaakt door de stadsingenieur A. Saenen, onderworpen aan het openbaar onderzoek de commedo et incommedo van 14 tot 30 juni 1922. SAG TDG-8 1922).



Op dit plan uit 1929 worden de reeds aangelegde pleinen van de tweede uitbreiding, ten noorden van de eerste uitbreiding, aangegeven. Naast de bomerij staat "omheining gebouwd door Koninklijk besluit van 1-2-1924". (Onteigeningsplan, opgemaakt door de stadsingenieur A. Saenen, 9-12-1929, onderworpen aan het openbaar onderzoek de commedo et incommedo van 27 januari tot 17 februari 1922. Aangenomen door de GR van Gent op 9 april 1930 en aangenomen door de GR van Mariakerke op 29 maart 1930. SAG TDG-8).



Op dit plan van 1922 wordt aangegeven welke grond aangekocht zullen worden en met rood wordt de omtrek aangegeven van welke percelen voorzien werden voor de begraafplaats. ("Vergroting van het gemeentekerkhof der Brugsche poort", gesigneerd A. Soenen stadsingenieur z. d., volgens SAG 1922-8). SAG TDG-8).

Verklaring bij het bovenstaande plan:

zwart-gele lijn: aanduiding buurtweg 13 die zal wegvallen

blauw-gele lijn: "deel der onbevaar- noch vlotbare waterloop gezegd "Rietgracht", te dooden";

geel ingekleurd: de "gronden te verkopen voorkomende der onteigeningen"

rode lijn: nieuw voorgesteld aflijningen

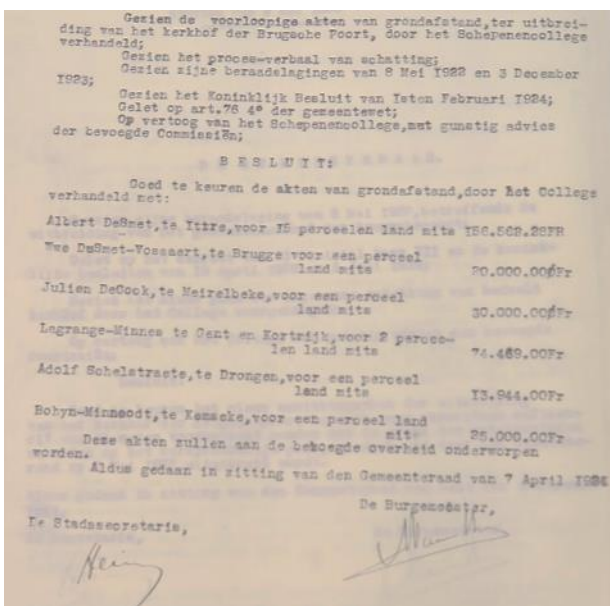
zwarte lijn: bestaande aflijningen

rode streep: sluitmuur van het nieuw deel van het kerkhof

groene streep: grens der onteigeningen

blauwe lijn: voetpaden: men wilde langs de noordkant van de toekomstige vergroting een voetpad maken

De groen streep die de omtrek van de onteigening aangeeft is aan de noorderzijde niet geheel doorgetrokken, het is van dit plan niet af te lezen hoever die loopt.



Uittreksel Gemeenteraad 7 april 1924. (Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8).

Stad Gent.

Vergroeting van het Gemeentekerkhof buiten de
Brugsche Poort.

Schatting der gronden in de onteigening begrepen
en liggende op het grondgebied der stad Gent
Sectie K van het kadaster.

Gent, 15 Juni 1922.
De Schatter der Stad,
(get) J. VandeVyver.

Orde- nummer	Aard van den grond	Sec- tie	Num- mer	Inhoud ha. a. ca.	Te onteigenen deel	Schatting
Eigenaar: Lagrange-Minnens: de weduwe en kinderen Gent:						
I.	land	K	387a	I. 10. 25	I. 10. 25	
"	"	"	385a	48. 36	48. 36	
				I. 58. 61	I. 58. 61	76244
Eigenaar: De Moor - Berrevaux Joseph Ledeborg:						
2.	land	K	373	3. 20	3.20	
"	"	"	374	54. 60	54.60	
				57. 80	57.80	23140
Eigenaar: Bohyn Minoodt Napoleon - Kemscke:						
3.	land	K	375	44.60	44.60	22300
Eigenaar: De Cock Jules, Meirelbeke voor 43a.44ca. Gent de Stad voor Ia.36ca.:						
4.	land	K	377	44.80	43.44	17704
Eigenaar: De Smedt Vosnaert Weduwe Frans, Brugge:						
5.	land	K	378	44.80	44.80	17180
Eigenaar: Schelstraete Gustaaf, Nederland:						
6.	land	K	368	28.20	28.20	11280
N.B.- De belanghebbende heeft den inhoud van het perceel doen uitmeten en heeft er 34a.86ca. in bevonden in plaats van 28a. 20ca. Indien zijne afmeting juist is zou de schatting hiernevens moeten vermeerderd worden in de verhouding van 4Fr.de meter (zie mijnen brief aan de stad van 17 April 1922)						

Schatting van de gronden, Gent 15 juni 1922 opgemaakt door J. Vander Vyver (Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8).

Orde- nummer	Aard van den grond	Sec- tie	Kum- mer	Inhoud: ha. a. ca.	Te onteigenen deel	Schatting
Eigenaar: De Smet Albert, Ittra:				68.10	68.10	
7.	land	K	376	18.80	18.80	
"	"	"	379	52.50	52.50	
"	"	"	380a	37.00	37.00	
"	"	"	381	43.24	43.24	
"	"	"	382a	3.60	3.60	
"	"	"	386a	10.68	6.44	
"	"	"	393b	40.00	15.78	
"	"	"	309a	1.10	1.10	
"	"	"	322p2	2.10	2.10	
"	"	"	325f	3.90	3.90	
"	"	"	326b	6.90	6.90	
"	"	"	329b	19.86	19.86	
"	"	"	330a	14.77	14.77	
"	"	"	333a	1.10	1.10	
"	"	"	334	1.10	1.10	
				3.23.65	2.95.19	135324
					Samen	302172
						36260.64
						Herplaatsingsvergoeding 12 %
						Pachtersrechten: 4495 roeden aan 0.75 Fr.
						3371.25
						Ontlasting der wegenistakken aan de stad
						verschuldigd:
						34167.53
						Samen:
						375971.42 Fr
Samen: Drie honderd vijf en zeventig duizend negen honderd een en zeventig frank 42 centiemen.						
De Schatter der Stad, (get) J. VandeVyver.						
<i>Voor gelijkvormig afschrift, de Gemeente Secretaris, Heiny</i>						

Schatting van de gronden, Gent 15 juni 1922 opgemaakt door J. Vander Vyver (Provinciaal archief Oost-Vlaanderen, 8/8/ 8).

- Inrichting

Omdat het snel moest gaan werd dus in 1922 reeds een rechthoekig perceel ten noorden van de begraafplaats ingericht, hoewel dit pas in 1924 officieel werd aangekocht.⁵³ Van de 6,73 ha die de stad in 1924 kocht, werd zo'n 3,1 ha aangewend voor de begraafplaats. Na de aankoop van 1924 van een ruimer perceel werd in dat jaar besloten tot aanleg paden, in 1925 werden zenderwegen aangelegd tussen boordstenen en in 1926 volgde de aanleg van nieuwe pleinen.

⁵³ Hoe de regeling is gebeurd met de eigenaars is niet terug gevonden. Perceel 380a, 381 en 378 werden volgens de gemeenteraad van 7 april 1924 in 1924 gekocht door de stad.

II.2.8.3 Aankoop voor de derde uitbreiding, ten westen tot aan de spoorweg (1930; ca 8,80 ha)

Zoals voorzien in het gemeenteraadsbesluit van 8 mei 1922, zou de stad Gent ook grond kopen ten westen van de begraafplaats. De concrete beslissing viel op de gemeenteraadszitting van 7 april 1930. Deze grond was zowel bedoeld voor het zeker stellen van het toekomstig gebruik van de Westerbegraafplaats als voor de bouw van goedkope woningen. Er werd beslist⁵⁴:

“1/ Het plan van onteigening en uitbreiding der Brugsche Poort – op grondgebieden van Gent en Mariakerke wordt goedgekeurd.

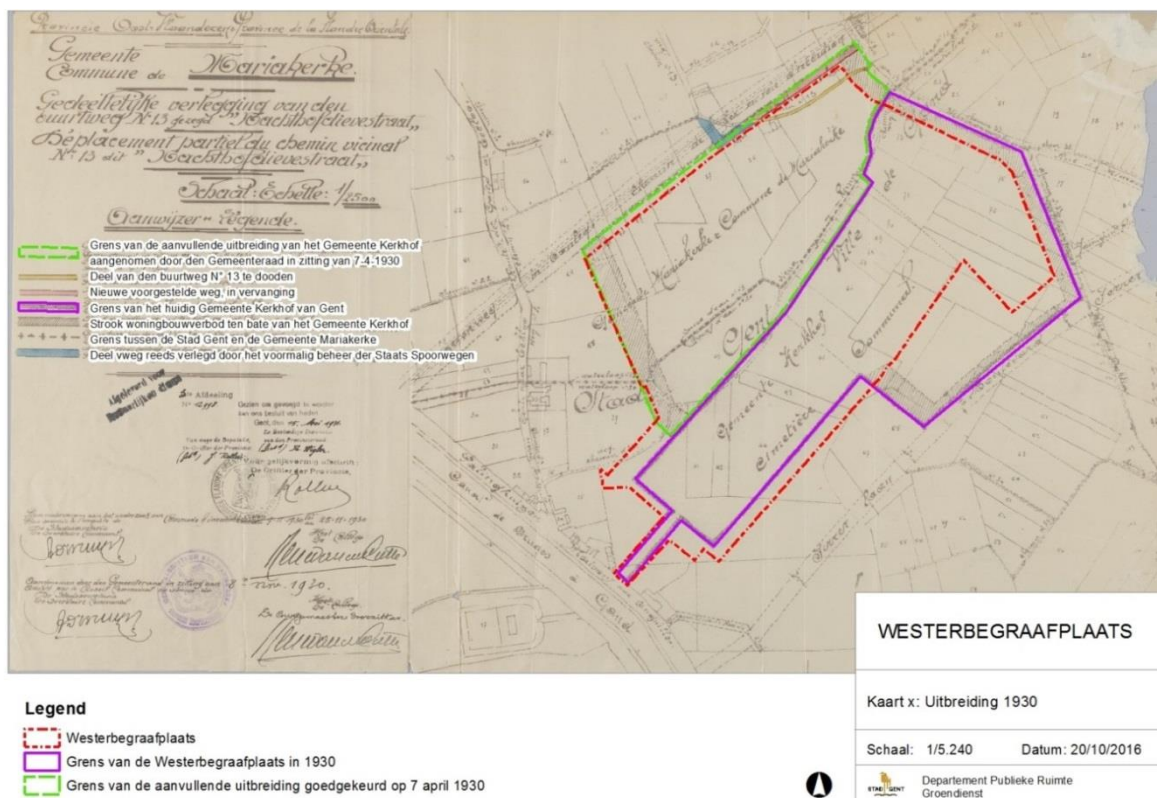
2/ Het College wordt gemachtigd, uit reden van openbaar nut, aan te werven, in der minne of bij rechterlijke onteigening: Aankoop:

Op grondgebied Gent: sectie K, perceelen Nos 393/d, 398/a, 399, 400/i, benodigd voor de uitbreiding en aanbouw van goedkope woningen:

Op het grondgebied Mariakerke: perceelen of deelen ervan: nrs 565/b, 535/b, 514/f, 534/a, 555/b, 554/a, 553/a, 552/c, 533/a, 550/b, 569/a, 573/e, 568/g, 567/e, 567/d, 567/c, 566/b, 568/f;

3/ De buurtweg nr. 35 en waterloop nr. 20 gedeeltelijk af te schaffen en in te lijven bij de vergroting.”

Rondom het gedeelte dat voorzien was voor de begraafplaats was een strook voorzien dat aangeduid werd met “non aedificandi”. Dat is een strook waarop niet gebouwd mag worden om een zicht te vrijwaren, een groenbeplanting aan te leggen of waarbinnen een erfdienstbaarheid van algemeen nut werd vastgelegd. In dit geval gaat het om een strook omwille van hygiënische redenen.



De derde uitbreiding van de begraafplaats, in 1930 is met groen aangegeven op dit plan. (“Gedeeltelijke verlegging van den buurtweg nr. 13”, opgemaakt 15 november 1930. (Atlas der Buurtwegen, www.gisoost.be).

⁵⁴ Gemeentebld 1930, Gent, 1930, pg. 264- 267 zitting 7 april 1930, “Aankoop van gronden, gedeeltelijk gelegen op het grondgebied van Mariakerke, voor de uitbreiding van de Stedelijke begraafplaats der Brugsche Poort en voor den aanbouw van goedkope woningen.”

- **Verleggen van de grens tussen de stad Gent en Mariakerke**⁵⁵

In 1930 werd ter hoogte van de nieuwe aflijning van de Westerbegraafplaats de grens tussen Gent en Mariakerke verlegd, tot aan de spoorweg.

- **Verleggen buurt- en waterwegen**⁵⁶

Slechten van waterloop nr. 20 en van buurtweg nr. 13

De gemeente Mariakerke ging akkoord met het onteigenisplan, onder voorbehoud dat “het deel te dooden waterloop nr. 20 vervangen wordt door een riool” en “buurtwegel nr. 13 te vervangen op stadskosten door eenen weg van 10 m breedte over den ijzeren weg”. De stad Gent ging niet in op deze voorwaarden. Gent besliste wel dat het bij het verdwijnen van waterloop nr. 20 de nodige maatregelen zou treffen voor regelmatige afloop van water. Een alternatief voor buurtweg nr. 13 werd niet nodig geacht, daar het deel van weg nr. 13 dat zou worden ingelijfd in de vergroting van de begraafplaats toch al afgesneden werd door de ringspoorweg en het enige huis langs dat stuk weg tevens in het onteigeningsplan viel.

Verleggen van de loop van buurtweg nr. 35 alias Grensstraat

“Tusschen de Mimosa- en Dracoenastraat [Dracenastraat] loopt de buurtwegel nr. 35 welke tevens de grensscheiding uitmaakt tusschen het grondgebied onzer stad met datgene van Mariakerke en Wondelgem. Langs om meer neemt die wijk aldaar uitbreiding en is daarenboven geroepen om binnen korte jaren, gezien de nabijheid der Haven en de ontwikkeling van de nijverheid in hare onmiddellijke omgeving, aan bevolking en verkeer zeer belangrijk te worden. Daarom zien wij ons verplicht den buurtweg te veranderen in een baan welke eventueel aan de vereischten van de toekomst zal kunnen voldoen. Het gedeelte buurtwegel –lopende over den ijzerenweg – wordt gedood en afgeleid langsheen den spoorweg tot aan de Dracoenastraat [Dracenastraat]. De gemeentebesturen van Mariakerke en Wondelgem op wier grondgebieden de Grensstraat ook doortrekt als scheidingslijn, verklaarden zich in principieel ’t akkoord met het plan van aflijningen en zullen de noodige formaliteiten vervullen. [...]

De gemeenteraad besluit:

Art 1 Het plan houdend:

a/ aflijning en verbreding op 16 m van den buurtweg nr. 35, tusschen de Mimosastraat en IJzerenweg;

b/ de dooding van een gedeelte buurtwegel, getint met rood;

c/ de vervanging van dat gedoode gedeelte door de verlenging der verbrede Grensstraat langsheen den spoorweg tot aan de Dracoenastraat, wordt goedgekeurd.

Art 2 Eventueel zal met de gemeentebesturen van Mariakerk en Wondelgem accoord moeten getroffen worden in zake wegeniswerken.”⁵⁷

⁵⁵ Zitting gemeenteraad Gent 7 april 1930, *Gemeenteblad 1930*, Gent, 1930, pg. 264- 267.

⁵⁶ Zitting gemeenteraad Gent 7 april 1930, *Gemeenteblad 1930*, Gent, 1930, pg. 264- 267.

⁵⁷ “Aflijningsplannen buurtweg nr. 35 gezegd Grensstraat.” zitting gemeenteraad 7 april 1930, in *Gemeenteblad 1930*, Gent, 1930, pg. 267- 269.

- **De stapsgewijze inrichting van de derde uitbreiding**

De inrichting van de derde uitbreiding startte in 1930 en gaat door tot heden. Het kinderperk lag aanvankelijk ten noorden, daarna (en heden) ten oosten. In de jaren 1970 kwamen steeds meer mogelijkheden voor asbestemming. In hoofdstuk 2 wordt dieper in gegaan op de diverse ontwikkelingen.

Opspuiten/ophogen terrein met baggergronden⁵⁸

De gemeenteraad beslist op 27 oktober 1930 om “nu de aankoop een feit is” onmiddellijk te starten met het opspuiten van het terrein met “baggergronden van het Nieuw Bassijn Kanaal”. Een buitengewoon krediet van 4 miljoen voor de uitbreiding en geschiktmaking van de stedelijke begraafplaats werd gestemd in zitting van 7 april 1930. Dit bedrag werd genomen op de vrije fondsen van de lening van 1922.

Bouwen van een afsluitingsmuur en poort op de Westerbegraafplaats (1934)⁵⁹

In 1934 werd een muur in “machiensteen”, met muurdeksels in gewapend beton, opgetrokken. De muur was 90 meter lang, het opgaand werk was 2,25 m hoog en 0,30 m diep. Er waren pijlers voorzien en een poort in rood dennenhout (2,40 m x 2,55 m = 6,12 m).

Bouwen van een afsluiting in cementplaten (1959)⁶⁰

Het volledig verwijderen van de bestaande afsluiting van betonpalen met aangehechte afrastering van gevlochten ijzeren draad en ligusterhaag, door een afsluiting in gewapend cementplaten.

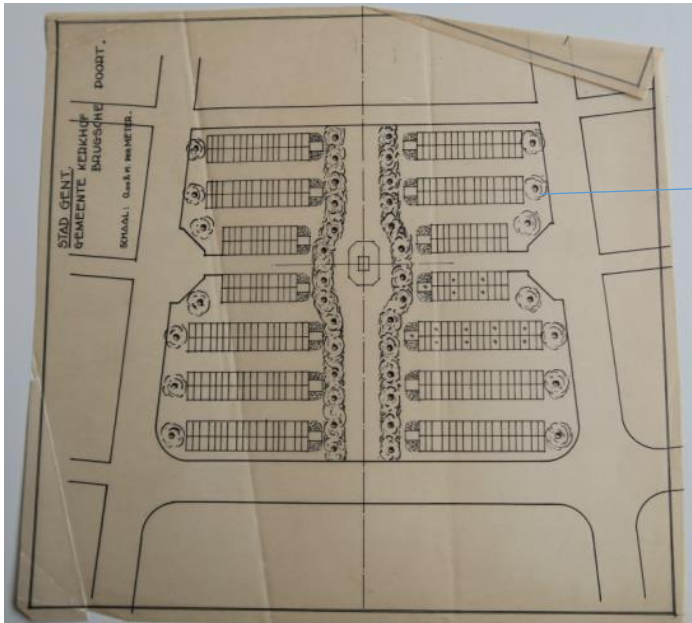
Inrichten van pleinen en kelderrijen

De inrichting zoals te zien op een situatieplan uit 1953 vertoont op de derde uitbreiding parallel lopende lanen die naar het noorden toe naar elkaar toe komen en eindigen op een halfrond perk. Voor het halfrond perk is een trapeziumvormig perk getekend, waar volgens een ontwerp (z.d.) grafkelders zouden geplaatst worden. Heden zijn het trapeziumvormig perk en het halfcirkelvormige perk onherkenbaar. Op die plaats kwamen rechthoekige pleinen voor grondgraven.

⁵⁸ “Begrooting – buitengewoon krediet tot uitbreiding der stedelijke begraafplaats der Brugsche Poort.” Zitting 27 oktober 1930, *Gemeentebld 1930*, Gent, 1930, pg. 641- 642.

⁵⁹ “Inschrijving op aanbesteding voor het bouwen van een afsluitingsmuur op de Westerbegraafplaats 1934. (SAG G/94/3/1934/2).

⁶⁰ “Bepaalde Bestedingen, 1959/4- Westerbegraafplaats- Bouwen van een afsluiting in cementplaten 1959 – 1959. (SAG rom VII/2240/5).



Links: Schets van een trapeziumvormig plein met kelders z.d. . (SAG TDG-8).

Rechts: "Situatieplan. Bouwen van beton-liggers voor aanleggen van graven aangenomen door het schepencollege van 2 maart 1953, vastgesteld door GR 18 maart 1953. (SAG TDG-8).



Overzichtsplan gedateerd 26 juni 1969, met aanduiding van het te plaatsen columbarium, naar beslissing schepencollege van 4 maart 1974. (SAG TDG-8).

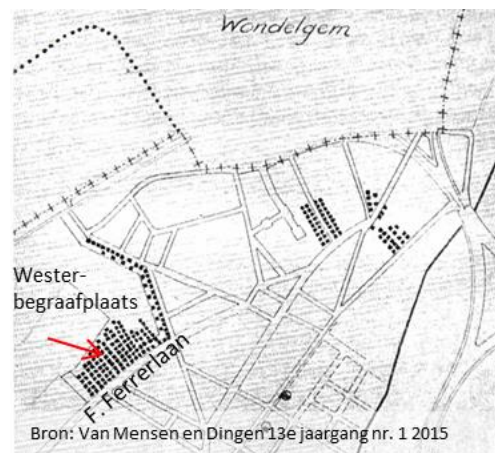
- **Oplossingen voor woningnood in de buurt van de Westerbegraafplaats.**

Barakken omgeving Francisco Ferrerlaan

Eind december 1922 werd door de gemeenteraad bij hoogdringendheid een eerste krediet van 50.000 fr. uitgetrokken om een aantal barakken van het Koning Albertfonds⁶¹ te huren, en om zelf een aantal paviljoenen te bouwen. De noodwoningen waren bedoeld voor met uitzetting bedreigde werkersgezinnen. Ze waren goedkoop en waren na twee-drie weken instap klaar.⁶²

De noodwoningen kwamen op weinig aantrekkelijke gronden in de buurt van de Koning Albertbrug, Patijntjestraat en de Ottergemsesteenweg ten zuiden, in de havenbuurt en op gronden aan de Francisco Ferrerlaan en de Afrikalaan. Ook in de buurt van de Werkliedenkolonie aan de Brugsesteenweg werden een aantal barakken ingeplant.⁶³ In 1931 beschikte het stadsbestuur over 827 barakken, onder meer 159 in de Francisco Ferrerlaan.⁶⁴ In 1933 werd door het stadsbestuur een onderzoek ingesteld naar de kwaliteit van de noodwoningen. Ondanks de gebrekkige staat van wegen, waterleiding en verlichting werd niet overgegaan tot afbraak. Enkele barakken, waarvan de toestand werkelijk té slecht was, zouden weggenomen worden zodra ze zouden vrijkomen. Ondanks de verhoging van de huurprijs eind 1930 bleven de barakken nog lang goedkoop en dus gegeerd. Na WO II bleven nog 745 noodwoningen staan, die pas later geleidelijk werden afgebroken.⁶⁵

Uit het bestek voor het plaatsen van een nieuwe afsluiting omheen de begraafplaats werd genoteerd dat de aannemer er moest op letten geen schade toe te brengen aan “de hofjes van de aanpalende noodwoningen”.⁶⁶



Barakken van het Koning Albertfonds aan de Francisco Ferrerlaan. (Foto Elly Van Eeghem, Stad Gent).

De barakken in het noorden van Gent. (Dumont, 1951, deel II, kaart 63, detail. Afgebeeld in André Verbeke, Luc Devriese, Adrien Brysse, “Oorlogsbarakken aan de Gentse stadsrand (1923-1971)”, in *Van Mensen en Dingen*, jg. 13, nr. 1, 2015, pg. 25.)

⁶¹ Tijdens de Eerste wereldoorlog werden heel wat dorpen en steden letterlijk van de kaart geveegd. Om de woningnood te ledigen werden noodbarakken opgericht, meestal door het "Koning Albert Fonds". Deze woningen bleven nog lang na de Eerste Wereldoorlog in gebruik.

⁶² LEEN MEGANCK, *Bouwen te Gent in het interbellum (1919-1939)*. Stedenbouw, onderwijs, patrimonium. Een synthese, proefschrift tot het verkrijgen van de graad van doctor in de Kunstwetenschappen, UGent, Gent, 2001-2002, pg. 227.

⁶³ MEGANCK, *Bouwen te Gent in het interbellum (1919-1939)*. Gent, 2002, pg. 225.

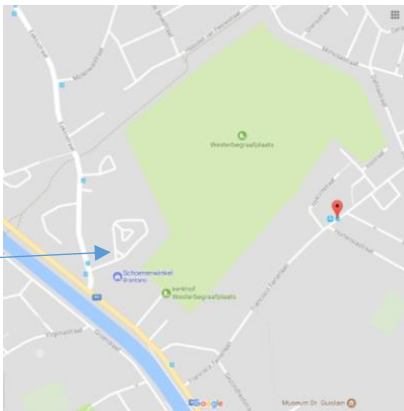
⁶⁴ MEGANCK, *Bouwen te Gent in het interbellum (1919-1939)*. Gent, 2002, pg. 235 voetnoot 34: “In 1931 beschikte het stadsbestuur over 827 barakken, onder meer 203 in de Patijntjestraat, 28 in de Maïs-en de Dracenastraat, 287 in de havenbuurt aan de Kleine Dok- en de Afrikalaan, 159 in de F. Ferrerlaan en aanpalende straten, 21 in de Ruststraat en de Ottergemsesteenweg, 6 op Terdonk-Dries, 36 in de Motorstraat, 18 in de Gebroeders De Smetstraat, 51 in de Nettestraat en 18 in de Lisbloemstraat.

⁶⁵ MEGANCK, *Bouwen te Gent in het interbellum (1919-1939)*. Gent, 2002, pg. 235.

⁶⁶ SAG rom VII/2240/5 Bepaalde Bestedingen, 1959/4- Westerbegraafplaats- Bouwen van een afsluiting in cementplaten 1959 – 1959.

Rustoord voor *minder-begoede ouderlingen*

Op 14 juli 1930 keurde de gemeenteraad het ontwerp, de plannen en het lastenboek tot bouwen van 126 wooneenheden voor oude echtingen goed. “Het college is gemachtigd den huurprijs vast te stellen en ook over te gaan tot het verkoopen aan den kosten den prijs van eene of meer dezer woningen onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat ze alleen door oude echtingen mogen bewoond worden.”⁶⁷ Volgens de gedenkplaat werd het geheel nog in 1930 gebouwd. Architect Paul De Taeye ontwierp een complex in Nieuwe Zakelijkheid op een vijfhoekige plattegrond. Met gele baksteen en beton werden sobere, strakke volumes gevormd die tegenover elkaar verspringen. Bij aanvang werd het aangeduid als Rustoord Désiré Cnudde, heden heet het Antoine Van Hoorebekehof.⁶⁸



Huidige situatie Antoine Van Hoorebekehof (Foto <http://home.scarlet.be/architectuur/vanhoorebeke/rustoord.html> geraadpleegd 4-12-2017)

II.2.9. Vernielingen aangebracht tijdens WOII

Tijdens WOII is er fel gevochten op de Westerbegraafplaats tussen het verzet en Duitse militairen. Daarvan getuigen de vele kogelgaten in de meeste bronzen sculpturen. Tijdens WOII werden een aantal graftekens geheel vernield. Dit is enkel gedocumenteerd door een aantal foto's en de sporen op tal van graftekens, waar grote stukken blauwe hardsteen ontbreken.



Zichten tijdens WOII, op perk ACKE en een niet geïdentificeerde rij aan de muur. (©Stad Gent, SAG)

⁶⁷ Gemeentebld 1930, pg. 447- zitting 14 juli 1930 : “Woningnood –Bouwen van woningen voor min begoede ouderlingen, plannen en lastboek goedkeuring”.

⁶⁸ <http://home.scarlet.be/architectuur/vanhoorebeke/rustoord.html>. Het geheel is vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 2-10-2009 (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/125368>). Voormalig schepen van sociale zaken Cnudde kwam in opspraak wegens collaboratie. Gemeenteraadslid Van Hoorebeke overleed in februari 1945 in het concentratiekamp van Flossenburg.



Na de schade van WOII vernieuwd grafteken voor de familie Meert-Wellekens (ACKE 08 25).

Een granaat vernietigde in 1944 het grafmonument van de familie Meert, met een voorstelling van drie treurende vrouwen en een bronzen portretmedaillon van Hippoliet Meert, hoogleraar en grondlegger Algemeen Nederlands Verbond. Een nieuw grafmonument werd geplaatst in 1957.⁶⁹
Meert-Wellekens ACKE 08 25

⁶⁹ A.CAPITEYN EN J.DECAVELE, "In steen en brons van leven en dood, inventaris van de waardevolle graf galerijen en portretgalerij van verdienstelijke personen rustend op de begraafplaatsen van de Stad Gent", Gent, 1981, pg. 85.

II.3 De geschiedenis van het bouwkundig erfgoed

Het oorspronkelijke deel van de begraafplaats werd driemaal uitgebreid. Zowel in 1907, 1924 en 1930 werden percelen aangekocht. De inrichting van de percelen liep niet altijd gelijk met de aankoop. Daarom wordt de bespreking daarvan losgekoppeld van het globale historisch overzicht. Er werd een artificiële opdeling gemaakt naar muren en poorten, de toegangspartij enz. zodat een beeld verkregen wordt van de evolutie van elk onderdeel.

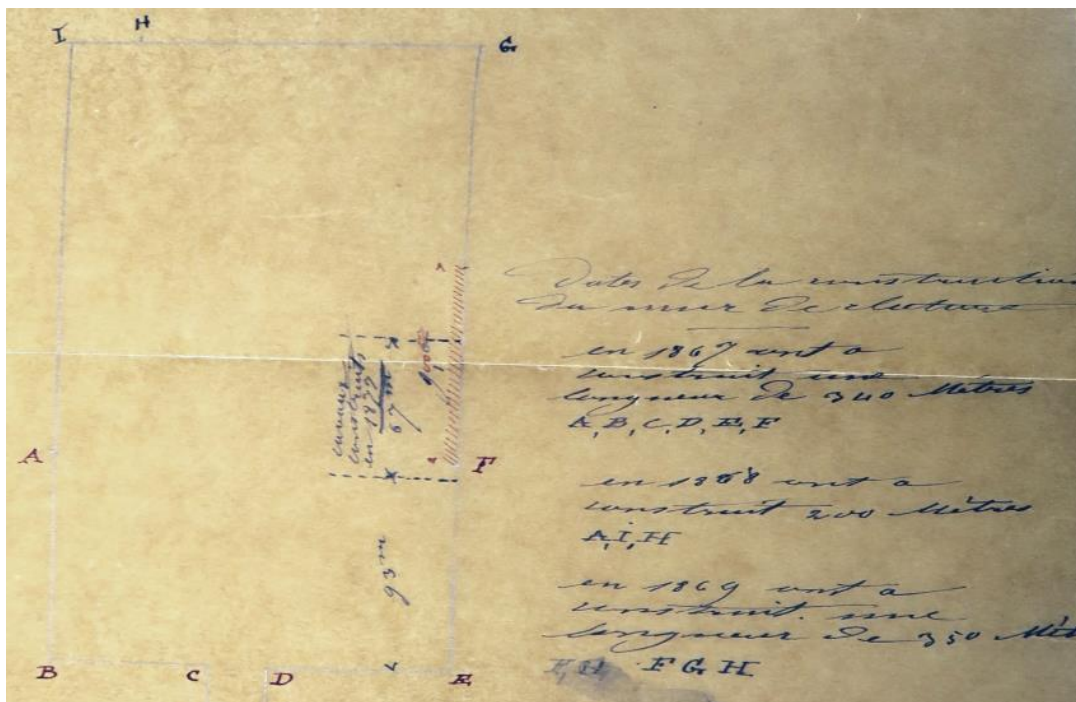
II.3.1 Infrastructuur

II.3.1.1 Muren en poorten

II.3.1.1.1 Ommuring oudste, beschermd gedeelte (1867, 1868, 1869)⁷⁰

De muur rondom de nieuwe stedelijke begraafplaats (300 m x 150 m) werd in drie fasen gebouwd. Deze worden aangegeven in onderstaande schets⁷¹:

- **Bouw muur in 1867 (voorkant en deel zijkant)** (tussen A,B,C en D,E en F). Het gaat om 340 m in totaal; aan de voorkant en 93 m aan iedere zijkant.
- **Bouw muur in 1868 (lang deel linkerzijkant en deel achterkant)** (tussen A, I en H). Het gaat om in totaal 210 m.
- **Bouw muur in 1869 (groot deel achterkant en grootdeel rechterzijkant)** (tussen F, G en H). Het gaat om in totaal 350 m, aan de achterkant en aan de rechterzijkant.



Schets met overzicht van "dates de la construction du mur de clôture". (SAG, F134/2).

In 1867, 1868 en 1869 werd telkens een aanbesteding uitgeschreven om een stuk van de muur op te trekken.⁷² Het bestek van 1868 beschreef ook werken aan de toegangslaan. In 1869 omvatte het

⁷⁰ SAG, F134/2.

⁷¹ Deze info is afkomstig van een schets met "dates de la construction du mur de clôture". SAG, F134/2.

⁷² SAG, F134/2. Het bestek van de bouw van de muur in 1867 is niet teruggevonden.

lastenboek naast de bouw van een stuk muur ook het oprichten van de portiek (zie II.3.1.2.). Deze opdracht was voltooid in 1871. De constructie van de zijpaviljoenen volgde in 1881 (zie II.3.1.2.). In 1869 moest een gedeelte van de muur van 1867 aan de voorzijde geslecht worden, om aansluiting te maken met de te bouwen portiek.

Het bestek uit 1868 dat werkzaamheden voor de inrichting van de begraafplaats beschreef, omvatte volgende onderdelen:

- 1^e uitgraving van de funderingen
- 2^e metsen van funderingen
- 3^e opvulling/aanaarding aan de fundering
- 4^e maken van een afwatering van 140 m lang en 0,40 m diameter
- 5^e afbraak gedeelte van muur en van een haag aan de toegang van de dreef
- 6^e twee grachten maken langs de toegangslaan

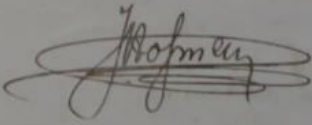
De werken van 1868 werden uitgevoerd door de gebroeders Vandeputte voor 6702,50 fr..⁷³

MÈTRE ET DÉTAIL ESTIMATIF des travaux de construction d'un mur d'enceinte au nouveau cimetière situé hors la ci-devant porte de Bruges.

Indication des travaux.	Longueur. M. C.	Largeur ou hauteur. M. C.	Epaisseur. M. C.	Total M. cube. M. C.	Prix par mètre. Fr. C.	Total. Fr. C.
<i>Terrassements.</i>						
Tranchées des fondations	200	2 68	1 65	884 40	1 00	884 40
<i>Maçonnerie en briques du Haut-Escaut avec mortier de cendrée.</i>						
Fondations 1 ^{re} retraite.	200	0 48	0 92	88 52		
" 2 ^e "	200	2 20	0 60	264 00		
				<u>352^m32</u>	15 00	5284 80
Construction d'un aqueduc avec mortier de cendrée, terrassements compris	140	d=0 40			5 50	770 00
Pour démolir une partie de mur, transporter les décombres et déroder une haie						150
200 mètres courant de contrefossés	200 mètres				0 75	150
					<u>Total fr.</u>	<u>7259.20</u>

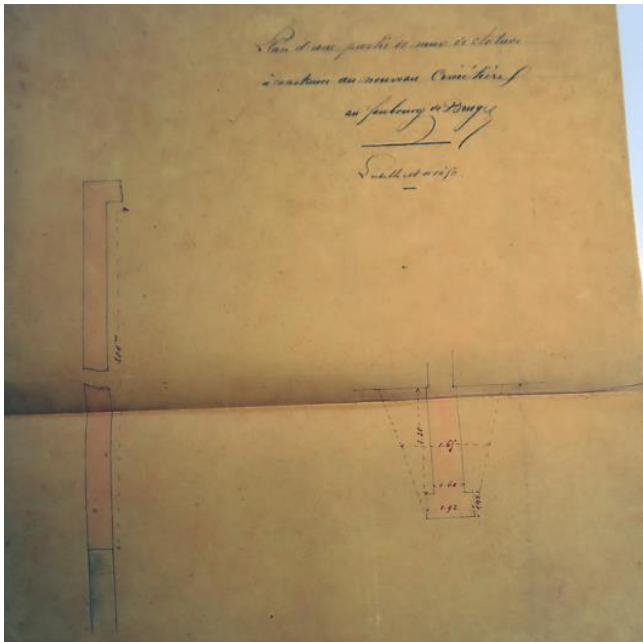
Gand, le 4 Juillet 1868.

L'Ingénieur-Directeur,



Bestek bouw deel van een muur en andere werken aan de begraafplaats, opgemaakt door ingenieur-directeur J.Hofman te Gent, 4 juli 1868. (SAG 134/2).

⁷³ De toewijzing werd goedgekeurd in schepencollege van 23 juli 1868.



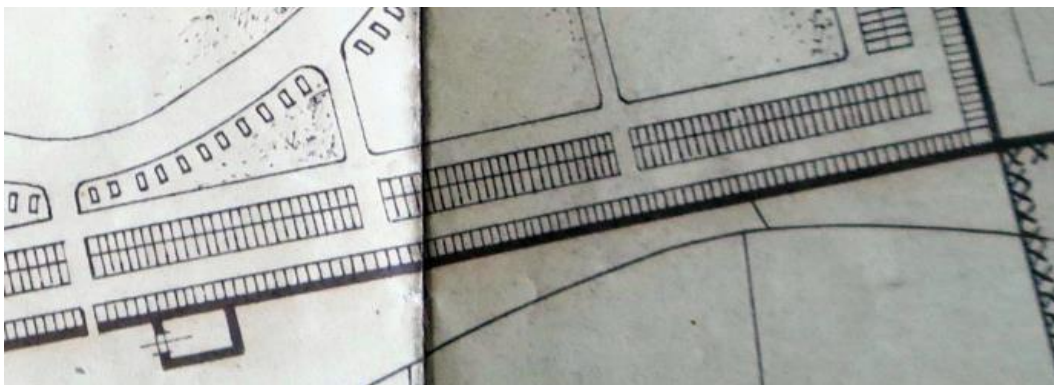
Plan d'une partie de mur de clôture à construire au nouveau cimetière au faubourg de Bruges, z.d., (SAG 134/2).

Ook in 1869 werd de muur gezet door de gebroeders Pierre en Leopold Vandeputte uit Gent. Edmond Paternotte stond borg. Het werk, portiek en muur, was voltooid op 12 april 1871.

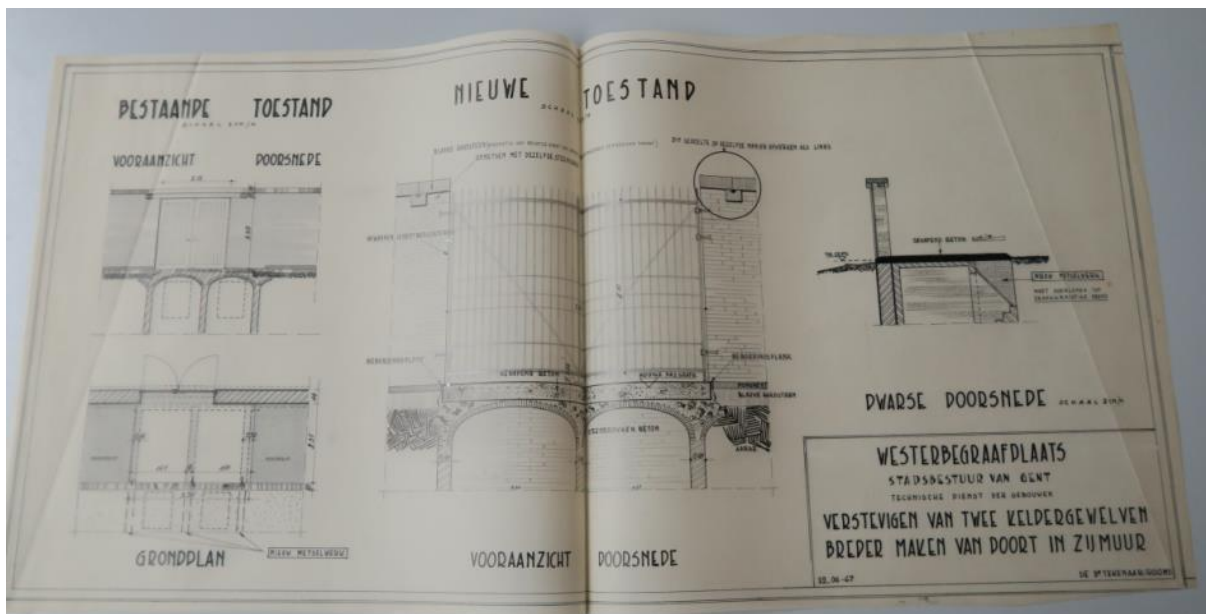
In 1878 werd vastgesteld dat de gebroeders Vandeputte in gebreke waren gebleven en dat een deel van de oostelijke muur niet voldeed. Over een lengte van 200 m was de fundering niet diep genoeg. Een deurwaarder bracht Vandeputte het bericht dat ze onder meer veranderingen aan de funderingen van de muur moesten aanbrengen.

II.3.1.1.2 Poort in noord-oostelijke muur van het oudste, beschermd deel

Bij de nivellerings- en ophogingswerken van 1895 (zie II.4.4.3.) werd gesproken over aarde die mocht aangevoerd worden van een perceel in bezit van de stad. Het stuk lag rechts (oostelijk) van de begraafplaats. Het is niet duidelijk wanneer dit stuk grond werd aangekocht. Op een aantal plannen van de begraafplaats is te zien dat daar een gebouw stond (niet aangegeven op plan van ca 1895, wel op het onteigenisplan 1922 SAG TDG-8). Het gebouw was te bereiken via een poort. Die poort werd in 1967 verbreed. Toen werd er een ijzeren hek in gezet werden ook de keldergewelven onder de poort verstevigd. De huidige poort is van industriële makelij.



Detail van het onteigenisplan van 1922. (SAG TDG-8).



“Verstevigen van twee keldergewelven, breder maken poort in zijmuur”. Het betrof de oostelijke muur van het oudste deel. 22-6-1917. (SAG TDG-8).

II.3.1.1.3 Ommuring niet-beschermd gedeelte

Ommuring eerste uitbreiding (1911)⁷⁴

Omheen de eerste uitbreiding, aangekocht in 1907, werd in 1911 een bakstenen muur gezet. Het bestek “betreffende het bouwen van een sluitmuur op het gemeentekerkhof Brugschepoort” werd opgemaakt door stadsbouwmeester Charles Van Rysselberghe op 18 mei 1911 en vastgesteld door het schepencollege op 19 mei 1911. Het ging om een bakstenen muur van opper-Schelde, afgedekt met blauwe hardsteen, op een lengte van 580 meter. Het werk werd geschat op 31 320 fr. Bij de opening van de inzendingen op 3 juli 1911 bleek dat M. Wuytack, wonende Wondelgemstraat 92 te Gent, met 27 500 fr. de goedkoopste prijs opgaf. De werken werden aan hem toegewezen. Dit werd bevestigd door de gemeenteraad op 31 juli 1911.

Per brief van 7 oktober 1911 meldde R. Verschuere aan de voorzitter van de Provinciale Gezondheidscommissie dat hij had vastgesteld dat de ophoging van het perceel goed was uitgevoerd en “de omheining, grootendeels voltrokken, voldoet onder alle opzichten aan hare bestemming”.⁷⁵ Hij oordeelde dat “de werken met oog op de openbare gezondheid de volle ondersteuning der openbare besturen waardig zijn”. Op basis van deze informatie keurde de provincie de bouw van muur goed. Dit was in oktober 1911, net nadat de werken voltooid waren.

Voorlopige omheining omheen plein ingericht in 1922 (1922)⁷⁶

Het gedeelte ten noorden van de eerste uitbreiding werd in 1922 ingericht, hoewel de aankoop van de tweede uitbreiding pas in 1924 een feit was. Aanvankelijk was bepaald dat 68 m x 42 m moest worden opgehoogd, maar door het aanhoudende plaatsgebrek werd beslist om 150 m x 42 m op te

⁷⁴ Provinciaal archief 8/8/13.

⁷⁵ Provinciaal archief 8/8/13.

⁷⁶ SAG G/94/3/1922/2.

hogen (zie II.2.8.3.). Het werk werd toegewezen aan de laagste inzender, Herman De Spiegeleire Lourdestraat te Gent, die met de werken startte op 1 maart 1922.

In afwachting van de grote uitbreiding werd besloten om dit stuk van 150 m x 42 m te voorzien van een tijdelijke omheining. Stadslandmeter Van den Abeele schetste in een brief aan stadsingenieur A. Soenen en op vraag van opzichter Maes, een voorstel van omheining. Het ging om 232 m afsluiting van ijzeren stijlen die 2 m van elkaar stonden, 1 m onder en 1,5 m boven de grond en voorzien van 5 reeksen prikkeldraad en twee hoekstijlen. "Later kan dan een haag geplant worden". Op 14 februari 1922 werd aan De Spiegelaere een prijs per meter gevraagd, want het plaatsen van een omheining was niet opgenomen in het bestek van de ophoging. De Spiegeleire voerde het werk uit voor in totaal 1857,60 fr.

Op 15 april 1922 verzocht De Spiegeleire om een eerste betaling, gezien het eerste deel van de grondwerken uitgevoerd waren. Er was reeds 4000 m³ grond aangevoerd en de voorlopige ijzeren afsluiting was geplaatst.

Afsluiting perceel dat was aangekocht in 1924⁷⁷

Uit het dossier over het plaatsen van een bakstenen afsluitingsmuur omheen de begraafplaats is af te leiden dat de begraafplaats in 1924 werd omgeven door een voorlopige afsluiting van betonnen palen en ijzeren draad en hagen.

Bakstenen afsluitingsmuur ten noorden en oosten en poort (1934)⁷⁸

Met de aankoop van 1930 had de begraafplaats de beoogde omvang bereikt. De gemeenteraad van 15 januari 1934 besprak het bouwen van een ringmuur rond de stedelijk begraafplaats op buitengewoon krediet: "Bij de opeenvolgende uitbreidingen zijn de voorschriften van decreet 1804, meer bepaald om de begraafplaats te omgeven met een muur van minstens 2 m hoog, uit het oog verloren of minstens de omstandigheden hebben meegebracht dat er voorlopig slechts eene haag werd geplant. De laatst aangeworven gronden, zich uitstrekkende tot aan den ringspoorweg, zijn slechts voorlopig afgesloten door cimentpalen en draad. Die toestand kon tijdelijk aanvaard worden zolang alleen geschikmakingswerken werden uitgevoerd en beplantingen werden gedaan. Sinds enkele weken echter moet een deel der gronden voor de begravingen gebruikt worden."⁷⁹

Ondertussen waren de besprekingen met de N.M. der Staatsspoorwegen sterk gevorderd. Er lag een overeenkomst op tafel om een overweg af te schaffen, het verleggen van buurtweg nr. 12 (Nachthofdievenstraat) en het maken van een afsluiting tussen de begraafplaats en de spoorweg.

Het bouwen van een muur langs de Dahlia- en Mimosastraten tot aan den spoorweg werd geschat op 96 000 fr. Het verlengen van de bestaande muur "achter het Rustoord Désiré Cnudde, langs de Foyer Ganois ook tot aan den spoorweg", zou ongeveer 30 000 fr. kosten. Derhalve werd 126 000 fr. ingeschreven in de buitengewone uitgaven voor 1934.

De werken werden op het schepencollege van 12 februari 1934 toegewezen aan Geeraert, wonende Muelestee 594 te Gent, voor 21 821,45 fr. Het ging om de bouw van een 90 m lange muur in

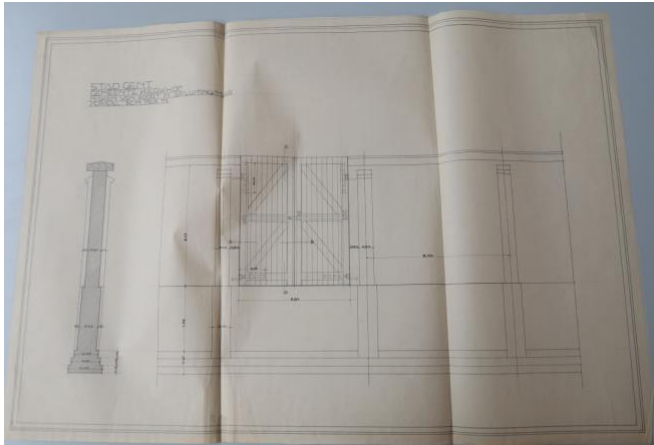
⁷⁷ SAG G/94/3/1934/2 Inschrijving op aanbesteding voor het bouwen van een afsluitingsmuur op de Westerbegraafplaats 1934

⁷⁸ SAG G/94/3/1934/2 Inschrijving op aanbesteding voor het bouwen van een afsluitingsmuur op de Westerbegraafplaats 1934

⁷⁹ Gemeenteraadsbesluit van 15 januari 1934.

machinesteen met muurdeksels in gewapend beton. Het bestek gaf een hoogte op van 2,25 m en 0,30 m diepte, voorzag voldoende pijlers en een poort in rood dennenhout (2,40 m x 2,55 m = 6,12 m). Het ongedateerde ontwerp van een poort met dezelfde afmetingen uit het plannendossier (SAG TDG-8) is mogelijk het ontwerp voor deze poort, waarvan de locatie nog niet duidelijk is.

Na de plaatsing van deze muren was de gehele begraafplaats omgeven door een bakstenen muur, behalve aan de kant van de Francisco Ferrerlaan.



“Maken van poort in afsluitingsmuur”. z.d. (SAG TDG-8).

Afsluiting in gewapende cementplaten aan de Francisco Ferrerlaan (1959)⁸⁰

In 1959 werd een bestek uitgeschreven voor het volledig verwijderen van de bestaande afsluiting van betonpalen en een afrastering van gevlochten ijzeren draad met een ligusterhaag, en het plaatsen van een afsluiting in gewapende cementplaten van 4 cm dik en 2 m hoogte. Het ging om 71,80 m en 93,75 m, dus in totaal om 165,55 lopende meter. De afsluiting stond aan de kant van de Francisco Ferrerlaan, want in het bestek stond: “de aannemer zal bijzonder zorg dragen bij het vervoer van de afbraakmaterialen geen beschadigingen te veroorzaken aan de lanen op het kerkhof of aan de hofjes van de aanpalende noodwoningen, bij het verwijderen van de bestaande afsluiting en het bouwen van de nieuwe. Afbraakmaterialen oude betonpalen en ligustrumhaagstruiken worden zonder onderscheid, de eigendom van aannemer, die zich verbindt ze onmiddellijk van de werf te verwijderen en van het kerkhofterrein te brengen. “

Herstellingen (o.a.)⁸¹

Na 1959 worden er bij diverse werken ook herstellingen aan muren toegevoegd, zoals in 1961. Vanuit de archiefstukken is het niet op te maken om welk stuk het ging.

Doorgang Van Peenestraat (2001)⁸²

⁸⁰ SAG rom VII/2240/5 Bepaalde Bestedingen, 1959/4- Westerbegraafplaats- Bouwen van een afsluiting in cementplaten 1959 – 1959.

⁸¹ SAG rom VII/2240/20 Bepaalde Bestedingen, 1961/10- Westerbegraafplaats: 1- Bouwen op nieuw Ereplein van 400 Lm. betonliggers, 2- Gedeeltelijke herbouwen en herstellen van een bouwvallige afsluitingsmuur, 3- Aanbrengen van ondergrondse waterbedelingsnet voor 5 nieuwe dienstkranen 1961.

⁸² Archief Groendienst, Ferdinand Lousbergskaaai 32 te Gent.

De toegang voor voetgangers en fietsers via de Van Peenestraat werd gerealiseerd in 2001. Dit gebeurde op vraag van burgers, naar aanleiding van het 'algemeen verbod voertuigen' op de begraafplaatsen.

II.3.1.2 Toegangspartij op het oude, beschermde gedeelte

De bouw van de toegangspoort en het realiseren van laatste deel van de muur werden in 1869 in hetzelfde bestek opgenomen. De toegangsportiek was voltooid in april 1871. Nog voor de afwerking van de portiek ging de aandacht naar het invullen van de frontons. Na een voorstudie van het project werkte beeldhouwer Antoine Van Eenaeme (1827-1873) van 1870 tot 1873 aan het reliëf van de binnenzijde. Het reliëf van de toegangszijde werd in de periode 1874-1876 gerealiseerd door B.F. Wanté (1832-1920). Eind 1874 was besloten dat de graf galerij die op de portiek zou aansluiten er niet zou komen (zie II.2.7.). In plaats daarvan werden grafkelders op eeuwigdurende vergunningen opgericht aan de ommuring van de begraafplaats. In 1875 werden de eerste grafkelders geplaatst tegen de muur rechts (oostelijk) van de toegangspartij. De zijpaviljoenen werden opgericht in 1881. In 1965 werd aan de rechterkant (oostelijk) een afscheidsruimte toegevoegd, die de stijl van de portiek navolgt.



De toegangspartij vanuit de toegangsreef, met centraal de portiek met drie doorgangen, de zijpaviljoenen en rechts de afscheidsruimte. (Foto Anne-Mie Havermans).

II.3.1.2.1 Bouw portiek (1869-1871) ⁸³

Het bestek en het ontwerp voor de oprichting van de monumentale toegangspoort en het laatste deel van de muur (deel achter- en zijkant) werd op 3 mei 1869 opgemaakt door ingenieur-directeur der werken Jean Hofman naar plannen van architect-consultant Adolphe Pauli. Het dossier werd goedgekeurd door het schepencollege op 20 mei 1869 en toegewezen aan de goedkoopste inzender, Louis Vandeputte, voor 62345,69 fr.⁸⁴

⁸³ SAG SAG, F134/2. Het bestek is bewaard, er is geen ontwerp bewaard.

⁸⁴ SAG SAG, F134/2 foto 1482) goedgekeurd bij college van 14-6-1869.

De portiek en de twee doorgangen voor voetgangers moesten worden opgetrokken in blauwe hardsteen van Ecaussines, witte steen van Gobertange, baksteen van "Haut-Escout" en Rupelmonde en het geheel zou worden bedekt met zink. De voetgangersdoorgangen zouden worden betegeld met cementtegels van Picha,⁸⁵ waarvan het patroon moest goedgekeurd worden door Hofman en de centrale doorgang zou worden voorzien van kasseien: "Le pavement sera fait aux deux vestibules en carreaux de ciment Picha d' après des dessins approuvés par l' ingénieur-directeur des travaux. Le milieu du portique sera pavé en grès d' Attres retailés du 4e échantillon, placés au mortier de cendrée." Er werden ook vier inscriptieplaten in blauwe hardsteen voorzien, voor elke gevel twee. Inbegrepen waren de afbraakwerken van de muur om aansluiting te maken met het nieuwe metselwerk. De werken werden voltooid verklaard op 12 april 1871.



Ongedateerde tekening van de toegangsportiek, horende bij het dossier tot het bouwen van de afscheidsruimte in 1965. (SAG TDG-8).



Neogotische cementtegelpatronen uit het aanbod van Picha Gent, een van de oudste Belgische cementtegel fabrieken. (collectie M. Baeck)

⁸⁵ Oppericht in 1848 behoorde het Manufacture de Carrelage T.Picha & Cie te Gent tot de eerste cementtegel fabriek die volgens een eigen proces startte met de fabricage van eenvoudige gegoten oude antieke cementtegels.

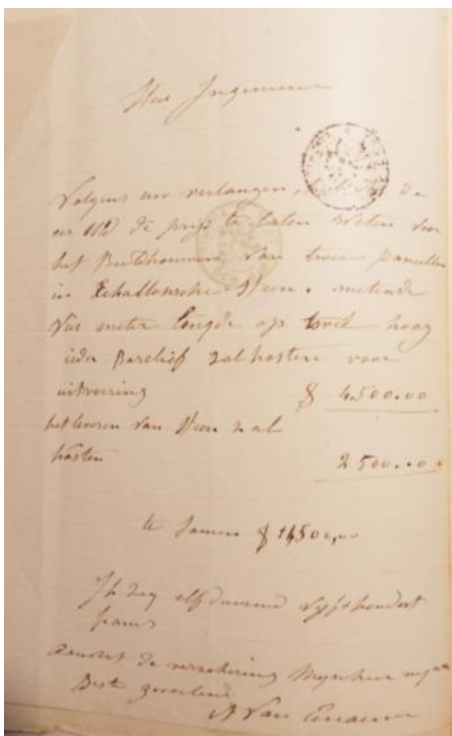
II.3.1.2.2 Reliëfs op de portiek

- “Het Laatste Oordeel”, aan de begraafplaatszijde door Antoine Van Eenaeme (1870-1873)



Het reliëf aan de binnenzijde van de begraafplaats, ontworpen en uitgevoerd door Antoine Van Eenaeme. Centraal de oordelende Christus, met rechts van hem de engel die de uitverkorenen naar de hemel begeleidt en aan de linkerkant de engel die de verdoemden naar de hel drijft. (Foto Anne-Mie Havermans).

Antoine Van Eenaeme (1827-1873) bezorgde op 31 maart 1870 aan ingenieur Hofman de prijs voor twee reliëfs: “Volgens uw verlangen heb ik de eer u de prijs te laten weten voor het beeldhouwen van twee panelen in Echallonsteen metende vier meter lengte op twee hoog. Ieder basreliëf zal kosten voor uitvoering 4500 fr. Het leveren van steen zal kosten 2500 fr., tesamen is 11500 fr.”⁸⁶



Links: brief 31-3-1870 van Antoine Van Eenaeme aan Hofman met de prijs voor het maken van twee reliëfs. (SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1). Rechts: Eerste pagina van de brief van Pauli van 26 maart 1870, met de schets van een sterfbedscène. (SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1).

Adolphe Pauli noteerde uitvoerig zijn visie op de twee ontwerpen die Van Eenaeme inzond. In een brief van drie pagina's, gedateerd 26 maart 1870, beschreef hij kort beide voorstellen om ze daarna

⁸⁶ Brief van 31 maart 1870. SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1.

te bespreken. De voorstelling van een sterfbed van de stamvader omgeven door zijn familie en een engel met rouwkrans die hem de hemel wijst vond hij compositorisch minder geslaagd dan het reliëf met *het Laatste Oordeel*.⁸⁷ Vooral de zuiverheid van de lijnen sprak hem aan in *het Laatste Oordeel*. Voor de sterfbedscène adviseerde hij om de engel naar het tweede plan te brengen. Pauli bracht op de brief een schets aan om dat te visualiseren. Hij schreef: “Van Eenaeme vient de transmettre à l’ approbation de l’ administration communale deux reliëfs destinée à orner les tympans du porche d’ entrée du nouveau cimetière de la porte de Bruges. L’ une de ces sculptures nous montre un père de famille, entouré des siens, couché dans son lit de mort, un ange tenant une couronne, lui apparait et lui montre le ciel . L’ autre représente le Christ présidant au jugement des âmes on le voit ayant à ses côtés deux anges les biens vont conduits au ciel et les méchants en sont éloignés. Ce dernier reliëf me paraît bien conçu et de recommander par la simplicité des lignes.”⁸⁸

Deze eerste ontwerpen van Van Eenaeme zijn niet teruggevonden, dus ze kunnen niet vergeleken worden met de gerealiseerde versies. Wat opvalt is dat de schets van Pauli het reliëf in een halfcirkelvorm weergeeft, terwijl de gerealiseerde portiek een driehoekig fronton heeft. De vermelde afmetingen zijn in 1870 2 m x 4 m terwijl in 1872 gesproken wordt over 1,85 m x 5,30 m.

De stad besloot op aanraden van Pauli om te starten met de uitwerking van een reliëf met de voorstelling van *Het Laatste Oordeel*: “De werken die de onderneming uitmaakten van gebroeders Van de Putte zijn voltooid en zijn voorloopig aanvaard. De uitvoering van een beeldhouwd paneel, te plaatsen in den voorgevel van den zuilengang (kant der dreef) is aan M. Van Eenaeme toevertrouwd geworden. De kunstenaar houdt zich naarstig onledig met het samenstellen van het onderwerp: ‘Het laatste oordeel of de scheiding der uitverkoornen en der verworpenen’; het allegorische beeld van het midden, dat het voorname is, zal eene hoogte van 1,85 m hebben en algeheele breedte van het paneel 5,30 m bedragen. Het talent waarvan deze uitstekende kunstenaar zoovele blijken gegeven heeft, laat ons toe te verhoppen dat ook nu onze stad met een alleszins goed geslaagd werk zal verrijkt worden.”⁸⁹

Toen Van Eenaeme stierf op 6 februari 1873 was het reliëf grotendeels klaar. Het werd afgewerkt door zijn medewerker Isidore Dubrucq (1844-1886).⁹⁰

Bij het plaatsen van het werk van Van Eenaeme ontstond opschudding, omwille van de religieuze inhoud op neutraal gemeentelijk domein. Het college erkende dat ze de inhoudelijke impact had onderschat. Om nieuwe discussie te vermijden, wilde het college voor de uitvoering van het volgende reliëf de inhoud duidelijk omschrijven. De voorkeur ging uit naar de artistieke verwoording van een symbool of een begrip dat door een ruim publiek zou worden begrepen.⁹¹ Uiteindelijk zou gekozen worden voor ‘het sterfbed’, wat in feite reeds voorbereid was door Van Eenaeme. Daar Van Eenaeme ondertussen overleden was, moest voor de realisatie ervan een nieuwe beeldhouwer gecontacteerd worden.

⁸⁷ Brief van 31 maart 1870. SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1.

⁸⁸ Brief van Pauli van 26 maart 1870. (SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1).

⁸⁹ Verslag over het bestuur en den toestand der zaken van de stad Gent, in openbare zitting van 12 oktober 1872, 1872, pg 139-140.

⁹⁰ HERNALSTEEN, De Westerbegraafplaats van Gent, 2000, pg. 11.

⁹¹ Gemeentebblad 1874, Gent, 1874, pg. 655- 663 zitting , “Rapport de la Commission de l’instruction publique et des beaux-arts. Bas-reliëf du fronton au cimetière du faubourg d’ Anvers” (SAG).

- “Het sterfbed”, aan de toegangszijde door B.F.Wanté (1874-1876)



Een diverse groep rouwenden is opgesteld links en rechts van een sterfbed van een vrouw. Twee engelen staan achter het bed, de ene waakt, de ander heeft een krans in de hand en wijst naar de hemel. (Foto Anne-Mie Havermans, 20 juni 2017).



Foto op karton (van fotograaf Beernaerts Frères Wijngaardstraat 16 Gent) van de maquette van het reliëf door Wanté. Foto hoort bij brief van 16 april 1874 van architect Pauli. (SAG, F134/2).



Schets op brief van 31 maart 1870 van A. Pauli met zijn mening over de door beeldhouwer Van Eenaeme voorgestelde inhoud van de reliëfs. (SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1.)



Het model van het reliëf van Wante (inv. 14504) is bewaard bij de collectie gipsen in het extern depot van STAM, bovenop een rek. Het is ca 33 cm hoog en 91,50 cm breed. Met dank aan Wout De Vuyst om het stuk te fotograferen, de foto is nadien opgenomen in de onlinecatalogus van het STAM.

Net zoals over de inhoud van het reliëf, waakte het schepencollege over wie dit in het oog springende kunstwerk zou uitvoeren. Er werd voorgesteld om een universeel onderwerp te nemen, dat ieder mens ten allen tijde zou aanspreken. De *Commission de l' instruction publique et des beaux-arts* zou oordelen over inhoud en kwaliteit. In een rapport van juli 1874 werden de bevindingen van deze commissie meegedeeld. De conclusies werden overgenomen en bekrachtigd door de gemeenteraad van 4 augustus 1874.⁹²

Een lid van het college “qui s’ occupe plus spécialement des beaux-arts”⁹³ [Voituron] had aan de beeldhouwers van de stad gevraagd een maquette te maken, wat resulteerde in twee inzendingen, van Wante en van Martens⁹⁴. De naam van Martens wordt verder niet vermeld in het rapport van de commissie, terwijl de inzending van Wante gedetailleerd wordt besproken.

Het voorstel van Benedictus Franciscus Wante bleek perfect de verwachtingen van de commissie in te vullen. Ook Pauli was lovend. In zijn brief van 16 april 1874 schreef hij : “l’oeuvre de M. Wante se distingue par une grande harmonie dans les lignes; rien de forcé ni d’exagéré dans l’ attitude des personnages; la composition remplit de la manière la plus heureuse le cadre qui lui a été assigné par les lignes architecturales [...]”.⁹⁵ Enkel de figuur van De Dood werd als storend ervaren en Pauli stelde

⁹² “Rapport de la commission de l’instruction publique et des beaux-arts: bas-relief du fronton au cimetière du faubourg d’ Anvers”, 4 pg. , opgemaakt tijdens bijeenkomst 22 juli 1874 in aanwezigheid van de heren Andries, Vuylsteke, Vandermeersch en A.Wagener, assistait à la séance : Voituron. (SAG F134/2).

⁹³ SAG F134/2. Architect Pauli was om zijn mening gevraagd. Hij bezorgde die in een brief van 16 april 1874.

⁹⁴ Buiten deze ene vermelding komt Martens in de archiefstukken niet meer ter sprake. Het is wellicht Jean-Baptiste Martens (°Wongerem?-?) die standbeelden, borstbeelden en religieuze werken voor Gentse kerken leverde. Hij werkte in 1892 in Parijs. Zie PIRON, deel 2 pg. 917.

⁹⁵ “Rapport de la commission de l’instruction publique et des beaux-arts: bas-relief du fronton au cimetière du faubourg d’ Anvers”, 4 pg. , opgemaakt tijdens bijeenkomst 22 juli 1874 in aanwezigheid van de heren Andries, Vuylsteke, Vandermeersch en A.Wagener, assistait à la séance : Voituron. (SAG F134/2).

voor om die te sluiëren. Door de commissie werd het personage van de dood ronduit als ongewenst aangeduid. Ook de Franse schilder Jules Breton werd geconsulteerd, die raadde aan om de groep rechts van de stervende aan te passen door ze op een ander plan te plaatsen. Het lid dat deelnam aan de besprekingen, maar geen deel uitmaakt van de commissie [Voituron] vond dat het project van Wante te wensen over liet op het gebied van "la pensée"; Vlaamse kunstenaars zijn goed in mooie lijnen en kleur, maar missen aan krachtige denkbeelden. Hij wenste een grandioos, filosofisch idee, een compositie zoals "de vier ruiters van de Apocalyps van Cornelius".⁹⁶ De twee voorstellen pasten volgens hem niet in deze gedachtegang. Hij stelde voor om een publieke oproep te lanceren bij alle kunstenaars van Gent en het resultaat daarvan af te wachten.

De commissie volgde het oordeel van Breton en van Pauli en stelde "na grondige overweging" voor om het voorstel van Wante aan te nemen.

Op 10 november 1876 werd de overeenkomst gesloten tussen de stad en B.F. Wante. Opgenomen werd dat hij zou uitvoeren wat bepaald werd in de gemeenteraadszitting van 4 augustus 1874. De sculptuur zou voor 1 juni 1878 worden uitgevoerd in Echaillonsteen, aan 10 000 fr. (3500 fr. na afwerking van het model, goedgekeurd door het stedelijk bestuur; 2500 frank bij levering van de steen die door het bestuur zal goedgekeurd zijn; 2000 fr. na afmaking ter plaatse van de helft van het fronton; 2000 fr. na volledige voltooiing van het werk).

Op 10 januari 1877 liet Wante weten dat het model was afgewerkt en vroeg hij om betaling van de eerste schijf. Na het ter plaatse afmaken van de helft van het fronton vroeg hij op 6 februari 1879 een volgende betaling. Pauli meldde per brief van 9 januari 1876 aan de stad dat het werk voltooid was met "le plus grand soin".

Hoewel er veel communicatie was over de inhoud, viel de uiteindelijke keuze op een sterfbedscène, waarvoor ook Van Eenaeme in 1870 een voorstudie leverde. De uitwerking en de opstelling van de figuren door Wanté waren weliswaar anders opgevat dan die Van Eenaeme. In plaats van een stamvader is bij Wante een jonge vrouw op het sterfbed afgebeeld. Het ontwerp van "het sterfbed" door Van Eenaeme is enkel gekend door de beschrijving van Pauli, maar daaruit weten we dat bij Van Eenaeme de engelen op het voorplan stonden. Pauli schreef daarover: "... je suis d'avis qu' il y aurait avantage à faire figureer l' ange dans l' arriere plan et a le traiter en bas-relief comme l'indique le croquis ci-joint. Je crois ay general q'il y aurait avantage à reduire considereablement le relief de ses deux sculptures ...".⁹⁷

Afgaande op de bespreking van het ontwerp van Wante door Pauli in zijn brief van 16 april 1874, ging het mogelijk om het model dat te zien is op de foto op karton (van fotograaf Beernaerts Freres Wijngaardstraat) bewaard in het dossier over het reliëf in het SAG. Blijkbaar had Wante hem deze foto bezorgd, samen met een brief (10 april 1874) waarin hij de inhoud schetste van het ontwerp: een opgebaarde jonge vrouw omgeven door de treurende familie en in de hoeken genii.

Na vergelijking van het model op de foto met de situatie van het reliëf anno 2017 blijkt dat Wante het reliëf grotendeels realiseerde zoals voorgesteld in 1874. Slechts enkele details zijn veranderd. De

⁹⁶ Peter von Cornelius (Düsseldorf, 23 september 1783 – Berlijn, 6 maart 1867) was een Duits kunstschilder en een belangrijke vertegenwoordiger van de stijl der Nazareners. Hij richtte zich vooral op het schilderen van fresco's.

⁹⁷ de brief van Pauli van 26 maart 1870. (SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1).

figuur van De Dood waarvoor Pauli voorstelt om die te sluiëren en die door de commissie zelfs als ongewenst werd aangeduid is toch gerealiseerd.



De gesluisde figuur van de Dood met zeis aan de linkerkant van de dode/stervende vrouw. Detail van de foto met de maquette van het reliëf van "het sterfbed", in brief van Wante aan Pauli van 10 april 1874. (SAG, F134/2).

De gesluisde dood, detail van het gerealiseerde reliëf. (Foto Anne-Mie Havermans, 20 juni 2017).

II.3.1.2.3 Zijpaviljoenen (1881)⁹⁸

Stadsarchitect Charles Van Rysselberghe ondertekende op 12 maart 1881 het bestek voor de bouw van twee toegangspaviljoenen. De toewijzing volgde op 8 april 1881.

Het bestek bevat 8 pagina's omschrijving :

- 1^e afbraak
- 2^e uitgraving voor grondvesten muren
- 3^e wederaanvulling met afbraaksteengruis of zavel
- 4^e metselwerken
- 5^e hardsteen van Ecaussinnes
- 6^e rood noordsch hout
- 7^e rood Rigasch hout
- 8^e ijzerwerk voor ankering,
- 9^e bevloering
- 10^e zinkwerk
- 11^e schrijnwerken
- 12^e de kroonlijsten in rood dennehout eerste hoedanigheid, beschilderd met vier lagen
- 13^e binnendeuren; 2 dubbele deuren, 2 enkele deuren
- 14^e bord en fries voor voorstukken van schoorsteenbekleding
- 15^e plint van 180 x 23m/m en 4 lagen olieverschildering
- 16e plafonnering met witte bepleistering
- 17^e bepleistering met grauwen mortel en drie lagen waterverf op het bezetwerk gestreken
- 18^e bepleistering van den voorgevel, met afteeking van de schikking der steenen

⁹⁸ SAG SAG, F134/2.

Er is een subtiel verschil tussen de natuursteen van de portiek en de bepleistering met imitatievoegen van de zijpaviljoenen.

II.3.1.2.4 Leveren kantoorbenodigdheden en behangerswerken (1882-1883)⁹⁹

Na de ruwbouw volgde de aankleding. Op 11 augustus 1882 werd het bestek uitgeschreven voor behangwerken in “den ingang, bureel en cabinet”. In april 1883 werden een schrijftafel ‘bureau ministre’, een boekenkast, een tapijt, een zetel, een kapstok met drie haken geleverd voor het bureel op de begraafplaats.

II.3.1.2.5 Vernieuwen van de zinken dakbedekking en goten van de toegangspartij (1930)¹⁰⁰

De toegangspartij vroeg geregeld om onderhoudswerken. Een grondige aanpak gebeurde in 1930. Het bestek, goedgekeurd door het schepencollege van 16 juni 1930 omschreef de werken: “betreft het vernieuwen der zinken bedekkingen in gewone tasseau, goten en afloopbuizen, bekleeden met zink der versierselen (fleurons) en vernieuwen platform der gemakken.” Bij de opening van de inzendingen op 9 juli 1930 was Synave, De Smetstraat Gent, de goedkoopste inzending. Hem werd het werk toevertrouwd voor 11 555 fr.

II.3.1.2.6 Wachthuisje (1895)¹⁰¹

In 1895 werd een houten wachthuisje geplaatst aan de ingang van de Westerbegraafplaats. Dat is niet meer ter plaatse.

II.3.1.2.7 Verbouwingswerken en installeren verwarming toegangspartij (1953)¹⁰²

Door de gemeenteraad van 26 januari 1953 werden grondige verbouwingswerken goedgekeurd aan de bestaande lokalen van de ingangspartij van de Westerbegraafplaats. Directe aanleiding was de overbrenging van het “lokaal Lijkenvervoer, Prinsenhof”. De studie raamde de werken op 208 750 fr. Na de verbouwing werd overgegaan tot de aanbesteding van de centrale verwarming, geraamd op 75 000 fr. en van schilderwerken, voorzien op 25 000 fr. Het aanvullend meubilair, metalen kleerkastjes, zouden het volgende jaar aangeschaft worden.¹⁰³

De verbouwingswerken, 60 werkdagen te beginnen op 18 mei 1953, werden toegekend aan Frans Lievevrouw college van 28-4-1953 voor 241 425,50 fr.. Het bestek voor de verbouwing meldt o.a.:

- Afbreken muren zoals aangeduid op het plan
- Wegbreken van bestaande W.C.'s en pissijnen met alle nodige toestellen en buizen, afkappen van bezetwerk der omheiningswerk, afschuren met stalen borstel, bijwerken en terug opvoegen
- Wegbreken van trappen + kappen van nieuwe openingen voor plaatsen van nieuwe trappen en nieuwe balklagen.
- Wegbreken van schoorsteen tot boven dak
- Kappen van drie deuropeningen en 3 doorgangen aan bestaande schouwen in archief; erbij begrepen inkappen en stevig bevestigen van blokette voor de vasthechting der bekleedsels.
- Wegnemen van twee deuren met alle bekledingen en chambranelen enz.

⁹⁹ SAG SAG, F134/2.

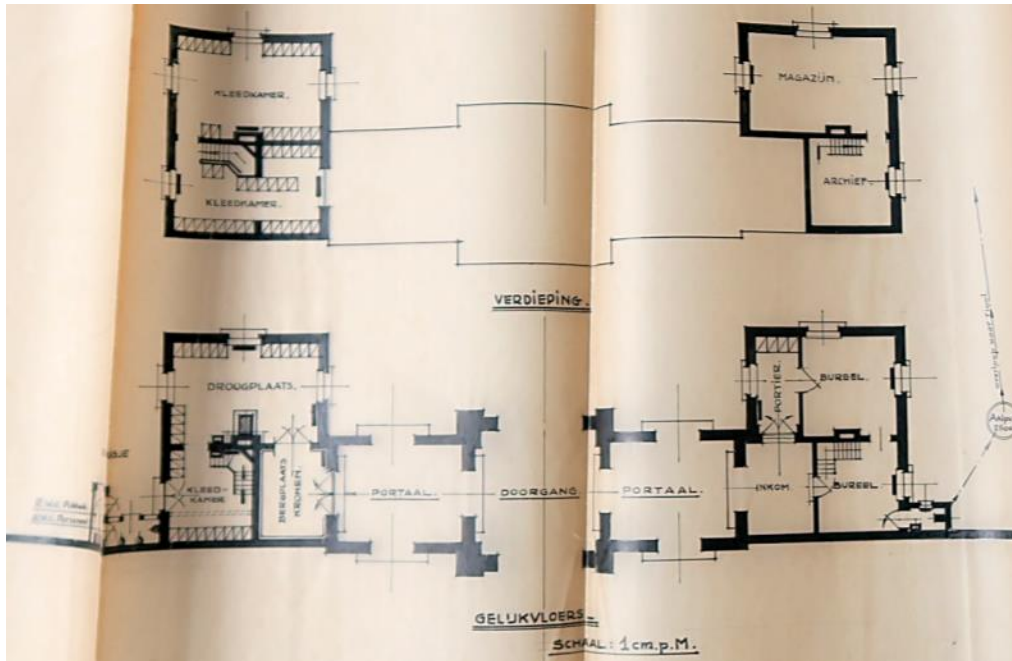
¹⁰⁰ SAG G/94/3/1930 bis/17 Inschrijving op aanbesteding voor het vernieuwen van de zinken dakbedekking en goten van de inganggebouwen voor de Westerbegraafplaats 1930 .

¹⁰¹ SAG G/94/3/1895/30

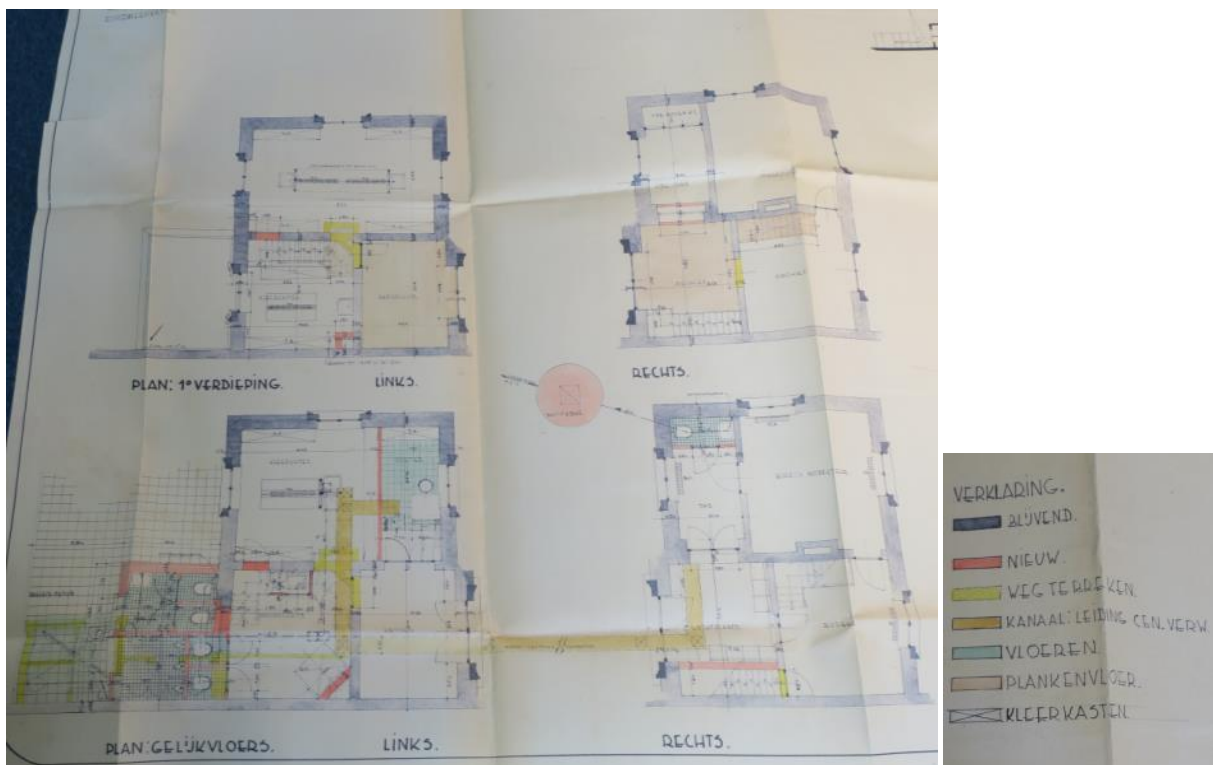
¹⁰² SAG rom VII/1882/30 Bepaalde aanbestedingen- Aanbestedingsbundels, Lastenkohier 1952/6, Verbouwingswerken aan de ingang van de Westerbegraafplaats, 3/4/1953 met plan.

¹⁰³ Goedgekeurd door het schepencollege op 2 december 1952.

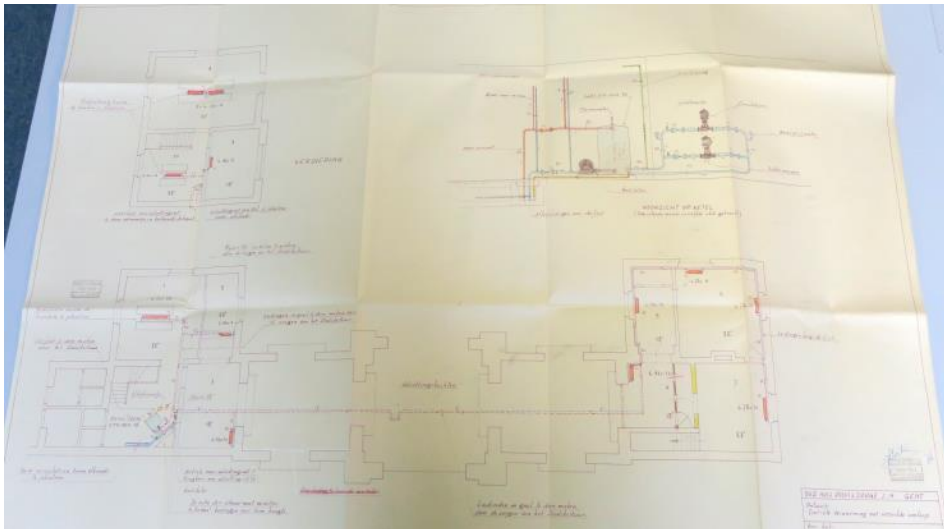
- Uitnemen van bestaande dubbele deuren (droogplaats en wachtplaats)
- Wegbreken en openbreken van bestaande vloeren en ondervloeren voor aanpassing der riolering en kanaal centrale verwarming, inbegrepen het terug dichten en aanvullen der vloertegels.
- Wegbreken houten kasten en hangrek kronen. Herplaatsen hangrek mits nodige aanpassingen in het nieuwe lokaal voor de kronen. Hierbij begrepen de nodige bloketten (2 per 1 m)



Voorontwerp geschiktmakingswerken toeganggebouw z.d. (SAG TDG-8).



Verbouwingswerken aan de ingang van de Westerbegraafplaats, 3 april 1953. (SAG rom VII/1882/30).



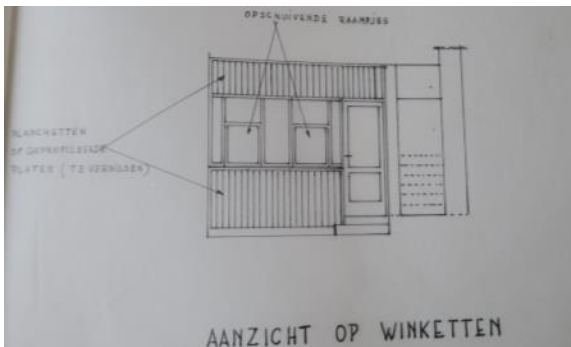
Ontwerp van Oud huis Joski & Dauge S.M. Gent voor centrale verwarming met versnelde omloop, 22 april 1953. (SAG rom VII/1882/32).

In mei 1953 werd de uitvoering van centrale verwarming met versnelde omloop, voor 99 430,30 fr., toevertrouwd aan Oud huis Joski & Dauge S.M. Gent. De termijn van 30 werkdagen ging in op 22 juni 1953.

II.3.1.2.8 Schilderwerken toegangspartij (1961)¹⁰⁴

In 1963 werd het interieur van alle lokalen van de toegangspartij geschilderd, inclusief het sanitair voor de bezoekers, de muren en het schrijnwerk en de radiatoren. Het vernissen was inbegrepen. Ook het buitenschrijnwerk kwam aan bod, van de kroonlijst van de ingang, figuren boven kroonlijst (40), de kroonlijst dodenhuisje, voorgevel deuren en ramen, fietsrekken (3), tuinbanken (28), dodenhuisje deuren en ramen. IJzerwerk in olie verf werd uitgevoerd voor glazen afdaken (4), lichbaken (sic), waterkolommen (17) en ramen van het dodenhuisje.

II.3.1.2.9 Plaatsing scheidingswand met winketten (1965)



SAG TDG-plaatsing scheidingswand met winketten 5-11-1965. (SAG TDG-8).

In 1965 werden "winketten" geplaatst in het rechter zijpaviljoen.

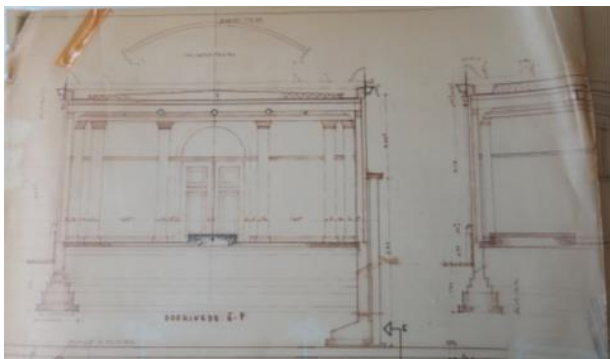
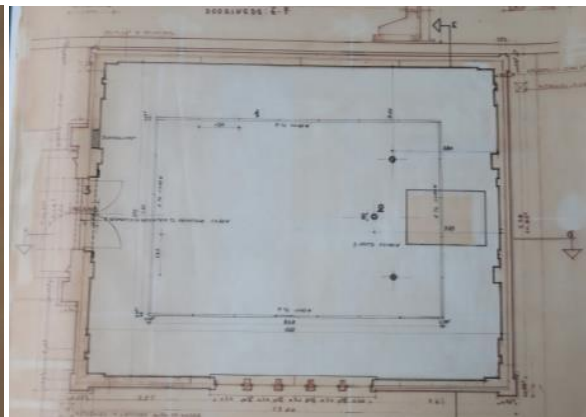
¹⁰⁴ SAG SAG rom VII/1973/2240/22 Bepaalde Bestedingen, 1961/12- Schilderwerken: 1- Westerbegraafplaats- Binnen- en Buitenschilderwerken, 2- Belforttoren ontroesten en schilderen van ijzerwerk.

II.3.1.2.10 Bouw afscheidsruijnte (1964-1966)¹⁰⁵

In 1965-1966 werd de afscheidsruijnte gebouwd, bedoeld voor de laatste begroeting van de afgestorvene. Uit de diverse schetsen en ontwerpen en de uiteindelijke realisatie is duidelijk op te merken dat deze nieuwbouw sterk geïnjspireerd is op de portiek.



Voorontwerp afscheidsruijnte, 15 oktober 1964. (SAG TDG-8).



Afscheidsruijnte, 28 maart 1966, Room. (SAG TDG-8).

¹⁰⁵ SAG SAG rom VII/1973/2260/9 Lastenkohieren, 2159- Westerbegraafplaats Bouwen van een centrum voor een laatste begroeting van de afgestorvenen 1965.

II.3.1.2.11 Bevestigen infoplatten aan ingangspartij

Zeker nog tot in 1987 werden geen borden aangebracht op de toegangspoort, zoals blijkt uit een brief van 27 januari 1987 aan de CWGC te leper van A.Colle, hoofd dienst begraafplaatsen en lijkenvervoer, dat “wij het aanbrengen van een aanwijzingsbord op het monumentale poortgebouw niet verantwoord vinden. Wel zijn wij bereid een aanwijzingsbord te laten aanbrengen op een voor het publiek duidelijk zichtbare plaats”.¹⁰⁶

II.3.1.2.12 Verbouwingen van het rechtergedeelte toegangspartij (1992) (2003-2004)¹⁰⁷

Momenteel zijn in het interieur geen oorspronkelijke elementen aanwezig. Diverse verbouwingen hebben elkaar opgevolgd. De laatste verbouwing van het rechter/oostelijk gedeelte van de toegangspartij dateert uit 1992. In 2003-2004 werd de dakbedekking van het poortgebouw hersteld en werden renovatiewerken aan de binnenruimtes uitgevoerd. De werken werden door het schepencollege in zitting van 16 december 2004 toegewezen aan NV P.Nijs uit Deinze voor 124 265,71 incl. BTW (21%). In 2014 volgden schilderwerken aan de buitengevel van het poortgebouw en het afscheidscentrum.

II.3.1.3 Sanitair

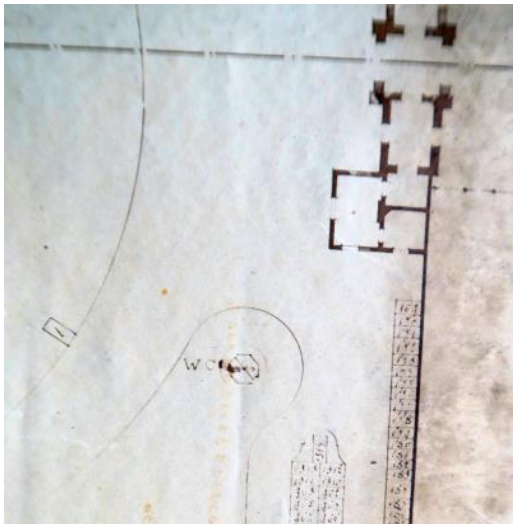
- **Paviljoen met urinoirs (1880)¹⁰⁸**

In 1880 werden plannen opgemaakt voor een paviljoen met urinoirs. Deze nutsvoorziening is inderdaad gerealiseerd geweest. Op diverse plannen is het cirkelvormig grondplan aangegeven. Het lag links van de toegang, op het afgeronde uiteinde van een perk. Het bestek van 1 maart 1880 omschreef: “*la construction d’un pavilion avec urinoirs à établir au cimetière*”. Het werk werd na openbare aanbesteding, bij gemeenteraadsbesluit van 1 maart 1880, toegewezen aan Albinus Vandermeersch, Heuvelstraat te Gent, voor 1298 fr., te voltooien voor 1 mei . Op 8 mei 1880 waren de werken nog bezig. Het paviljoen bestond (onder meer?) uit blauwe hardsteen (alleszins voor de urinoirs en de “*plaques de séparation de cabines*” en voor het pad rondom en de greppel, et toute la confection de latrine). Dit blijkt uit het schrijven van Vandermeersch waarin hij uitstel vroeg (brief van 27-4-1880) omdat steenkapper De Cock, met wie hij samenwerkt, vertraging had met de bestelling bij de steengroeve. Hij kreeg uitstel tot 15 mei. Stadsarchitect Van Rysselberghe meldde op 2 augustus 1880 in een nota aan de conducteur der werken, dat hij 8 dagen daarvoor het paviljoen zag en dat hij had vastgesteld dat er een viertal zaken ontbraken, zoals het glas in de deur en “un crop en cuivre”.

¹⁰⁶ Archief Groendienst.

¹⁰⁷ Archief Groendienst, Dossier D’Hooghe

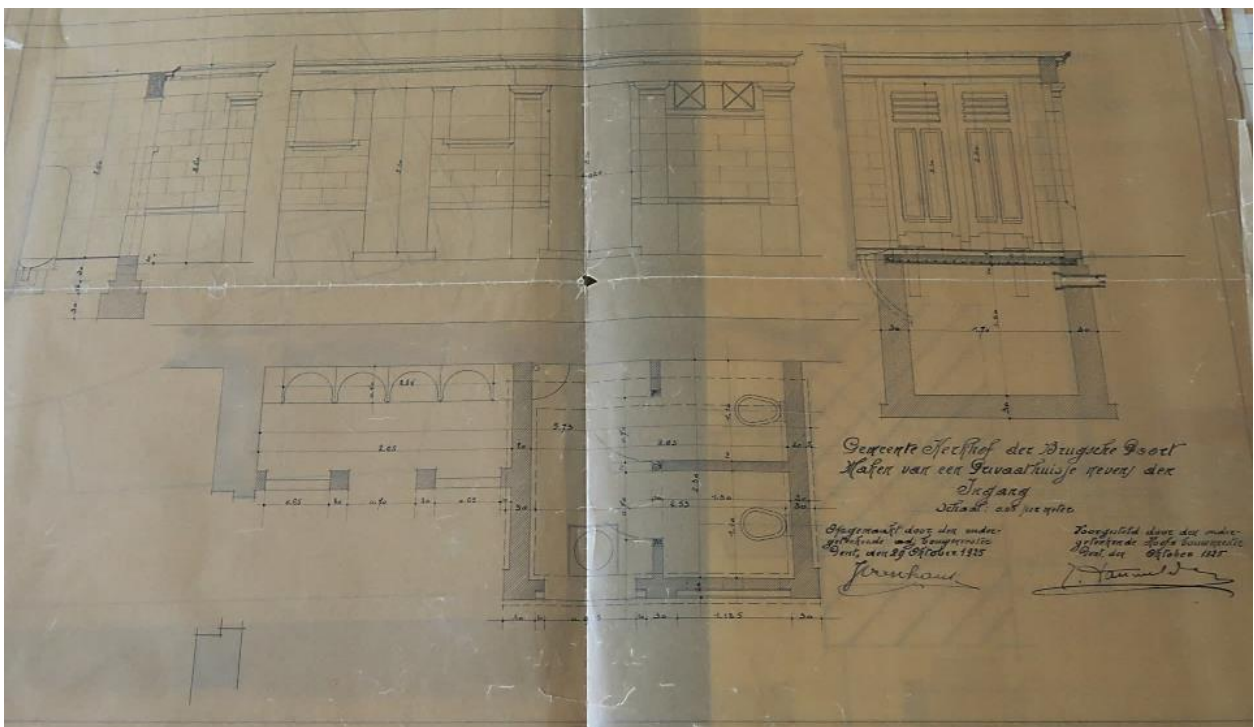
¹⁰⁸ SAG MA TDG-8 (planen) en SAG MA F134² (openbare aanbesteding van verscheidene werken uit te voeren op het nieuwe kerkhof buiten de voormalige Brugsche poort).



z.d. grafkelders getekend op jardin anglais (SAG TDG-8).

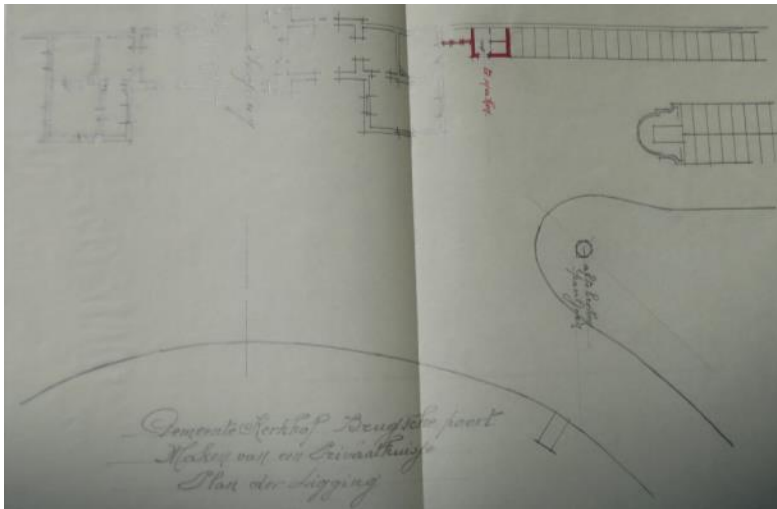
- **1925 Sanitair paviljoen¹⁰⁹**

In 1925 werd links van de toegang, een paviljoen gebouwd voor “gemakken en pissijnen”. Het werd opgericht tegen de muur van de begraafplaats, tegenover het zijpaviljoen. Het vrijstaand paviljoen met urinoirs werd toen afgebroken.



”Gemeentekerkhof der Brugsche Poort. Maken van een privaathuisje nevens den ingang. Opgemaakt door den adjunct-bouwmeester, Gent 29 oktober 1925, vastgesteld door den hoofdbouwmeester oktober 1925”. (SAG TDG-8).

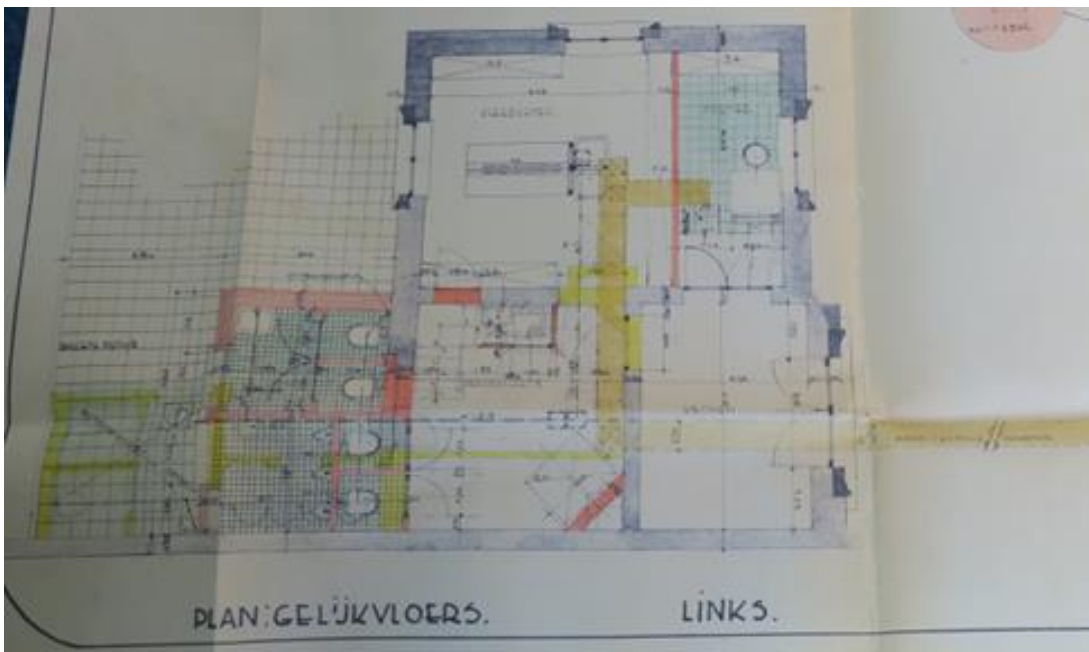
¹⁰⁹ SAG G/94/3/1925/35 Inschrijving op aanbesteding voor het bouwen van een paviljoen voor gemakken en pissijnen aan de ingang van de Westerbegraafplaats.



“Maken van een Privaathuisje, plan der ligging. Met aanduiding in rood van het nieuwe sanitair.” Bij het oude staat “af te breken paviljoen”. (SAG G/94/3/1925/35).

- **Verbouwingswerken en installeren verwarming toegangspartij (1953)¹¹⁰**

Het bestek voor de verbouwing meldt o.a. het wegbreken van bestaande W.C.'s en pissijnen met alle nodige toestellen en buizen, afkappen van bezetwerk der omheiningswerk, afschuren met stalen borstel, bijwerken en terug opvoegen. Het nieuw sanitair blok leunde aan tegen het linker (westelijk) zijpaviljoen.



Verbouwingswerken aan de ingang van de Westerbegraafplaats, met plaatsing van een nieuw sanitair blok, 3 april 1953. (SAG rom VII/1882/30).

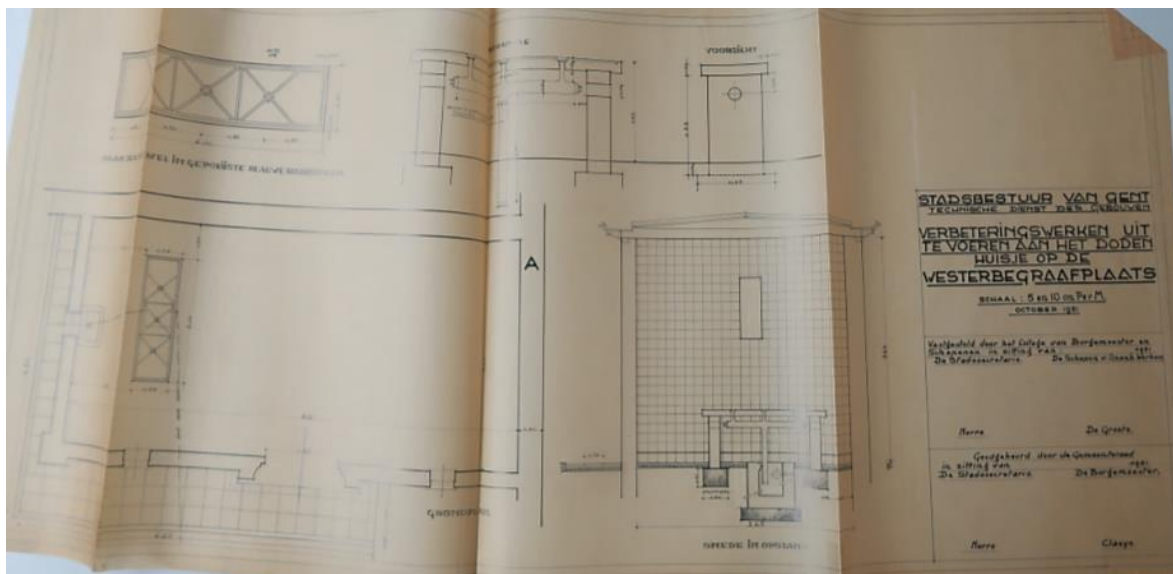
¹¹⁰ SAG rom VII/1882/30 Bepaalde aanbestedingen- Aanbestedingsbundels, Lastenkohier 1952/6, Verbouwingswerken aan de ingang van de Westerbegraafplaats, 3/4/1953 met plan.

II.3.1.4 Dodenhuis op de eerste uitbreiding

Het dodenhuisje werd opgericht tegen de oostelijke begrenzing van de begraafplaats, op de grens tussen het oudste deel en de eerste uitbreiding, net op grond van uitbreiding. De datum van bouw is niet gekend. Het stond er zeker tijdens van WOII (zie foto).



Hulde aan de doden van de Mobiele Groep La Sarcelle op 27 oktober 1944, met rechts op de foto het dodenhuisje en achter de haag zicht op de noodwoningen gelegen nabij de Francisco Ferrerlaan. (<http://www.valentin-jamart.be/geheimleger.html>).

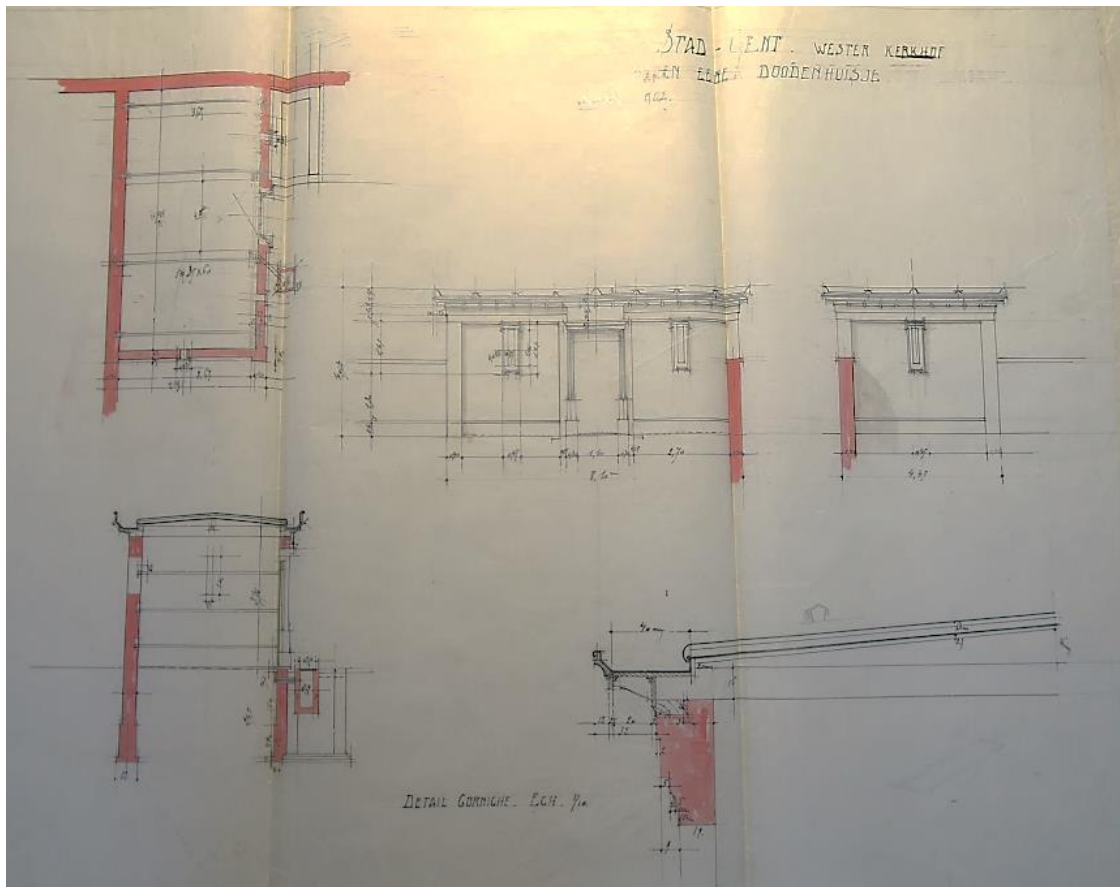


"Verbeteringswerken uit te voeren aan het dodenhuisje op de Westerbegraafplaats. Oktober 1951. (SAG TDG-8 1951).

In 1948 werden detailtekeningen opgemaakt voor het verbouwen van het dodenhuisje.¹¹¹ In 1951 werden verbeteringswerken uitgevoerd aan het dodenhuis en aan de bestaande afsluitingsmuur waaraan het dodenhuis grensde. Het bestek, opgemaakt 20 oktober 1951, hield in: "afbreken van een deel bouwvallige muur van het dodenhuisje. De stenen van de afbraak moeten herbruikt

¹¹¹ Dodenhuisje 1948 verbouwen van stedelijk dodenhuisje (10/1948)

worden, na zorgvuldig gekuist te zijn. Uitbreken van de bevloering, wegnemen van het puin, uitbreken der funderingen enz. Wat betreft muur uitkappen van de voegen en hervoegen.”¹¹² Het dodenhuis werd afgebroken.



“verbeteringswerken dodenhuis” z.d., detailtekeningen (SAG TDG-8).

11.3.1.5 Banken

Voor ieder zijpaviljoen staat een bank met onderstel in blauwe hardsteen en houten zitvlak. Deze twee banken zijn mogelijk de oudste die op de Westerbegraafplaats zijn geplaatst. De eerste vermelding over banken dateert uit 1919. Dan wordt opdracht gegeven tot het verven van banken op de begraafplaats. Het gaat meer bepaald om:¹¹³

- 14 hofbanken : onder en boven verven op twee lagen loodwitverf, grijzen tint
- 3 hofbanken met leuning; onder en boven op twee lagen verven met loodwitverf, zuiver witte tinten.

Bij de uitvoerige schilderwerken van 1961 werden 28 tuinbanken behandeld.¹¹⁴ In 2005 waren er 64 zitbanken op geheel de Westerbegraafplaats.¹¹⁵

¹¹² SAG rom VII/1882/23 Beperkte aanbestedingen- Aanbestedingsbundels, Lastenkohier 1951/12, Verbeteringswerken aan het dodenhuisje en aan de bestaande afsluitingsmuur der Westerbegraafplaats te Gent 7/12/1951.

¹¹³ SAG G/94/3/1919/35 Inschrijving op aanbesteding voor schilderwerken op het Gemeentekerkhof 1919 - Het gaat om het verven van 17 banken en een kabin voor benodigheden voor begravingdienst, verven langs den buitenkant op drie lagen loodwit verf.

¹¹⁴ rom VII/2240/22 Bepaalde Bestedingen, 1961/12- Schilderwerken.

Er zijn op de gehele begraafplaats diverse types van banken te vinden. De meeste zijn in reeks aangekocht. Eén bank is geplaatst ter herdenking van Karel Miry.

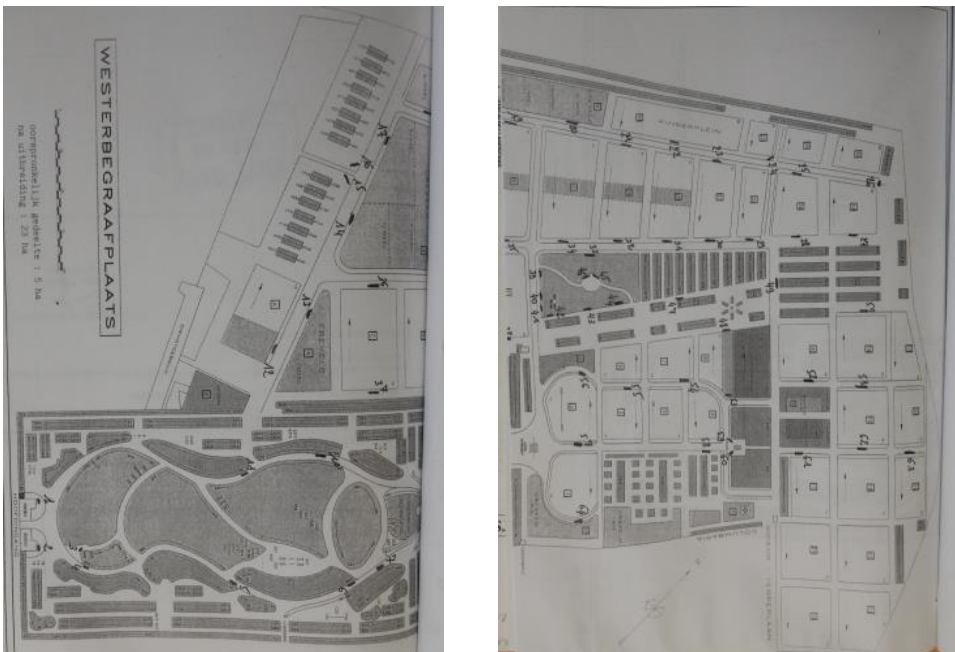


De bank voor het rechter zijpaviljoen (rechts van toegang). (Foto's Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).



Het meest voorkomende model van bank. (Foto Anne-Mie Havermans, 20 juni 2017).

Bank met luifel tegenover het Monument van de geallieerden. (Foto Anne-Mie Havermans).



Overzichtsplan van de Westerbegraafplaats, met aanduiding van 64 banken, gevoegd van brief van 29 november 2005 van Rudy D' Hooghe aan een gemeenteraadslid. (Archief Groendienst, D' Hooghe).

¹¹⁵ ARCHIEF GROENDIENST, dossiers uit archief D' Hooghe, brief 29 november 2005 D' Hooghe aan gemeenteraadslid Matthieu Dierckx; "wat uw opmerking betreft over het ontoereikend aantal zitbanken, daar kunnen we ons toch niet bij aansluiten. In bijlage vindt u een overzicht van de 64 banken op de Westerbegraafplaats. Mocht het zo zijn, dat er specifieke plaatsen zijn waar bezoekers graag een zitbank meer zouden hebben, dan mag u ons dit steeds doorgeven. We zullen dan de dienst vragen om ook op die plaats een zitbank te voorzien

Project bank Karel Miry¹¹⁶



De bank opgericht ter ere van Karel Miry. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017)



Het grafteken van Karel Miry (ADKE 07 19). (Foto Anne-Mie Havermans, 7 maart 2017).

Gedenkteken van Karel Miry door Hippolyte Le Roy, onthuld op 9 april 1893 op het Casinoplein. (Liberaal Archief Gent).

Ter ere van Karel Miry (1823-1889) werd in 1999 een bank geplaatst. Directe aanleiding daartoe was het zoeken naar een oplossing voor de slechte toestand van zijn grafteken. De uitnodiging voor een eerste bijeenkomst van een stuurgroep werd verzonden door Dr. Marie-Rose Van Driessche, wetenschappelijk bibliothecaris conservatorium Gent en Geert Van Doorne, conservator stad Gent Monumentenzorg. Op eerste vergadering op 26 januari 1999 werd de sociale en culturele betekenis van Miry voor de stad Gent benadrukt. Hij was niet enkel de componist van “De Vlaamse Leeuw”, maar engageerde zich voor de vele muzikale gelegenheidsactiviteiten in de stad, was verbonden aan het orkest van de Gentse opera, dirigent van de Brusselse *Waux-Hall*, muziekleraar en onderwijsinspecteur en hij werkte samen met alle bekende tekstdschrijvers en componisten van zijn tijd.¹¹⁷ Op 6 april 1999 had de derde vergadering plaats, met leden van de familie Miry, het conservatorium en de dienst bevolking en burgerlijke stand en dienst Monumentenzorg. De familie stelde toen voor om boven het graf, tegen de muur van de begraafplaats een bijkomende steen te laten aanbrengen, terwijl de vergadering verkoos om op de begraafplaats één of ander gedenkteken te plaatsen, met de nadruk op het aspect muziek. Na een plaatsbezoek werd besloten dat er een bestek zou opgemaakt worden voor het herstellen of vervangen van het grafteken. Het werd dus niet

¹¹⁶ SAG AR/2005/326 Stukken van het project Karel Miry (Westerbegraafplaats) 1999. In het dossier is een uitvoerige biografie opgenomen.

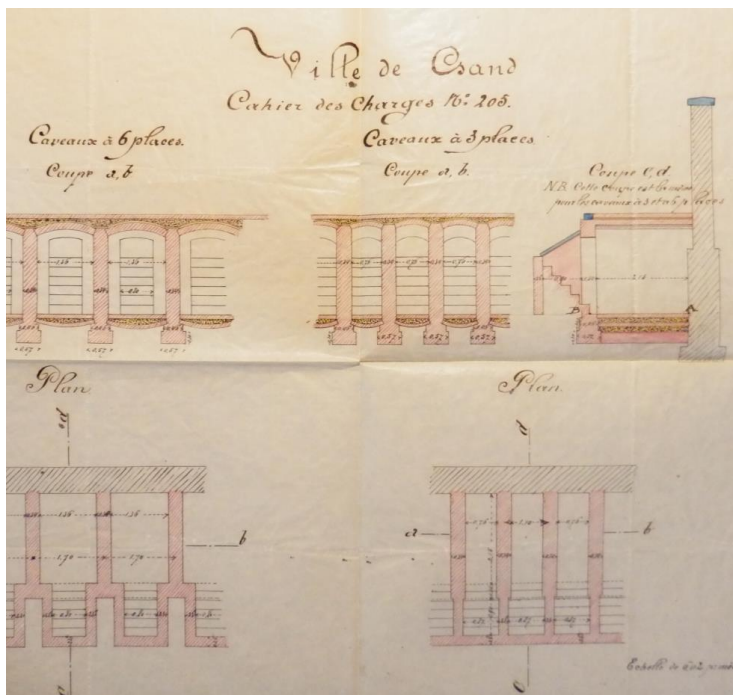
¹¹⁷ http://www.liberaalarchief.be/waarden_miry.html

verplaatst. Elders op de begraafplaats zou een gedenkteken worden opgericht. Uitgangspunt was de 19^{de} eeuwse romantische Engelse tuin, als een verbinding tussen de werken van Miry en de tijdsgeslacht. Nadat gedacht werd aan een boom, een waterpartij of een ingreep in het grasveld, wordt geopteerd voor het plaatsen van een bank. Dit kreeg instemming van schepen E. Van der Haeghen. De bank zou gemaakt worden in de traditie van de 19^{de}-eeuwse modellen: houten planken met smeedijzeren sierstukken ('takken') aan de zijkanten; een model dat –volgens de vergadering– ook in Gent gebruikelijk was. Op de rugleuning zou dan een "en profiel" kunnen komen van Miry, met een verwijzing naar het perceel waar hij begraven is. De bank zou worden geïntegreerd in het landschappelijk gedeelte. Dit voorstel wordt algemeen aanvaard. Omdat de tuin een beschermd is, werd door Geert Van Doorne voor deze ingreep een bouwaanvraag ingediend bij R.O.H.M.

II.3.1.6 Grafkelders

- Plaats

Eind 1874 was duidelijk dat de graf galerij die op de portiek zou aansluiten er niet zou komen (zie II.2.7.). In plaats daarvan werden grafkelders op eeuwigdurende vergunningen opgericht aan de ommuring van de begraafplaats. In 1875 kwam de eerste reeks van 20 grafkelders tegen de muur rechts (oostelijk) van de toegangspartij.¹¹⁸ Kort daarop werden nog eens 50 kelders gebouwd in 1877 en 40 kelders in 1879.¹¹⁹ Er werden ook "afzonderlijke kelders" opgericht. Het is niet duidelijk door wie en op welke basis de plaats daarvan werd bepaald. Daar de grafvergunningen op de kronkelende lanen bij aanvang verspreid lagen. Uit briefwisseling blijkt ook dat het mogelijk was om daar een plaats uit te kiezen.



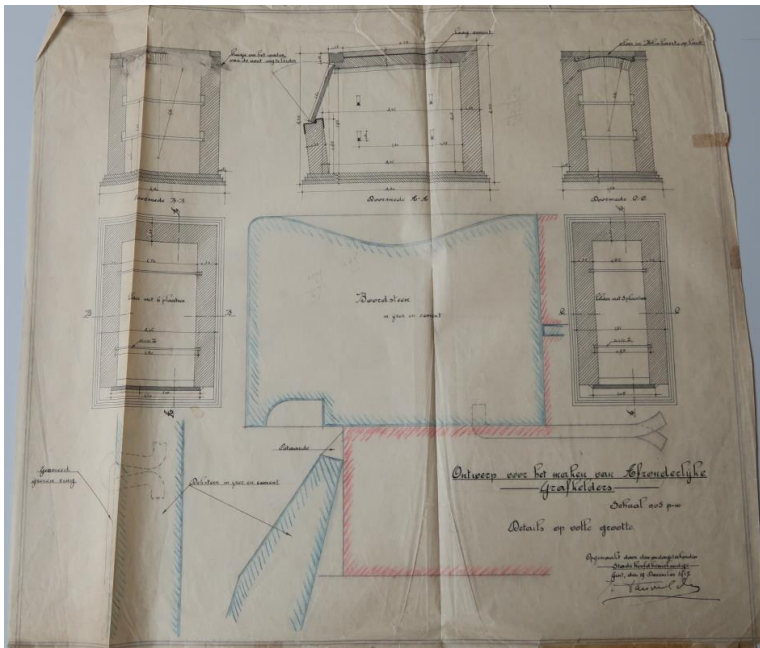
¹¹⁸ Bestek van 7 december 1874, geopend 11 januari 1875, SAG inv 155 werken aan stadsgebouwen, reeks F en VI, doos F133_1_2 en 134_1 en 134_2, omslag 12_F134_2. Bouwen van 20 grafkelders; 12 met afmeting 1,36 x 2,15 met 6 plaatsen en 8 van 2,06 x 2,15 voor 9 plaatsen. "Fait et dressé par l'ingénieur directeur des travaux soussignés, Gand le 7 décembre 1874, J.Hofman" gezien en goedgekeurd zitting schepencollege 14-12-1874. In januari 1875 toegekend aan A. Serck voor 4280 fr.

¹¹⁹ SAG inv 155 werken aan stadsgebouwen, reeks F en VI, doos F133_1_2 en 134_1 en 134_2, omslag 6_F134 en omslag 7_F134

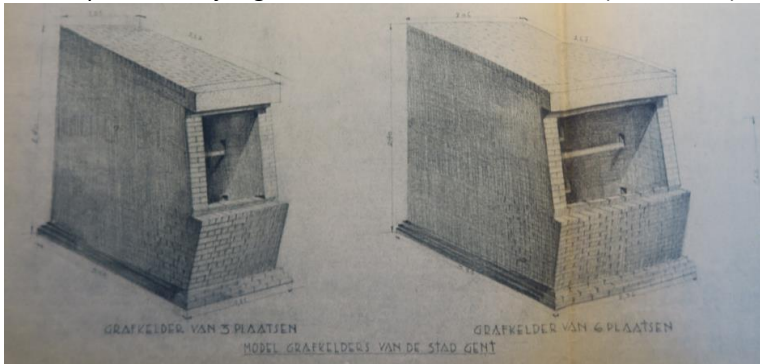
“ontvangen eene kopij van dit plan, Gent juli 1879, de aannemer”. (SAG inv 155 werken aan stadsgebouwen, reeks F en VI, doos F133_1_2 en 134_1 en 134_2, omslag_3_F_134).

- **Opbouw**

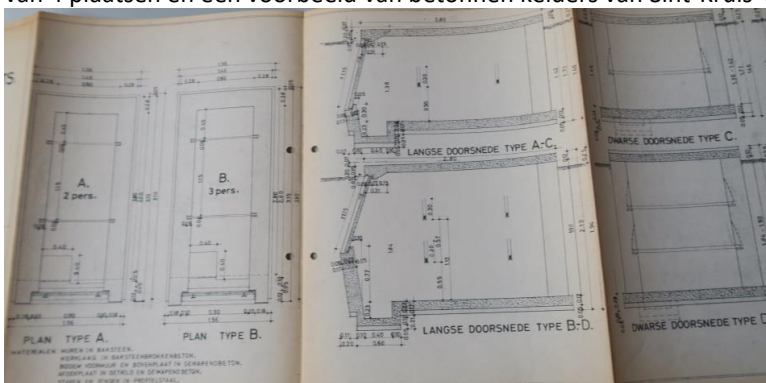
Alle bakstenen kelders volgen een identieke opbouw en ze zijn afgedekt met een arduinen plaat met de grafnummer ingekapt en voorzien van 2 ijzeren ringen die met lood zijn vastgezet. Tot en met 1879 waren er enkele treden voorzien (zie afb. hieronder) die afdaalden naar die plaat. Vanaf 1881 werd die bescheiden trap niet meer vermeld in het bestek. Het model van bakstenen grafkelder, zonder treden, werd 100 jaar gehanteerd. Het werd nog zeker in 1971 geplaatst.



Ontwerp afzonderlijke grafkelders, 19 december 1917. (SAG TDG-8).



Model grafkelders van de stad Gent van 3 en van 6 plaatsen . (op document ook grafkelders van Gent van 2 en van 4 plaatsen en een voorbeeld van betonnen kelders van Sint-Kruis-Winkel, z.d. (SAG, TDG-8).



“alleenstaande grafkelders type A-B-C-D”, 26 april 1971. (SAG TDG-8 1971).

- **Kelders met 3, 6 of 9 plaatsen**

De ontwerpers hadden bij aanvang de voorkeur van het publiek voor de omvang van de kelders niet zo goed ingeschat. De eerste 20 grafkelders boden 6 of 9 plaatsen, terwijl in 1880 duidelijk werd dat de voorkeur uitging naar de kelders met 3 plaatsen. Werden de eerste jaren geplaatst:

1875: 30 grafkelders 12 met 6 plaatsen, 8 voor 9 plaatsen
1877: 50 grafkelders 20 met 6 plaatsen, 30 voor 3 plaatsen
1879: 40 grafkelders 16 met 6 plaatsen, 24 voor 3 plaatsen
1880: 34 grafkelders 14 met 6 plaatsen, 20 voor 3 plaatsen
1881: 39 grafkelders 6 met 6 plaatsen, 33 met 3 plaatsen
1882: 38 grafkelders 7 met 9 plaatsen, 31 met 3 plaatsen

De beschikbaarheid van de grafkelders werd van nabij opgevolgd door A. De Spiegeleer, opzichter der kerkhoven. Op 6 januari 1880 schreef hij aan architect Van Rysselberghe: "Uit de hierbij gevoegde tabel zal u kunnen opmaken dat er op het gemeentekerkhof der Brugsche poort op heden nog 59 grafkelders zijn die niet verkocht zijn, namelijk: 22 van drie plaatsen, 32 van zes plaatsen, 5 van 9 plaatsen. De conducteur der werken bevestigde op 17 januari 1880 aan de hoofdarchitect dat bijkomende grafkelders nodig waren. Op basis van de cijfers van het voorbije jaar bleek dat sinds de laatste jaren een toename was van de verkoop van de grafkelders, die gelijk liep met de algemene toename van begravingen op de begraafplaats. Tussen de laatste kelder nr. 130 en de muur was er een vrije plaats voor 34 kelders, waarvan 14 van 6 plaatsen en 20 van 3 plaatsen. Daarop werd een bestek (25 mei 1880, goedkeuring schepencollege 25 juli 1880) voor 38 grafkelders uitgeschreven.

Nog dat zelfde jaar werd opnieuw een overzicht opgemaakt.¹²⁰ In het eerste semester van 1880 waren 10 kelders van 3 plaatsen verkocht en geen van de andere. Daarom stelde de conducteur der werken voor aan de stadsarchitect om enkel nog kelders van 3 plaatsen op te richten, een veertigtal, in het vrije deel vanaf de laatste kelder nr. 13 tot aan het einde van de begraafplaats of wel in 10 van 3 plaatsen en 2 van 6 plaatsen.

- **Wateroverlast**

Ondanks de vele voorbereidingen die genomen waren bij de aanleg van de begraafplaats, rezen er al snel problemen met het waterpeil. In december 1878, bij het openen van grafkelders om ze te koop aan te bieden bemerkte de *opzichter der kerkhoven* dat het water tot 10 cm hoog stond. Deze kelders konden dus niet verkocht worden. Hij liet de familiekelder Casserie, die enkele meter verder lag, openen en die was droog, "doch ik moet er bijvoegen dat de heer Van de Casserie op eigen kosten zijnen kelder gecementeerd heeft en er nog eenen vloer heeft ingelegd".¹²¹ Hij voegde er aan toe, over begraven in gewone grond: "Ik neem deze gelegenheid te baat om ter uwer kennis te brengen, dat ik de gewone graven om ze voor het water te houden 15 cm ondieper moet laten maken, en dat het zeer wenschelijk ware dat de plaats waar wij heden begraven, opgehoogd wierde."¹²²

¹²⁰ SAG inv_155_werken_aan_stadsgebouwen_reeks_F_en_VI, doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_3_F_134, kelders. Brief van 1 juli 1880 aan Van Rysselberghe van de conducteur der werken. Er zijn nog volgende grafkelders: 5 van negen plaatsen, 32 van zes plaatsen en 12 van 3 plaatsen.

¹²¹ SAG inv_155_werken_aan_stadsgebouwen_reeks_F_en_VI, doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_3_F_134, kelders. Brief van opzichter der kerkhoven van 12 december 1878 (foto P2221086);

¹²² SAG inv_155_werken_aan_stadsgebouwen_reeks_F_en_VI, doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2

Op 12 december 1878 overhandigde de Gentse politie aan het schepencollege een rapport van de *inspecteur van begraafplaatsen* in verband met “ L ‘inondation des caveaux” met de vraag om maatregelen te nemen. Opzichter der kerkhoven A. De Spiegeleer beschreef op 16 december 1878 aan de schepen het onderzoek naar de wateroverlast: “Ik ben zaterdagnamiddag om 3.30. u met den conducteur van stadswerken den heer Th. Rogghée op het gemeentekerkhof der Brugsche poort geweest, ten einde een onderzoek te doen nopens het water dat zich in de grafkelders bevindt. Volgens uw bevel had ik den 1^e en 10^e der laatstgebouwden kelders, die 10 cm water hadden, laten uitscheppen, en tot 11 uren ’s morgen zoveel mogelijk laten drooghouden. Bij onze aankomst stond het water in die twee kelders reeds 5 à 6 cm hoog. Wij hebben er onmiddellijk het water weder laten uitscheppen en ten volle kunnen bestadigen dat het water langs den buitenmuur en aan de overzijde onder den trap indringt. Vervolgens hebben wij drie der kelders door den heer ondernemer Serck vervaardigd, laten openen; nr. 37 was droog, maar nr. 51 en nr. 61 hadden ieder zes cm water.”

Op 9 januari 1879 meldt opzichter A. De Spiegeleer aan schepen van openbare werken Colson: “Ik neem de vrijheid U ter kennis te brengen dat het water in de kelders op het gemeentekerkhof der Brugsche poort tot op 42 cm hoogte heeft gestaan. Naar mijn advies denk ik dat zij zoo spoedig mogelijk op 50 cm hoogte zouden moeten gecementeerd worden.” Colson gaf onmiddellijk aan conducteur Rogghé de opdracht om een schatting op te maken voor het cementeren van 70 grafkelders op een hoogte van 0,50 m. Rogghé schat de totale prijs voor cementering, stuk trap inbegrepen, op 624,10 fr. De schepen vroeg om zeker te spelen een berekening te maken voor 60 cm hoogte. In de bestekken van de volgende grafkelders werd van meet af aan de cementering van de binnenkant opgenomen.

- **Regelmaat**

Vanaf de eerste aanbesteding voor de bouw van grafkelders, in december 1874 (uitgevoerd in 1875), werden er jaarlijks of tweejaarlijks grafkelders gebouwd.¹²³

II.3.1.7 Wachtkelder

Er was een “wachtkelder” in gebruik, maar het is niet geweten waar die zich bevond. In deze wachtkelder konden tijdelijk kisten geplaatst worden, bijvoorbeeld in afwachting van de afwerking van het graf. Getuige het verslag van Virginie Loveling moet dit alvast in gebruik geweest zijn in de periode van WOI.

Het Dagboek van Virginie Loveling (1836-1923) [1914-1918]¹²⁴ meldt op maandag 25 januari ’15: “[...] De klok luidt het middaguur. “Het hek wordt gesloten,” bericht mij een man, die met een spade op den schouder naar die richting toetreedt, “maar maak geen haast, ik zal u wel buiten laten.” “Wat beduidt dit hier?” vraag ik hem, terwijl ik lees op het plankje aan een bloemhoop hangend: “De Weerd.” Op den anderen: “De Mulder.” Op den derde: “Blomme.” “Drie kameraden, gentsche jongens,” deelt hij mede, “en zonderling genoeg, drie eenige zonen. Ze zijn hier enkele dagen geleden aangebracht en liggen voorloopig hier in den kerkhofkelder, totdat hun vaste rustplaatsen klaar zijn. De twee eersten sneuvelden te Oplinter bij Thienen. Ze zijn ginder ontgraven. Deze hier —

omslag_3_F_134, kelders. Brief van opzichter der kerkhoven van 12 december 1878 (foto P2221086);

¹²³ Zie het overzicht in bijlage, dat is gebaseerd op bestekken en plannen bewaard in het SAG, op bestekken en plannen bewaard in het provinciaal archief en plannen en archieven bewaard in het archief op de groendienst.

¹²⁴ Het manuscript bevindt zich in de handschriftenafdeling van de Universiteitsbibliotheek Gent.

Blomme — viel voor Antwerpen en lag op 't Kielkerkhof. Ach, het is zoo jammer, hij heeft hier verleden jaar den eersten prijs van beeldhouwkunst behaald in de Academie." François-Emiel De Weerd (AAKE 15 10) en Louis De Mulder (AAKE 15 11) zijn begraven in een grafconcessie die naar aanleiding van hun dood werd aangekocht.

II.3.1.8 Strooiweide en naamtoeren op het beschermd gedeelte

Er is één strooiweide op de gehele Westerbegraafplaats in gebruik, die is in 1973 aangelegd op het oude gedeelte.¹²⁵ De strooiweide is omgeven door een haag. De haag is een gemiste kans om het beeld van uitgestrektheid van het centrale plein te integreren in de beleving van het afscheid nemen. De huidige afsluiting langs de rotonde, met stenen muur en ketting, benadrukt het onbereikbare van dit terrein.

De drie roestende, lichtgrijs geschilderde betonnen pijlers met naamplaatjes, geplaatst aan de strooiweide, hebben een aparte toegang. Het is onduidelijk door wie ze zijn gemaakt en geplaatst. Ze zijn niet aangeduid op een opmetingsplan uit 1983, maar wel op een plan uit 1996.¹²⁶



Zicht op de strooiweide. (Foto Anne-Mie Havermans).



Zicht op de toegangspoort vanaf de haag die de strooiweide omgeeft. Dit zicht wordt belemmerd door de huidige organisatie rondom de strooiweide. (Foto Anne-Mie Havermans).

¹²⁵ Op 15 januari 1973 zond directeur A. Van Haute het bericht aan ir W. Redel, directeur van de Plantsoendienst: "in antwoord op uw brief van 14 aug 1972 in verband met de afsluitingshaag rondom de uitstrooiingsweide op de Westerbegraafplaats, verzoek ik U beleefd 260 *Thuja occidentalis*, 100/125 cm aan 120 fr./ stuk, te willen bestellen en de beplantingen te gepasten tijde te laten uitvoeren.". (Archief Groendienst).

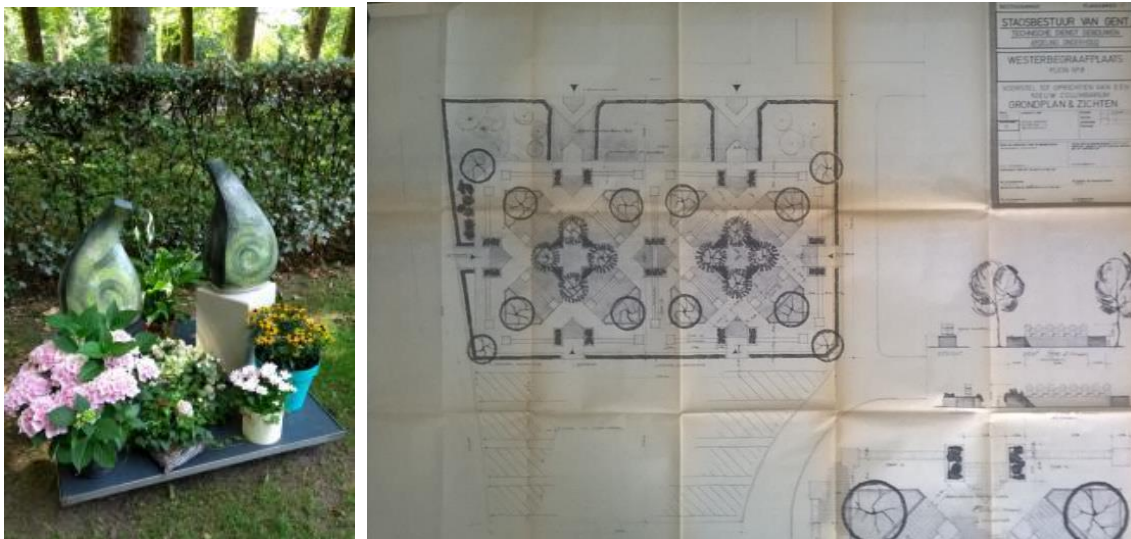
¹²⁶ Archief Groendienst.



De palen met opschriftplaatjes, met roestvlekken. (Foto Anne-Mie Havermans).

II.3.1.9 Columbaria, urnenkelders en andere vormen van asbestemming op niet-beschermd gedeelte

Het eerste columbarium werd geplaatst nabij de noordoostelijke muur, naar beslissing van het schepencollege van 4 maart 1974.¹²⁷ Het labirint met in het midden de wensboom werd aangelegd in 2013. De labirint-tuin bevat duo's van keramische sierurnen waarin de asbus van de overledenen kan worden bijgezet. De sokkel waarop de sierurne rust, wordt door de dienst voorzien van een verplichte naamplaat. De bedoeling was om keramische urnen doorheen heel het labirint te plaatsen.¹²⁸ In 1991 werd plein 8 aangewend op een reeks columbaria op te stellen. Het plan werd opgemaakt door T.D.G. Afdeling onderhoud, op 12 juni 1991.¹²⁹ De bouw van urnenmuren in noordoostelijke hoek werd gerealiseerd in 2009, maar werden nooit in gebruik genomen.¹³⁰



Keramische urnen aan het labirint. (Foto Anne-Mie Havermans).

Ontwerp voor de columbaria op plein 8, T.D.G. Afdeling onderhoud, 12 juni 1991 (archief Groendienst).

¹²⁷ De plaats is aangegeven op een plan, SAG TDG-8.

¹²⁸ Archief Groendienst.

¹²⁹ Archief Groendienst.

¹³⁰ Archief Groendienst.

II.3.2 Beschermde gedenktekens

De begraafplaats is een oord van gedenken. Op deze plaats van herinnering werden ook gedenktekens aangebracht, ter ere van verdienstelijke personen. Vooral burgerlijke en militaire oorlogsslachtoffers worden op deze manier herdacht. Het monument voor de Fransen 1870-1872, zowel graf- als gedenkteken, is beschermd omdat het behoort tot het oude, beschermde deel. De monumenten voor de Duitsers en de geallieerden liggen buiten het beschermd gedeelte, maar zijn bijkomend beschermd als monument. De gedenktekens van de Belgische militairen WOI en van de Gentse militairen WOI zijn vastgesteld als bouwkundig erfgoed in de bouwkundig inventaris van de Vlaamse overheid.

II.3.2.1 Gedenkteken voor de Duitse bemanningsleden van de zeppelin LZ 37, WOI

- **Situering van het monument**¹³¹

Het Duitse gedenkteken is opgericht nabij de grafconcessie van 10 m² die werd aangekocht door de familie Ackermann, om hun familielid te begraven die met de Duitse Zeppelin LZ 37 neergestort was te Sint-Amandsberg. Uiteindelijk werden in deze vergunning twee van de acht overleden bemanningsleden begraven: Otto Van der Haegen en Kurt Ackermann. Ze rusten nog steeds aan de voet van het monument. Hoe het monumentale gedenkteken tot stand kwam is niet gedocumenteerd. Het werd in 1917 onthuld, dus nog tijdens WOI. Toen in 1956 de Duitsers van de militaire perken werden overbracht naar Vladslo, bleven de twee in de vergunning bij het monument ter plaatse.

De grafvergunning en het monument zijn bewust opgericht op een beeldbepalende plaats, op het uiteinde van de eerste uitbreiding, in de as van de toegangspartij van de begraafplaats. Administratief horen de grafvergunning van Ackermann en het Zeppelin-monument bij elkaar.

- **Het neerhalen van de Duitse Zeppelin LZ 37 door Reginald Warneford, nacht 6-7 juni 1915**

Sub Lt Reginald Warneford kreeg de opdracht om de Duitse luchtschepen te hinderen die vanuit België vertrokken om Britse steden te bombarderen. De avond van 6 juni 1915 vertrok hij met de eendekker Morane Saulnier Type L van een vooruitgeschoven basis bij Veurne. Hij zag de zeppelin LZ 37 van ver. Die was zich aan het voorbereiden om te landen op Gontrode. Warneford steeg tot bijna vier kilometer, schakelde dan de motor uit en zweefde omlaag. Op zo'n tweeduizend meter hing hij net boven de Zeppelin. Zijn zesde granaat trof doel. De brandende zeppelin stortte neer te Sint-Amandsberg. Grote brokstukken kwamen terecht op het Sint-Elisabethklooster. Een kloosterzuster, een kind en acht van de negen bemanningsleden stierven ter plekke.¹³² De enige Duitse overlevende, Alfred Mühler, werd overgebracht naar het Kriegslazaret Justiz-palast (de vroegere politierechtbank naast de opera). De man verbleef zes weken in een hospitaal en bezocht het graf van de andere bemanningsleden op de Westerbegraafplaats en de site te Sint-Amandsberg.

Warneford moest een noodlanding uitvoeren in bezet gebied, maar hij kon zijn motor weer starten en veilig terrein bereiken. King George kende hem prompt het Victoria Cross toe. Nadat hij uitvoerig

¹³¹ FREDERIK VANDERSTRAETEN EN PIET DHANENS, "Luchtschip ontploft boven Gent", Gent, 2001.; <http://www.luchtvaarterfgoed.be/content/monument-slachtoffers-luchtschip-lz-37>, geconsulteerd op 16 november 2015

¹³² FREDERIK VANDERSTRAETEN EN PIET DHANENS, "Luchtschip ontploft boven Gent", Gent, 2001.; <http://www.luchtvaarterfgoed.be/content/monument-slachtoffers-luchtschip-lz-37>, geconsulteerd op 16 november 2015

was gelauwerd vloog Warneford op 17 juni met een Farman naar zijn eenheid. Er was ook een Amerikaanse journalist aan boord. Kort na het opstijgen desintegreerde de Farman en beide mannen stierven in de crash. Warneford werd begraven in London's Brompton cemetery. Op zijn grafstele werd de voorstelling aangebracht van het gevecht met de Zeppelin en het opschrift "To commemorate the heroic exploit in destroying a Zeppelin airship near Ghent on June 7 1915."



Grafteken en voorstelling op grafteken van F/Lt Reginald A J Warneford. VC. (15/10/1891 – 17/06/1915), Brompton Cemetery. (<http://allatsea.co.za/blog/reginald-warneford-vc/>).

Dienstgrad	Name	Vorname	Begraven
Oberleutnant	ACKERMANN	Kurt	Westfriedhof Gent
Maschinist	CLAUS	Carl	Friedhof Vladslo
Oberleutnant (Kommandant)	HAEGEN	Otto van der	Westfriedhof Gent
Sergeant	KIRCHNER	Hermann	Friedhof Vladslo
Feldwebelleutnant (Fahringenieur)	MAHR	Karl	Friedhof Vladslo
Unteroffizier	MÜLLER	Wilhelm	Bonn
Maschinist	RUSKE	Gustav	Friedhof Vladslo
Untersteuermann	SCHWARZ	Otto	Friedhof Vladslo

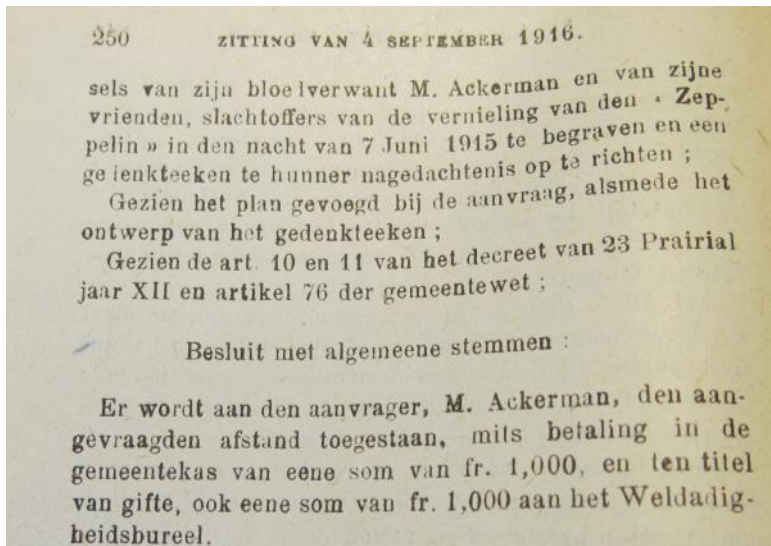
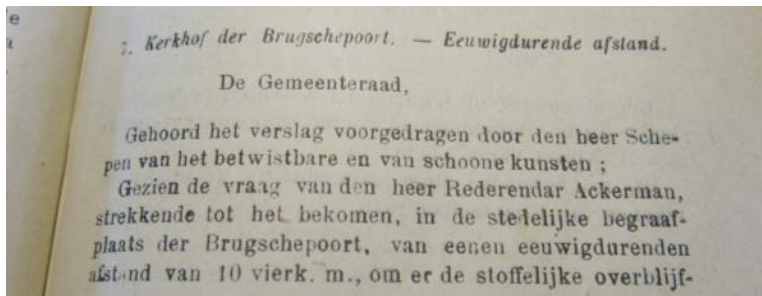
Tabel met de rang en namen van de 8 op 7 juni 1915 overleden bemanningsleden van zeppelin LZ 37. (http://www.denkmalprojekt.org/misc_laender/gent_westfrdh_wk1_lz37_be.htm, 2005).

- **(her)begravingen**

Als inwoners van Sint-Amandsberg werden de burgerslachtoffers begraven op de gemeentelijke begraafplaats van Sint-Amandsberg. De 8 overleden bemanningsleden werden bijgezet op het militair perk, op de eerste uitbreiding van de Westerbegraafplaats. Wilhelm Müller werd door zijn familie gerespatieerd en in juli 1915 in Bonn herbegraven.

De familie van Kurt Ackermann kocht in 1916 een concessie op de Westerbegraafplaats.¹³³ Rederendar Ackermann deed de aanvraag voor een eeuwigdurende grondafstand van 10 m² om er de stoffelijke overblijfselen "van zijn bloedverwant M. Ackermann en van zijne vrienden" te begraven en "een gedenkteken te hunner gedachtenis op te richten". Bij de aanvraag werd een plan en ontwerp van het gedenkteken gevoegd, maar deze documenten zijn niet teruggevonden. De aanvraag werd toegekend door de gemeenteraad op 4 september 1916, mits betaling van 1000 fr. aan de gemeente en 1000 fr. aan het Weldadigheidsbureau.

¹³³ Gemeentebled 1916, pg. 249-250, zitting gemeenteraad 4 september 1916; Vader Carl A. Ackermann (*Berlijn 2.08.1846/†Berlijn 1.12.1893) was gehuwd met Helene Hehs en eigenaar van de 'Liqueurfabrik Louis Ackermann jr.', een familiebedrijf in de Zimmerstrasse 19 te Berlijn. <http://www.luchtschipontploftboven.gent/bemanning-van-lz37>.



Toekenning eeuwigdurende grafvergunning aan Rederendar Ackermann voor Gemeenteblad 1916, om er "zijn bloedverwant M. Ackermann en van zijne vrienden" te begraven en "een gedenkteeken te hunner gedachtenis op te richten". Gemeenteblad 2016, pg. 249-250, zitting gemeenteraad 4 september 1916.

Het was dus wel degelijk de bedoeling om alle bemanningsleden van de Zeppelin in de concessie te begraven. Er is sprake van een reeds ontworpen grafteken, zonder enige omschrijving zodat niet zeker is of dit om het huidige monument gaat, en zonder dat duidelijk is wie de kosten daarvoor zou dragen.

Eind 1916 startten de werken aan het Zeppelinmonument. Het werd ingehuldigd op vrijdag 5 januari 1917. Het is een architecturaal monument, uitgevoerd in Belgische blauwe hardsteen, met de afbeelding van een zeppelin en de inscriptie "LZ37 7.6.15" (de naam van de zeppelin en de datum van het neerstorten). Namen van personen, noch omschrijving van de gebeurtenis is opgegeven.

Uiteindelijk zouden slechts twee personen in de vergunning worden begraven. Kurt Ackermann en Otto Van Der Haegen, beide Oberleutnant, werden ontgraven en aan de voet van het monument te ruste gelegd. De resterende 5 bemanningsleden werden herbegraven aan weerszijden van het Zeppelinmonument. Al deze graven werden voorzien van een houten kruis met beplante graftuin.¹³⁴

Een foto uit 1917 (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge) toont duidelijk het monument en het kader waarin het werd geplaatst. Het monument stond in een omhaagd perk, met op de hoeken een laag stuk muur van natuurstenen blokken. Het perk werd geaccentueerd door vier populieren. Rondom het monument was geen versterking, zoals thans het geval is.

¹³⁴ <http://www.luchtschipontploftboven.gent/het-zeppelinmonument>

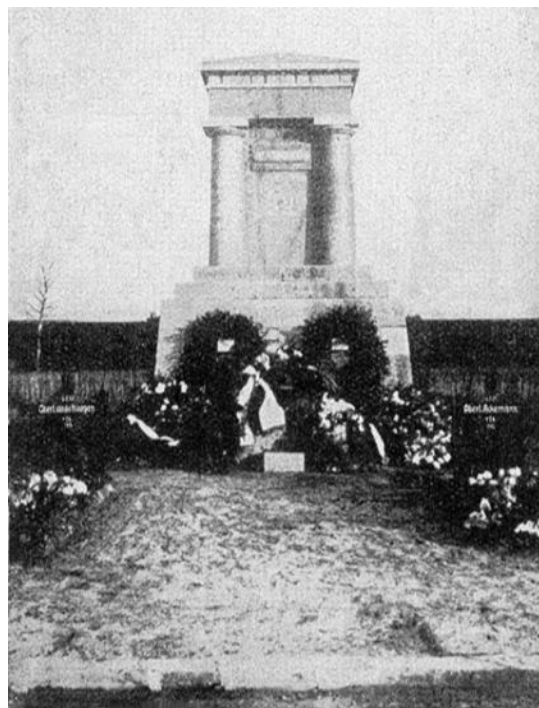
Ten gevolge van de hergroepering van de militaire oorlogsdoden per nationaliteit in 1923 en/of groeperen van Duitsers die ten velde begraven werden, werd eromheen het Zeppelinmonument een Duitse 'Ehrenfriedhof' uitgewerkt. Toen werd het monument op een podium met treden gezet. Deze situatie is te zien op een foto uit 1930 (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).

Bij de herschikking van de graven per nationaliteit, werd er omheen het monument een Duits ereperk ingericht waar Duitse militairen werden herbegraven. Op dat ogenblik waren er op de ontwerpplattegrond boompjes en struiken rond het monument getekend en werd het begrensd door een haag, zoals ook te zien op een foto bezorgd door V.D.K. Op deze foto ziet men de plavuizen, evenals trappen die naar het ereveld leiden.¹³⁵

In mei 1956 werden alle Duitse graven van de militaire pleinen overgebracht naar de Duitse verzamelbegraafplaats in Vladslo. De stoffelijke overschotten van de vijf bemanningsleden die aan weerszijden van het monument lagen werden te Vladslo niet samen begraven. Otto Van der Haegen en Kurt Ackermann rusten nog steeds in de grafvergunning, aan de voet van het monument. Op twee arduinen platen aan de voet van het monument staan hun namen.

Er is sprake van een restauratie tijdens de Duitse bezetting tijdens WOII.¹³⁶

In het kader van 100 jaar 'Groote Oorlog' werd op de 100ste verjaardag van het gebeuren een infobord aangebracht op de reeds bestaande sokkel –bedoeld om kransen op te leggen- aan de voorzijde van het monument.



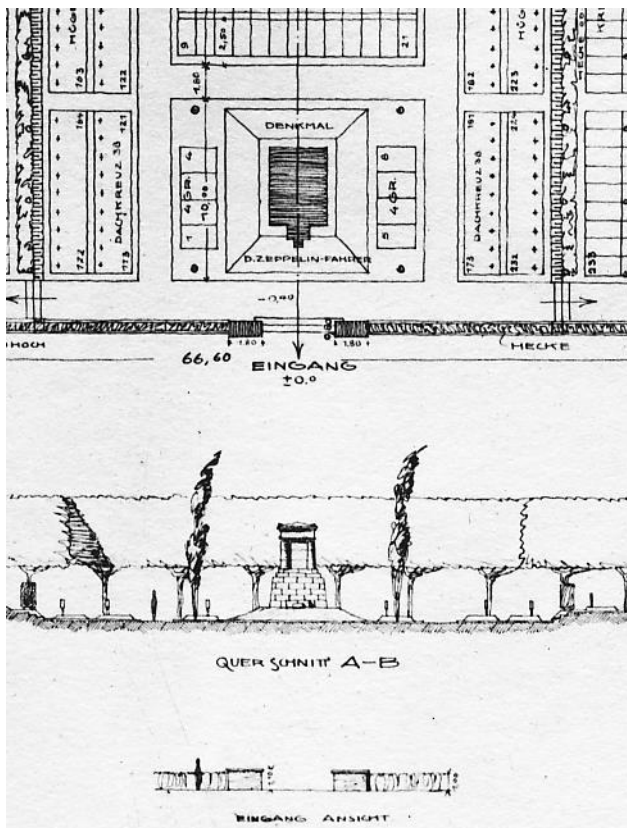
Rechts: Foto van het graf met houten kruis van Van der Haegen op een ereplein, voor de aankoop van de vergunning op de as van de Westerbegraafplaats. (Foto uit *Kriegs-Album von Gent*, Gent, 1916, pg. 239, afb. 473.). Links: De grafkruisen van Van der Haegen en Ackermann aan het pas opgerichte Zeppelinmonument.

¹³⁵ <http://www.luchtschipontploftboven.gent/het-zeppelinmonument>

¹³⁶ <http://www.luchtschipontploftboven.gent/het-zeppelinmonument>



Situatie 1917. Voor het zeppelinmonument staan de twee kruisjes met beplante graftuin van Van der Haegen en Ackermann. Aan weerszijden zijn vijf andere bemanningsleden begraven. Zicht op de laan die beplant is met berken. "Zeppelindenkmal westfriedhof Gent, 1917". (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



Detail van het plan gedateerd 16 mei 1918. Er zijn telkens 4 graven getekende aan weerszijden van monument. De populieren zijn duidelijk herkenbaar. De voorziene leibomen zijn er niet gekomen. (Afbeelding Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



Situatie 1930. Het Zeppelinmonument omgeeven met de kruisjes op de graven van Duitse militaire oorlogsslachtoffers. Het monument staat op een podium dat op de hoeken geaccentueerd wordt door populieren. Het grafperk is omgeeven met een haag, binnen de hagen op de hoek van het perk zijn bomen geplant. Achteraan is er een zicht op de laan naar het Gedenkteken van de Geallieerden, die beplant is met berken. (m1930er_gent_02) . (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



Situatie 1938. Het monument staat nu op een podium, met achteraan treden naar het ereveld. (051_gent_1938) . (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).

Het Zeppelinmonument situatie WOII. (Foto coll. Georges Antheunis).

- **Architect Wilhelm Kreis (1873-1955)**

De signatuur op de linkerzijde van het Zeppelinmonument luidt: “ENTW. VON PROF. KREIS. / AUSGEF. VON OBLT. LANGEN / MILITARBAUAMT GENT”.

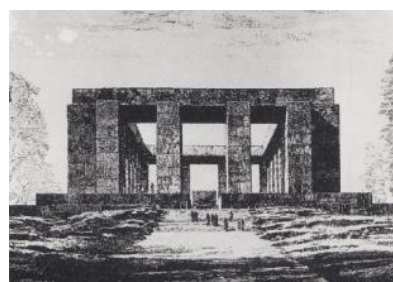


DENKMAL FÜR DEN DEUTSCHEN KRIEGERFRIEDHOF IN EVERE BEI BRÜSSEL. NACH ENTWURF VON PROF. W. KREIS.



De door Kreis gesigeneerde ontwerpschets van het Duitse Herdenkingsmonument op de stedelijke begraafplaats van Brussel, niet geheel uitgewerkt zoals op het ontwerp uit 1916, SAB. (foto AM Havermans, 2007)

Wilhelm Kreis (1873-1955), in 1916 *Postenoffizier* te Namen, was een invloedrijk architect. Hij werkte in historiserende stijlen en kende een hoge productiviteit zowel tijdens het Keizerrijk, de Weimar republiek, onder Hitler en de Federale Republiek.¹³⁷ Als 26-jarige architect was hij de eerste in een wedstrijd waardoor hij de opdracht kreeg om 47 “Bismarck-torens” te realiseren in de periode 1900-1911.¹³⁸ Tijdens WOI tekende hij in het bezette gebied onder meer het monument, de grafkruisen en de groenaanleg van het Duitse militair perk te Brussel, het Zeppelinmonument op de Westerbegraafplaats van Gent en de pijlers met vlammschalen en het altaar voor de *Ehrenhalle* op de stedelijke begraafplaats van Namen.¹³⁹



Portret van Wilhelm Kreis. (<https://alchetron.com/Wilhelm-Kreis-1233065-W>).

“Hygiene-Museum” Dresden, gebouwd 1927-1930, naar ontwerp van Kreis. (Foto <http://www.alamy.com>).

Ontwerp van Wilhelm Kreis voor een cenotaaf bij Bad Berka (1930). (<https://www.tumblr.com/search/wilhelm%20kreis>).

¹³⁷ Een groot deel van het archieffonds van W.Kreis bevindt zich in het Historisch Archief van de stad Keulen, maar het is nog steeds niet raadpleegbaar na de instorting van het Historisch Archief in 2009. De collectie bewaard in het Architectuurmuseum in München is wel consulteerbaar, maar bevat geen gegevens over Belgische monumenten.

¹³⁸ MARCEL CELIS, “De Duitse en Belgische militaire WOI ereperken op de begraafplaats van Brussel, in Evere, Tafel 27, tijdschrift van Epitaaf vzw, juli 2015, pg. 62-64.

¹³⁹ KARLA VANRAEPENBUSCH en ANNE-MIE HAVERMANS, “Omgaan met het erfgoed van de ‘vijand’. Duitse WO1-monumenten op stedelijke begraafplaatsen in België”, in *Volkskunde*, 117, nr 1, april 2016, p. 1-20. <http://www.bismarcktueme.de/ebene3/archit/kreis.html>



Prentbriefkaart verkocht ten voordele van het “Heldenfonds der Gemeentescholen”, met een foto van het pas opgerichte gedenkteken en het (tweetalige) opschrift: STAD GENT/ HELDENFONDS DER GEMEENTESCHOLEN/ GEDENKTEEKEN DER VERBONDEN LANDEN/ AAN DE HELDEN VAN DEN GROOTEN OORLOG//. (Foto KIK cliché M165625).

- **Het uitschrijven van een wedstrijd voor het denkmale voor de gesneuvelden van de verbonden legers**

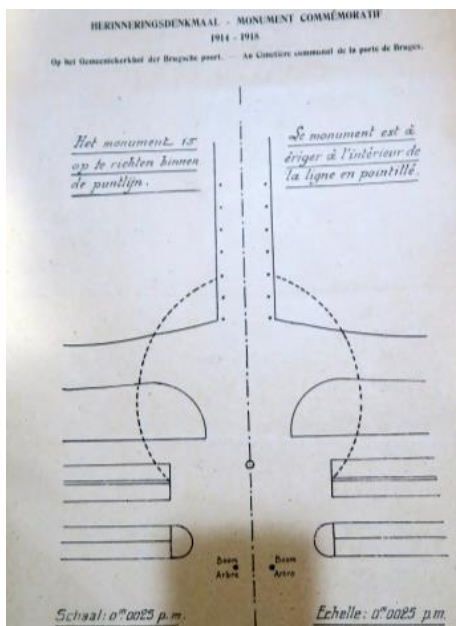
Op 2 december 1918 nam de gemeenteraad het besluit tot het oprichten van een gedenkteken “opgedragen aan de geallieerde soldaten [Belgen, Britten, Fransen en Italianen] en ook aan de gefusilleerde burgers begraven op de Westerbegraafplaats”¹⁴¹. Er werd een wedstrijd uitgeschreven en een “Inter-verbondene Commissie” zou de inzendingen beoordelen. Frankrijk, “Engeland”, Italië

¹⁴⁰ De term geallieerden wordt toegekend aan de naties die tijdens WOII samen vochten tegen de Duitsers, Italianen en Japanners en hun bondgenoten. Om de samenwerking tijdens WOI aan te duiden werd eerder gesproken over bondgenoten of, zoals op de prentbriefkaart verkocht voor het Heldenfonds: “verbonden landen”. Toch wordt in de briefwisseling over het monument met de provincie in 1922 ook gesproken over “het gedenkteken der geallieerden” (Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B - 297) of “denkmale voor de gesneuvelde soldaten der verbonden legers welke op het Gemeentekerkhof rusten” (Gemeentebld 1920, pg 935-937, 27 december 1920).

¹⁴¹ Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B – 297. Tweetalige Reglement prijskamp, goedgekeurd in de gemeenteraad van 7 februari 1921.

en België zouden een afgevaardigde zenden. Voorzitter was de schepen van Schone Kunsten.¹⁴² Voor de prijskamp werd een uitgave voorzien van 300 000 fr. waarvan 12 000 fr. voorbehouden was als premie aan de “gunstige beoordeelde ontwerpen die niet voor de uitvoering werden aangeduid”.¹⁴³

Het tweetalige reglement voor de prijskamp werd goedgekeurd door de gemeenteraad op 7 februari 1921. Alle Belgische en geallieerde kunstenaars die minstens 6 maanden in België woonden, konden deelnemen. Het monument zou geplaatst worden aan het begin van de eerste uitbreiding. De maximumprijs van uitvoering werd gesteld op 300 000 fr. Met het voorgestelde bedrag zouden alle werken uitgevoerd moeten worden, inbegrepen de funderingen, de opbouw van het monument, de erelonen enz. Er werd vrijheid gelaten inzake de vorm. Zolang het ging om duurzame materialen was ook de keuze van het materiaal niet bepaald. De wedstrijd verliep in twee onderdelen. Een schets van het monument op schaal 1/10 en een ontwerp van de omgeving, omschreven als “heraanleggen van de lanen”, werd gevraagd voor de eerste fase. In een begeleidende nota moest nadere info bezorgd worden over het materiaalgebruik, de afmetingen en andere praktische zaken. Bovendien moest een verbintenis van een aannemer worden toegevoegd, met de prijs waarvoor die het monument zou oprichten en de omgeving zou aanleggen. Van de eerste ronde zouden vier inzendingen worden genomineerd. De geselecteerden voor de tweede fase moesten hun ontwerpen op 1/5 schaal uitvoeren. De eerste proef moest ten laatste op 31 maart worden ingediend, anoniem, maar gekenmerkt door een kernspreuk. De jury zou voor 10 april de eerste proef beoordelen. De tweede proef moest ingediend zijn op 15 juni.



Aanduiding van de plaats van oprichting van het monument. (Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B – 297).

De jury was breed samengesteld. Ze bestond uit leden van de stad, staat en provincie en uit afgevaardigden van de geallieerde landen. Er zetelden ook een aantal gerenommeerde kunstenaars uit Brussel, Gent en Antwerpen, zoals beeldhouwers Emiel Vloors, George Minne¹⁴⁴ en Paul Dubois, kunstschilder J. Delvin en architect Oscar Van de Voorde. De juryleden waren uitgesloten van deelname aan de wedstrijd.

¹⁴² Gemeentebld 1920, pg 935-937, 27 december 1920 “Denkmaal voor de gesneuvelde soldaten op het Gemeentekerkhof.

¹⁴³ Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B – 297.

¹⁴⁴ Bij de uiteindelijke beoordeling was hij ziek. Verslag 20 juni 1921 SAG, MA, VII 1825.

STAD GENT.

Prijskamp voor het oprichten van een gedenkteeken aan de gesneuvelde geallieerde soldaten en aan de gefusilleerde burgers, begraven op het gemeentekerkhof der Stad Gent.

I. — Een prijskamp is geopend, onder al de Belgische en geallieerde kunstenaars die in België gehuisvest zijn sedert ten minste zes maanden, voor het oprichten van een gedenkteeken aan de geallieerde soldaten (Belgen, Engelschen, Franschen en Italianen) alsook aan de gefusilleerde burgers begraven op het gemeentekerkhof der brugsche poort te Gent.

II. — Het monument moet opgericht worden aan den ingang van het nieuw deel van het kerkhof op de plaats aangeduid op bijgevoegd grondplan.

III. — De totale onkosten van het monument mogen in geen geval de driehonderd duizend frank overstreffen.

Deze somme begrijpt al de onkosten voor het geschiktmaken der plaats, het leggen der grondvesten, het opbouwen van het denkmaal, de eereloonen, premien, enz. niets uitgezonderd.

IV. — Volledige vrijheid is den mededingers gelaten voor wat betreft den vorm van het monument en de te gebruiken materialen; het is nochtans verstaan dat de materialen duurzaam en van onberispbare hoedanigheid zijn zullen. De jury behoudt desaangaande algeheele vrijheid van waardeeren.

De gebeurlijk te gebruiken brons moet als volgt zijn samengesteld: 88 % rood koper, 7 % zink en 5 % tin.

V. — De prijskamp geschiedt in twee proeven:

1°) de eerste proef bestaat in het maken van een schets-ontwerp van het monument op de schaal van 1/10 (deze schaal is streng geëischt) met een ontwerp voor het geschikt maken der plaats (heraanleggen der lanen).

2°) de tweede proef, voorbehouden aan de vier mededingers door de jury aangeduid — omvat het omstandig uitvoeren van hun eerste ontwerp op 1/5 (schaal streng geëischt) alsmede het uitvoeren van een fragment op werkelijke grootte.

VI. — De inzendingen moeten naamloos geschieden. De ontwerpen moeten eene spreuk of kenteeken dragen, die herhaald zijn op een verzegelden omslag bevattende:

- a) de namen en woonst van den ontwerper en in voorkomend geval die van zijn medewerker;
- b) eene omstandige beschrijving van het ontwerp (afmetingen, te gebruiken materialen enz.)

e) eene verbintenis (op gezegeld papier) van een aannemer en in voorkomend geval van den bronsgieter, die de algeheele uitvoering waarborgen van het monument alsmede het geschiktmaken der plaats, dit mits de somme voorzien onder art. III, verminderd met het beloop der premien waarvan sprake in art. XIII.

VII. — De ontwerpen voor de eerste proef van den prijskamp en de omslagen voorzien in art. VI, moeten tegen ontvangstbewijs afgeleverd worden ten laatste op Donderdag 31 Maart te middag ten Stadhuize 1^o Bureau.

VIII. — De jury, voorgezeten door den heer Schepen van Schoone Kunsten bestaat uit:

MM. E. Coppieters, Schepen van Financiën.

Jos. Casier, gemeenteraadslid. Voorzitter der Commissie der monumenten en stadsgezichten der stad Gent.

Een afgevaardigde van het Staatsbestuur.

MM. B^e Verhaeghe, afgevaardigde der provincie.

Majoor Ingpen, afgevaardigde van de « Imperial War graves Commission ».

Ghaubet, afgevaardigde van het Fransch Comité.

Van Zantvoorde, afgevaardigde van het Italiaansch Comité.

MM. J. Delvin, kunstschilder en Osc. Vande Voorde, bouwmeester, wederzijdsch opzichter en d.d. bestuurder der Koninklijke Academie van Gent.

„ „ „ „ „ beeldhouwer te Brussel.

Vloors, „ „ te Antwerpen.

Geo. Minne, „ „ te Gent.

M. De Moor, bureeloverste bij het Stadsbestuur (Algemeene Zaken en Schoone Kunsten) neemt het ambt van Secretaris waar.

De leden der jury ontzeggen zich elke rechtstreeksche of onrechtstreeksche deelname aan den prijskamp.

IX. — Het beoordeelen der eerste proef heeft plaats vóór 10 April. De uitslag wordt medegedeeld aan de pers, aan de bijzonderste kunstkringen des lands en aan de personen die zulks aanvragen.

Eerst na de uitspraak der tweede proef worden de omslagen geopend. De uitslag der eerste proef kan dus enkel onder de spreuk of het kenteeken openbaar gemaakt worden.

X. — De vervaardigers der ontwerpen tot de tweede proef aangeduid moeten ten laatste woensdag 15 Juni te middag, hun eerste projekt uitvoerig afgewerkt op 1/5 en het fragment op uitvoerings grootte tegen ontvangstbewijs indienen ter Koninklijke Academie van Schoone Kunsten.

XI. — De jury doet uitspraak binst de acht dagen volgende op het indienen der ontwerpen.

XII. — De Stad verbindt zich het uitvoeren van het denkmaal toe te vertrouwen aan de vervaardigers van het ontwerp door de jury daartoe aangewezen. De ontwerper moet zich verbinden aan zijn werk de wijzigingen te brengen door de jury noodig geoordeeld en vermeld in dezes verslag.

Wedstrijdregimenten voor het monument van de geallieerden. (Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B - 297. Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B - 297).

• Bekroond : project "N' Oublierons pas

De ingezonden ontwerpen zijn niet bewaard, maar de namenlijst van de 23 projecten doet vermoeden dat de kwaliteit hoog lag. De betrokken Belgische beeldhouwers worden heden nog hoog ingeschat, zoals Louis Jotthiers uit Leuven, Arthur Pierre uit Antwerpen, Domien Ingels, Gustave Van den Meersche, Hippolyte Leroy en Geo Verbanck uit Gent. Veelal gaat om een samenwerking tussen een beeldhouwer en een gerenommeerd architect, zoals bijvoorbeeld Leon Sarteel met architect Vereecken.

Het verslag van 20 juni 1921 biedt inzicht op de beslissende besluitvorming.¹⁴⁵ De maquettes van de zes laureaten van de eerste ronde werden grondig besproken. Baron Verhaegen, vertegenwoordiger van de provincie, opperde dat geen enkele maquette werkelijk het vooropgestelde idee weerspiegelde. Anderen oordeelden dat er meerdere inzendingen waren met artistieke waarde. De meeste leden van de jury lieten hun voorkeur blijken voor “N’ oublions pas”. Dit bleek ook uit de stemming:

- **Eerste prijs: “N’oublions pas”** 8 van de 11 stemmen winnaar

Project van Carl De Cock, leraar aan de Koninklijke Academie van Schone Kunsten van Gent.

- **Tweede prijs: “A nos Héros”** unaniem ontvangt 4000 fr.

Project van P.Bracke en Vic. Creten

- Derde tot zesde plaats worden niet gerangschikt ieder ontvangt 2000 fr.

Roozen & doornen : Floris De Cuyper en Emile Van Averbek

Patria : M Desmaré en J. Vermeersch

Pro patria¹⁴⁶: P.Bracke en Vic. Creten

Léonie: J. Beernaerts beeldhouwer (De Panne) en Dumont, architect Brussel

In plaats van vier, zoals voorzien in het reglement, waren er zes genomineerden aangeduid. De genomineerde projecten waren, behalve de winnaar, telkens het resultaat van een samenwerking tussen een beeldhouwer en een architect. Het zijn klinkende namen. Deze beeldhouwers en architecten hadden ervaring zowel wat betreft het realiseren van oorlogsmonumenten en als deelname aan wedstrijden. Succesvolle samenwerkingsprojecten waren eerder gerealiseerd door Pieter Bracke en Victor Creten (oorlogsmonumenten van Opwijk (1921), Oostende (1922) en Aarschot (1923)) en Floris De Cuyper en Emile Van Averbek (o.a. winnaar wedstrijd oorlogsmonument Mol (1920)).

In het reglement was opgenomen “De ontwerper moet zich verbinden aan zijn werk de wijzigingen te brengen door de jury noodig geoordeeld en vermeld in dezes verslag.”

De opmerkingen bij de besluitvorming van 20 juni 1921 luiden: “En conséquence ce projet est désigné pur être réalisé sous réserve de l’ examen de la description et de la soumission et éventuellement sous la réserve formulée par M Dubois. L’ artiste apportera pendant l’ execution, les modifiacations de detail qui lui seront impose par cette sous-commission. La question des portes en bois de chène ou de mur avec inscriptions est réservés. De basis wordt geaccepteerd, er worden nog wel vragen gesteld bij de invulling van de blinde doorgang met eikenhouten deurvleugels of

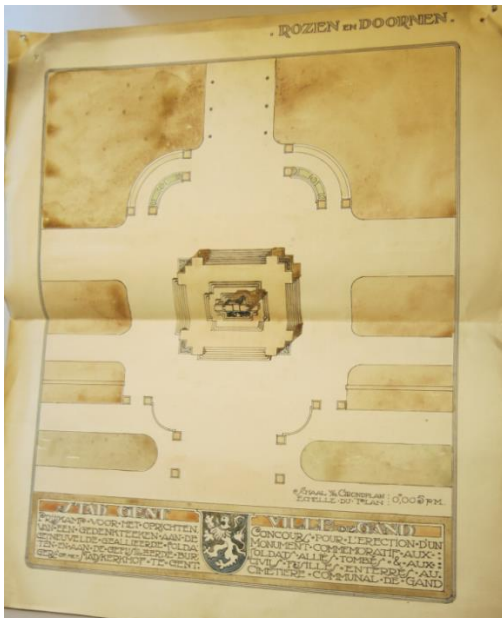
¹⁴⁵ SAG, MA, VII 1825.

¹⁴⁶ Beeldhouwer Leon Sarteel en architect Vereecken hadden ook ingezonden onder die naam, maar Bracke en Creten hadden het in rood potlood aangebracht. SAG, MA, VII 1825.

opschriften.¹⁴⁷ De werken zouden opgevolgd worden door de specialisten Coppieters, Delvin, Van de Voorde, Dubois en Floors.



De bekroonde maquette, een ontwerp van Carl De Cock. (SAG, MA, VII 1825/3).



De wedstrijd vroeg naast het ontwerpen van een gedenkteken ook een visie op de inplanting. Dit is de situatieschets van het project “Rozen en Doornen”, van beeldhouwer Floris De Cuyper en architect Emile Van Averbeke, beide uit Antwerpen. (SAG, VII 1825/3).

- **Beeldhouwer van het bekroonde project: Carl De Cock (Gent, 6 maart 1879- Sint-Martens-Latem, 1 januari 1965)**

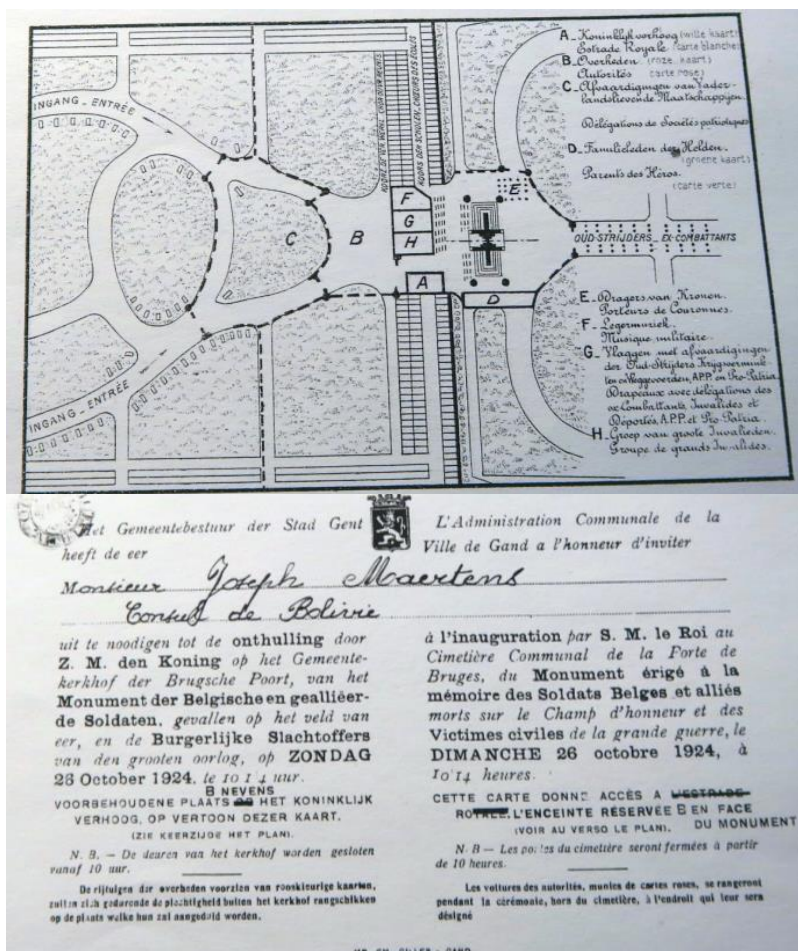
Carl De Cock was leraar aan de Gentse Academie van Gent van 1909 tot 1940. Hij gaf tekenles en in 1910-1911 startte hij met een klas graveerkunst. Het monument op de Westerbegraafplaats is zijn grootste en meest bekende realisatie. Hij realiseerde ook het bronzen oorlogsmonument Pro Patria (1920; Koninklijk Atheneum, Ottogracht), dat anders dan het monument van de geallieerden een opzwepende retoriek bevat, door de voorstelling van een strijdende naakte man met opgeheven

¹⁴⁷ De discussie ging over eiken deuren en niet over bronzen deuren, zoals vermeld in DEPESTEL, pg. 26 en overgenomen in Bouwkundig inventaris: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/212460> (gezien 29-8-2017).

zwaard. Daarnaast maakte hij portretbustes van Virginie Loveling, Adolf Herckenrath, Albijn Van den Abeele en Karel Van de Woestijne (1909). In 1919 verhuisde hij van Gent naar Sint-Martens-Latem. Hij maakte deel uit van de Tweede Latemse Groep.¹⁴⁸

- **Oprichting en onthulling**

De eerste steenlegging was een ceremoniële gebeurtenis, die doorging op 30 november 1921.¹⁴⁹ Het gedenkteken was voltooid in juli 1924. Daarop werden voorbereidingen getroffen voor de plechtige onthulling van 26 oktober 1924. De diverse ceremonies kostten 16 000 fr. De koning was aanwezig, alsook afgezanten van de betrokken landen, zowel van de burgerlijke als van de militaire overheden.¹⁵⁰



Voor- en achterzijde van de uitnodigingskaart verzonden aan Joseph Maertens, consul van Bolivië, door het gemeentebestuur van Gent, om de onthulling bij te wonen van het gedenkteken van de geallieerde militairen en burgerlijke slachtoffers door Koning Albert I, op 26 oktober 1924 om 10.15. u op de Westerbegraafplaats. (SAG Atlas Goetghebuer G L 64/ 13d).

¹⁴⁸ COR ENGELLEN & MIEKE MARX, *Beeldhouwkunst in België vanaf 1830*, reeks Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, studia 90, 3 delen, Brussel 2002, p. 38; SUZANNE JANSSENS, *In het openluchtmuseum te Gent, de Arteveldestad*, Gent 1980, p. 378; NORBERT POULAIN, *Creëren tussen idealisme en conformisme*, in ANDRÉ CAPITEYN (ed.), *Interbellum in Gent, 1919-1939*, Gent 1995, p. 171.; <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/10436>.

¹⁴⁹ “d’ approuver le programme de la cérémonie de la pose de la première pierre du monument aux soldat allies au cimetière communale du Faubourg de Bruges, le 30 novembre. Les autorités communales seront invités à cette cérémonie.” Zitting schepencollege van 24 oktober 1921. Register 3-10-1921/17-4-1923. (SAG, III 221, nr. 74).

¹⁵⁰ Gemeentebled 1925, pg. 263-265; Zitting 9 april 1925 “Onthulling van het Denkmiaal 1914-1918 op het gemeentekerkhof der Brugsche Poort”.

- **Subsidie vanwege de provincie**

Terwijl de werken bezig waren werd het provinciebestuur gecontacteerd met de vraag om financiële ondersteuning bij de werken die 288 000 fr. zouden bedragen. De provincie was van meet af aan betrokken bij het project daar provincieraadslid baron Verhaegen had gezeteld in de intergeallieerde commissie. “Gezien het verheven doel van het gedenkteeken en zijne hoge kunstwaarde” besloot de provincieraad op 21 juli 1922 aan de stad Gent een toelage toe te kennen van 5000 fr.¹⁵¹

- **Veranderingen aan het oorspronkelijk ontwerp**

Het voorstel om in de blinde doorgang twee eikenhouten deuren te plaatsen, waardoor de uitstraling van een poort zou benadrukt worden, werd niet uitgevoerd, omdat de commissie dit niet wenselijk achtte. Aan weerszijden van elk wapenschild waren reliëfs voorzien van slingers van laurierbladeren, opgehangen aan een haak. Deze zijn niet gerealiseerd.



De bekroonde maquette is grotendeels uitgevoerd, behalve de guirlandes aan weerszijden van de wapenschilden. (Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B – 297).

- **Toestand Euvillesteen 1925**

Reeds in februari 1925 werd vastgesteld dat niet alle gebruikte Euvillesteen van goede kwaliteit was. Na grondig onderzoek bleek dat meerdere stenen barst vertoonden, en dit over geheel het monument. De voegen waren hier en daar te breed en het regenwater kon niet overal vrij afstromen. Specifieke elementen die op blauwdruk aangeduid waren ontbraken, zoals beplanting en zelfs wierookvaten. Omwille van deze redenen werd een deel van het loon van de kunstenaar ingehouden.”¹⁵²

- **Aanpassing na 1945**

Na WOII werd het monument bijkomend opgedragen aan de militaire oorlogsslachtoffers van de geallieerden van WOII. Het opschrift “1940-1945 “ werd aangebracht in de nis van de poort.

¹⁵¹ Provinciearchief Oost-Vlaanderen, 4B - 297.

¹⁵² <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/212460>, geraadpleegd op 22 juni 2017.

- **Restauratie in 2011, naar bestek opgemaakt door ARCH&TECO¹⁵³**

Het monument voor de geallieerden werd in 2011 volledig gerestaureerd. De werken omvatten de algemene reiniging en het herstel van het monument in Euvillesteen. Het bestek "restauratie van een oorlogsmonument, Westerbegraafplaats", werd ontworpen door ARCH&TECO architecture and planning cvba. De opening van de offertes was vastgesteld op 23 juni 2011. Het bestek omvatte:

- Technische bepalingen over: de gevelwerken, onder meer gevelreiniging combinatietechniek van reinigen met verzadigde stoom en hydropneumatische reiniging; herstel gevelvoegwerk; verankeren van natuursteen; plaatselijk herstel met reparatiemortel; vervangen van verroeste doken; verlijmen van gebroken elementen; vervangen van gebeeldhouwde natuursteen; nabehandeling met steenverharding of hydrofobering; muurafdekking met lood; herstel zegepalm op statie, herstel lauwerkrans met marmeren onderplaat; onderfunderingen-zandcementbed IPMI; keramische tegels uitbreken en herleggen bestaande tegels.
- Fotobijlage, opgemaakt door Arch&Teco, februari 2001
- Gedetailleerde meetstaat, opgemaakt door Arch&Teco, februari 2001
- Plannen; vooraanzicht, grondplan, zijaanzicht links/rechts, achteraanzicht en bovenaanzicht, opgemaakt door Arch&Teco, 10 februari 2001

ARCH TECO
Architecture+Planning

meetstaat artikel	omschrijving plaats van de meting	vh-fl	eenh	GEDETAILLEERDE MEETSTAAT				hoeveelh.
				A x	B x	C x	Dx	
	suplement kleine zones			4,00	10,00	0,20	0,20	1,60
	binnenkant middentravee (projectie zoals op plan)							
	naast trap			2,00	1,00	1,20	0,65	1,56
				4,00	1,00	1,40	3,00	16,80
	zuil			4,00	1,00	0,95	3,70	14,06
	bekroning zuilen (zijkant én achterkant)			8,00	1,00	1,00	0,90	7,20
	kleinste nis			4,00	1,00	0,25	2,30	2,30
				4,00	1,00	0,25	0,90	0,90
	middelste nis			4,00	1,00	0,25	2,40	2,40
				4,00	1,00	0,25	1,15	1,15
	grootste nis			4,00	1,00	0,25	2,70	2,70
				4,00	1,00	0,25	1,40	1,40
	onderzijde balk langs sokkels beelden			4,00	1,00	0,30	1,86	2,23
	onderzijde balkmet tandlijst '1914-1918'			4,00	1,00	0,30	1,86	2,23
	slagen 3 nissen			12,00	1,00	0,35	1,20	5,04
	" (onder - en bovenzijde)			4,00	1,00	0,35	0,90	1,26
	aftrok basreliefs:							
	taferelen voor - en achterzijde			-4,00	1,00	3,50	1,50	-21,00
	taferelen links en rechts			-2,00	1,00	0,50	2,20	-2,20
	bladornamenten			-16,00	1,00	1,00	0,90	-14,40
	schilden			-4,00	1,00	0,70	0,90	-2,52
	bekroning centraal deel			-2,00	1,00	3,70	0,50	-3,70
	supplement slagen kleine ornamenten			4,00	10,00	1,00	0,10	4,00
	gevelreiniging - verzadigde stoom + hydropneumatische reiniging							
23.81.30.b	basreliefs	FH	m2	n	f	b	li	23,20

Detail van de meetstaat horende bij bestek van de restauratie van het gedenkteken Geallieerden, 2011. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).

¹⁵³ Andreas Demey, Groendienst - Departement Publieke Ruimte - Stad Gent, ontving deze documenten over de restauratie op 2 september 2016 per mail van Tineke De Sutter, Controleur - Dienst Onderhoud Gebouwen, Departement Facility Management - Stad Gent.

Opdracht werd door het schepencollege in zitting van 31 mei 2012 gegund aan P.I.C. NV, Leeweg 24 te Laarne voor 78 558,31 euro incl 21% btw. De opdracht werd aangevat op 2 juli 2012. De uitvoeringstermijn bedroeg 40 werkdagen, maar de voorlopige oplevering had pas plaats op 10 oktober 2012, om praktische redenen. "Tijdens de uitvoering van de werken kon pas na de reiniging definitief het aantal te restaureren dan wel te vervangen delen definitief vastgelegd worden. Hierdoor liepen de desbetreffende vermoedelijke hoeveelheden ietwat op. Anderzijds werd in samenspraak met Monumentenzorg Gent en Onroerend Erfgoed beslist om geen steenverharder toe te passen en evenmin een hydrofuge aan te brengen. Verder bleek de toestand van de smeedijzeren zegepalm zodanig precair dat herstelling niet meer aan de orde is en er een nieuwe is gemaakt, wat aanleiding gaf tot een verrekening in meer."¹⁵⁴ In collegezitting van 31 oktober 2012 werd de eindafrekening goedgekeurd. De totale werken bedroegen 57 819,99 euro inclusief 21 % btw



Het monument van de Geallieerden na de restauratie (<https://www.arch-teco-ap.eu/>)

¹⁵⁴ Verslag van de zitting van de zitting van het schepencollege van Gent op 31 oktober 2012.

II.3.2.3 Graf- en gedenkteken voor Fransen 1870-1872, WOI en WOII



Het gedenkteken van de Fransen, met fraaie kransen aan de haken (Foto omstreeks, Beeldbank Gent, PBK 1206 © Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG)

België was neutraal in de Frans-Pruisische oorlog van 1870-1872 en verzorgde gewonden en begroef gesneuvelden van beide kampen. De oprichting van gedenktekens ter ere van de Franse gesneuvelden gebeurde meestal op initiatief van vaderlandslievende verenigingen, vaak pas 30 jaar na de oorlog. Frankrijk wilde op die manier patriotistische gevoelens aanwakkeren en tegelijk de band met België versterken, om samen een blok te vormen tegen het sterke Duitsland.¹⁵⁵

Ook te Gent werden Franse soldaten van de Frans-Pruisische oorlog verpleegd en de doden begraven. Einde 19^{de} eeuw besloot la Société Française de Bienfaisance de Gand om de stoffelijke resten van de Franse militairen naar de Westerbegraafplaats te laten overbrengen. Dit bleek niet zo simpel, want bij een brand in 1877 in het militair hospitaal was het overzicht van de Fransen die in dit ziekenhuis stierven verloren gegaan. De namen van de zes die overleden in het Burgerlijk Hospitaal van de Bijloke waren gekend, maar hun graven (in gewone grond) waren verdwenen. "l'Ambulance du Cercle de Gand" meldde aan de stad dat F.J. Weiss en P. Angibaut naast elkaar op de oude begraafplaats van de Brugse poort begraven lagen. Deze vereniging had voor de twee Fransen een

¹⁵⁵ HAVERMANS, *Schoonselhof Nu*, 2005, pg. 351.

concessie aangevraagd en daar een klein arduinen monument geplaatst met het opschrift: "F.J. WEISS ET P. ANGIBAUT, SERGENTS DE L' ARMÉE FRANÇAISE./ L' AMBULANCE DU CERCLE CATHOLIQUE DE GAND". Uiteindelijk stonden er op de lijst dus 8 namen, waarvan slechts 2 met een bekend graf.

In 1899 vroeg J. Cazaux, secretaris van "La Société Française de Bienfaisance" een grafconcessie aan op de Westerbegraafplaats, bij voorkeur gelegen tegenover het monument Metdepenningen. Daar de Maatschappij Vooruit een optie had op dit perceel (voor het grafteken van Edmond Van Beveren), kwam het monument voor de Fransen op de andere hoek van hetzelfde perk. In overleg met het "Comité Franco-Belge pour la restauration des monuments de frères d' armes du premier Empire au cimetière du Mont Saint-Amands et l' érection à Gant d' un monument aux soldats français morts en 1870-1872", kreeg de Gentse beeldhouwer Hippolyte Le Roy de opdracht voor het ontwerp van het monument. De stoffelijke overschotten van F.J. Weiss en P. Angibaut werden ontgraven van de oude begraafplaats aan de Brugse Poort en naar de Westerbegraafplaats overgebracht. Op 1 juli 1900 werd het graf- en gedenkteken plechtig onthuld.¹⁵⁶ De nationalistische pathetiek van de voorstelling is eigen aan vele, vooral figuratieve en met allegorieën beladen Franse gedenktekens uit deze periode.¹⁵⁷ De 8 gekende namen zijn aangebracht op de zijkanten, waarvan er dus twee hier begraven zijn. Het grafteken van Weiss en Angibaut is in feite een gedenkteken voor de Fransen, oorlogsslachtoffers van 1870-1872, maar ook voor de Franse militaire oorlogsslachtoffers van beide Wereldoorlogen, aangezien later de jaartallen daarvan ook werden aangebracht.



Het gedenkteken voor de Fransen in 1616. (Foto Kriegs-Album von Gent, Gent, 1916, pg. 249, afb. 484. (SAG)).
Het gedenkteken van de Fransen, met fraaie kransen aan de haken. (Foto omstreeks 1900, Beeldbank Gent, PBK 2655 © Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG)

¹⁵⁶ HERNALSTEEN, *De Westerbegraafplaats van Gent*, Gent 2000, pg. 43-44.

¹⁵⁷ HAVERMANS, *Schoonselhof Nu*, 2005, pg. 352.

II.3.3 Gedenktekens op het niet-beschermd gedeelte

II.3.3.1 Gedenkteken voor de Gentse militaire oorlogsdoden WOI

Op initiatief van de Nationale strijdersbond, de Vriendenkring der Officiëren en de Nationale Vereniging der Invaliden werd een gedenkteken opgericht ter ere van de militaire oorlogsdoden van WOI. Dit blijkt uit het tweetalige opschrift. De Gentse beeldhouwer Olivier Piette zorgde voor de uitvoering van de bronzen vrouwenfiguur ten voete uit en het reliëf met de voorstelling van een zittende naakte krijger. De bronzen stukken werden gegoten door het Gentse atelier Vindevogel. Op het monument is zowel het signatuur van Piette als van Vindevogel te vinden. Het monument werd onthuld op 26 oktober 1924, in aanwezigheid van koning Albert I.

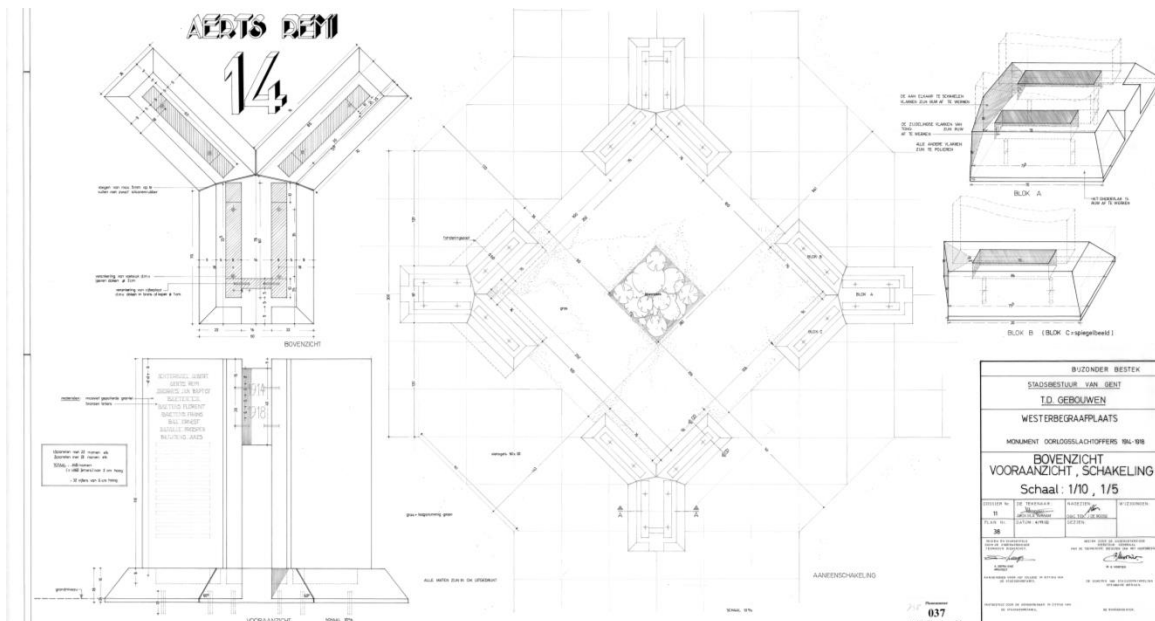


Gedenkteken voor de Gentse militaire oorlogsdoden WOI. (Foto's Anne-Mie Havermans, 7 december 2015).

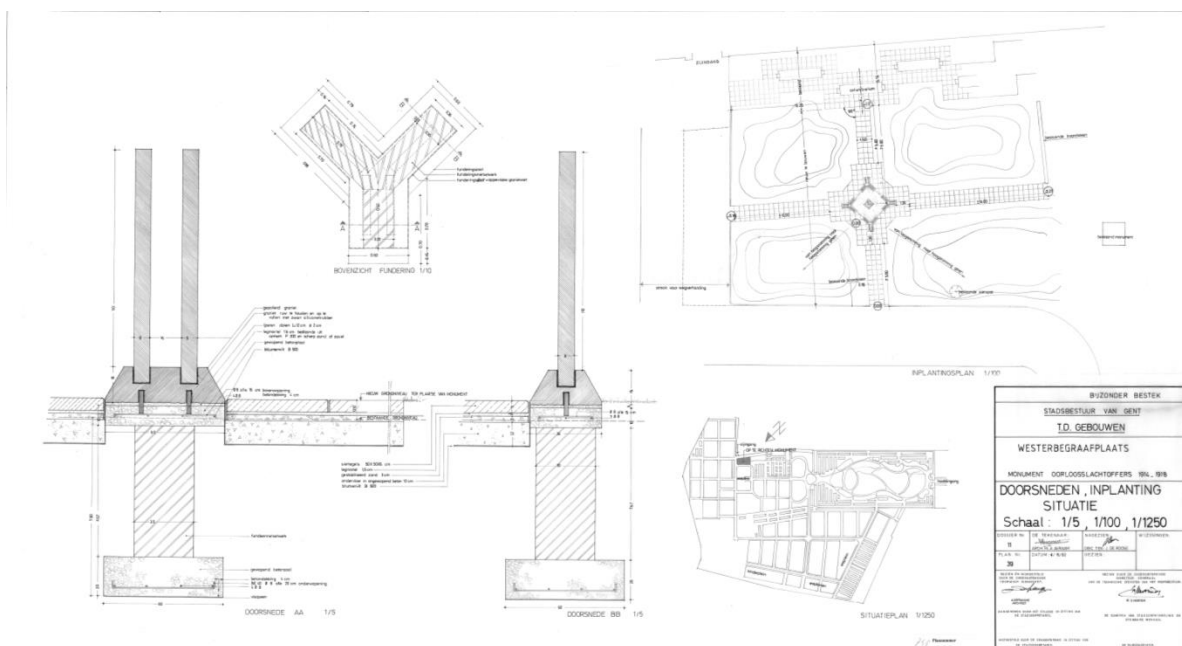
II.3.3.2 Gedenkteken voor de burgerlijke oorlogsdoden WOI



Het Gedenkteken voor de burgerlijke oorlogsdoden (Foto Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).
Leerlingen Klaverdries themawandeling WOI 27-05-2014 (Foto Patrick Henry © Copyright Stad Gent).



Massief gepolierd graniet met bronzen letters. In totaal gaat het om 13 panelen met 22 namen elk en 3 panelen met 23 namen elk, in totaal 355 namen (= 4960 letters) van 2 cm hoog, en 32 cijfers van 6 cm hoog. Ontwerp "Monument oorlogsslachtoffers 1914-1918", bovenzicht, vooraanzicht, schakeling. Ontwerp tekenaar architect M.A.Avraam, gezien en voorgesteld door technisch dienstchef architect A. Defrainge, gedateerd 4 november 1982. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).



Ontwerp "Monument oorlogsslachtoffers 1914-1918", doorsneden, inplanting situatie. Tekenaar-architect M.A.Avraam, gezien en voorgesteld door technisch dienstchef architect A. Defrainge, gedateerd 4 november 1982. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).

In 1923, bij het reorganiseren van de perken met graven van burgerlijke en militair oorlogsslachtoffers, werd bepaald dat het plein nr. 13 bestemd was voor het begraven van al de andere slachtoffers van den oorlog 1914-1918, militairen of burgers, die "Gestorven zijn voor België" volgens de schikkingen van het besluit-wet van 27 juli 1918 (zie II.4.6.2.).¹⁵⁸

¹⁵⁸ Gemeentebld 1923, zitting 15 oktober 1923: "aanleggen bijzondere pleinen voor militaire en burgerlijke slachtoffers van den oorlog van 1914-1918", pg. 525-526 besluit van de gemeenteraad

Zowel de slachtoffers van bombardementen als door Duitsers gefusilleerde burgers waren begraven op de eerste uitbreiding, ten noordoosten, onder individuele graftekens opgericht door de familie. Daar het perk verwaarloosd was werden de graftekens verwijderd. Hun graftekens, veelal betonnen kruisjes, zijn verwijderd. De graftekens werden in 1982-1983 vervangen door een zwart granieten gedenkteken waarop alle namen van de personen die nog steeds op dit perk rusten. Het was een ontwerp van Marie-Andrée Avraam, architect verbonden aan Regie Netheid Openbaar Domein van de stad Gent. Het goedgekeurd bestek werd opgemaakt op 8 december 1982, met een raming van 1 837 693 fr. excl. btw. De beperkte aanbesteding werd op 3 februari 1983 toegewezen aan N.V. Vandekerckhove voor 1 546 162 fr. excl. btw. De voorlopige oplevering volgde op 4 augustus 1983.

De fundering in gewapend in beton was zowel voorzien voor het monument, de bevoering rond monument als voor de paden. De voorschreven siertegels (50 m x 50 m) waren samengesteld uit witte cement, zilverzand en waubachies (berggrint). Het bestek schreef voor “granietsoort Afrikaanse zwarte marlen, eerste keus zonder gebreken” en het leveren en plaatsen van letters in brons voor 355 namen met voornaam, in totaal 4960 letters, met hoogte van 2 cm en een dikte van 13 mm. Bij het bestek was de namenlijst gevoegd. Voor de jaartallen “1914 1918” werden 32 cijfers in brons gevraagd, hoogte 6 cm en dikte 13 mm.¹⁵⁹

II.3.3.3 Gedenkteken voor de Belgische militaire oorlogsslachtoffers WOI



Bronzen gedenkplaat voor de Belgische militaire oorlogsslachtoffers WOI. (Foto AMH 7 december 2015° Affiche ten voordele van het Heldenfonds. (© Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG).

Aan de rand van het Belgisch militair ereperk met de uniforme nationale stèles, is een bronzen reliëfplaat opgesteld. Het gaat om een initiatief van de Gentse gemeentescholen die geld inzamelden in een “Heldenfonds”. De plaat werd ingehuldigd op 21 juli 1919.

II.3.3.4 Gedenkteken voor de burgerlijke oorlogsslachtoffers WOII

Het gedenkteken in witte steen, met de blauw ingeschilderde namen van burgerlijke oorlogsslachtoffers WOII, werd opgericht einde 20^{ste} eeuw. Het staat op het perk waar de genoemde personen begraven zijn. Daar het perk verwaarloosd was werden de graftekens veelal betonnen kruisjes, verwijderd.



Het gedenkteken voor de burgerlijke oorlogsslachtoffers WOII. (Foto Anne-Mie Havermans, 7 december 2017).

¹⁵⁹ Bestek archief Dienst Bouwprojecten, Gent

II.3.4 Graftekens

II.3.4.1 De graftekens op vergunningen en op de zandgraven van het beschermd gedeelte

Begin 1875 werd de eerste reeks grafkelders voor eeuwigdurende vergunningen geplaatst tegen de bakstenen muur die de begraafplaats omgeeft. Meer exclusieve, duurdere plaatsen voor eeuwige vergunningen waren voorhanden langs de slingerende dreven en paden. Wat typisch is voor Gent, is dat graven op gewone grond, toen 5 jaar, konden worden omgezet naar tijdelijke vergunningen.¹⁶⁰ Dit was in zeker in voege vanaf de vaststelling van het reglement van 15 februari 1887 en bestaat nog steeds. Er was van meet af aan een kinderperk, met graven in gewone grond die omgezet konden worden naar tijdelijke vergunningen. Er is geen plan gevonden met de aanduiding van de plaats van de graven in gewone grond/tijdelijke vergunningen, noch van kinderperken of andere specifieke gehelen. De tijdelijke graven waren te vinden op perken tussen de slingerende lanen en de muren: kapelletjes uit ijzer en glas, stèles en kruisen, veelal in combinatie met een graftuin. Graftekens op gewone grond/tijdelijke vergunningen zijn te zien op de achtergrond van zichten uit ca. 1919, foto's uitgegeven als postkaart door "Werk der weduwe, Gent".



Zicht op het slingerend pad met exclusieve graftekens op de duurste eeuwigdurende grafvergunningen en op het perk de graven in gewone grond en tijdelijke vergunningen (Foto © Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG).

In 1919 kostte een grafvergunning voor 3 plaatsen aan het grasplein 1350 fr. Voor een vergunning voor 3 plaatsen aan de rand werd 900 fr. betaald. Een tijdelijke vergunning voor 1 plaats bedroeg 40 fr., per 5 jaar te verlengen en een tijdelijke vergunning voor kinderen was 25 fr.¹⁶¹

¹⁶⁰"Gemeentebegraafplaatsen – Tijdelijke vergunningen. Tarief" in "Gemeentebblad 1919", pg. 359-360. Zitting 24 maart 1919: Herzien zijne beraadslaging van 15 februari 1887 waarbij besloten werd tijdelijke vergunningen toe te staan voor het behouden, gedurende een tijdperk van 5 jaar, van de grafsteden in de gemeentekerkhoven, Besluit

Art 1 Het tarief der tijdelijke vergunningen de kerkhoven wordt gewijzigd als volgt:

40 fr. voor de grafstede van volwassen personen

25 fr. voor de grafstede van kinderen

Art 2 Wanneer een kind van meer dan acht jaar in eene plaats voor volwassen personen begraven is, zal de taks vastgesteld voor volwassenen betaald worden.

Art 3 Het besluit des Raads van 15 februari 1887 wordt onveranderd behouden en, voor zooveel nodig bij deze bekrachtigd, voor wat zijne overige schikkingen betreft.

¹⁶¹ Eeuwigdurende vergunningen werden enkel op grafkelders toegestaan. Er was een duidelijk prijsverschil tussen de eeuwigdurende vergunningen op de slingerende weg omheen het grasplein en aan de muur. "Begraafplaatsen- eeuwigdurende vergunningen van kelders Tarief" in "Gemeentebblad 1919", pg 734-738. Zitting 12 mei 1919.

Sommige eeuwigdurende grafvergunningen werden aangekocht nog voor het overlijden. Ook letterkundige Virginie Loveling (1836-1923) zorgde bij leven voor de plaatsing van haar grafteken. Zij bezocht geregeld de Westerbegraafplaats en zag dan tot haar voldoening dat haar sobere sarcofaag klaar stond. Ze noteerde op 23 januari 1916: "Ik treed mijn toekomstig graf voorbij, wat hooger liggend dan de weg, de breedste van den doodenakker, de sierlijk-bochtige: niets dan een sarcophaag. Ik moet er telkens naar zoeken, al staan de monumenten er met een betrekkelijk groote tusschenruimte. Hij staat daar zoo gewenscht onder de hooge boomen op een der schoonste plaatsen van het kerkhof. Het is een voldoening te denken, dat alles kant en klaar is tegen uw overlijden en niemand last van onderhandelen hebben zal. Sterven kan men overal, maar de aangewezen plek voor 't graf is toch de waarschijnlijkste. De tijd heeft reeds zijn stil geweld uitgeoefend op den hardsteen, hij lijkt ruiger, donkerder grijs en mijn naamletters worden onduidelijk." Op zaterdag 18 november 1916 schreef ze: "En onder de wijd van elkander staande iepen, tusschen de monumentale zuilen, en prachtige marmertomben, kwistig met bloemen getooid, stond daar mijn eigen eenvoudige, gereede sarcophaag, in het naakt arduin, dat reeds als iets ouds en verwaarloosd is, groen uitgeslagen, de naam er op bijna niet te ontcijferen meer... Zoo moet het voorloopig blijven, ik vind het mooi. En welk een innige voldoening, welk een zorgstillend vooruitzicht, te weten, dat uw laatst te bewonen huisje, op de zelfverkoren plaats er liefderijk, gastvrij op u wacht."¹⁶²



Het grafteken van geplaatst door de familie Engelbeen, ACKE 14 25. (Foto Anne-Mie Havermans).
De sarcofaag voor Virginie Loveling, ABKE 02 17. (Foto Anne-Mie Havermans)

Het verplaatsen van grafvergunningen was ook geen uitzondering. Soms werd dit aangevraagd door bepaalde families om vlak bij elkaar een ruime plaats te kunnen benutten. In andere gevallen vereiste een kunstig uitgewerkt grafteken een betere inplanting. Om die laatste reden wenste Lievin Engelbeen een eerste concessie tegen de omheiningsmuur, toegekend op 14 maart 1888, om te ruilen: "Daar ik in onderhandeling ben met den heer beeldhouwer Vandenbossche voor het vervaardigen van een monument, en hij een ontwerp opgevat heeft dat gansch mijne goedkeuring verdient, maar waarvan de uitvoering tegen den muur veel van zijne kunstwaarde zou verliezen, kom

"Het college en de bevoegde Commissiën stellen u voor, gezien de omstandigheden en namelijk de verhooging van de kosten voor het bouwen van nieuwe grafkelders, herzien zijne beraadslaging d.d. 26 februari 1913, het tarief voor eeuwige vergunningen in de stedelijke begraafplaatsen wordt vastgesteld als volgt:

Grafkelders rondom de begraafplaats,

Van 3 plaatsen fr. 750, aandeel bureel van weldadigheid 150 fr. totaal 900 fr.

VAN 6 plaatsen fr. 1250, aandeel bureel van weldadigheid 250 fr. totaal 1500 fr.

Grafkelders in den voornaamsten weg rond het grasplein

Van 3 plaatsen fr. 1150 aandeel bureel van weldadigheid 200 fr. totaal 1350 fr.

Van 6 plaatsen fr. 1700 aandeel bureel van weldadigheid 300 fr. totaal 2000 fr.

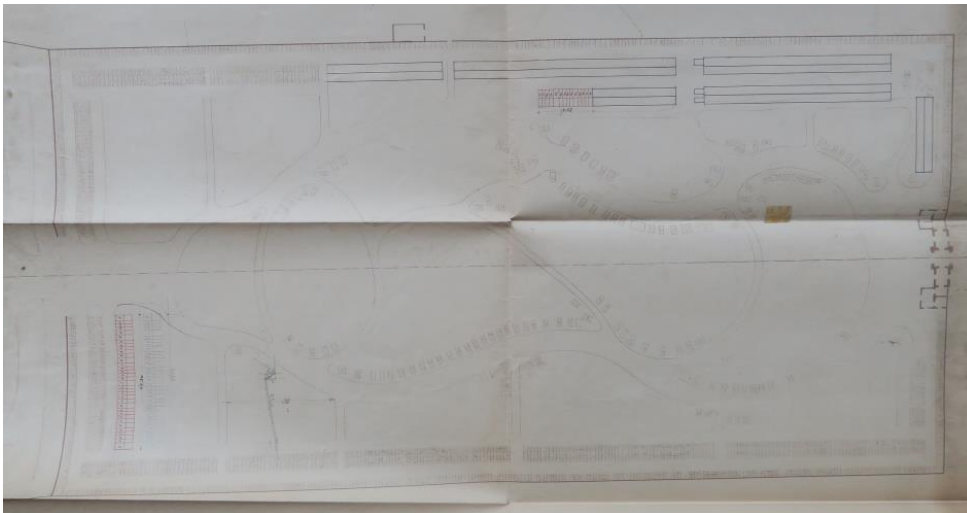
Er zullen geene gronden zonder grafkelders in eeuwigdurende vergunning afgestaan worden.

¹⁶² Dagboek van Virginie Loveling (1836-1923), Gent [1914-1918]. Het manuscript bevindt zich in de handschriftenafdeling van de Universiteitsbibliotheek Gent. Ze kocht de grafvergunning in 1911, zie HERNALSTEEN H-O, 1992.

ik Ued. Eerbiedig verzoeken mij in ruiling van mijnen kelder van zes plaatsen, vier vierkante meters grond op eenen heuvel in het kerkhof af te staan".¹⁶³ Hij koos bewust voor een hoekgraf. Na een bezoek aan het kerkhof kwam hij tot de vaststelling dat 4 m² te weinig was. Op 7 juli vroeg hij 6 m² aan, wat werd toegestaan. Lievin Engelbeen overleed in 1910, als eerste van de familie. Beeldhouwer Domien Van den Bossche was reeds in 1906 overleden. Er kwam op de dure grafkelder uiteindelijk geen monumentaal gedenkteken maar een strakke sarcofaag. Het grafteken is in 1998 in hergebruik gegeven aan de familie Huylebroeck (ACKE 14 25). Het oorspronkelijke opschrift is niet meer aanwezig, maar staat in het inventarisgedeelte van de thesis van An Hernalsteen: MONSIEUR / LIEVIN ENGELBEEN / NÉ À GAND LE 17 AVRIL 1842 / ET Y DÉCÉDÉ LE 2 JUIN 1910 / ÉPOUX DE DAME/ EUGÉNIE MERLE / 1832- 1912 / LEUR FILS GEORGES / 1873-1916//.¹⁶⁴



Een 19^{de}-eeuws plan waarop de eerste eeuwigdurende vergunningen zijn aangeduid, toestand ca 1895. (SAG TDG-8).



Grafkelders getekend op jardin anglais. Z.d. ca. 1926 (SAG TDG-8).

De eeuwigdurende grafvergunningen aan de muur zijn in hoofdzaak geschikt op volgorde van de datum dat ze gekocht zijn. De oudste, uit 1875, zijn gesitueerd aan de lange muur rechts van de

¹⁶³ Brief van 5 juli 1888 Lievin Engelbeen aan het stadsbestuur. HERNALSTEEN, *De Westerbegraafplaats, deel 2 inventaris A-G, thesis Ugent*, 1992.

¹⁶⁴ HERNALSTEEN, *De Westerbegraafplaats, deel 2 inventaris A-G, thesis Ugent*, 1992.

toegang (ACKE 11) en aan de zuidelijke muur vanaf de poortzijde (ACKE 26) en vanaf de jaren 1880 werd ook de noordelijke muur aangezet (AAKE 1, AAAKE 10 EN ADKE 07). Alle plaatsen aan de muur waren omstreeks 1900 ingenomen. Op de slingerende paden ging het langzamer. Daar werden de graven ook lossier ingeplant. Van een aantal is geweten dat de concessionaris de voorkeur over een plaats kon uitspreken.

In 1897 werden als opvolger van de rijen aan de muur extra geplaatste, rechtlijnige rijen in gebruik genomen. Ze werden aangelegd vlak na de nivellering van het terrein. De grafkelders stonden telkens rug aan rug. Er werd gestart met de meeste noordelijke: AD 12-13 (1897-1898), AD 20-21 (1899-1903) en (AD 28-29 (1901-1905), vervolgens AC 43-44 (1906-1908), AC 34-35 (1909-1910) en AC 32-33 (1909-1911), AA 2-3 (1911-1912), AA 8-9 (1912-1914), AA 15-16 (1914-1918), AB 5-6 (1917-1919),...¹⁶⁵

Tot ca 1935 werden geregeld graftekens geplaatst op de parallelle rijen. In de rijen met vrijstaande kelders werden nog regelmatig graftekens bijgeplaatst tot ca 1950, daarna nam het oprichten van graftekens ook daar sterk af. Voor beide volgden daarna hier en daar invullingen met nieuwe graftekens op de plaats van verlopen vergunningen.

Mettertijd werd op het oude, heden beschermde gedeelte, steeds minder plaats aangewend voor begraven in gewone grond/tijdelijke vergunningen. Op die perken kwamen nieuwe strakke rijen met eeuwigdurende vergunningen. Begin 20^{ste} eeuw werd het begraven in gewone grond/tijdelijke vergunningen ingericht op de eerste uitbreiding, aangekocht in 1907 en net ingericht voor WOI uitbrak.

II.3.4.2 Inplanting van de vergunningen en de zandgraven op het niet- beschermd gedeelte

Al snel na in gebruik name was de eerste uitbreiding gevuld met graven van burgerlijke en militaire oorlogsslachtoffers. In januari 1922 werd dan, bij hoogdringendheid, opdracht gegeven om een nieuw perceel op te hogen. Dit perceel was opgehoogd en omheind in 1922 en bedroeg toen 170 m x 42 m. Dit was voorzien voor begravingen in gewone grond. Pas na WOII zouden hier keldergraven komen. Ondertussen werden nog meer rijen keldergraven ingepland in het oudste gedeelte.

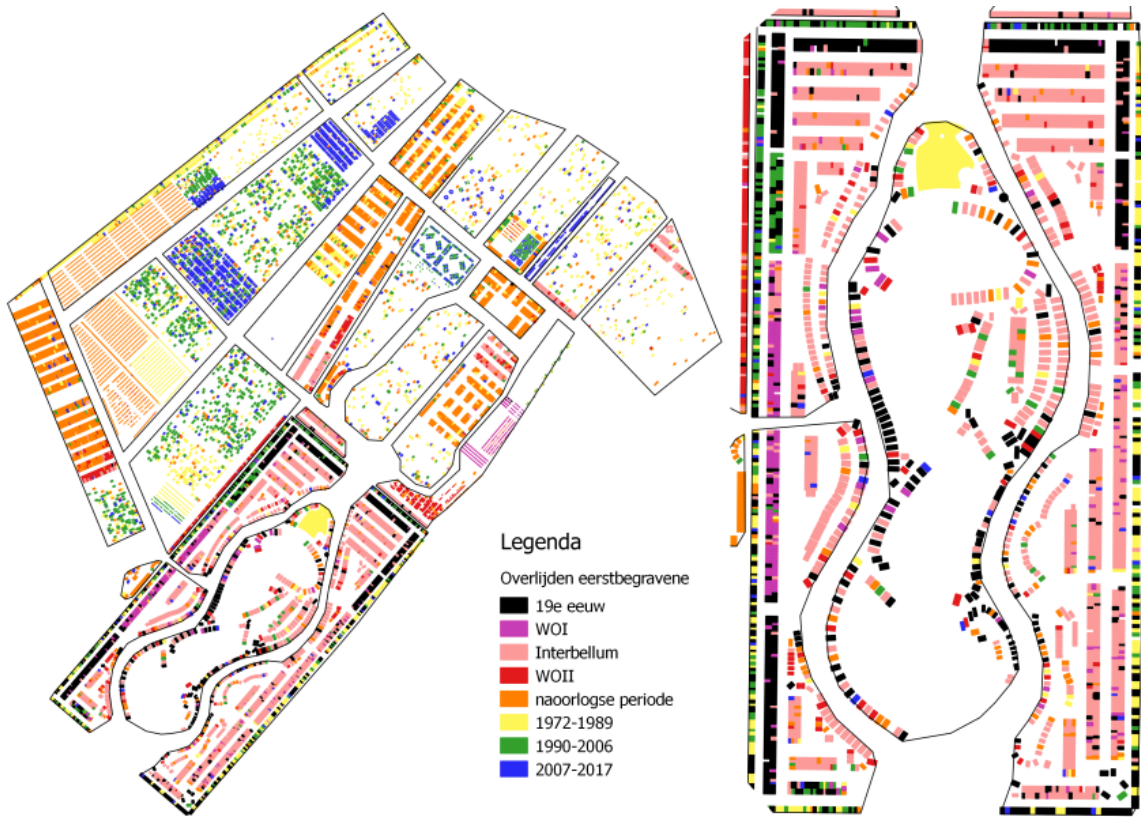
In het interbellum kwamen er ook grafkelders aan de eerste uitbreiding, tegen de muur van het oudste gedeelte en daarna ook tegen muur ten noordwesten. En ook ten westen van de eerste uitbreiding, op twee strakke stroken van rug tegen rug, een strook ten noorden van de tweede uitbreiding en noordoosten.

Na WOII kwamen er ook keldergraven ten noordoosten van het oudste gedeelte.

In de periode na WOII ontstaan de uitgestrekte erepleinen met uniforme graftekens voor oudstrijders? die nog steeds in gebruik zijn.

Typerend voor de Gentse begraafplaatsen zijn de pleinen met grondgraven. Deze perken beslaan een groot deel van het oppervlak. Door de mogelijkheid tot verlenging liggen daar versnipperd graven uit diverse periode, vanaf het interbellum tot nu.

¹⁶⁵ Gebaseerd op databank, waar de datum van de vergunning werd ingevoerd. De hier genoemde data zijn de meest voorkomende data van de aankoop van de vergunningen op deze rijen, wat oriënterend werkt voor de datum van in gebruik name.



II.4 De historiek van het landschappelijk erfgoed

II.4.1 De toegangslaan

Op diverse 19de-eeuwse kaarten is op de huidige locatie van de toegangsdreef geen pad en geen bomerij te zien, ook niet op de primitieve kadasterkaart (ca. 1830-1833) en niet op de Atlas der Buurwegen (ca. 1841). Dat de huidige toegangsdreef niet bestond bij de aankoop van de grond voor de begraafplaats wordt bevestigd door het kadasterplan waarop de in 1866 aan te kopen stukken grond werden aangeduid (zie II, 2.2.).¹⁶⁶ Het perceel van de huidige toegangslaan lag in 1866 op 2 percelen (sectie K nr. 299 en sectie K nr. 400).

Het schepencollege omschreef kort de werken en fondsen die nodig waren om een voorbeeldige begraafplaats te scheppen, in een brief van 15 september 1869 met de vraag tot subsidie aan minister van binnenlandse zaken. De toegangslaan zou verhard worden met klinkers en er werd

¹⁶⁶ Dossier aankoop met akte: SAG Inv 155 werken aan stadsgebouwen reeks F en VI, doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2, omslag 1 F134_1. Verslag over het bestuur en den toestand der zaken van de stad Gent in 1866, Gent 1867, pg. 11-12.

vooropgesteld dat er ook een betegelde weg zou worden aangelegd vanaf de laan van hospitaal Guislain tot aan de toegang van de begraafplaats.¹⁶⁷



Primitieve kadasterkaart, Gent, sectie K, percelen 399 en 400, waar nu de toegangsdroef (tussen de op het plan aangegeven gebouwen). (Detail primitief kadasterplan Gent Sectie K, Percelen van 1 tot 419, 'Roygem' [1830-1833]. (AR-gedigitaliseerde archieven).

Het bestek uit 1868, dat de eerste werkzaamheden voor de inrichting van de begraafplaats beschreef, voorzag op de toegangslaan twee afwateringsloten van in totaal 200 m lengte.¹⁶⁸ In 1868 werden “Kalsijdewerken” uitgevoerd met “porfierkasseien van Lessen” aan 2 266 fr..¹⁶⁹

Wanneer de huidige beuken zijn aangeplant is niet duidelijk. Op het plan Gevaert en Vanimpe (1878, zie II.1) is een dubbele bomenrij getekend, dat is op andere kaarten niet meer het geval. Mogelijk is dit naar de toenmalige toestand, of is het eerder een vrije interpretatie van de tekenaar? Op foto uit “Kriegs-Album von Gent”, is goed te zien dat de takken van de bomen van de toegangslaan ingekort zijn.

¹⁶⁷ Brief van 15 september 1869 van het schepencollege aan minister van binnenlandse zaken, SAG F133_1 en 2 en 134_1 en 134_2 omslag 1_F_134-1. In een nota wijst de administratie er op dat de vermelde cijfers niet geheel kloppen. De subsidie werd niet verkregen.

¹⁶⁸ Deze werken werden uitgevoerd door de gebroeders Vandeputte, die indienden voor 6702,50 fr.; goedgekeurd in schepencollege van 23 juli 1868. SAG, F134/2.

¹⁶⁹ Verslag over het bestuur en den toestand der zaken van de stad Gent, in openbare zitting van 4 oktober 1869, Gent 1869, pg 121, 133.



Het centrale deel van de dreef is gekasseid. (Toegangslaan toestand 1917, Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).

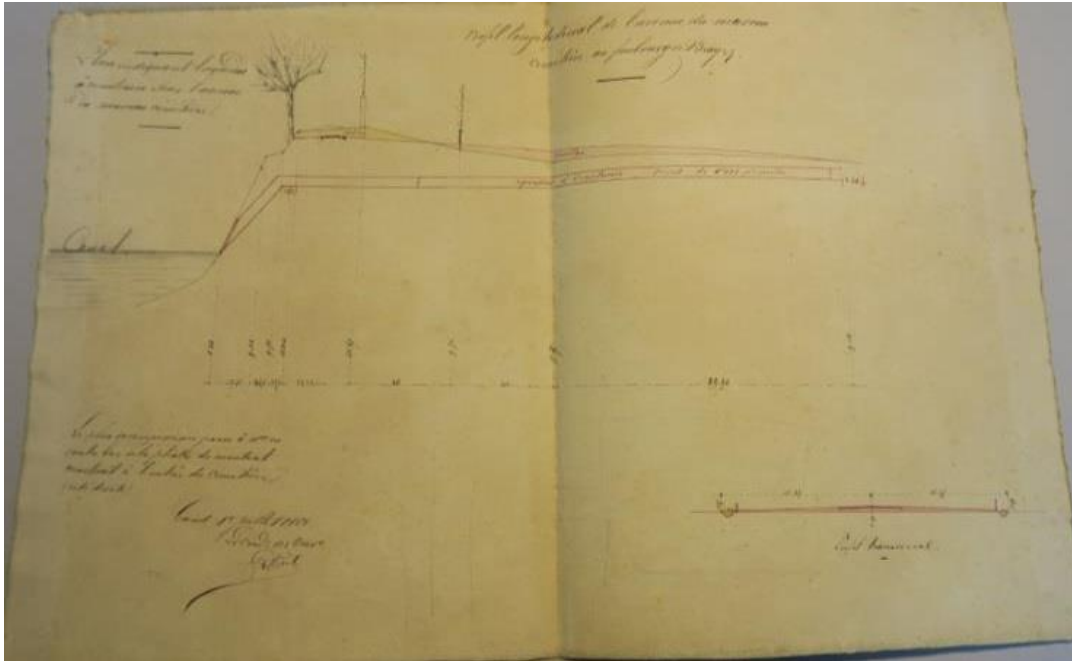


De toegangslaan ca. 1916 (Foto uit Kriegs-Album von Gent, Gent, 1916, pg. 238, afb. 472. SAG).

II.4.2 Drainage (1868, 1912)

II.4.2.1 Drainage bij de aanleg van het oudste gedeelte (1868)

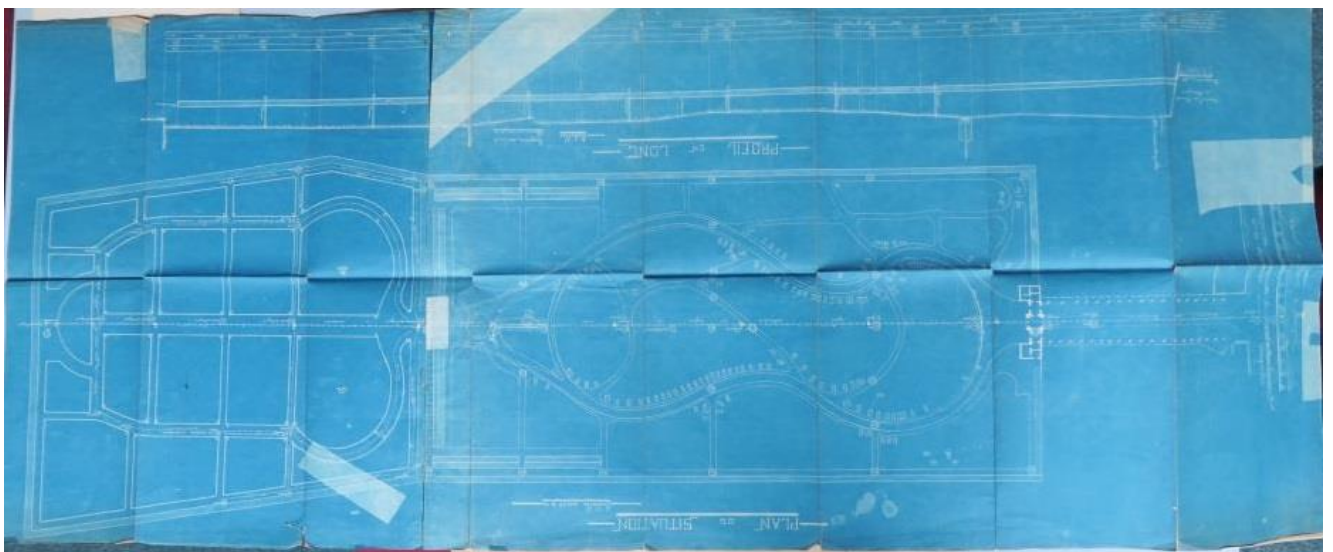
Het bestek uit 1868, dat de werkzaamheden voor de inrichting van de begraafplaats beschreef, had als vierde punt: “maken van een afwatering van 140 m lang en 0,40 m diameter.”¹⁷⁰ Dit werd uitgevoerd door de gebroeders Vandeputte.



“Plan indiquant laqueduc a construire sous l’avenue du nouveau cimetiere. profil longitudinal de l’avenue du nouveau cimetière au faubourg de Bruges, Gand 1 juillet 1868. Le plan de comparaison passe a 10m en contre bas de la plinthe du montant construit à l’entrée du cimetière (coté droite).” (SAG F134/2).

II.4.2.2 Drainage bij de aanleg van de eerste uitbreiding (1907-1910)

De afwatering van de eerste uitbreiding verliep opnieuw richting kanaal.



¹⁷⁰ SAG, F134/2

Plan (ca 1909) met aanduiding van rioleringen en de eerste rijen kelders los van de muur. (SAG TDG-8).

II.4.3 Beplanting

II.4.3.1 Beplanten van de “jardin anglais” (1868)¹⁷¹

Het bestek van 26 oktober 1868 handelde over “la fourniture des arbres arbustes et arbrissaux necessaire a etablissement d’ un jardin anglais au nouveau cimetiére”. Welbewust wordt de term ‘jardin anglais’ gebruikt, verwijzend naar de ongedwongen landschapstuin die men voor ogen had.

Het bestek geeft 24 soorten bomen en 32 soorten struiken op. De inzender zou alles moeten leveren voor 15 december 1868. Uiteindelijk werden de meeste soorten geleverd door het gerenommeerde tuinbouwbedrijf van Vanhoutte¹⁷² uit Gentbrugge. De planten die Vanhoutte niet kon aanbieden, werden bezorgd door Auguste Van Geert (Oostakker Sint-Amands). Even werd geopperd om een gedeelte vanuit de stad te leveren (dus door drie leveranciers: stad Gent, Vanhoutte en Van Geert) maar die optie werd niet gekozen, met als argument dat Van Geert goede kwaliteit leverde en dat die besparing niet in verhouding stond.

¹⁷¹ SAG F134 2

¹⁷² Gentenaar Louis Van Houtte (1810 - 1876) heeft met die faam veel te maken. Zijn tuinbouwbedrijf en -school verwierven in de 19de eeuw internationale faam. Verder was hij ontdekkingsreiziger, auteur en uitgever van een tijdschrift, directeur van de Brusselse Kruidtuin en burgemeester van Gentbrugge. <http://www.veldverkeners.be/uit-de-oude-doos-louis-van-houtte-de-gentse-tuinbouwprins>.

VILLE DE GAND.

TRAVAUX COMMUNAUX.

Construction d'un nouveau cimetière au faubourg de la ci-devant porte de Bruges.

Je soussigné _____ *domicilié à* _____ *rue* _____
N° _____ *m'engage à fournir, conformément aux conditions du cahier des charges arrêté par le*
Collège des Bourgmestre et Echevins le 13 Octobre 1868, les arbres et arbustes, nécessaires pour
la formation du jardin, aux prix indiqués ci-après, savoir :

NUMÉRO D'ORDRE	NOMS.	CIRCONFÉRENCE A 1 ^m ,00 DE SOL	NOMBRE.	PRIX	
				PIÈCE.	TOTAL.
1	Peupliers d'Italie (Populus fastigiata)	0 ^m ,20	200		
2	Sauls pleureurs (Salix babylonica)	0 ^m ,12-13	200		
3	Bouleaux blancs (Betula alba)	0 ^m ,12-13	100		
4	Érables (Acer campestre)	0 ^m ,15	50		
5	Maronniers d'Inde (Æsculus hippocast.)	0 ^m ,15-18	50		
6	Ormes (Ulmus campestris)	0 ^m ,12-13	50		
7	Tilleuls (Tilia europea)	0 ^m ,12-13	50		
8	Catalpa (Bignonia catalpa)	0 ^m ,10-12	25		
9	Frênes (Fraxinus excelsior)	0 ^m ,10-12	25		
10	Platanes (Platanus orientalis)	0 ^m ,12-13	25		
11	Chênes (Quercus pedunculata)	0 ^m ,10-12	25		
12	Veris du Japon (Alnus japonica)	0 ^m ,12-13	25		
13	Peupliers blancs (Populus albo-nivea)	0 ^m ,15	25		
14	Érables panachés (Acer negundo fol. var.)	0 ^m ,10-12	25		
15	Châtaigniers (Castanea vesca)	0 ^m ,12	25		
16	Tulipiers (Leriodendron tulipifera)	0 ^m ,12	25		
17	Hêtres noirs (Fagus sylvatica purpurea)	0 ^m ,12	10		
18	Tilleuls argentés (Tilia eur. argentea)	0 ^m ,12-13	8		
19	Maronniers rouges (Pavia rubra)	0 ^m ,10-12	8		
20	Ormes pleureurs (Ulmus pendula)	0 ^m ,12	6		
21	Frênes pleureurs (Fraxinus pendula)	0 ^m ,10-12	6		
22	Érables pourpres (Acer purpureum)	0 ^m ,12	6		
23	Bouleaux pleureurs (Betula pendula)	0 ^m ,10-12	6		
24	Varia (arbres d'ornement ne se trouvant pas dans les précédents)	0 ^m ,10-20	25		
	Total pour les arbres.		1000		

Formulier gevoegd bij het bestek voor de beplanting voor de landschapstuin. (SAG F134 2)

II.4.3.2 Beplanting buiten het beschermd gedeelte

De volgende tientallen decennia wordt in de archieven niets meer vermeld over de aanplantingen en het groenonderhoud.

Na de aankoop van grond voor uitbreiding, in 1924 en in 1930, werden de percelen omheind met prikkeldraad tussen betonnen palen en liguster. Die worden verwijderd en vervangen door een bakstenen muur in 1934, behalve aan de kant van de F. Ferrerlaan waar pas in 1959 wordt liguster verwijderd.

Op 2 mei 1973 meldde ir. W. Redel aan A. Van den Haute directeur Westerbegraafplaats, dat het machinaal scheren van 6,1 km hagen, 1m hoog mag geschat worden op 35 000 fr (tweemaal per jaar).

In 1973 werd de afsluitingshaag rondom de uitstrooiingsweide op de Westerbegraafplaats aangebracht. Er werden daarvoor 260 *Thuja occidentalis* besteld.¹⁷³

Tot begin 21^{ste} eeuw stonden haagjes omheen de pleinen en de erepleinen.

In 1995 werden 14 bomen in de dreef op het beschermd gedeelte verwijderd en vervangen door paardenkastanjes. Verder werden de populieren aan de composteerplaats werden vervangen door es en werden 7 hemelbomen verwijderd in noordoostelijk deel (te dicht bij de muur). In 1998 werd de berken verwijderd, tussen de plein 28 en 29. Drie beuken zijn geroid in de toegangsdreef in 2014. Eik en es zijn geroid in de rechterdreef in 2015.¹⁷⁴

II.4.4 Ophogen en nivellering terrein (1868, ca 1895, 1910, 1922, 19)



Het centrale grasperk, gezien van de toegang van de Westerbegraafplaats. (Foto A. Havermans, 7 maart 2017).

II.4.4.1 Aanleg 1868

“Eindelijk is de hof geheel afgemaakt (aardewerk en beplanting). Ongeveer 2000 meters grond zijn verlegd geworden.”¹⁷⁵ Uit deze mededeling blijkt dat het ophogen en aanplanten van het terrein werd uitgevoerd in 1868.

II.4.4.2 Nivellering perken gewone grond/tijdelijke vergunningen (1880)

Ondanks de vele voorbereidingen bij de aanleg van de begraafplaats, rezen er al snel problemen met het waterpeil. In december 1878, bij het openen van grafkelders om ze te koop aan te bieden bemerkte de *opzichter der kerkhoven* dat het water tot 10 cm hoog stond. Hij voegde er aan toe, over begraven in gewone grond: “Ik neem deze gelegenheid te baat om ter uwer kennis te brengen,

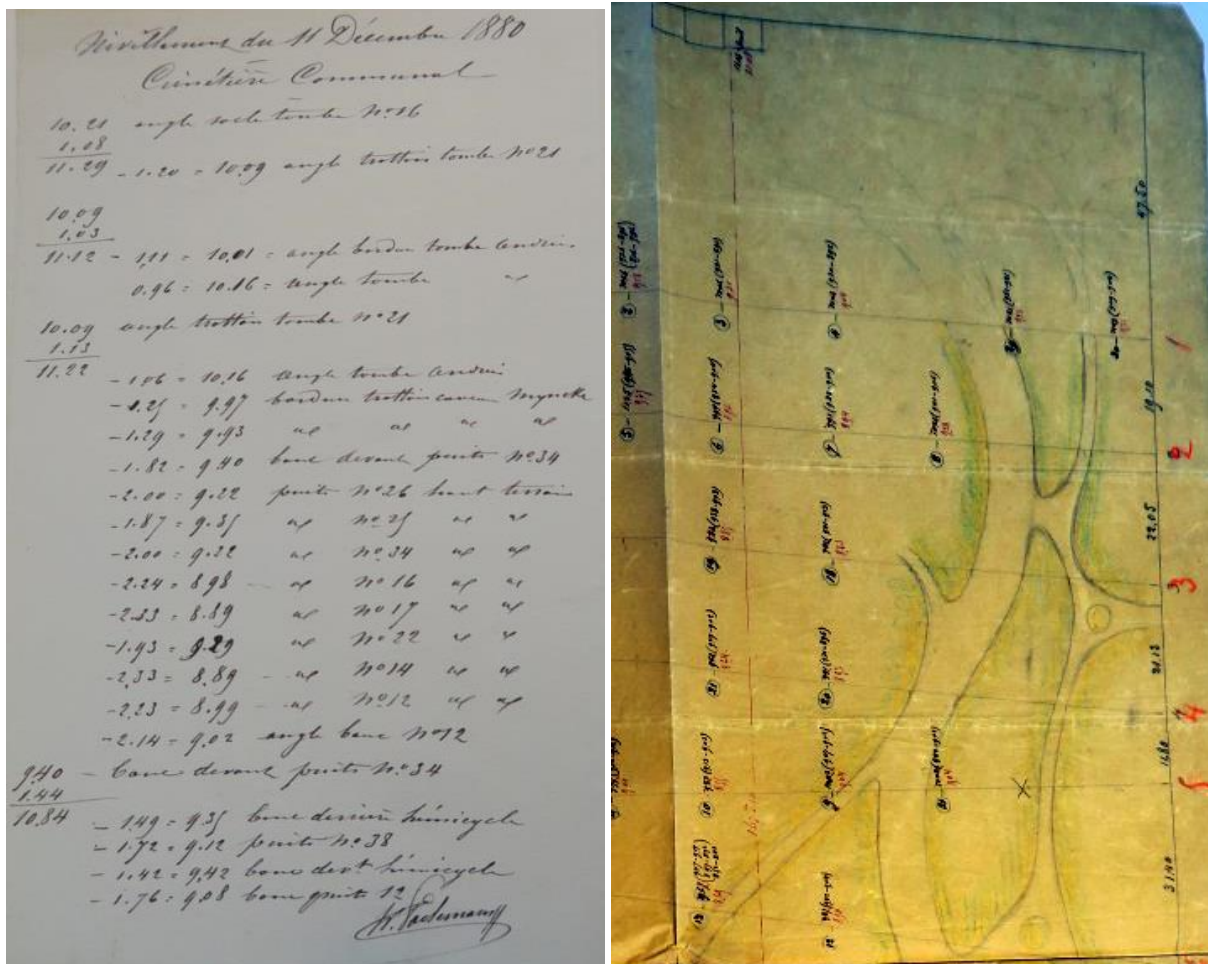
¹⁷³ Brief van 15 januari 1973 van A. Van Haute directeur aan ir W. Redel, directeur van de Plantsoendienst, “in antwoord op uw brief van 14 aug 1972 in verband met de afsluitingshaag rondom de uitstrooiingsweide op de Westerbegraafplaats, verzoek ik U beleefd 260 *Thuja occidentalis*, 100/125 cm aan 120 fr./ stuk, te willen bestellen en de beplantingen te gepasten tijde te laten uitvoeren.” (archief Groendienst).

¹⁷⁴ Archief Groendienst

¹⁷⁵ Verslag over het bestuur en den toestand der zaken van de stad Gent, in openbare zitting van 4 oktober 1869, Gent 1869, pg. 133.

dat ik de gewone graven om ze voor het water te houden 15 cm ondieper moet laten maken, en dat het zeer wenschelijk ware dat de plaats waar wij heden begraven, opgehoogd wierde.”¹⁷⁶

Er is een document uit 1880 gevonden met een berekening voor nivellering. Vooraf waren sonderingen uitgevoerd om de hoogte en de schommelingen van het waterpeil te kunnen vaststellen.



”Nivellement du 11 decembre 1880”. (SAG F134/2).

Detail plan “Cimetière Communal, Sondages de terrain, joint à ma lettre de ce jour”, gesigneerd en gedateerd 11 mars 1881. (SAG F134/2).

11.4.4.3 Nivellering en ophoging 1895¹⁷⁷

- Piste vergroting van de begraafplaats (1893-1894)

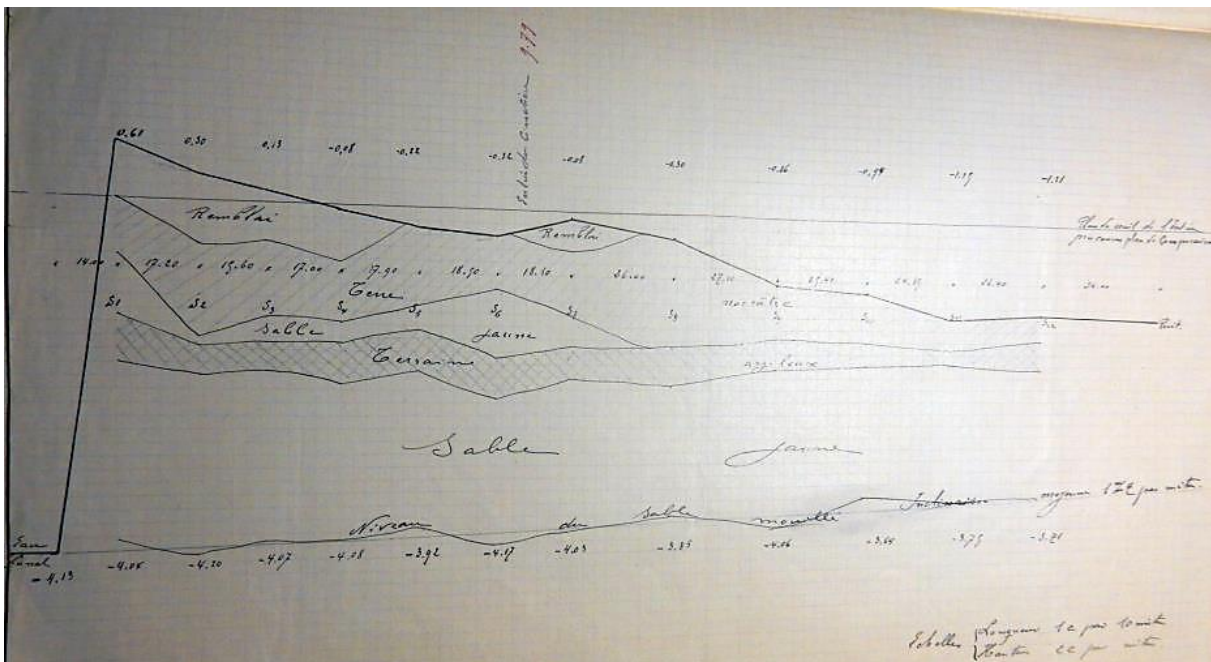
Van een groot aantal percelen in de nabijheid van de bestaande begraafplaats werd in 1888 de eigenaar gecontacteerd met de vraag om (delen) van die grond te verkopen ter uitbreiding van de begraafplaats. De meeste eigenaars weigerden tot verkoop over te gaan.¹⁷⁸ Daarop besliste het schepencollege van 7 december 1893 om vooraleer over te gaan tot onteigeningen, sonderingen op

¹⁷⁶ Brief van opzichter der kerkhoven van 12 december 1878 (SAG F134/2).

¹⁷⁷ SAG inv_155_werken_aan_stadsgebouwen_reeks_F_en_VI doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_13_F_134_2

¹⁷⁸ Aangeschreven werden de eigenaars van 291b, 292b, 293a, 294b, 298a, 298b, 299b, 300c, 301^e, 302b, 304, 305, 306a, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313a, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320a, 321, 322, 325, 326, 329, 300, 330, 333, 334, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393a, 395a (stad eigenaar), 397a (stad Gent), 389a (stad Gent), 399, 400c, 400d. SAG

de betrokken percelen te laten uitvoeren om zeker te zijn dat ze zouden voldoen. Er werden 12 putten gemaakt. In april 1894 werden de resultaten besproken. De terreinen die in aanmerking kwamen voor de vergroting van de begraafplaats hadden wat betref de waterspiegel dezelfde tekortkomingen als die van het bestaande. In de put in de midden van de begraafplaats stond het water 1,60 m onder grondniveau.¹⁷⁹ Om het probleem van de hoge stand van het grondwater op te vangen werden twee oplossingen voorgesteld: een degelijke ophoging én een drainage naar het kanaal. Indien er 3 ha gewent was, dan werd de aankoop geschat worden op 15000 fr. Drainage zou zo'n 10 000 fr. kosten, een dure oplossing waarvan de efficiëntie niet is gegarandeerd.¹⁸⁰ De laag klei had geen invloed aangezien het water pas daaronder was aangetroffen. Het was aangewezen om de drainage tot op het einde van de begraafplaats door te voeren en enkele dwarse, naar het kanaal toe, omdat dat ca 3 m onder het niveau van deze terreinen zit.¹⁸¹

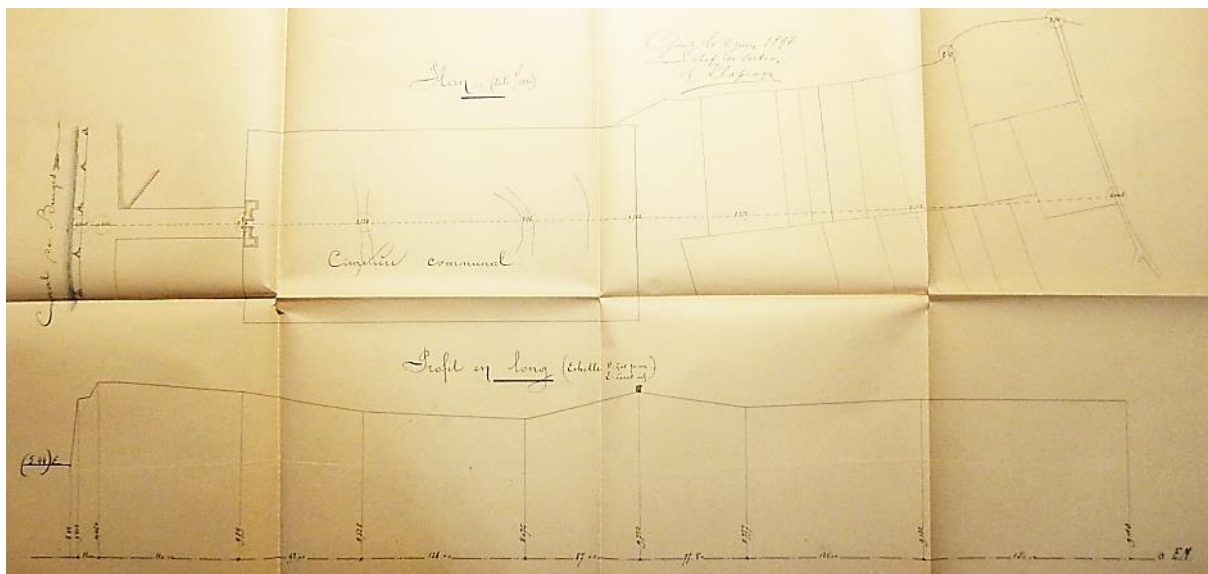


Schets gevoegd bij brief van 1 mei 1894 aan de hoofdgenieur. (SAG F 134-2).

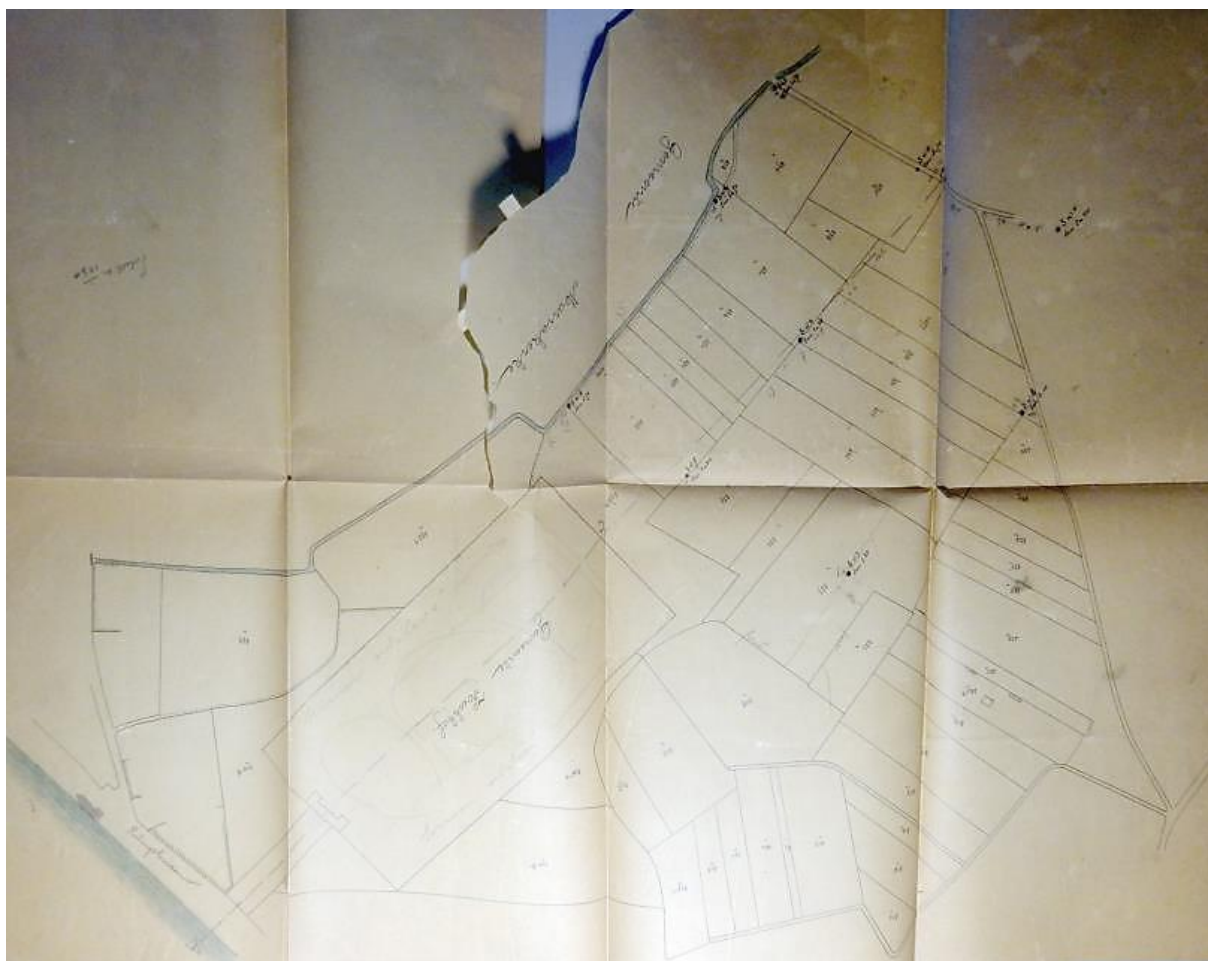
¹⁷⁹ BRIEF VAN 11 APRIL 1894 aan ingenieur du chef Resultaat van de sondages. SAG inv_155_werken_aan_stadsgebouwen_reeks_F_en_VI doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_13_F_134_2

¹⁸⁰ BRIEF VAN 13-4-1894 Bespreking onderzoek sondering; SAG inv_155_werken_aan_stadsgebouwen_reeks_F_en_VI doos_F_133_1_en_2_en_134_1_en_134_2 omslag_13_F_134_2

¹⁸¹ Brief 1 mei 1894 aan ingenieur en chef (SAG F 134 -2)



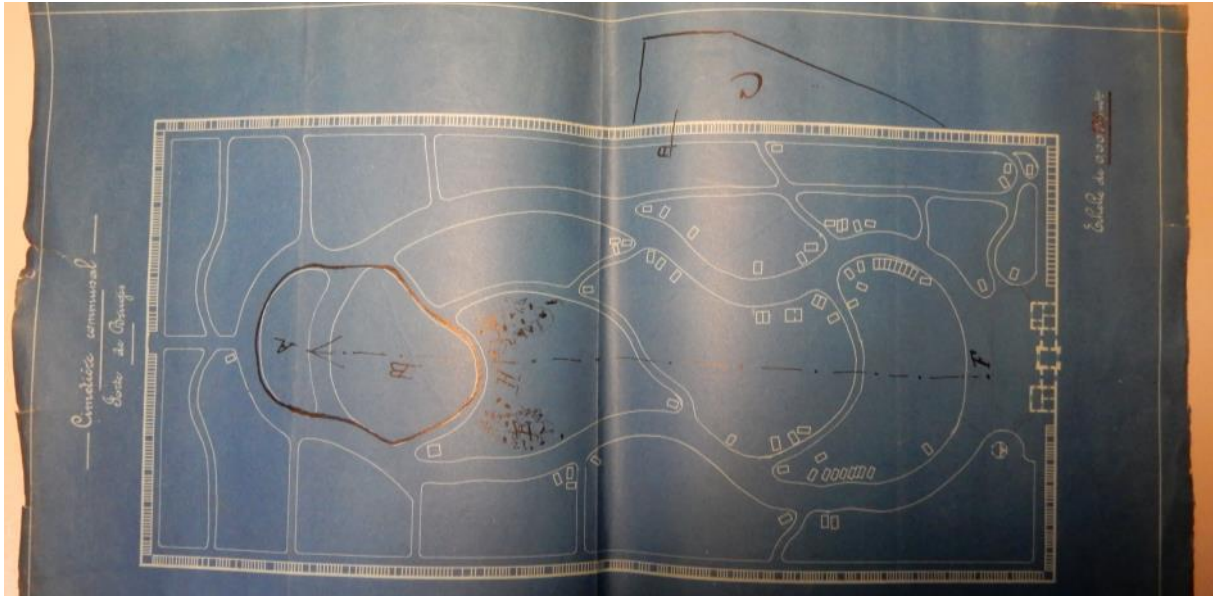
Schets van de sonderingen, gedateerd 4 juni 1894. (SAG F 134-2).



De aanduiding van de 3 putten op de Westerbegraafplaats en 6 op de terreinen ten noorden en noordoosten, z.d. (SAG F 134-2).

- Piste omvorming landschapspark (1895)¹⁸²

Aangezien het plaatsgebrek acuut werd en de tijd en het geld ontbrak om onteigeningsprocedures op te starten, werd bekeken hoe de beschikbare grond efficiënt kon worden beheerd, zonder te raken aan het beeld van het landschapspark.



Aanduiding van de niveleringswerken. De perken A en B zouden worden opgehoogd en gelijk gemaakt met grond afkomstig van C, ook in stadsbezit. (RAG inv 155 reeks F en VI doos F 133_1_en_2 en 134_1 en 134_2 omslag_13_F_134_2).

In november 1895 besprak het schepencollege de mogelijkheden. De beplante perken met reliëf, op een plan aangeduid met A en B, zouden kunnen omgevormd worden tot vlakke begraafperken. Voorstel was om deze perken te nivelleren met grond afkomstig van stuk C, gelegen naast de begraafplaats. Dat perceel was eigendom van de stad en werd verpacht. Het zou 20 000 à 40 000 m² goede grond kunnen leveren. Aan de muur was een kelder vrij (D) en op die plaats zou een gat in de muur kunnen gemaakt worden. De aanplantingen van A en B zouden worden gebracht naar E. Op die manier werd een inbreuk vermeden op het landschappelijke karakter van de begraafplaats, ondanks het inperken van het stuk F-H-B-A en meer bepaald van F-H. Geschat werd dat het werk zou volstaan om plaats te voorzien voor de komende 10 jaar. De uitgaven zouden 6000 of 7000 fr. kosten. Het zou de uitgave van 50 000 à 100 000 fr. uitsparen, die nodig zou zijn voor vergroting.

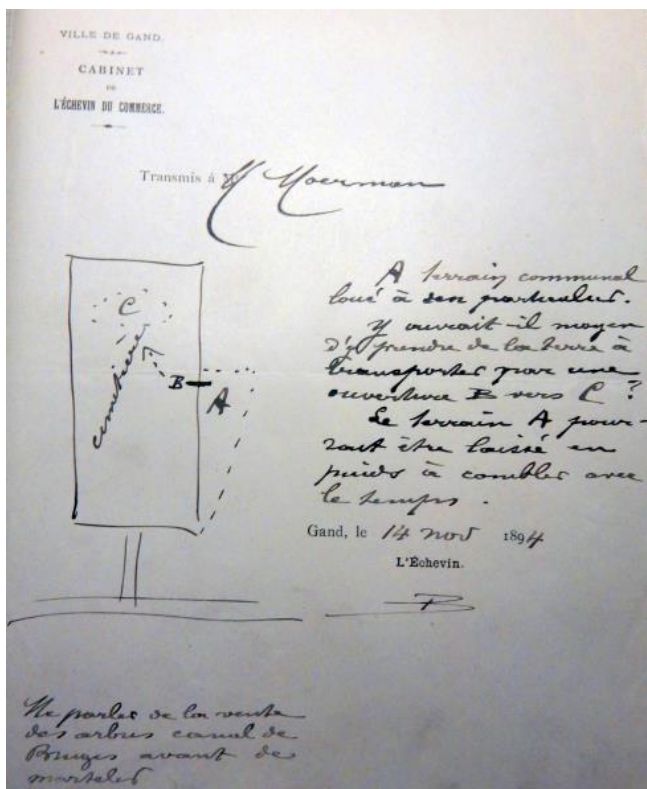
De *inspecteur des plantation* werd verzocht om een studie op te maken. In een schrijven van 24 januari 1895 werden aan de schepen en de commissaris van aanplantingen de mogelijkheden uiteen gezet. De werken uitgevoerd in eigen beheer zouden ca. 5000 fr. kosten, daarin was inbegrepen: de ophoging met 0,60m van geheel A en B, de aanpassingen van de paden in de omgeving, de heroriëntering van alle wegen ("le recentrage de tous les chemins"), de vernieuwing van alle graspleinen enz. De verplaatsing van de grond van C naar A-B zou ca 1,50 fr./m kosten (baggergrond zou 2 fr./m² kosten).

¹⁸² SAG F 134-2.

Felix Dutry, van de dienst hygiëne van de stad, pleitte ervoor om voor de nivellering baggergrond van het kanaal te gebruiken en die voldoende hoog aan te brengen. De betrokken schepen wenste grond van perceel C te gebruiken omdat het goedkoper was en hij argumenteerde dat het dezelfde grond was die al op de bestaande begraafplaats voorkwam en dat men als de redenering werd verder trok, die dan maar beter kon gesloten worden.

De gemeenteraad gaf op 11 juni 1895¹⁸³ de goedkeuring om aanpassingen te doen aan het landschapspark om plaats te winnen. Tot dan werd er, bij uitzondering van keldergraven op eeuwige vergunningen, enkel aan de randen begraven. Vanwege plaatsgebrek bleek dit onmogelijk vol te houden. Sinds de opening in 1873 waren er al drie omwentelingen geweest (m.a.w. voor de gewone grond gold een grafrust van ca. 7 jaar). Het centrale plein zou hetzelfde blijven, maar de glooiingen aan de zijkanten zouden verdwijnen. Daartoe werden perk A en B genivelleerd en daarna 60 cm opgehoogd met grond afkomstig van een stadsterrein rechts van de begraafplaats. De aanplantingen zouden zo geschikt worden dat de karakteriserende grootsheid van de begraafplaats en de bestaande graftekens zouden worden gerespecteerd. De werken, bestaande uit het transport van grond, herstel van paden en aanpassingen van aanplantingen, werden geschat op 6000 fr. Ingeschat werd dat dankzij dit werk er tientallen jaren in goede hygiënische omstandigheden zou kunnen gewerkt worden

Met pachter Bruno de Dapper, landbouwer Kerkstraat 88 te Gent, werd op 12 juni 1895 een overeenkomst gesloten. Het stuk grond naast de begraafplaats, dat hij pachtte van de stad tot aan kerstdag, zou hij op 1 oktober 1890 verlaten en ter vrije beschikking van de stad stellen, mits betaling van 50 fr. als schadevergoeding.

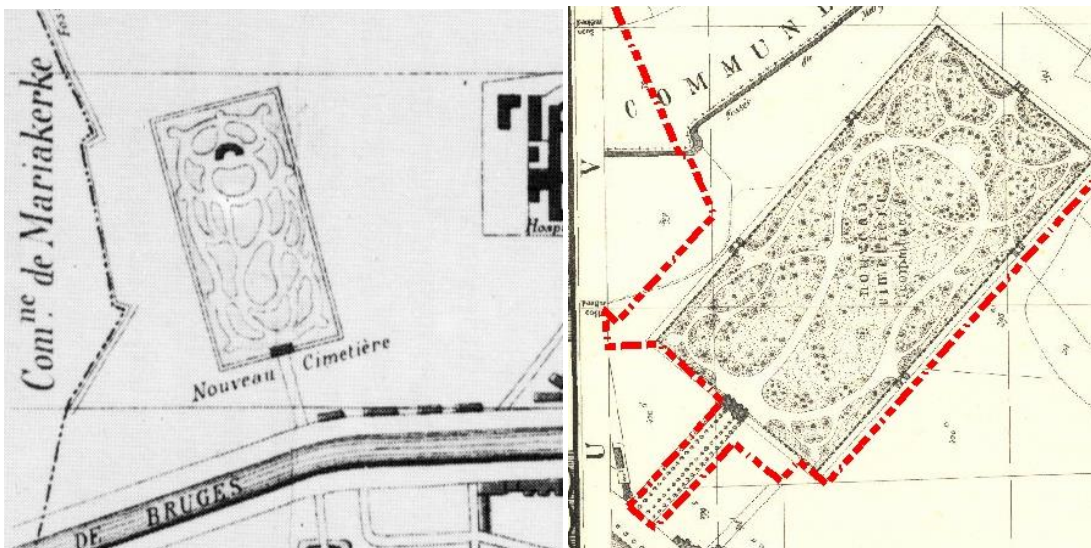


Aanduiding van de zones op een brief van 14 november 1894. (SAG f 134-2).

¹⁸³ Gemeenteraadszitting 11 juni 1895, zoals opgenomen in Bulletin Communal 1895, Gent, 1895, pg. 328 – 329.



Graven op gewone grond/tijdelijke vergunningen op perk A, te zien achter de treurfiguur op het graf van Edmond van Beveren (1852-1897). (Foto ca 1919 © Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG).



Detail van een plan van Gent na 1867. (SAG Atlas Goetghebuer L 2-18).
De Westerbegraafplaats op de kaart Gevaert-Vanimpe uit 1878.

II.4.4.4 Ophoging van terrein eerste uitbreiding, 1910¹⁸⁴

In een brief van 7 oktober 1911 meldde Verschuieren aan de voorzitter van de Provinciale Gezondheidscommissie dat hij had vastgesteld dat “de ophoging van het nieuw perceel op

¹⁸⁴ RAG 3-2246-5 ophogen grond, bij vergroten Westerbegraafplaats 1910.

voldoende wijze is uitgevoerd en namelijk met zandachtigen baggergrond voorkomende van de nieuwe havenwerken".¹⁸⁵

II.4.4.5 Ophoging gedeelte 2^{de} uitbreiding (150 mx 42 m), 1922¹⁸⁶

Het gedeelte achter de eerste uitbreiding werd in 1922 opgehoogd. Voorzien werd 68 m x 42 m (rood ingekleurd op bijgevoegd plan), maar door het nijpende plaatsgebrek werd beslist om een groter gedeelte op te hogen, nl. 150 m x 42 m. De nodige grond werd gehaald van een perceel in eigendom van de stad (aan de Francisco Ferrerlaan, groen ingekleurd). De zones die groen en rood waren ingekleurd? werden pas in 1924 officieel aangekocht door de stad Gent.



Rood: het te verhogen gedeelte gemiddelde opp 2951 m²; Groen: stads-eigendom; "de grond noodig voor de aanvulling" zal komen van de "stads-eigendom, aangeduid met groen tint op plan. Hij zal genomen worden daar waar hij zavelachtig is" " het afvoeren van den grond op deze perceelen mag slechts geschieden tot op 0,50m diepte ". Hier is voetweg 35 nog aangeduid: die zal in 1929-30 verdwijnen bij het vergroten van de begraafplaats naar het noorden, tot aan de ringspoorweg. (SAG G/94/3/1922/2).

Het bestek "dringende vergroting van het kerkhof der Brugsche Poort. Aanbod voor het ophoogen van een vlak van 68 m x 42 m op gemiddeld 1,25 m hoogte." was op 6 januari 1922 opgemaakt door A. Soenen, stadsingenieur en vastgesteld door het schepencollege op 9 januari 1922: "Bedoelde aanneming bedraagt het ophoogen met goeden zavelgrond van een vlak van 68 m x 42 m aangeduid op het hierbijgevoegd plan, derwijze dit te brengen op 0,10 m boven het peil der begravingsberden van de reeds bestaande vergroting van het kerkhof. De hoogte der aanvulling bedraagt gemiddeld 1,25 m. Langs de drie buitenkanten zal eene glooiing van 4/4 zuiver aangelegd worden. Diensvolgens bedraagt de aan te vullen kubus 3689,287 m³. [...]De ondernemer met 't werk gelast is verplicht zulke schikkingen te nemen noodig voor eerst langs de kanten A.B.C. (zie plan) de noodige aanvulling te verrichten op twee meters breedte (bovenkant) , ten einde toe te laten, op 14 dagen tijd, te kunnen beginnen met daarop eene afsluiting te plaatsen, bestaande uit ijzeren standers en draad. Bedoelde afsluiting is niet begrepen in deze aanneming. [...] Het werk zal geëindigd zijn op 30 werkdagen".

¹⁸⁵ Provinciaal archief 8/8/13.

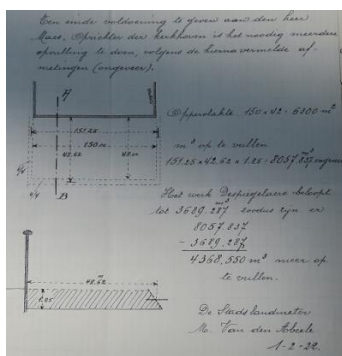
¹⁸⁶ ophogen grond, werken uitgevoerd vanaf 1 maart 1922 (G/94/3/1922/2).

Op 23 januari 1922, bij het openen der inzendingen bleek dat er een groot verschil was in de opgegeven prijs: de hoogste inzender was Fr. Lievevrouw voor 25 723 fr. en de laagste was Herman De Spiegeleire, Lourdesstraat 46 te Gent, voor 10 929,60 fr. Aan die laatste werd op 23 januari 1922 het bericht verstuurd dat het werk aan hem was toevertrouwd en moest starten op 1 maart 1922.

De voorziene werken, het opvullen van het rood gekleurde deel (68 m x 42 m) werden uitgebreid tot (150 m x 42 m) ten gevolge van een bericht van 27 januari 1922 van de “opzichter der kerkhoven” aan stadsingenieur Soenen over de grote nood aan plaats: “Gezien de groote sterfte is het zeer waarschijnlijk dat ik voor den 15 februari een deel van het opgehoogde plein, waarvoor de toewijzing van dit werk komt plaats te hebben, zal moeten gebruiken. Ten einde alle mogelijke gevallen te voorzien en den dienst der begravingen gedurende het jaar 1922 te verzekeren, en daar de voltooiing van het werk van het vergrootte deel van ’t kerkhof waarschijnlijk voor dezen datum niet zal gedaan zijn, stel ik u voor gansch de oppervlakte van den grond gelegen langs den muur van het kerkhof (ongeveer 150 m lengte) met aarde aan te vullen op eene breedte van 42 meters”. Door deze vraag van opzichter Maes zou De Spiegelaere 4368,55 m³ meer ophogen, aan de eenheidsprijs in zijn offerte. De stadslandmeter Van den Abeele maakte deze berekening op 1 januari 1922 over en de bevoegde schepen gaf zijn goedkeuring op 14 februari 1922. De Spiegelaere ging akkoord op 8 februari 1922. Dus uiteindelijk werd er opgehoogd langs de gehele grens met het oudere gedeelte: namelijk 151,25 m x 42,62 m diep x 1,25 m hoog = 8057,837 m³. In plaats van 10 929 fr. bedroeg het werk 23 871 fr.

Ondertussen schetste stadslandmeter Van den Abeele in een brief aan stadsingenieur A. Soenen, op vraag van opzichter Maes, een voorstel van omheining omheen het opgehoogd gedeelte van (150 m x 42 m). Het ging om 232 m afsluiting, bestaande uit ijzeren stijlen, gezet op afstand van 2 m, staande een meter in de grond en 1,5 m boven de grond, voorzien van 5 reeksen schrikeldraad en twee hoekstijlen van grotere afmeting. “Later kan dan een haag geplant worden” Vervolgens werd aan De Spiegelaere een prijs per meter gevraagd. Op 14 februari 1922 gaf De Spiegelaere zijn totaalprijs op van 1857,60 fr. Op 15 april 1922 verzocht De Spiegelaere om een eerste betaling, gezien het eerste deel van de grondwerken uitgevoerd waren. In totaal was reeds 4000 m³ grond aangevoerd en was een ijzeren afsluiting geplaatst.

Bij het omvallen van de “scheidsmuur” van de begraafplaats bij een orkaan op 8 maart 1922, werd het materieel van De Spiegeleire beschadigd. Het ging onder meer om beschadiging van wielen, assen, onderdelen van wagons, 32 bilzen en 50 m rails, voor in totaal 1742 fr. Na bespreking met de ingenieur A. Soenen, die de schade had vastgesteld; maakte hij op 1 juli 1922 een factuur, maar de aannemer zou niet vergoed worden.



Uitbreiding van de opdracht van 68 m x 42 m naar 150 m x 42 m, uitgetekend door stadslandmeter Van den Abeele op 1 februari 1922. (SAG, G/94/3/1922/2).

II.4.4.6 Nivellering 1930

De bestekken van de ophoging en nivellering die gebeurden op de derde uitbreiding zijn niet gevonden.

II.4.5 Aanleg paden

II.4.5.1 Aanleg paden (ca. 1870)

Nadat de basiswerken zoals ophoging van het terrein, aanbrengen van riolering, beplanting en de bouw van de muren in 1870 waren voltooid, werden de paden aangelegd. Daarvan is geen bestek gevonden.

II.4.5.2 Kolenas op de paden (1888)

In 1888 werd een aanbesteding uitgeschreven “voor het aanvoeren en storten van 500 karren kolenas op de wegels van de Westerbegraafplaats”.¹⁸⁷

II.4.5.3 Aanpassing paden na nivellering en ophogen enkele perken (1895)

Vanwege plaatsgebrek werden in 1895 delen van de begraafplaats genivelleerd en opgehoogd met 0,60 m. Bij deze werken werden de nabijgelegen paden aanpast.

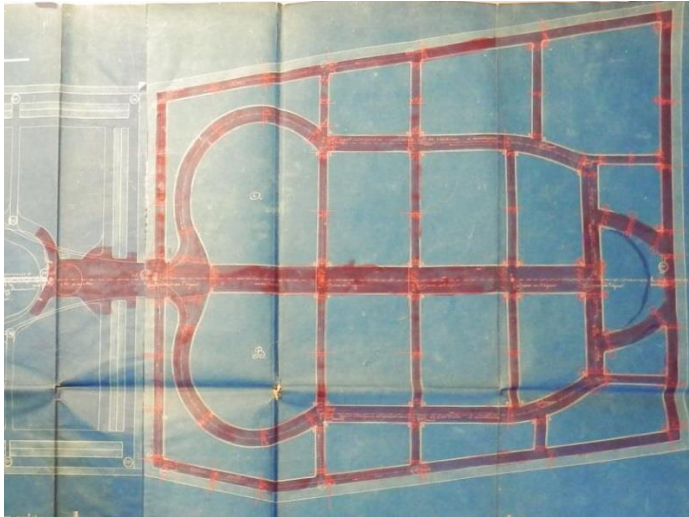
II.4.5.4 Onder profiel brengen van de wegen van de eerste uitbreiding (1913)

Het terrein van de eerste uitbreiding moest voldoende worden opgehoogd, omdat het waterpeil op een aantal punten te hoog stond om als begraafplaats te kunnen functioneren. De aanbesteding “Onder profiel brengen der wegen van het gemeentekerkhof der Brugsche poort Nieuw gedeelte.” werd goedgekeurd op het schepencollege van 8 december 1913.¹⁸⁸ De inzendingen werden geopend op 20 december 1913. De opdracht werd op 23 december 1913 toegewezen aan Victor & Emile De Waele, Visserij te Gent, voor 10 787 fr. Op 5 december 1913 werd meegedeeld dat in de uitbreiding het deel dat voor de begravingen zou gebruikt worden, klaar zou zijn op het einde van de maand. Zodra de wegen in orde waren kon er begraven worden.¹⁸⁹

¹⁸⁷ SAG, G/94/3/1888 /80

¹⁸⁸ SAG, G/94/3/1913/85 .

¹⁸⁹ SAG inv 155 reeks F en VI, doos F133_1_en_2_en 134_1_en_134_2, omslag 1 F134_1, omslag 1



• STAD GENT •

Aanbod 1900c het onder profiel brengen der wegen van het gemeente Reekhof der Brugse poort (Nieuw gedeelte).

In aanneming betrefte:

Het verhoogden der bestaande Kantsteenen, het onder profiel brengen en zenderen der Wegen van het Gemeente Reekhof der Brugse poort (nieuw gedeelte) volgens amsduiding der nedergelegde teekeningen.

De hieronder vermelde hoeveelheden zijn enkelijgh ten titel van inlichting opgegeven.

De aannemer is verplicht genack het werk uit te voeren zooals de teekeningen het aanwijzen.

- 1—Bestaande Kantsteenen.
Verhoogden der bestaande Kantsteenen tot op het peil aangeduid op de plans en profielen. 2876 m.
- 2—Bestaande rioolontvangers.
Het opmetselen en cimenteeren der bestaande rioolontvangers tot onder de verhoogde Kantsteenen. 51 Stuks
- 3—Bestaande rioolschouwen.
Het opmetselen en cimenteeren der bestaande rioolschouwen tot op het noodige peil. 3 Stuks
- 4—Grondwerk.
Grondwerken voor het onder profiel brengen der Wegen; den grond zal op de pleinen geaffend worden. 1460,20 m³
- 5—Steenbrokkelingen.
In den bijzonderen weg zullen er steenbrokken worden gelegd zooals de profielen het aanwijzen; vooraer gebruikt te worden zullen zij geklopt worden tot op de grootte van een ei en vrij zijn van alle stoffen andere bestand deelen. Zij zullen bij het te werken goed worden gestrupt. 475,00 m³

- 6.—Zenderwerk.
Op al de wegen zal er eene laag zenders worden gelegd, welke zal gerold worden met eene rol van ten minsten 500 kg, zwaar en na dien 0^m 40 dikte behouden. 1840,60 m³
- 7—Nieuwe Kantsteenen.
Leveren en plaatsen van Kantsteenen in ciment zooals het bestaande model, te plaatsen op het oud gedeelte van het Reekhof op de plaatsen door het plan aangeduid. 30 m³
- 8—Nieuwe rioolontvangers.
Maken van rioolontvangers in metselwerk met rooster, zooals deze bestaande op het nieuwe gedeelte, op de plaatsen door het plan aangeduid. 2 Stuks
- 9.—Grèsbuizen.
Leveren en plaatsen van grèsbuizen van 0. 43 II met inbegrip van het noodige delwerk, verbinding met de riool en rioolontvangers en het weder aanvullen der groeven. 30 m.
- 10.—Het zenderen der voetpaden zal in de zelfde voorwaarden geschieden als voor de wegen. De voetpaden zullen 1 m. breedte hebben. 575 m³ 20

Al de te gebruiken mortel voor metselwerk, bezelwerk, Kantsteenen enz. zal Portland ciment mortel zijn (1/2 ciment 1/2 Rijnzand)

Plan ter aanduiding van het onder profiel brengen van de wegen van de eerste uitbreiding. (SAG inv 155 reeks F en VI, doos F133_1_en_2_en 134_1_en_134_2, omslag 1 F134_1, omslag 1).

Bestek voor het onder profiel brengen van de wegen van de eerste uitbreiding (SAG inv 155 reeks F en VI, doos F133_1_en_2_en 134_1_en_134_2, omslag 1 F134_1, omslag 1).

II.4.5.5 Aanleg van boordstenen en greppels (1924, 1926) en maken van zenderwegen (1925)

Onmiddellijk na de officiële aankoop van de tweede uitbreiding volgde de inrichting van paden. In 1924 werd een aanbesteding geopend "voor het leveren en plaatsen van boordstenen en greppels op de Westerbegraafplaats". De werken werden op 4 augustus 1924 toegekend aan E. Eggermont, Statiestraat 21 te Gent. In september 1924 kreeg, wegens hoogdringendheid, Eggermont ook de

opdracht tot afboorden in beton van een nieuw plein: 180 m boordstenen aan 9786 fr. 1755 fr.; 4 hoekstenen aan 25 fr. is 100 fr. en 180 m grondwerken aan 1,25 fr. = 225 fr. totaal 2180 fr.¹⁹⁰

Er werd in 1925 een bestek uitgeschreven voor het maken van zenderwegen¹⁹¹ en in 1926 voor boordstenen voor nieuwe pleinen.¹⁹² Geregeld werden wegenwerken uitgevoerd, zoals in 1951-1955 en 1968.¹⁹³

Asfalteringwerken van de dreven van het beschermd gedeelte hadden plaats in 1998 (rechterdreef) en 1999 (linkerdreef) maar het is niet duidelijk of dat de eerste keer is dat asfalt werd aangebracht.

II.4.5.6 Evolutie van paden en dreven, af te lezen van historische foto's

Op foto's uit WOI is de zien dat de paden uit aangestampte aarde bestond, eventueel versterkt met kolenas of andere substantie.

Foto's genomen tijdens WOII tonen aan dat op belangrijke assen, zoals aan de toegang en op de as tussen het gedenkteken van de Geallieerden en het Zeppelinmonument, er betonbanen waren gelegd. Op een plan uit 1952 met aanduiding van verbouwingswerken aan de toegangspartij, is aangegeven dat de weg aan de kant van de begraafplaats bestaat uit beton. Onder de portiek waren kasseien gelegd.



Foto uit ca. 1915-1916 van de dreef van het oudste deel van de begraafplaats. (Uit Kriegs-Album von Gent, Gent, 1916, pg. 247, afb. 481).

¹⁹⁰ SAG G/94/3/1924/29 .

¹⁹¹ SAG, G/94/3/1925/34 Inschrijving op aanbesteding voor het maken van zenderwegen op de Westerbegraafplaats 1925 - 1 omslag

¹⁹² SAG, G/94/3/1926/2 Inschrijving op aanbesteding voor het maken van boordstenen rond nieuwe pleinen aan te leggen op de Westerbegraafplaats 1926 - 1 omslag

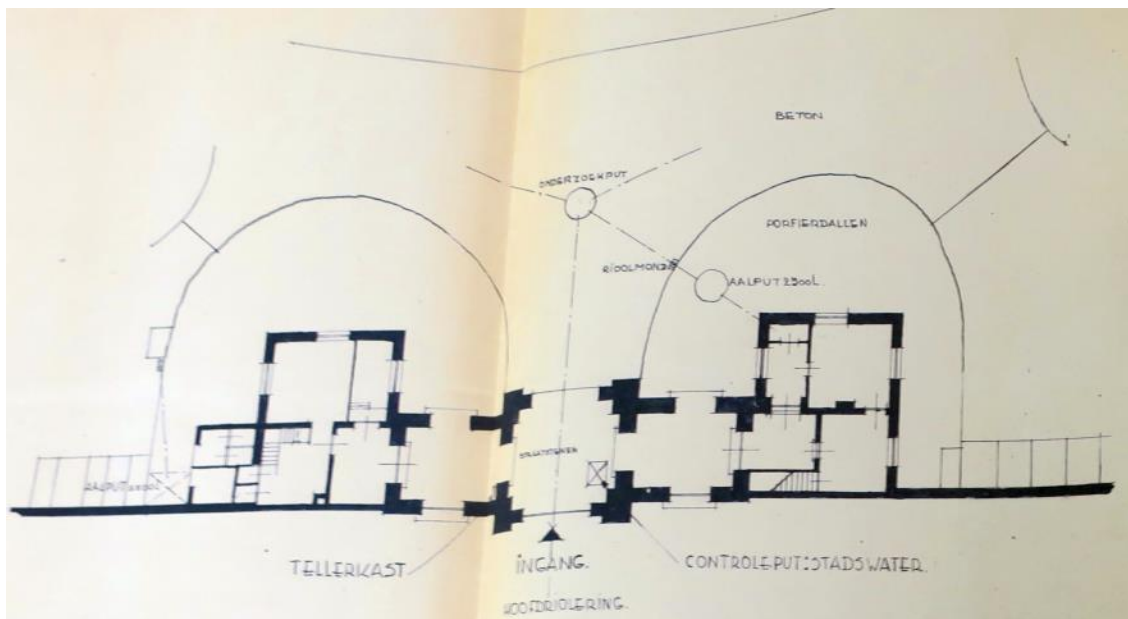
¹⁹³ Archief Groendienst.



Zicht op het Zeppelinmonument en de wegen, in 1917. (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



Zicht uit 1930 van de dreef tussen het Zeppelinmonument en het monument van de geallieerden. Het Cross of Sacrifice staat helemaal links op de foto. Een rij grote houten kruisen – typerend voor Duitse begraafplaatsen – staan centraal op de foto, met daarachter rijen kruisen op graven van Duitse militairen. Het omhaagde perk is toegankelijk via een stenen doorgang. De dreef is voorzien van berken. Links op de foto is een bank te zien. (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



Aanduiding "beton" op het plan opgemaakt naar aanleiding van werken aan de toegangspartij, opgemaakt op 20 november 1952. (Beperkte aanbestedingen- Aanbestedingsbundels, Lastenkohier 1952/6, Verbouwingswerken aan de ingang van de Westerbegraafplaats, 3/4/1953. (SAG rom VII/1882/30)).



Poortgebouw tijdens WOII , foto gesitueerd in 1940. (Foto coll. Georges Antheunis).



De centrale weg tussen monument geallieerden en Zeppelin. (Foto coll. Georges Antheunis).



Het Zeppelinmonument situatie WOII. (Foto coll. Georges Antheunis).

II.4.6 Militaire Ereperken, buiten het beschermd gedeelte

Tijdens WOI werden op de Westerbegraafplaats de militairen door elkaar begraven, op een zone op het oostelijke deel van de eerste uitbreiding. Foto's en getuigenverslagen tonen aan de Duitsers min of meer afgescheiden perken hadden. Het Dagboek van Virginie Loveling [1914-1918] meldt op 23 januari 1916 "[...] en nu ga ik langs het kerkhofgedeelte met al gelijke houten kruiskens op de rustplaatsen der gesneuvelden. Aan vele zijn witte porseleinen of gleiswerk-kronen gehangen. Door de beweging van het voortstappen geven ze een illusie van te wemelen als de stammen van een dennenbosch voor het oog van een wandelaar".¹⁹⁴ Op maandag 25 januari '15¹⁹⁵ schreef ze: "De Duitsers liggen allen in een gelijk langwerpig graf, gescheiden door een smalle strook gronds, deze zijn omzet met grauwe tegels. Op ieder — zonder terpje — staan planten met altijd blijvend groen: yuccas, thyas, aucubas, maar die er tot dusverre niet toe besloten hebben te willen groeien in de kille winterlucht. Overal liggen kronen van gevlochten dennetakken, van kerslaurier en hulst, met zijn glimmende, grilligekrulde en stekelige bladeren en zijn bessentrosjes, als bloeddruppels rood."



Perk met Duitse militaire oorlogsslachtoffers (© Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG)



Perk met Duitse militaire oorlogsslachtoffers (© Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG)

¹⁹⁴ Dagboek van Virginie Loveling (1836-1923), Gent [1914-1918]. Het manuscript bevindt zich in de handschriftenafdeling van de Universiteitsbibliotheek Gent.

¹⁹⁵ Dagboek van Virginie Loveling (1836-1923), Gent [1914-1918]. Het manuscript bevindt zich in de handschriftenafdeling van de Universiteitsbibliotheek Gent.

In 1923 werd het project opgestart om de graven te hergroeperen naar nationaliteit. Pas daarna werden de houten kruisen vervangen door meer duurzame graftekens. Het ging om ereperken voor 32 Fransen, 24 Italianen en 12 Russen uit WOI. Bovendien werd er een Britse militair perk ingericht met 86 krijgsgevangenen die op de Westerbegraafplaats begraven waren tijdens WOI en waarbij na de Wapenstilstand nog twee doden van het kerkhof van Jabbeke werden bijgezet. De Duitsers richtten twee erepleinen in. Burgerlijke oorlogsslachtoffers werden gegroepeerd op een nabijgelegen perk. Deze perken bestaan nog altijd volgens de schikking die vanaf 1923 tot stand kwam.

De oorlogsslachtoffers van WOII werden in de nabijheid van die van WOI begraven. Er zijn 111 graven te vinden van oorlogsslachtoffers WOII van het Commonwealth, met onder meer het graf van een Nederlandse militair uit WOII.¹⁹⁶ Na WOII ontstond er een gemengd ereperk waar tal van nationaliteiten rusten onder diverse graftekens in diverse vormen.

Vanaf 1948 werden er erepleinen in gebruik genomen op de derde uitbreiding, voor oud-strijders van WOI en WOII en er werden ook oorlogsslachtoffers van WOII begraven die voldoen aan de beschrijving: "gestorven voor België".

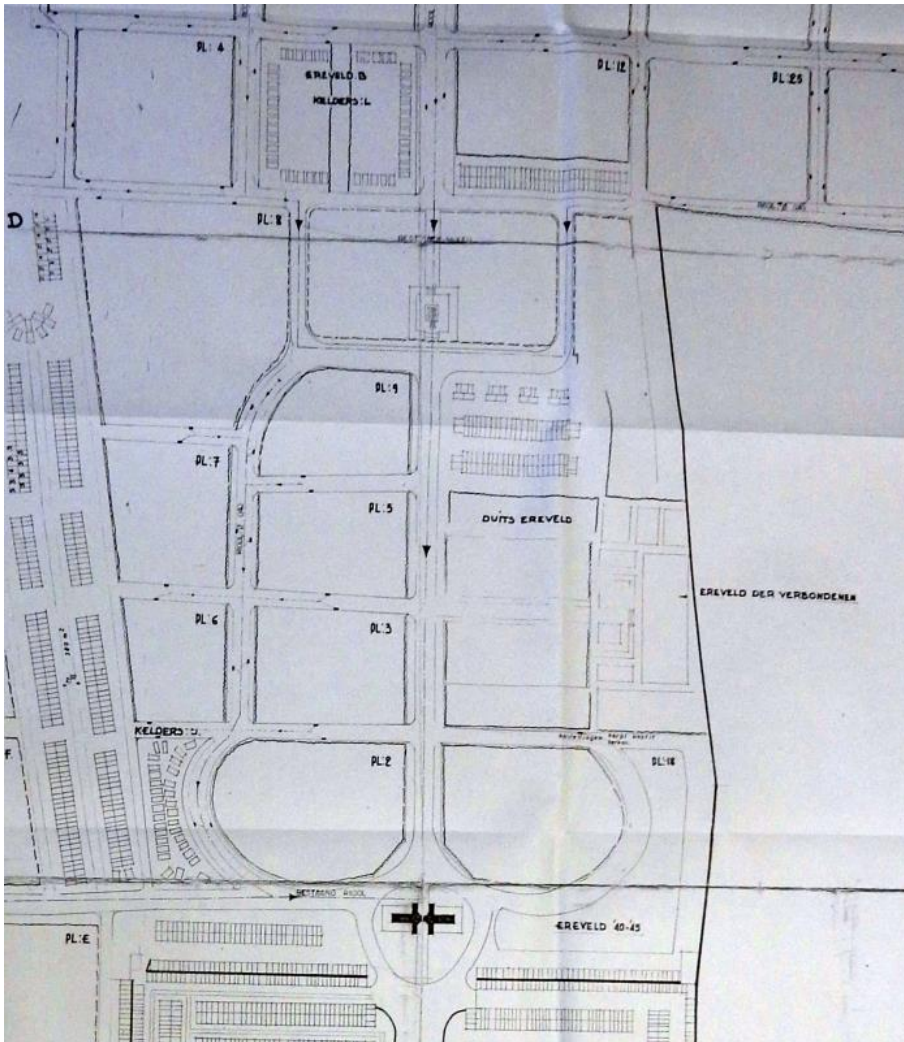
De meeste militaire ereperken zijn voorzien van een algemeen gedenkteken.

De twee perken voor de Duitsers werden ontruimd in 1956, toen de stoffelijke overschotten werden overgebracht naar Vladslo. De Duitsers werden ontgraven, maar het zeppelinmonument en het verzonken plein (depressie tegenover Belgisch ereperk) waar indrukwekkende ceremonies plaatshadden zijn nog bewaard.

Een situatieplan uit ca. 1950 toont de plaats van de diverse erepleinen, na de hergroepering van 1923 en vóór de overbrenging van de Duitse graven naar Vladslo in mei 1956. Aangeduid zijn: het "Ereveld der verbondenenen", het "Duits ereveld", "Ereveld 40-45", "Ereveld B (ZAB)".¹⁹⁷

¹⁹⁶ <http://www.cwgc.org/find-a-cemetery/cemetery/2094100/GENT%20CITY%20CEMETERY>

¹⁹⁷ Archief Groendienst



Militaire ereperken zijn aangeduid op het "Plan met aanduiding rioleringen, erepleinen en grafkelders", z.d., [ca. 1950]. (Archief Groendienst Gent).

II.4.6.1 Nieuwe inhoud van militaire begraafplaatsen WOI

Opvallend is dat reeds vroeg in WOI, onder invloed van het massaal aantal doden, het nationalisme en de daarmee samenhangende cultus van de gevallen, de militaire begraafplaatsen en ereperken een nieuwe inhoud kregen. Voordien werden veldslagen herdacht met een monumentaal gedenkteken en enkele praalgraven van hoge officieren. Reeds in 1914 werd gepoogd om iedere militair, ongeacht rang, een apart graf te geven dat zo goed als kon geregistreerd en onderhouden werd. Maar het was meer dan dat; deze plaatsen werden haast ingericht als een heilig oord. Deze ontwikkeling is gelijklopend voor alle nationaliteiten. De meeste nationaliteiten wachtten met de definitieve aanleg tot na WOI, maar de Duitsers pakten al heel wat zaken systematisch aan tijdens de oorlog.¹⁹⁸

Onder de doden waren heel wat nationaliteiten. Ze stierven lang niet allemaal aan het front. Russische, Italiaanse, Portugese en Roemeense krijgsgevangenen werden massaal ingezet door de Duitsers tijdens WOI (gezien er voor de Franse en Britse gevangenen strengere afspraken waren gemaakt): bouwen van wegen, bosbeheer, landbouw, als werkrachten in de industrie, in havens,

¹⁹⁸ KARLA VANRAEPENBUSCH EN ANNE-MIE HAVERMANS, "Omgaan met het erfgoed van de 'vijand'. Duitse WO1-monumenten op stedelijke begraafplaatsen in België", in *Volkskunde*, 117, nr 1, april 2016, p. 1-20.

Vandaar dat hier en daar in België op begraafplaatsen militaire ereperken te vinden zijn van Russen, Italianen, Roemenen, Fransen, Portugezen enz.. De akkoorden van Den Haag van 1899 en 1907 bevatten enkele vage afspraken over het krijgsgevangenschap. In feite mochten krijgsgevangenen niet worden ingezet voor werk dat rechtstreeks bijdroeg aan de militaire acties en dienden ze vergoed te worden. De naleving van die akkoorden liet aan beide kanten veel te wensen over...¹⁹⁹

II.4.6.2 Hergroeperen burgerlijke en militaire oorlogsslachtoffers (1923-1924)

In oktober 1923 nam de gemeenteraad van de stad Gent de beslissing tot het aanleggen van “bijzondere pleinen voor militaire en burgerlijke slachtoffers van den oorlog van 1914-1918”²⁰⁰: “Gezien het besluit-wet van 5 september 1917, dat het volgende vaststelt: ‘Op vordering van den Minister van Oorlog zullen er eeuwigdurende vergunningen toegestaan worden in de gemeentekerkhoven. Een Koninklijk besluit zal de vergoeding vaststellen welke voor de voornoemde vergunningen moet toegekend worden. De vergoeding zal ten laste zijn van den Staat.’ Overwegende dat, van af de maand augustus 1914, een plein aangeduid werd om de graven te vereenigen der militairen “gestorven voor België” en dat een deel van dit plein opgevorderd werd door den Dienst der Militaire Begraafplaatsen, voor de militairen gestorven te Gent en in de aanpalende gemeenten, waar geen militair kerkhof bestaat. Overwegende dat slachtoffers van en oorlog 1914-1918, andere dan deze waarmede de Dienst der Militaire Begraafplaatsen zich bezig houdt, op het kerkhof der Brugschepoort begraven zijn; Overwegende dat er, overeenkomstig den wensch uitgedrukt in het besluit-wet van 17 juli 1918, hulde dient gebracht te worden aan al de personen die “gestorven zijn voor België” en dat het gebleken is dat het gepaster zou zijn hunne graven op een bijzonder plein te vereenigen, palende aan dit waarvan spraak hierboven, indien de familiën er den wensch voor uitdrukken.

Besluit:

Art 1

Het plein nr. 16 van het kerkhof der Brugschepoort wordt, volgens de bepalingen van het besluit-wet van 5 september 1917, voorbehouden aan de slachtoffers van den oorlog, waarvan de graven beheerd zijn door den Dienst der Militaire Begraafplaatsen. Dit plein, met eene uitgestrektheid van 1,465 m², is gelegen langs den oostelijken muur, op 364 meters van den zuidelijken muur.

Art 2

Het plein nr. 13 van het kerkhof der Brugschepoort is bestemd voor het begraven van al de andere slachtoffers van den oorlog 1914-1918, militairen of burgers, die “Gestorven zijn voor België” volgens de schikkingen van het besluit-wet van 27 juli 1918. Dit plein, met eene uitgestrektheid van 990 m² is gegeven langs den oostelijken muur, op 425 meters van den zuidelijken muur.

Art 3

De lijken der personen, waarvan spraak in art 2, zullen slechts na schriftelijke toestemming der familiën op het plein 13 begraven worden. Het verplaatsen der lijken in het kerkhof zal ten laste zijn der gemeentekas.

¹⁹⁹ ANNE-MIE HAVERMANS, Schoonselhof 14-18, ontdekt het oorlogsgeheugen van Antwerpen, Antwerpen, 2014, pg. 25-29.

²⁰⁰ Gemeentebld 1923, pg. 519-520; zitting 15 oktober 1923: “aanleggen bijzondere pleinen voor militaire en burgerlijke slachtoffers van den oorlog van 1914-1918”.

Art 4 De vergunningen der graven, waarvan spraak in de art. 2 en 3, zijn tijdelijk onttrokken aan de periodieke vernieuwing, voorzien in het art. 6 van het decreet van 23 Prairial, jaar XII, en in de beraadslaging vanden gemeenteraad van 15 februari 1887.”

Er werd een bestek uitgeschreven om deze werken uit te voeren.²⁰¹

II.4.6.3 Afstand van grond aan de Staat (1925)

De Staat vroeg om de grond waar de militaire oorlogsslachtoffers begraven zijn, voor een vergoeding af te staan. De stad Gent besliste in zitting van 23 november 1925 om die grond zonder schadeloosstelling ter beschikking te stellen van de Staat²⁰²:

“Art 1. Er wordt aan den Staat een eeuwigdurende afstand gedaan in de begraafplaats der Brugschepoort, van de graven van 145 Belgen, 29 Franschen [heden 32], 86 Engelschen, 24 Italianen, 12 Russen, gestorven voor het Vaderland gedurende den oorlog 1914-1918. Deze 396 graven beslaan eene oppervlakte van 910 30 m²

Art 2. De stad Gent verzaakte aan alle schadeloosstelling voor het verlenen dezer vergunning.

Art 3. Niettemin, indien de begraafplaats der voormalige Brugsschepoort moest komen gesloten en verplaatst te worden, worden de maatregelen te nemen door den Staat, door de Stad of door de familiën der 296 afgestorvene uitdrukkelijk voorbehouden.”

II.4.6.4 De Duitse ereperken en hun blijvende invloed

De perken van de “verbondenen” werden pas enkele jaren na de oorlog uitgetekend, aangelegd en ingericht. De Duitsers hadden al tijdens WO1 een strakke inrichting ontworpen. Een deel daarvan werd voor de Wapenstilstand uitgevoerd.

II.4.6.4.1 Vaste principes bij aanleg van Duitse militaire begraafplaatsen

Duitsland had in de 19^{de} eeuw een stevige traditie opgebouwd van groene burgerlijke begraafplaatsen. Op deze principes werd verder gebouwd bij het inrichten van de militaire rustplaatsen, die een rol als monument zouden vervullen. Omdat het van belang was om aan iedere site een eigen karakter te geven, werd bij voorkeur ingespeeld op de bestaande omgeving. Indien er geen groen kader aanwezig was werd een eigen ruimte gecreëerd met hagen of natuurstenen muren. Voorop stond soberheid en kwaliteit. De individuele graftekens werden sober gehouden, het begraven gebeurde veelal zonder onderscheid van rang. De encensering was van groot belang. Het belang van het centrale gedenkteken blijkt uit de praktijk, maar ook uit de vele voorbeeldboeken die reeds tijdens WO1 werden uitgegeven. Bovendien werden de meeste Duitse militaire perken getypeerd door een of meerdere grote houten kruisen.

²⁰¹ SAG G/94/3/1923/52 “Inschrijving op aanbesteding voor de hergroepering van de graven der Gentse oorlogsslachtoffers op de Westerbegraafplaats 1923”. Dit dossier, met onder meer het bestek voor de hergroepering van deze graven, zat daar niet op de juiste plaats in het SAG, zodat het niet ingekeken kon worden.

²⁰² Gemeentebled 1925, pg. 523-525, zitting 23 november 1925, “Begraafplaats der Brugschepoort – Plein der Eeuwigdurende vergunningen aan den Staat.

De ontwerpers die betrokken waren bij het ontwerpen van de Duitse militaire perken en gedenktekens waren niet van de minste, Kreis was actief in Namen, May stond aan het hoofd van de dienst in Gent.



Foto architect May. (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).

II.4.6.4.2 Twee Duitse perken op de Westerbegraafplaats



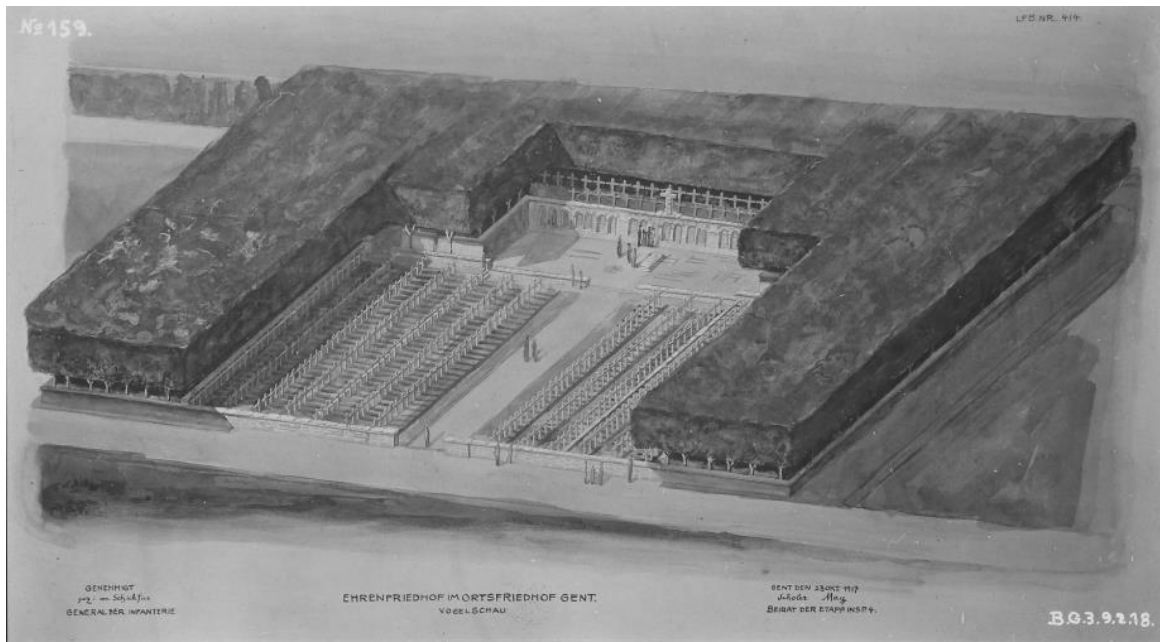
Links: Op de gearceerde delen waren Duitse militaire graven te vinden. Voor deze twee perken werd een ontwerp opgemaakt. Detail "Entwurf Ehrenfriedhof im Westfriedhof Gent". (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge), mei 1918. Rechts: detail onteigeningsplan 9 december 1929. (SAG, TDG – 8).

De Duitsers hadden een ereperk aan de oostelijke muur, nabij de militaire ereperken van de andere nationaliteiten, dat door hen werd aangeduid met "Gent 1". Het ereperk omheen het Zeppelinmonument werd aangeduid met "Gent 2". Al tijdens WOI werden er plannen opgemaakt om beide perken in te richten. Enkele elementen werden gerealiseerd nog voor de Wapenstilstand. Wat er later tot stand kwam is slechts een flauwe afspiegeling van wat gepland was. De gegevens hieronder zijn afgeleid van bewaarde plannen en foto's.

- **Het Duits ereveld op het oostelijk deel van de eerste uitbreiding (Gent 1)**

Mogelijk was bij de bouw van het Zeppelinmonument (einde 1916) reeds een eerste opzet gemaakt voor het definitief inrichten van twee Duitse ereperken. Niet voor niets is het Zeppelinmonument centraal geplaatst op de eerste uitbreiding, op "Gent 2".

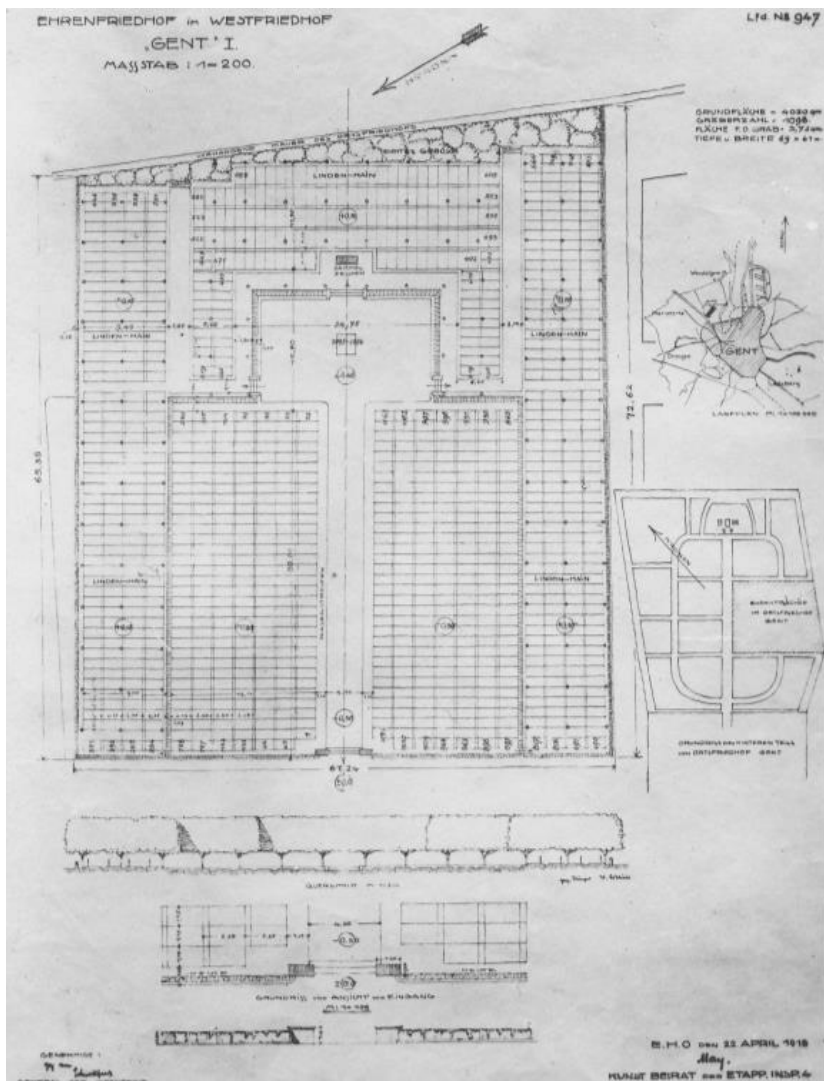
Een visuele voorstelling in vogelperspectief (Vogelschau) van geheel het oostelijke deel (Gent 1) is gedateerd 23 oktober 1917 en ondertekend door architect May. Een grondplan dat min of meer dezelfde visie weergeeft, is gedateerd 22 april 1918 en ook gesigeneerd door May.



“Ehrenfriedhof im Ortsfriedhof Gent Vogelschau”, Gent 23 oktober 1917, gesigneerd May. (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).

Een brede hoofdlaan is te betreden via een doorgang in een lage natuurstenen muur en loopt uit op een plein dat is afgebakend, met op de ommuring een groot gedenkteken (in deze versie in perspectief een groot kruis). Omheen het plein en de zichtbare rijen met grafkruisen, zijn rijen graven getekend tussen leibomen. Op die manier zou het militair ereperk een eigen kader hebben binnen de Westerbegraafplaats. Het plein werd gerealiseerd. (Daarvoor moesten wellicht de bomen verdwijnen die enkele jaren daarvoor werden aangeplant bij de aanleg van de eerste uitbreiding. Mogelijk waren die bomen al eerder verdwenen bij het toewijzen in 1914 van dit deel aan militaire oorlogsdoden.) Centraal in het plein kwamen twee eregraven, van piloten (op het plan Vogelschau is er één aangegeven, op het grondplan staan ze beide aangeduid). In de anonieme loopgravenoorlog waren piloten nog helden, die bij naam gekend waren. De eerst die centraal begraven werd was luitenant Günther von der Nahmer (Berlijn, 27-04-1897 – 12-12-1917). Toen hij op 12 december 1917 werd neergeschoten, was hij reeds een legendarisch piloot. Hij was “Leutnant im 3. Garde-Regiment zu Fuß” en rust heden te Vladslo (Block 5 Grab 1611). Naast hem werd piloot Rudolf Kleine (1886-1917) begraven. Ook Kleine was berucht, onder meer van het bombarderen van Londen van 24 september tot 2 oktober 1917 in zes opeenvolgende nachtvluchten. Hij had daarvoor op 4 oktober 1917 de hoogste Pruisische onderscheiding voor dapperheid ontvangen van Wilhelm II, de “Orde pour le Merite”. Hij werd op 12 december 1917 nabij Ieper neergeschoten en dodelijk gewond.²⁰³De indrukwekkende encensering op zijn begrafenis werd door heel wat manschappen bijgewoond. Foto’s tonen hoge pijlers met vuurbekkens en de opstelling van tijdelijk groen.

²⁰³ [https://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Kleine_\(Pilot\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Kleine_(Pilot)), geraadpleegd op 12 februari 2017



“Ehrenfriedhof im Westfriedhof Gent 1”. (. 22 april 1918, gesign May. (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



Hauptmann Klein, der den Angriff des deutschen Bombengeschwaders auf London am 7. Juli leitete



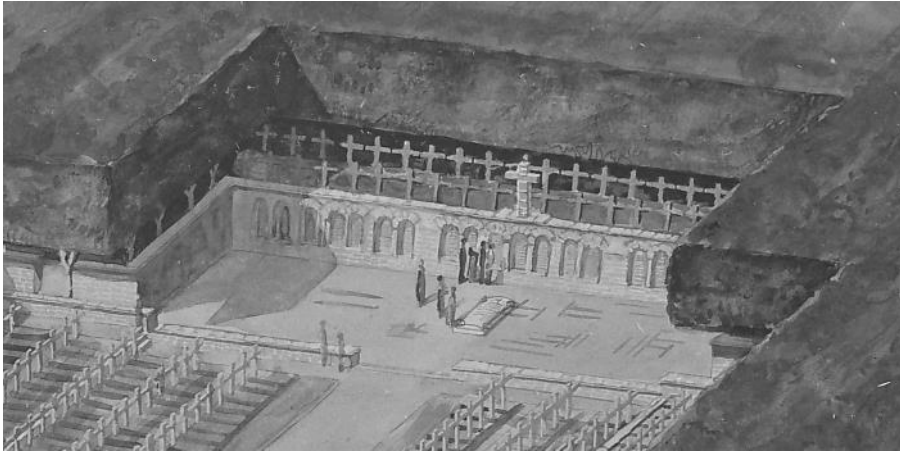
August Scherl Verlag, Berlin - Sport im Bild - Illustrierte Wochenschrift, jan 1917. Rechts: “Beisterzung des Bombengeschaderführer Hauptmann Klein in Gen am 11-2-1918”. (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



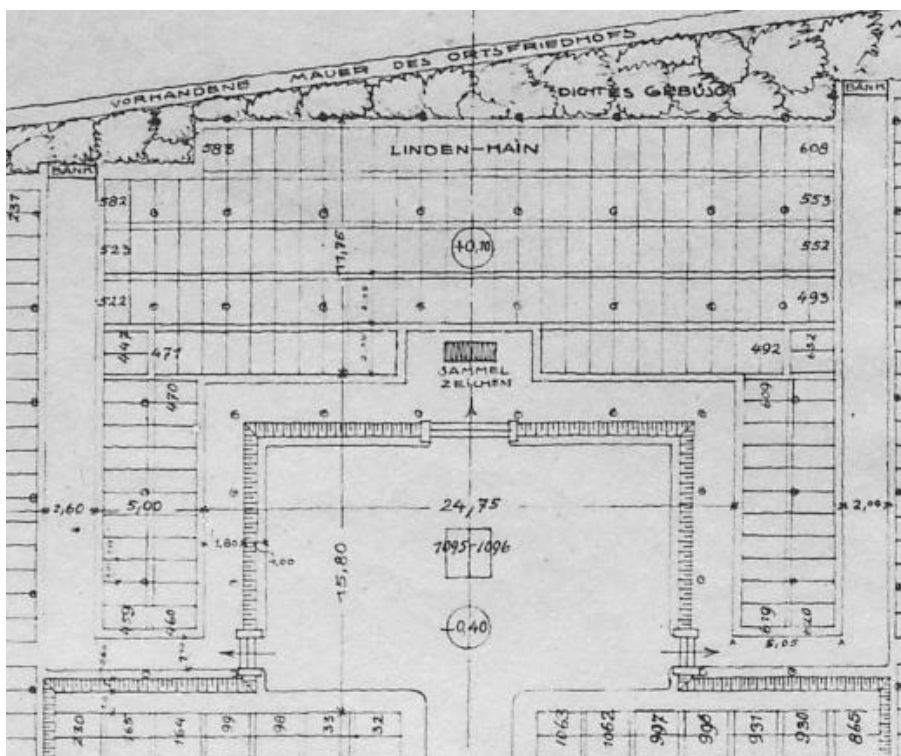
Toestand Gent 1 in 1917. (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



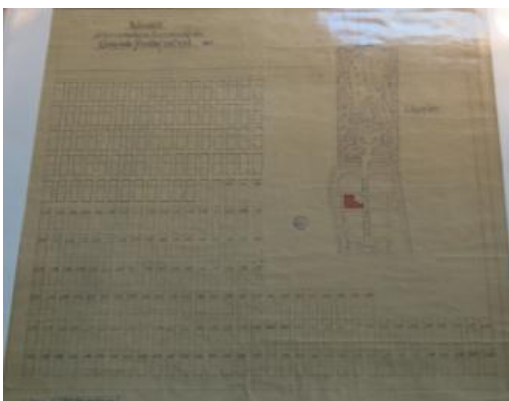
Situatie Gent 1 in 1930. Het Britse Cross of Sacrifice staat helemaal links op de foto. Rechts daarvan staat een rij grote houten kruisen- typerend voor Duitse begraafplaatsen – met daarachter rijen kruisen op graven van Duitse militairen. Het gehele militaire perk is omhaagd. De toegang is geaccentueerd door stenen muren. De laan is niet versteend en voorzien van berken. Links op de foto is een deel van een bank te zien. (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



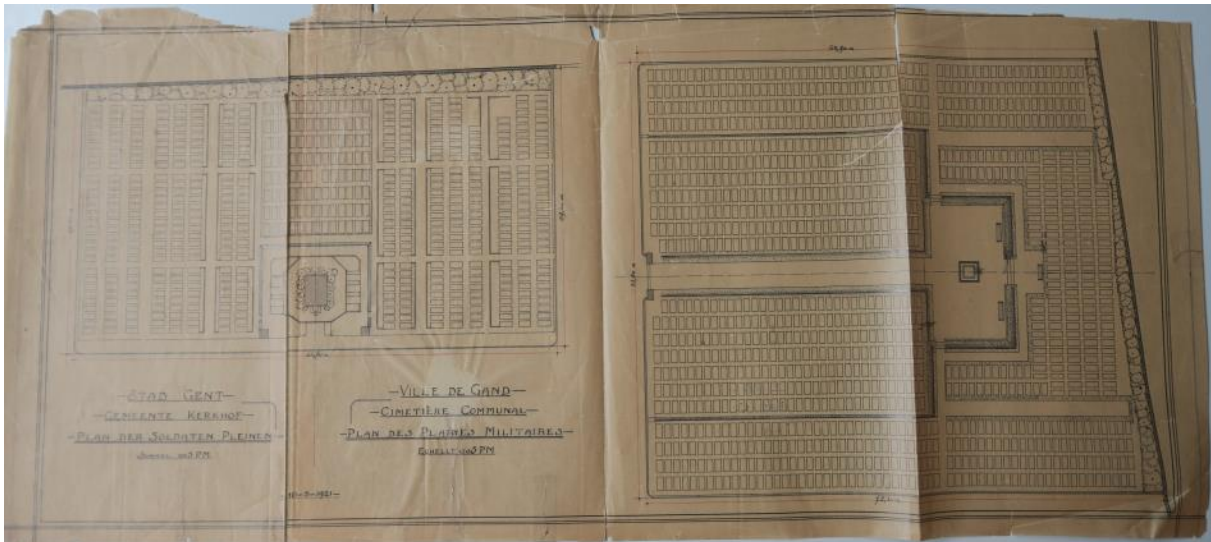
Detail "Ehrenfriedhof im Ortsfriedhof Gent Vogelschau", Gent 23 oktober 1917, gesigneerd May. (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).



Detail Ehrenfriedhof im Westfriedhof Gent 1, ontwerp 22 april 1918 . (Foto Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge).

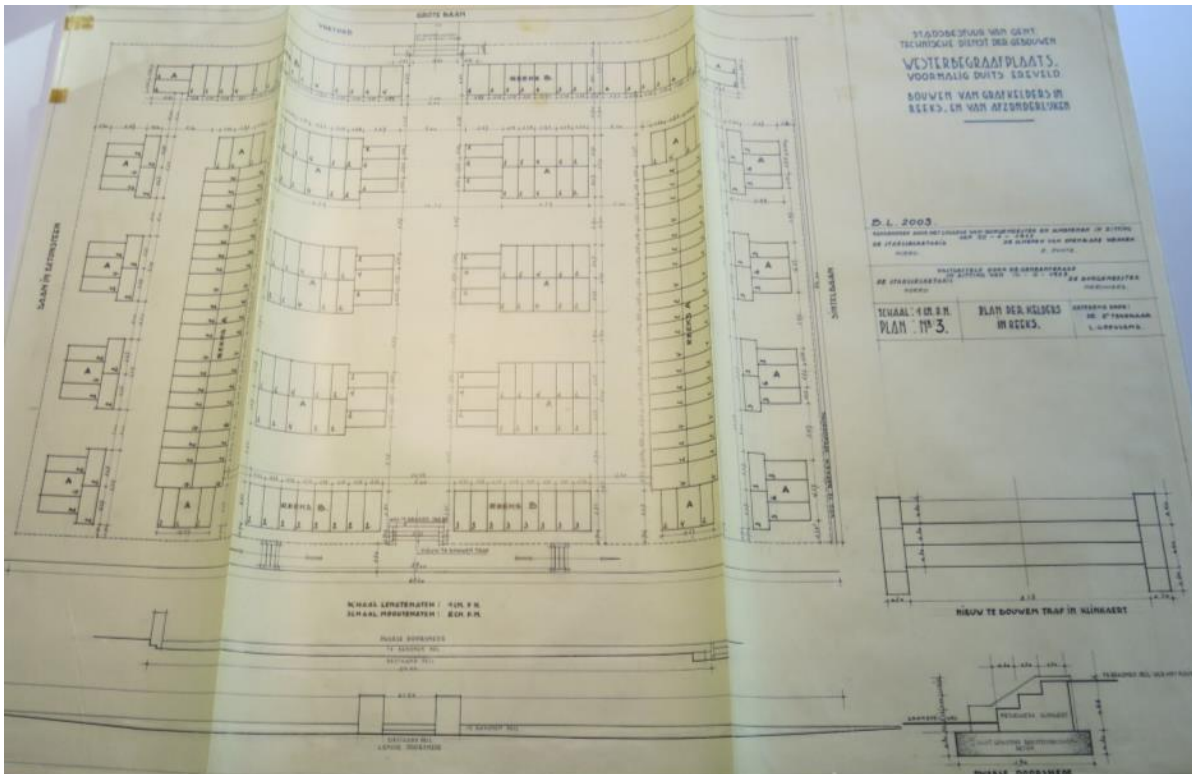


"Ruhestätte der hier verstorbenen Kameraden auf dem Gemeinde Friedhof zu Gent", opgemaakt voor de Wapenstilstand. (SAG, Goegebuer L 64/11).



Situatieschets van de militair erepleinen rondom het Zeppelinmonument en op het oostelijke deel van de eerste uitbreiding, vóór de herschikking per nationaliteit vanaf 1923. "Plan der Soldaten pleinen", 10 mei 1921. (SAG TDG-8).

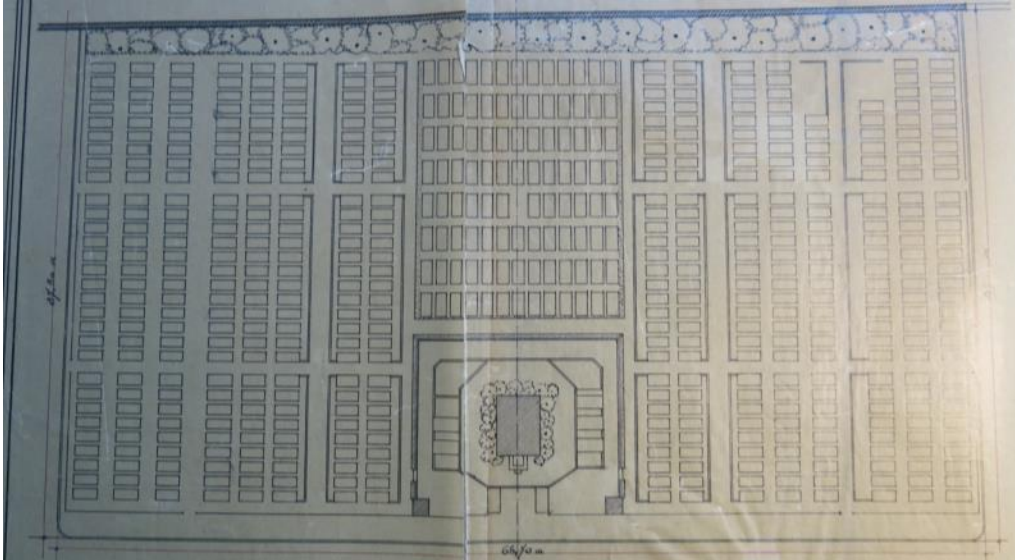
Na het overbrengen van de Duitse graven naar Vladslo (1956) werden deze perken in gebruik genomen voor begravingen. In 1958 werd voor het voormalige Duitse ereveld Gent 1 een plan opgemaakt om grafkelders te bouwen. De trappen werden bewaard, hoewel hermaakt. Ook het ceremonieel plein waar Kleine en von der Nahmer begraven waren bleef bestaan.



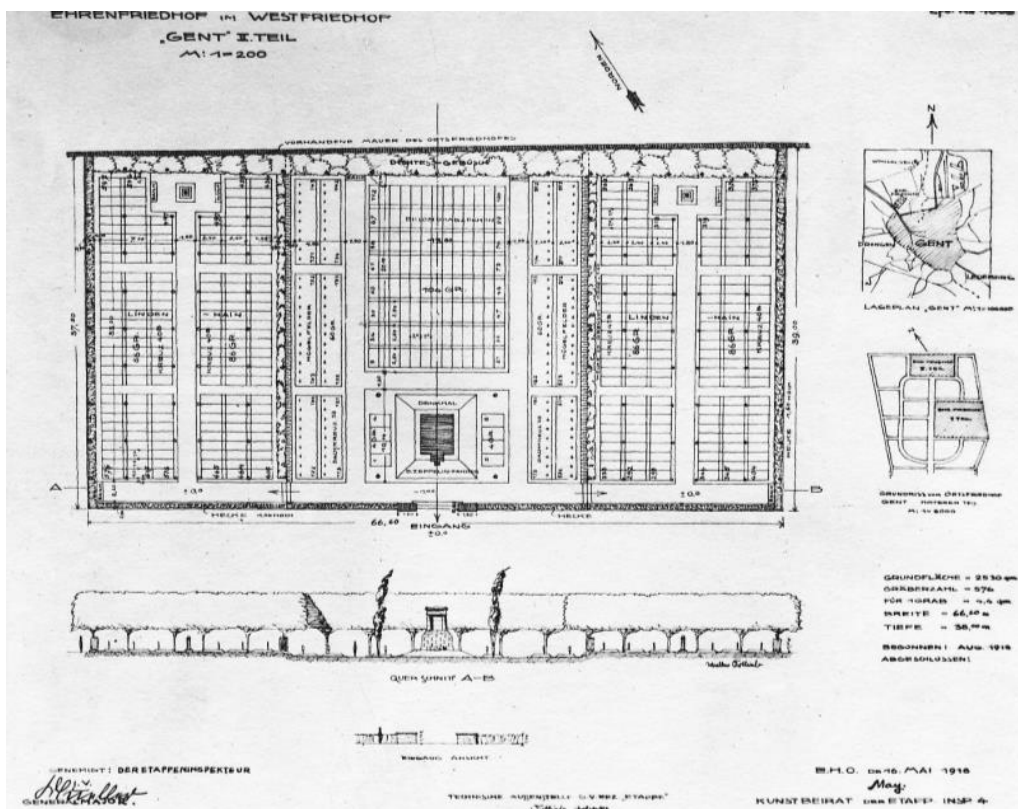
"Westerbegraafplaats, voormalig Duits ereveld. Bouwen van grafkelders in reeks en van afzonderlijken. Plan der kelders in reeks", 1958. (SAG TDG-8).

- Duits ereplein omheen de Zeppelin (Gent 2)

Toen het Zeppelinmonument werd ingehuldigd op 5 januari 1917 werden daar 7 bemanningsleden van zeppelin LZ 37 begraven. Een situatieplan van 10 mei 1921 toont een schikking van graven in omhaagde rijen omheen het oorlogsmonument. Wellicht werden hier na WO1 ook Duitsers herbegraven afkomstig van veldgraven of noodbegraafplaatsen in de stad.



Situatieschets van het militair ereplein omheen het Zeppelinmonument, "Plan der Soldaten pleinen", 10 mei 1921. (SAG TDG-8).



"Entwurf Ehrenfriedhof im Westfriedhof Gent 2", mei 1918, begonnen met aanleg in augustus 1918. (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge),

II.4.6.5 Belgische militaire ereperken

II.4.6.5.1 Repatriëring

- **Wetgeving**

Bij koninklijk besluit van 18 december 1919 werden alle ontgravingen, overbrengingen en herbegravingen van tijdens de oorlog overleden Belgische of buitenlandse militairen en van burgers wiens overlijden in verband stond met de oorlogsverrichtingen verboden. Dit verbod ging in op 15 november 1919 en gold voor zes maanden. De Belgische regering zag de gesneuvelden het liefst gegroepeerd in de frontstreek, maar liet tevens de mogelijkheid open tot overbrenging naar de woonplaats. Een "Bericht aan het publiek" van 15 oktober 1920: *"Het nageslacht dient de beteekenis van den dood onzer helden niet te vergeten en het is gewis dat dit doel best zal bereikt worden met ze bijeen te laten rusten in volle gelijkheid, op de plaats zelf waar zij gevallen zijn voor deze heilige zaak. Diensvolgens rekent de Regeering er op dat de Belgische families het als hun plicht zullen aanzien hunne persoonlijke belangen op te offeren aan het algemeen belang en dat zij zullen begrijpen dat de gepaste begraafplaats van den soldaat het slagveld is dat hij met zijn bloed heeft gedrenkt". Maar wie toch liever zijn gevallen verwant thuis begraaft, krijgt hiertoe de kans, dit onder de volgende voorwaarden: "De stoffelijke overblijfselen zouden aan de familie worden overgegeven in de dichtst bij de door de ouders gekozen begraafplaats gelegen spoorwegstatie; de ontgravingskosten, het kisten op gepaste wijze voor eene verre reis en het vervoer tot in die statie zouden ten laste vallen van den Staat, alle verdere onkosten zouden ten laste blijven der families".*

H. Carton de Wiard, eerste minister en tegelijk minister van Binnenlandse zaken, liet in een rondschrijven aan de gemeentebesturen weten dat zijn collega van Landsverdediging, *"ter voldoening aan het verlangen uitgedrukt door talrijke familiën van militairen die op de frontkerkhoven begraven liggen, heeft beslist om met ingang van 1 maart 1921 al de gevraagde toelatingen tot ontgraving goed te keuren."*

- **Repatriëring naar de Westerbegraafplaats**

Door de wijziging in de aanvankelijk terughoudende houding van de Belgische overheid tegenover ontgraving, werden vanaf 1921 tal van repatriëringen uitgevoerd.

De overbrengingen en herbegravingen gingen vaak gepaard met een ceremonie. Zo besloot het Gentse schepencollege *"que M. l' echevin De Saegher représentera l' administration aux cérémonies du transfert du corps de M. le Capitaine Loys, décédé au front pendant la guerre, au champ d' honneur au cimetière du Faubourg de Bruges."*²⁰⁴ Het ging om Pierre Marie Antoine Loys (Gent, 6-11-1881/ Bikschote, 28-9-1918), gestorven door een kogel in de buik en oorspronkelijk begraven te Bikschote, 10 m ten Oosten van kilometerpaal 9 op de baan Steenstraat-Langemark.²⁰⁵

²⁰⁴ Zitting schepencollege van 17 oktober 1921. Register 3-10-1921/17-4-1923. (SAG, III 221, nr. 74).

²⁰⁵ Pierre Marie Antoine Loys was kapitein "en 2nd", 4 Bn. 4 Linierregiment (16 Cie) gestorven door geweerkogel in de buik, zoon van Theodoor Henri en Timmermans Marie Josephine C. Adrienne; Eretekens: Officier in de Leopoldsorde, Kroonorde Oorlogskruis en 1 vermelding, [indiensttreding: oorlogsvrijwilliger]; onder wapens sinds 1914/08/01; Kapt "en 2nd" O.J.A. 1917/04/07; 1917/11/25 in C.I.S.L.A.I.; 1918/02/11 terug bij 4 Linierregiment. Gegevens databank Namenlijst In Flanders Fields.

Gerepatrieerden vonden op de Westerbegraafplaats een plaats in familievergunningen, of op het militair ereperk. In een aantal gevallen werd het familiegraf omgevormd tot een eerbetoon, soms ingetogen van opvatting, soms met een artistiek van inslag of met grootse gebaren. De meeste daarvan zijn opgericht op het beschermd gedeelte. Ze kregen een bijzondere aanduiding in de databank (zie ook bij graftekens).

II.4.6.5.2 Plaatsing uniforme Belgische stèles op het Belgische militaire ereperk WOI

- **Diverse graftekens tot 1924-1925**

Albert Gustaaf Pareyt (Lauwe, 08/11/1894-Eke, 10/11/1918) was oorspronkelijk begraven in Semmerzake. Op 4 april 1924 werden zijn stoffelijke resten bijgezet op het militaire ereperk van de Westerbegraafplaats in Gent, grafnr. 50. Zijn betonnen “heldenhuldezerk” eerste generatie is daar verdwenen en vervangen door een Belgische militaire standaardstèle.²⁰⁶

Zoals het verhaal van Pareyt illustreert werd nog in 1924 het perk van de Belgische gekenmerkt door een diversiteit aan graftekens. Pas enkele jaren na de herschikking van de militaire graven per nationaliteit, kregen ze een uniforme stèle. Dit was pas ten vroegste eind 1924-begin 1925, gezien de officiële Belgische stèle pas in augustus 1924 werd voorgesteld.

- **Belgische uniforme stèle**

“Op de meeste Belgische oorlogsgraven stond in 1918 een eenvoudig houten kruis. Over de overgang naar uniforme militaire grafstèles in steen werd grondig nagedacht. Eind april 1920 werd een prototype van een officiële grafsteen voor Belgische militairen gepresenteerd aan de pers. Pas in augustus 1924 volgde opnieuw een presentatie van het prototype, nu met bronzen tekstplaat, n.o.v. architect Simons uit Brussel. Er werden 10.000 exemplaren gedrukt van de prentkaart van dit prototype, met tweetalige toelichting: “arduinen grafzuil die door den Staat zal geplaatst worden op de graven der voor het Vaderlans gesneuvelde krijgslieden, waarvan hij het onderhoud verzekert. Afmetingen: h 1 m, breedte 0,52 m en diepte 0,15 m”. Er waren vier vragen: “1. op plaat: keuze voor Nederlands of Frans? 2. op driekleur/ kruis of Belgische leeuw? 3. werd lijk al verwijderd van begraafplaats? 4. staat er een stenen gedenkteken en moet het door een officiële grafsteen vervangen worden?” De gerealiseerde Belgische officiële steles reiken ondanks hun uniform uitzicht heel wat gegevens aan. De tekstplaat geeft naam, voornamen, rang, regiment of andere eenheid, geboorteplaats en –datum, en onder de standaardzin “Stierf voor België” of “Mort pour la Belgique” de overlijdensplaats en de sterfdatum plus meestal twee of meer afbeeldingen van eretekens, meestal de Orde van Leopold II (vierarmig breed kruis) en het oorlogskruis (gelijkaardig kruis met gekruiste zwaarden), (V): overwinningsmedaille, (Y): IJzermedaille, (mvc) Medaille voor oorlogsvrijwilligers en (14) Herinneringsmedaille. De driekleur, met schuinstaande of verticale banden, afhankelijk van opdrachtgever of leverancier, had oorspronkelijk een opgelegd koper kruis (of leeuw), later werd het kruis of de leeuw uitgevoerd in email.”²⁰⁷

²⁰⁶ Heldenhuldezerk Pareyt, Albert Gustaaf, in: *Databank Heldenhulde*. Beschikbaar langs: <https://heldenhulde.be/zerk/heldenhuldezerk-pareyt-albert-gustaaf/>, laatst aangepast op: 2016-05-28 22:03:49.

²⁰⁷ HAVERMANS, Schoonselhof Nu, “Oorloggen op Schoonselhof”, pg. 344-345.

II.4.6.5.3 Het Belgisch militair ereperk WOI

In 1925 waren er 145 militairen begraven op het perk met de Belgische oorlogsslachtoffers. Anno 2017 gaat het om vier rijen van 30 graftekens en één rij van 25 graftekens, uniforme Belgische stèles, gezet in dolomietverharding. Voor de rijen staat een sober bronzen gedenkteken.



(Foto's Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

II.4.6.5.4 Belgische erepleinen (vanaf 1948)

Plein A is het eerste Belgische ereplein dat is ingericht na WOII. Het is in gebruik genomen in 1948 op en verdergezet op ereplein nabij muur en heden op het driehoekige plein A (vanaf 1981). De eersten zijn begraven nabij de Belgische vlag. Op de eerste twee delen zijn ook gesneuvelden en politieke gevangenen enz. begraven, die stierven tijdens WOII. Zij zijn later gerepatrieerd.

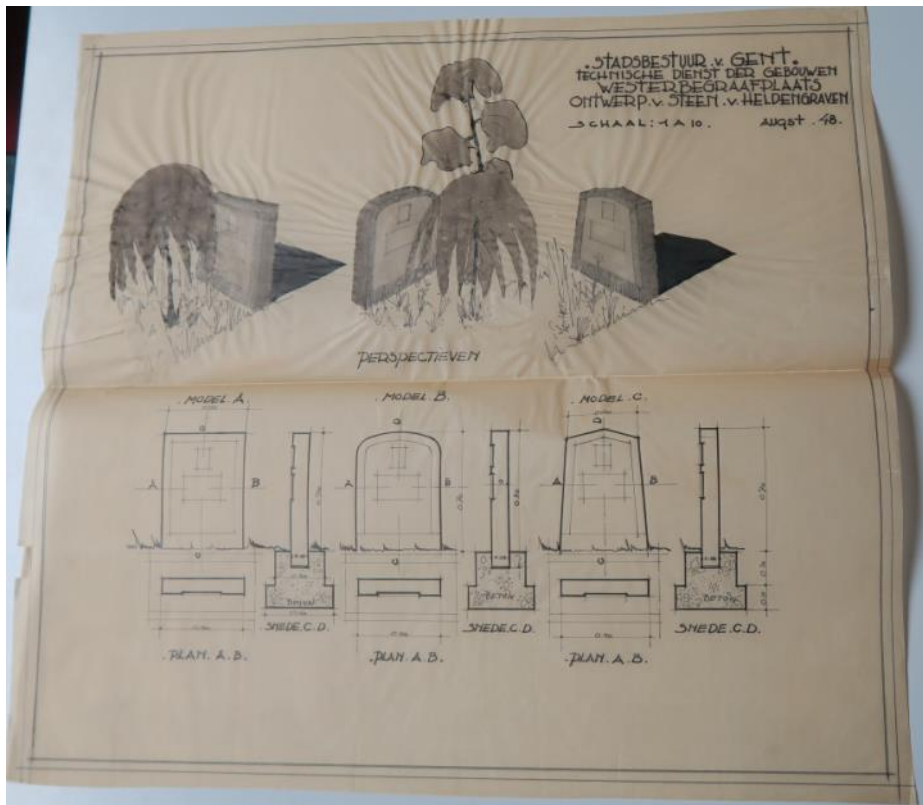


(Foto Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

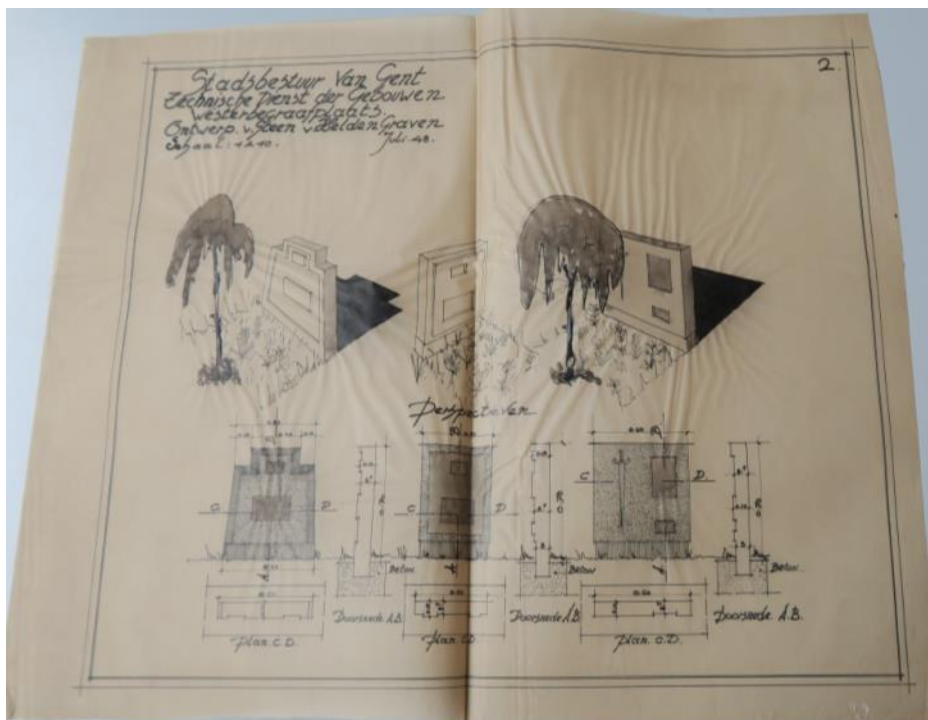
Op deze erepleinen staan geen officiële Belgische stèles, maar stèles die in 1948 door en voor de stad Gent ontworpen werden. De arduinen stèles zijn voorzien van een opschriftplaat in zwart marbriet en daarboven een vierkant met kruisje of een leeuw. De stèles staan netjes naast elkaar, gezet in betonliggers.



(Foto Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

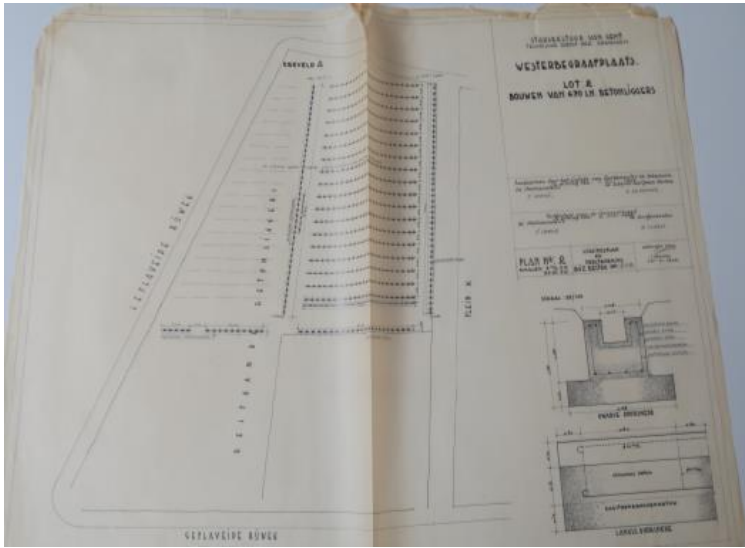


“Ontwerp van steen van Heldegraven”, augustus 1948. (SAG TDG-8).



“Ontwerp van steen van Heldegraven”, augustus 1948. (SAG TDG-8).

In het Gentse stadsarchief zijn de bestekken bewaard uit 1959 en 1961 voor betonleggers nodig voor het aanleggen van graven op de erepleinen van de Westerbegraafplaats.²⁰⁸



Ontwerp voor het plaatsen van betonliggers op ereveld A, 4 mei 1964. (SAG TDG-8).

II.4.6.5.5 Verplicht tewerkgestelden (ZAB)

De verplicht tewerkgestelden, ook aangeduid met ZAB (Zivil Arbeiter Bataljon) kregen een apart ereplein toegewezen, met dezelfde stèles als op de andere Belgische militaire erepleinen van na WOII. Sommige stèles dragen het opschrift “verplichte arbeider” andere “ZAB invalided”. Een groot aantal van deze dwangarbeiders stierf tijdens WOII. Dit perk werd ingericht in 1948. Anno 2017 staan er 35 graftekens: 3 rijen van 9 stèles en de laatste rij heeft 8 stèles.



Zicht op het ZAB-ereplein (Foto Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

²⁰⁸ SAG rom VII/2240/3 Bepaalde Bestedingen, 1959/2- Bouwen van betonleggers nodig voor het aanleggen van graven op de erepleinen van de Westerbegraafplaats (Brugse Poort), 1959; SAG rom VII/2240/20 Bepaalde Bestedingen, 1961/10- Westerbegraafplaats: 1- Bouwen op nieuw Ereplein van 400 Lm. Betonliggers.

II.4.6.6 Brits militair ereperk/Commonwealth

II.4.6.6.1 Principes begraafplaatsen onderhouden door de C.W.G.C.

Op 21 mei 1917 richtte het Britse Rijk de Imperial War Graves Commission op, die alle graven van gesneuvelden moest markeren en onderhouden en die belast werd met het aanleggen van begraafplaatsen, het oprichten van gedenktekens en het bijhouden en publiceren van registers. Pas na de oorlog kregen deze militaire begraafplaatsen hun definitieve vorm. Vanaf 1924 werden de houten kruisjes vervangen door de typerende witstenen *headstones*. Er werd bewust geen onderscheid gemaakt tussen graven van officieren en manschappen. De gelijkvormige stèles dragen de naam, de leeftijd, de rang en de eenheid naast het embleem van het regiment of een nationaal symbool. Desgewenst kon de familie onderaan een opschrift laten plaatsen. Alleen de hoogste Britse onderscheiding mocht worden vermeldt; het Victoria Cross. In tegenstelling tot de Britten kennen Frankrijk, België, Amerika en Duitsland geen verbod op repatriëring.²⁰⁹

Twee gedenkteken moeten op alle begraafplaatsen van de I.W.G.C. dezelfde vorm hebben: de Stone of Remembrance (op begraafplaatsen met meer dan 400 Britse graven) en het Cross of Sacrifice. Het Cross of Sacrifice is het Offerkruis, in witte steen met bronzen zwaard, naar een ontwerp van Reginald Blomfield, bekend als de architect van de Menenpoort in Ieper. De Stone of Remembrance of de Herinneringssteen, ontworpen door Edwin Luyten, wil de idee van eeuwigheid weergeven, want wat is er eeuwigder dan een steen met de perfecte afmetingen?²¹⁰ Bij de aanleg werd steeds gestreefd naar eenheid en gelijkvormigheid. Tegelijk werd ook afwisseling gezocht in de aanleg, die rekening hield met het landschap of met plaatselijke historische gegevens. Elke Britse begraafplaats zou worden aangelegd als een siertuin.²¹¹

Voor de uitwerking van haar plannen inzake de aanleg van de begraafplaatsen werd door de "*Wargraves Commission*" een *Artistiek Comité* opgericht. Als leden werden uitstekende architecten gekozen, zoals Herbert BAKER, Edwin LUTYENS, Reginald BLOMFIELD en onder hun leiding werkten talrijke jonge architecten, beeldhouwers en hoveniers, in voortdurend overleg. De auteur Rudyard KIPLING zetelde ook in het comité en koos de teksten, zoals "*A soldier of the great war, known unto God*" op de stèle voor een onbekend militair.

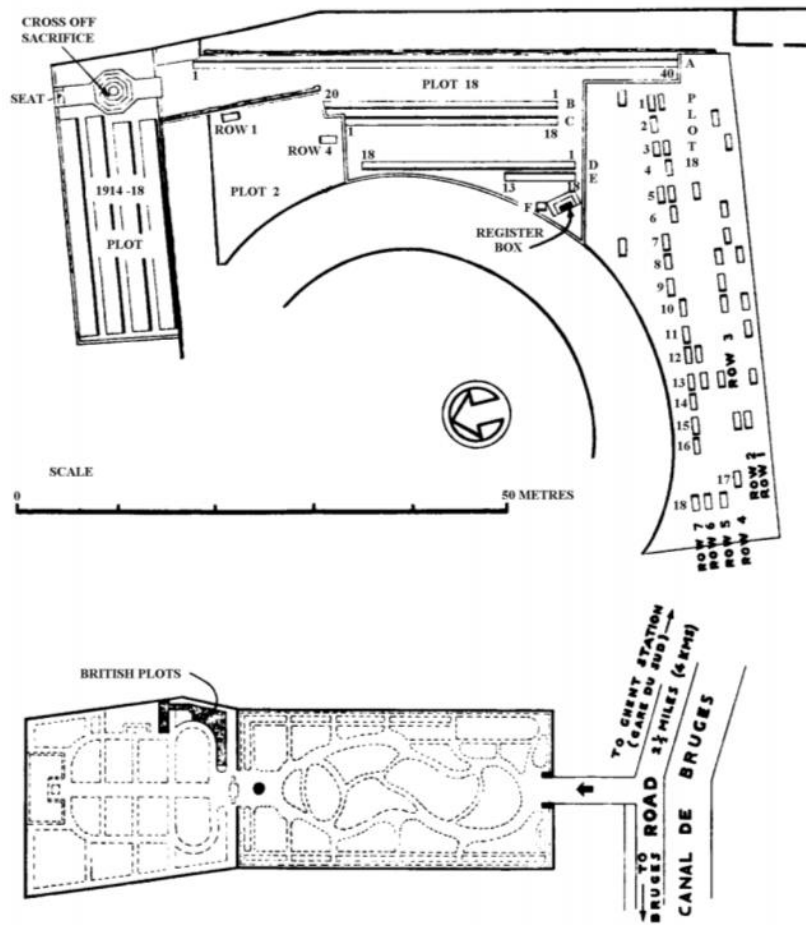
II.4.6.6.2 De Britse perken op de Westerbegraafplaats

Op de Westerbegraafplaats is het Britse perk duidelijk te herkennen, omdat het grasperk waarin de *headstones* zijn opgesteld zijn omgeven door een natuurstenen boordsteen. De graven van 14-18 staan netjes op vier rijen, tegenover het Cross of Sacrifice, de graven van 40-45 liggen meer verspreid daarnaast, en ze zijn ook te vinden op het gemengd ereperk WOII. Ook kenmerkend voor een Britse militaire begraafplaats is de aandacht voor het onthaal: een bank, de ommuring en het muurkastje met de alfabetische naamlijst van de geïdentificeerde graven en het register van de bezoekers en een informatieplaat. Aangezien op de Westerbegraafplaats 201 graven te vinden zijn in beheer van de C.W.G.C., dus minder dan 400, is er geen Stone of Remembrance opgesteld, wel een Cross of Sacrifice.

²⁰⁹ HAVERMANS, Schoonselhof Nu, "Oorlog op Schoonselhof", pg. 344-345.

²¹⁰ DOMINIQUE DENDOoven, , Luytens en de Stone of Remembrance, in: Shrapnel, het tijdschrift van de Western front Association België, 2001, pg. 5-9.

²¹¹ HAVERMANS, Schoonselhof Nu, "Oorlog op Schoonselhof", pg. 344-345.



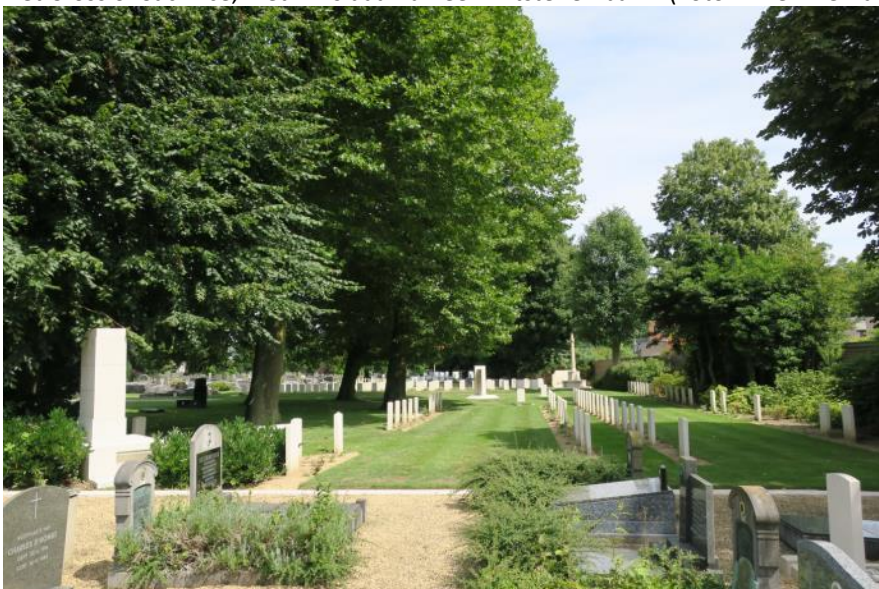
Aanduiding van de perken en de graftstèles in beheer van de C.W.G.C. (<http://www.cwgc.org/find-a-cemetery/cemetery/2094100/GENT%20CITY%20CEMETERY>)



Zicht op de vier rijen met Britse graven en op het einde het Cross of Sacrifice, met links daarvan een witstenen bank. (Foto Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).



Het Cross of Sacrifice, met links daarvan een witstenen bank. (Foto Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).



. (Foto Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).



Het muurkastje met de alfabetische namenlijst van de geïdentificeerde graven en het register van de bezoekers en rechts daarvan een informatietafel. (Foto Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).

II.4.6.7 *Het Russisch militair ereperk*

In het Dagboek van Virginie Loveling²¹² staat bij donderdag 20 juli 1916: “Te Melle zijn er honderden krijgsgevangenen, Russen. Ze moeten hard werken en zien er ellendig uit. Bij gebrek aan verschoon zitten ze vol ongedierte. Een menschlievende dame wilde aan enkelen frisch linnen geven. Verbod van de overheerschers: ‘Chocolade, andere lekkernij ja, mits aanvraag oorlof daartoe, kleedingstukken niet.’”

In 1915 verving het Duitse leger massaal zijn Britse en Franse krijgsgevangenen en werkkrachten door Russen. In eerste instantie werden ze ingezet in de landbouw en aan de (spoor)weg in het hinterland, maar bij het vorderen van de oorlog werden ze steeds meer betrokken bij het aanleggen van loopgraven en bouwen van bunkers aan het front. Daar was controle op naleving van de akkoorden van Den Haag niet mogelijk. Het werk was loodzwaar en in vele gevallen werden ze onmenselijk behandeld.²¹³



Het Russische militair ereperk. (Foto Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

Vier rijen van telkens drie identieke rechthoekige stèles, gezet in een met boordstenen omgeven perk dat gevuld is met rode kiezelsteen. De stèle is vervaardigd uit gegoten steen. Iedere stèle is voorzien van een Russisch-orthodox kruis, met op de kruisarm een zwart marbrieten bordje met naam en sterfdatum. Deze 12 mannen waren krijgsgevangenen en zijn gestorven in 1917-1918. De eerste stierf op 24-7-1917.

II.4.6.8 *Het Italiaans militair ereperk*

Het verhaal van de Italiaanse krijgsgevangenen is zo mogelijk nog schrijnend. Italië had de akkoorden van Den Haag niet ondertekend en voelde geen verantwoordelijkheid voor de gevangen genomen landgenoten. Zo bestond er tussen België en Duitsland een afspraak dat krijgsgevangenen recht hadden op pakketten met hulpgoederen uit het thuisland. Die hulpgoederen maakten dikwijls het verschil tussen overleven of sterven. Dergelijk afspraken met de vijand werden door Italië trots

²¹² Het manuscript bevindt zich in de handschriftenafdeling van de Universiteitsbibliotheek Gent.

²¹³ ANNE-MIE HAVERMANS, *Schoonselhof 14-18*, ontdekt het oorlogsgeheugen van Antwerpen, Antwerpen, 2014, pg. 25-27.

geweigerd. De Italiaanse overheid beschouwde de krijgsgevangenen immers als deserteurs en liet niet na dit er bij de soldaten aan het front in te peperen. Sterven voor het vaderland was de enige optie.²¹⁴



Het Italiaanse militair ereperk (Foto's Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).

In haar dagboek schreef Virginie Loveling: “Zaterdag 1 april '16. In de spijkerfabriek van Gentbrugge, door de Duitschers in beslag genomen, zijn sedert eenigen tijd italiaansche krijgsgevangenen werkzaam. Hun voorkomen was zoo miserabel, dat de voormalige bestuurder oorlof heeft gevraagd aan de oppermacht om ze te mogen van eten voorzien.” Later schreef ze: “Maandag 24 December '17. De opgeëischten lijden veel aan ontberingen en onbeschofte handelwijze. Vooral de Italianen. Ze krijgen schier geen eten — of ze betaald worden... vergat ik te vragen — maar honger hebben ze. Begeerig kijken ze naar degenen, wien het gegund is zich te kunnen verzadigen en vragen in een onverstaanbare zinsnede, waarin het woord “pane, pane,” steeds voorkomt, om iets te krijgen. Hoe dankbaar-blijde zijn ze voor een brok!”

Alle Italianen die op dit perk zijn begraven stierven in 1918, de eerste op 5 januari 1918, Fresoldi Fedele. In het met boordstenen afgebakende perk staan vier rijen met telkens van wit marmeren stèles. Alle stèles zijn identiek, met de tricolore inde driehoekige top en daaronder een verdiept opschrift; achternaam, naam, compagnie, geboorte – en sterfdatum. Voor het perk is een – recentere- zwart granieten gedenkplaat neergelegd, met een bronzen opgelegd opschrift: “L’ ITALIA/ AI SUOI/ .ADUTI/ 1915-18//”. (De C ontbreekt, moet zijn “CADUTI”).

II.4.6.9 Het Frans militair ereperk

Het Frans militair ereperk bestaat ook uit vier rijen, van telkens 8 natuurstenen kruisen met opschrift op de kruisarm. De achternaam in het groot, daarna de voornaam, eronder het regiment en als laatste regel “MORT POUR LA FRANCE” en daarachter de sterfdatum. Het gaat zowel om oorlogsdoden uit het begin van de oorlog (augustus en oktober 1914) als van het einde van de oorlog.

Voor het perk is een –recentere- granieten plaat gelegd met het verdiept en ingekleurd opschrift: “CIMETIERE MILITAIRE/ FRANCAIS/ 1914-1918//”.

²¹⁴ HAVERMANS, *Schoonselhof 14-18*, Antwerpen, 2014, pg. 28.

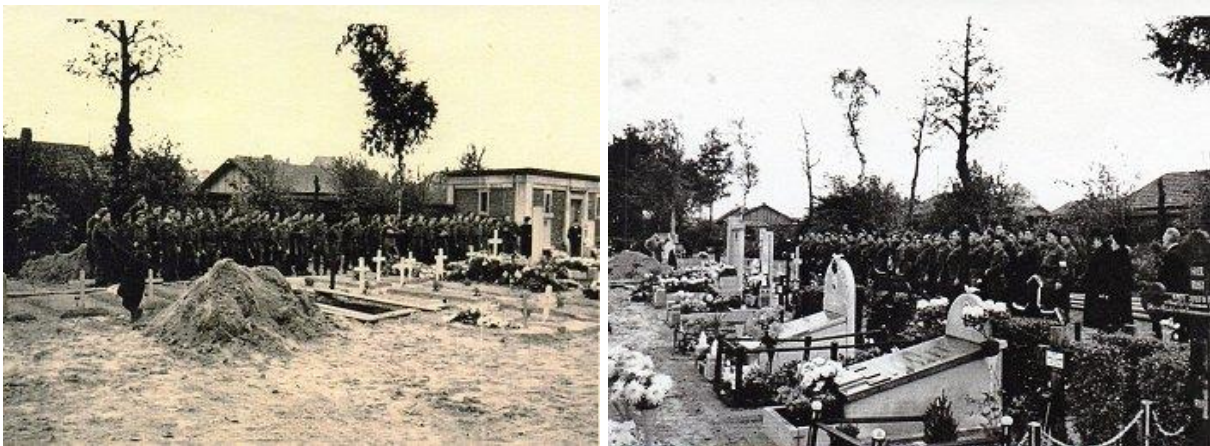
Fransen en Britse gevangene werden pas in het voorjaar 1916 verplicht ingezet als reactie op de inzet dichtbij de frontlijn van Duitse krijgsgevangene door de Fransen bij Verdun.²¹⁵



Het Frans militair ereperk (Foto Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).

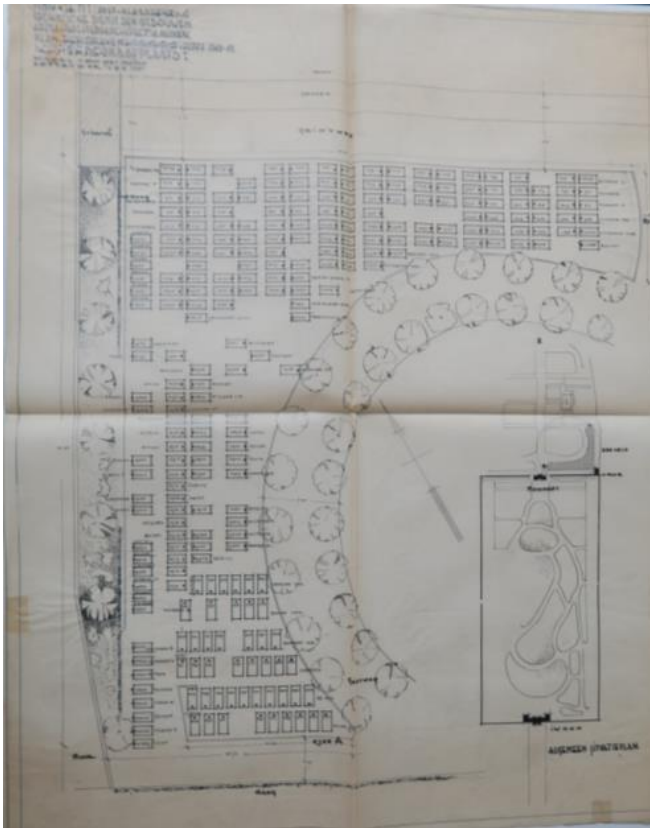
II.4.6.10 Algemeen militair ereperk WOII

Diverse nationaliteiten, met even verscheiden graftekens, zijn te vinden op het Gemengd militair ereperk WOII. Het levert een boeiend beeld op, en interessante gegevens van de personen die er begraven zijn. De graftekens staan in dolomietverharding.

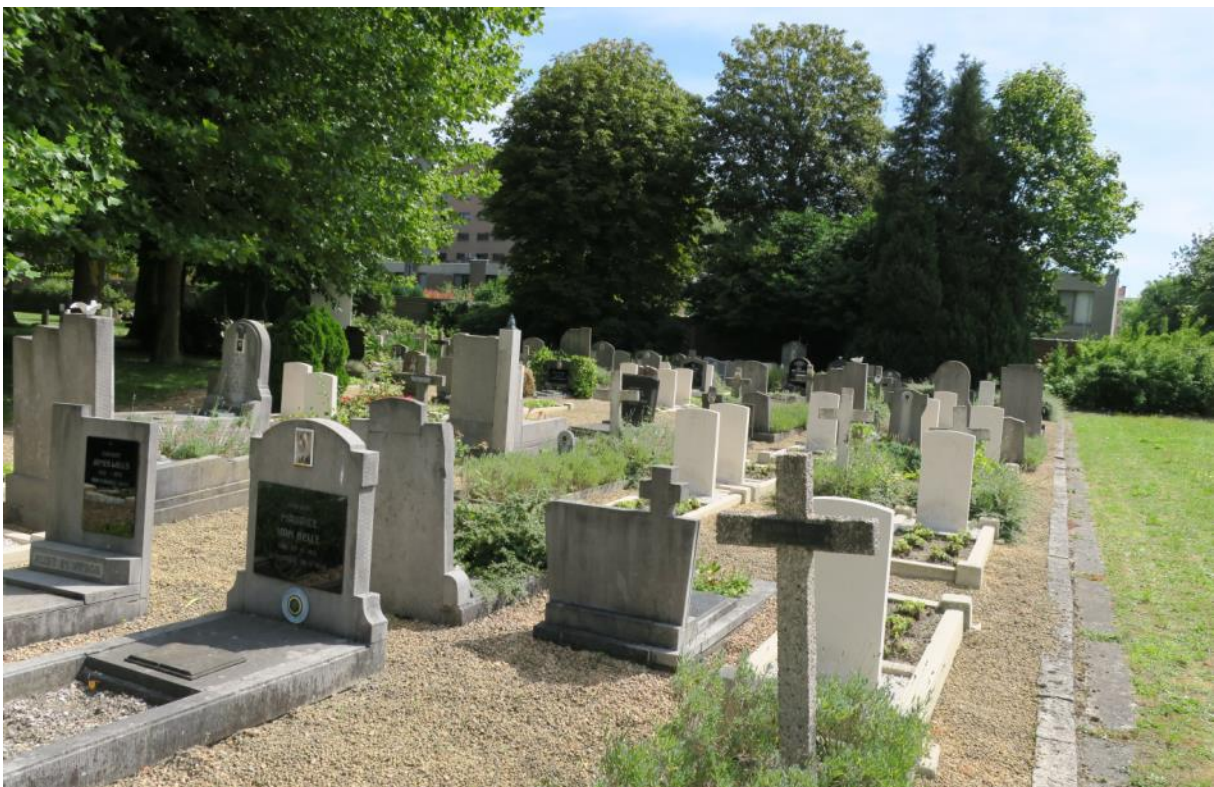


Beide foto's zijn genomen bij de :“Hulde aan de doden van de Mobiele Groep La Sarcelle. Op 27 oktober 1944 begeeft de ganse compagnie zich in gesloten rangen en per peleton naar de Westerbegraafplaats (en het kerkhof te Gentbrugge) alwaar de meeste van onze vrienden begraven werden. Op het commando "Geef acht" volgt een korte toespraak van Commandant Jean De Bie en één minuut stilte, ter nagedachtenis van onze overleden makkers.” (<http://www.valentin-jamart.be/geheimleger.html>).

²¹⁵ FRANS DESCAMPS, JAN VANCOILLIE, LUC VANDEWEYER, Ten oorlog met schop en houweel, bijdragen over hulp troepen van de genie van het Belgische, Duitse en Britse leger tijdens de Eerste Wereldoorlog, Kortrijk, 2009, pg. 38;



Plan der graven van militaire oorlogsslachtoffers 40-45, september 1947. (SAG TDG-8).



De diversiteit van graftekens kenmerkt het gemengde militair ereperk van WOII.

II.4.7 Kinderperken

Zowel op het beschermde deel, op de eerste als op de tweede uitbreiding bestonden kinderperken. Momenteel is er een ruim kinderperk ingericht op de derde uitbreiding.

Op de bestaande overzichtsplannen van het oudste deel werden enkel de plaats van eeuwigdurende vergunningen en de nutsgebouwen aangebracht. Uit het reglement valt af te leiden dat er een apart kinderperk was, voor kinderen onder de 8 jaar. Dit is niet te verwonderen, daar de kindersterfte erg hoog was. In 1894 waren er 1086 begravingen, waarvan 698 kinderen.²¹⁶ In het archief van het poortgebouw worden registers bewaard van de kinderperken.

Een kindergraf op de eerste uitbreiding, aan de rand van het ereperk WOII, kan er op wijzen dat er hier ooit een kinderperk was. Het gaat om het graf van Philippe Broeckaert, geboren en gestorven op 3 augustus 1924.



Links: Kinderperk waar nu militair ereperk WOII, er is nog één kindergraf. (Foto Anne-Mie Havermans).
Rechts: Graf van kindje Philippe Broeckaert geboren en gestorven op 3 augustus 1924. (Foto Anne-Mie Havermans).

Op het meest noordelijke deel van de tweede uitbreiding was een kinderperk, dat is af te leiden van een plan uit ca 1950.



Plan uit ca 1950 met aanduiding van rioleringen, erepleinen en grafkelders. Ten noorden (20A - 21A) zijn de Kinderpleinen aangegeven. (archief Groendienst).

²¹⁶ In 1894 werden begraven: Mannen (239), Vrouwen (149), Kinderen mannelijk (390) Kinderen vrouwelijk (308), Totaal: 1086. (SAG inv 155 reeks F en VI, doos F133_1 en 2 en 134 1 en 134 2, omslag_13_F_134_2).

Reeds voor 1985 (toen Gustaaf Petereyns hier kwam werken) bestaat er een kinderperk op de huidige plek, toen was het nog omgeven met hagen en strak van indeling.²¹⁷



Op 25 juni 2017 werd op de Westerbegraafplaats het vernieuwde kinderperk opengesteld en een herinneringsplek voor sterrenkindjes ingehuldigd. Op de herinneringsplek staat een meerstammige Japanse esdoorn waarin ouders een lint kunnen hangen ter nagedachtenis van hun sterrenkindje. Sterrenkindjes zijn kindjes die voortijdig sterven tijdens de zwangerschap.²¹⁸

²¹⁷ Gesprek op 7 augustus 2017 met Gustaaf Petereyns, werkzaam bij de groendienst op de begraafplaats sinds 1985.

²¹⁸ <http://persuimte.stad.gent/153983-oproep-aan-ouders-van-sterrenkindjes-hang-op-25-juni-een-lint-op-ter-nagedachtenis-van-je-sterrenkindje>.

III BESCHRIJVING EN INVENTARIS - BESTAANDE TOESTAND

“Een inventarisatie van de erfgoedelementen binnen de afbakening. De huidige toestand wordt geïllustreerd met recente plannen en foto's die een duidelijk beeld geven van het onroerend erfgoed of erfgoedlandschap, of van het deel ervan dat een opzichzelfstaand geheel vormt”

III.1 Erfgoedelementen binnen de afbakening

III.1.1 Algemene beschrijving/typering en ruimtelijke context

De erfgoedelementen die samen een bijzonder erfgoedgeheel vormen zijn: de graf- en gedenktekens, de ommuring, de toegangspartij met laan, de dreven en paden, de bomen, struiken en hoe die met elkaar in dialoog gaan. Er bestaat een bijzondere samenhang tussen deze elementen. Het geheel heeft een bijzondere de verhouding met de omgeving ontwikkeld. Het beheersplan biedt de kans om de binding tussen verleden, heden en toekomst, tussen cultuur, landschap en erfgoed te actualiseren.

III.1.2 Bouwkundig erfgoed

III.1.2.1 Infrastructuur

III.1.2.1.1 Muren en poorten

- **Bakstenen muur rondom het beschermd gedeelte**

Beschrijving

Het beschermd gedeelte is omgeven door een bakstenen muur met hardstenen afdekking en is voorzien van waterspuwers. Deze omsluiting en het feit dat tal van graftekens tegen de muur zijn geplaatst, zorgt voor een visueel geheel. Er is een doorgang via de portiek in het zuiden, ten noorden is een doorgang via het plein van het gedenkteken van de geallieerden en ten westen is er via een opening in de muur, zonder poort, een doorgang naar nutsgebouwen. De ijzeren poort ten oosten (tussen ACKE 11 en ACKE 26) wordt niet meer gebruikt.



Een ijzeren, industriële poort is aangebracht tussen twee stukken van de bakstenen muur. (Foto Anne-Mie Havermans, 9 mei 2017).

Tegen de buitenkant van de noordelijke muur en van een gedeelte van de westelijke muur staan ook graftekens.

Vaak wordt de muur betrokken bij de opzet van het grafteken. Zo kan de bezetting een rol spelen in de beleving van het gehele grafteken. Soms is die glad aangebracht, soms met imitatievoegen of een ander patroon. Aan de muur zijn heel wat grote en kleine haken voorzien, om kransen, bloemendozen en votiefbordjes enz. aan te hangen.



Muur ten zuiden (AAKE 01). (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017). Grafteken aan zuidoostelijk muur (ACKE 01 24) met bezetting met imitatievoegen. (Foto Anne-Mie Havermans, 9 mei 2017).



Muur ten zuidwesten (AAKE 10). (Foto's Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).

Op geregelde afstand waren kastje aan de muur aangebracht, waarmee de bewaker zich kon melden, door te "pointeren" met een sleutel. Aan de zuidoostelijk muur, ter hoogte van graf ACKE 11 001, is nog het restant van één dergelijk kastje bewaard.



Naast het grafteken op ACKE 11 001 is nog een kastje bewaard waarmee de bewaker zich kon melden. (Foto's Anne-Mie Havermans).

Materiaal: bakstenen muren, dekplaten in blauwe hardsteen

Beknopt schadebeeld

- Het voegwerk is in het verleden op plaatsen hersteld met een cementgebonden mortel. Hierdoor is een verstoring van de vochthuishouding ontstaan.
- De voegen worden op plaatsen opgedrukt en de legmortel is verpulverd.
- Er zijn ook open voegen waar plaatselijk plantengroei voorkomt.
- Op verscheidene plaatsen komt een cementering voor die deel uitmaakt(e) van het voorliggende grafteken.
- Deze cementeringen zijn algemeen in mindere staat door weersinvloeden (verwerking) of een verstoring in de vochthuishouding (afscherving).
- Langs de muur ten noordwesten (AAKE 10) loopt een kabel onder de bovenrand. Deze is niet goed bevestigd.
- De muur is rondom geheel overwoekerd met klimop.
- Er zitten scheurtjes in de arduinen dekstenen (door onzuiverheden van de steen).
- Aan weerszijden van de poort aan de zuidkant zijn de muren verzakt.

III.1.2.1.2 Toegangspartij

De toegangspartij wordt gevormd door een triomfboog met zijgebouwen. Een ontvangstgebouw of afscheidsruimte flankert deze opzet aan de buitenzijde. Een sanitair gebouwtje is aangebouwd tegen het linker zijpaviljoen, aan de kant van de begraafplaats.



De centrale portiek, geflankeerd door zijpaviljoenen en het onthaalgebouw, zicht vanuit de toegangsdreef. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).



De centrale portiek, geflankeerd door zijpaviljoenen en de muren met grafkelders, gezien van op de begraafplaats. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).

- **Portiek**

Materiaal:

De funderingen en de funderingsaanzetten van het poortgebouw zijn niet onderzocht kunnen worden. Vermoedelijk zijn deze opgebouwd uit metselwerk.

De algemene draagstructuur van het poortgebouw is opgebouwd uit metselwerk, waarbij een combinatie van baksteen en verschillende natuurstenen is gebruikt. Het baksteenmetselwerk kan globaal gezien beschouwd worden als het structurele element, terwijl de natuursteenelementen eerder gevelafwerking zijn, behalve in enkele specifieke situaties (zoals kolommen, ...).

De daken zijn uitgevoerd in zink en hebben zinken muurslabben als aansluiting. Verdere afwerking is gebeurd met blauwe hardsteen van Ecaussines en witte steen van Gobertange.

Beschrijving:

De monumentale neoclassicistische triomfboog heeft drie doorgangen. De centrale rondbogige doorgang is breder dan de rechthoekige zijdoorgangen. De zijdoorgangen worden bovenaan vlak afgewerkt en zijn voorzien van hoekacroteria en palmetten, terwijl de centrale doorgang wordt bekroond door een driehoekig fronton met hoekacroteria met op de top een palmet. Zowel aan de straat- als aan de begraafplaatskant is een figurengroep ingewerkt in het timpanon. In de zwikken boven de rondboog zijn twee medaillons aangebracht met reliëfs van papaver, groen gepatineerd. De centrale doorgang is voorzien van een koepel. De bevloering bestaat uit kasseien, zoals op de toegangsweg naar de begraafplaats. Vanaf hoofddoorgang is er links en rechts telkens een rechthoekige doorgang, met een omlijsting in blauwe hardsteen, en bekroond door een lunet. De tegelvloer in de voetgangersdoorgang is vernieuwd geworden en bestaat heden uit tegels die een geblokt zwart-wit patroon vormen. Het is niet duidelijk of daarbij het patroon van de oude vloer is hernomen. Boven iedere zijdoorgang is een brede inscriptieplaat aangebracht, zonder opschrift. Beide zijdoorgangen zijn voorzien van een kruisgewelf. Aan de straatkant zijn de drie doorgangen voorzien van een stevig ijzeren hek, met staven die een ruitvormig patroon vormen en dat bovenaan

is afgewerkt met palmetten. Vlak achter het hek hebben de zijdoorgangen een groen geschilderde houten deur. De hekkens en de deuren van de zijdoorgangen zijn heden altijd gesloten. De toegangen aan zijde van de begraafplaats zijn open doorgangen. De zijpartijen geven op hun beurt toegang tot de zijgebouwen, via een deur met hetzelfde kader in blauwe hardsteen als de portiek. De houten deuren zijn heden donkergroen geschilderd.

De portiek is uitgewerkt in witte natuursteen. Accenten zijn aangebracht in blauwe hardsteen, voor de abacus van de pilasters, de omlijsting van de doorgangen, de profiellijsten en de plint die doorloopt in de centrale doorgang en op de gevel aan de begraafplaatskant. Het dak is bedekt met zink.



De toegangspartij langs de toegangslaan. (Foto Anne-Mie Havermans, 3 december 2016)



Toegangspartij aan de zijde van de begraafplaats. (Foto Anne-Mie Havermans, 13 juli 2016).



Aan de straatzijde zijn de medaillons met papaver groen gepatineerd.



Centrale doorgang van de portiek, zijde toegangslaan. (Foto Anne-Mie Havermans, 9 mei 2017).
De zijdoorgangen (Foto's 20 juni 2017)

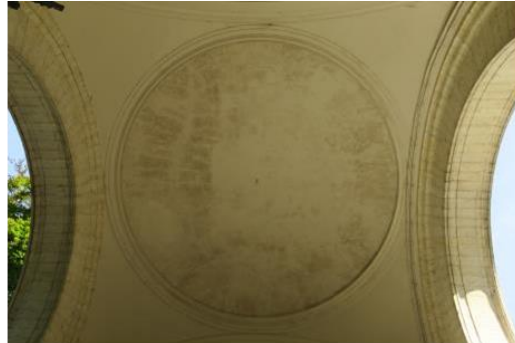


Foto 1 en 2: Koepel boven de centrale doorgang; Foto 3: lunet boven de doorgang van de centrale portiek en de voetgangersdoorgangen; Foto 4: kruisgewelf boven de rechterzijdoorgang (oosten). (Foto's Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).

Beknopt schadebeeld

Op basis van een visuele inspectie van de bovenliggende structuur wordt er geen schade vastgesteld die zou kunnen wijzen op een probleem met de stabiliteit van de funderingen. Hierdoor kan ervan uitgegaan worden dat de funderingen in goede staat zijn.

Verder werd opgemerkt:

- In de arduinen dorpels zitten scheuren
 - Biologische vervuiling (bovenste en niet regenbelaste delen) en aantasting door vocht (met name op muur en plafond binnen bij toegang).
 - Hek van zijtoegangen is niet meer stevig bevestigd aan de muur
 - De decoratie (bloemetjes) op hekwerk zijn plaatselijk aangetast.
-
- **Reliëf portiek**

Beschrijving:

De bas-reliëfs in de frontons zijn uitgevoerd in marmer van Echaillon. Het reliëf op de voorgevel stelt een sterfscène voor, het verwijst naar het tijdelijke van het aardse bestaan. Door het Laatste Oordeel, afgebeeld op de kerkhofzijde, is er hoop op eeuwige leven. Het gaat telkens om een figurengroep die zich inpast in het fronton. Het Laatste Oordeel is ontworpen en uitgevoerd door Antoon Van Eenaeme. Het reliëf op de voorgevel werd gerealiseerd door beeldhouwer Benoit Wante.



Reliëf kant van de begraafplaats



Reliëf kant van de toegangslaan

Materiaal: Reliëf marmer van Echaillon, de beelden zijn mogelijk beschilderd geweest in 1963.²¹⁹

Beknopt schadebeeld

- In de fries boven de klok zitten plaatselijk kleine scheuren.
- De zandstenen, decoratieve elementen zijn plaatselijk verweerd
- Het Christushand (paneel zijde begraafplaats) is beschadigd. De oorzaak is spanning door een achterliggende ijzeren doek. In het verleden werd een stuk opnieuw ingelijmd maar dit gebeurde vrij slordig.



Naden over de steen van de sculptuur Reliëf kant van de toegangslaan
Lacune ter hoogte van de pols van Christus (foto 5 september 2017)

- **Zijpaviljoenen**

²¹⁹ In 1963 werd het interieur van alle lokalen van de toegangspartij geschilderd. Ook het buitenschrijnwerk kwam aan bod, waaronder "figuren boven kroonlijst (40)". SAG rom VII/1973/2240/22 Bepaalde Bestedingen, 1961/12- Schilderwerken: 1- Westerbegraafplaats- Binnen- en Buitenschilderwerken, 2- Belforttoren ontroesten en schilderen van ijzerwerk (foto 0502-0512).



Materiaal:

Baksteen van Opperschelde, bepleistering, blauwe hardsteen, hout, zinken daken

Beschrijving

De zijgebouwen hebben geen natuursteen in parament. Het gaat om bepleisterde baksteen met imitatievoeg. De houten dakgoot is voorzien van palmetten, zowel aan straat- als aan begraafplaatszijde. Aan de begraafplaatszijde zijn ramen voorzien, met een gelijkaardige omlijsting in blauwe hardsteen als de voetgangersdoorgangen in de portiek. De groen geschilderde houten ramen zijn niet meer de originele. In het interieur zijn, na tal van verbouwingen, geen authentieke elementen overgebleven, niet wat betreft indeling, niet betreft wat roerende of onroerende goederen.





Het interieur van het rechter zijpaviljoen. (Foto Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

Beknopt schadebeeld

- Biologische vervuiling (bovenste en niet regenbelaste delen) en aantasting door vocht
- Stampijpen vertonen roestplekken.
- **Afscheidegebouw:**



Zijkant (zuidelijk) van het afscheidegebouw. (Anne-Mie Havermans, 14 maart 2017).

Het interieur van het bijgebouw. (Foto 14 maart 2017).

(Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).

Materiaal Baksteen, blauwe hardsteen, ijzer,

Beschrijving

Het bijgebouw of afscheidsgebouw is neoklassiek van inspiratie en sluit op die manier aan bij de vormgeving van de portiek. De vormgeving van de omlijsting in blauwe hardsteen van de deur is overgenomen van de zijdoorgangen van de portiek. De deur wordt geflankeerd door pilasters die een rondbogig fronton dragen. De kroonlijst is met zorg uitgevoerd en is voorzien van palmetten. De zijgevel heeft een vlak afgedekt raam. Het geheel is wit geschilderd (crepi?).

Beknopt schadebeeld

De funderingen en de funderingsaanzetten van het afscheidscentrum zijn niet onderzocht kunnen worden. Op basis van een visuele inspectie van de bovenliggende structuur wordt er geen schade vastgesteld die zou kunnen wijzen op een probleem met de stabiliteit van de funderingen. Hierdoor kan ervan uitgegaan worden dat de funderingen in goede staat zijn.

Verder werd er opgemerkt:

- Het bitumen op de hoeken met het fronton komt aan de noordoostzijde los.
- Het bitumen vertoont oppervlakkige verwerking.
- Biologische vervuiling en aantasting door vocht

III.1.2.1.3 Grafkelders



(foto's Julie Conradi en Monumentenwacht , 15 oktober 2018).

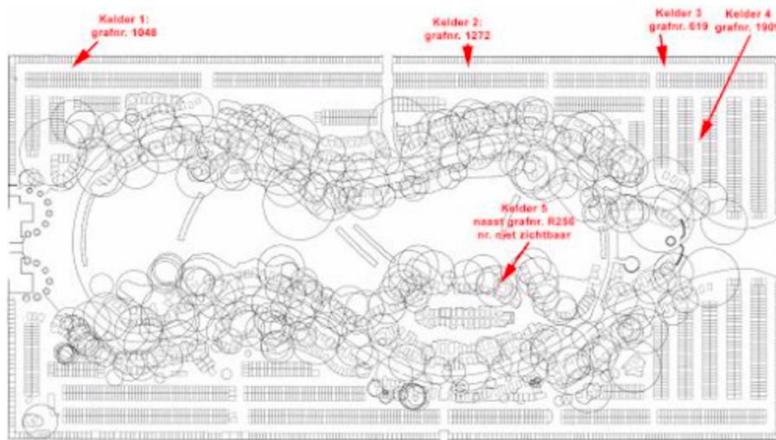
Materiaal

Muurwerk is van baksteenmetselwerk (29 cm dikte) met verflaag. Alsook gemetseld gewelven (halfsteens). Alle bakstenen kelders volgen een identieke opbouw en ze zijn afgedekt met een arduinen plaat met het grafnummer ingekapt en voorzien van 2 ijzeren ringen die met lood zijn vastgezet.

Beschrijving

Op 15 oktober 2018 zijn er samen met Monumentenwacht 5 grafkelders geopend voor controle (zie situering op afbeelding). Dit om een beeld te krijgen van de ondergronds toestand van de graftekens. Aangezien dit noodzakelijkerwijs een steekproef was, is niet met zekerheid te zeggen of alle graven

(en grafkelders) in dezelfde staat zijn. De keuze voor de grafkelders is berust op de vaststellingen van Monumentenwacht en het architectenbureau waar de meeste risico van instabiliteit van grafkelders aanwezig zou zijn.



Aanduiding (in rood) opengemaakte grafkelders. (Bron: Monumentenwacht, rapport 42257-2018-B1)

Schadebeeld

- De geïnspecteerde kelders zijn algemeen in goede staat.
- Er is wel condens aanwezig maar geen sprake van waterproblemen.
- De stabiliteit lijkt op de te controleren plaatsen goed.
- KELDER 3: GRAFNUMMER 619:
 - In de rechter achterhoek en de rechtse muur komen (recente?) zettingsbarsten voor. Het massief achterliggende grafteken kan hier aan de basis liggen.
 - In het gewelf komt een lichte, langse barst voor.
 - Cementwerk scherft af

III.1.2.1.4 Sanitair

Materiaal

Baksteen, hout, tegels

Beschrijving

Aan de noordzijde van het poortgebouw is een sanitair blok aangebouwd bestaande uit baksteen en een bitumen, plat dak met daaronder een houten daklijst. De muren en daklijst zijn wit geschilderd. Het blok bevat 2 groen geschilderde, houten deuren die toegang bieden tot het toilet. Aan de binnenzijde zijn de vloer en muren met beige tegels bekleed. Het blok maakt geen deel uit van het oorspronkelijk ontwerp van het portiek en ook de uitvoering geven geen aanleiding om erfgoedwaarden aan dit gebouwtje toe te kennen.



Het sanitair voor de bezoekers, aanpalend tegen het linker zijpaviljoen en de zuidelijke muur van de begraafplaats. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).

Schadebeeld

- Biologische vervuiling (onderste zijde door opspattend water en niet regenbelaste delen)
- Stampijp vertoont roestplekken.
- Normale verwerking van afwerkingslagen muren en deuren

III.1.2.2 Gedenktekens

III.1.2.2.1 Duits gedenkteken WOI

Materiaal

blauwe hardsteen

Beschrijving

Een tempelstructuur op rechthoekig plattegrond staat op een hoge sokkel. Het monumentale geheel is opgebouwd uit blauwe hardsteen. Het is niet te betreden. De sokkel met afgeschuinde wanden is opgebouwd uit vijf lagen blokken. Aan alle zijden zijn op de vierde laag (vanaf beneden geteld) kubusvormige kransenhaken voorzien (2 aan korte zijden, 3 aan de lange zijden). Iedere hoek van de tempelstructuur is voorzien van een driekwartzuil, Dorisch van opzet, dus zonder basis en met vierkante abacus. De omlopende fries is onversierd. De voor- en achterzijde hebben een laag driehoekig fronton met acroteria. In iedere zijwand is een sterk verdiepte driehoek aangebracht. Op de voorkant is onder het hoofdgestel een reliëf aangebracht van een zeppelin en daaronder staat het verdiepte opschrift: 'LZ37 - 7.6.15'. Onderaan links op de sokkel staat de inscriptie: 'ENTW. VON PROF.KREIS - AUS-GEF. VON OBLT. LANGEN - MILITÄRBAUAMT, GENT.' Aan de voet van het monument zijn twee treden geplaatst, om kransen of andere huldeblijken neer te leggen. Daarop is recent een infobordje neergezet. Het monument is omgeven door een plint van tegels. In deze tegels zijn twee identieke grafplaten in blauwe hardsteen opgenomen. De grafplaat rechts heeft als –

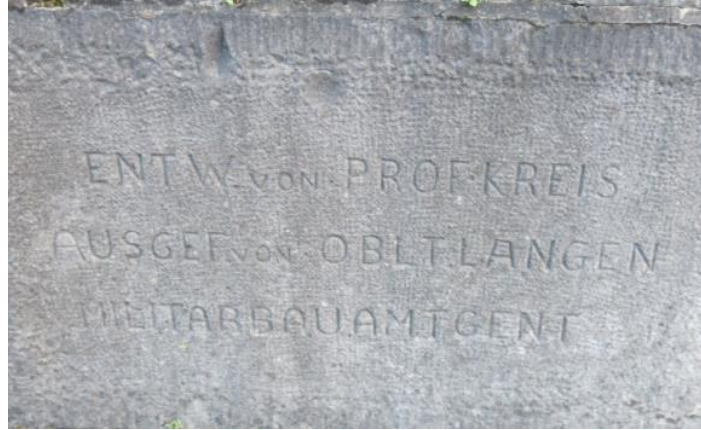
verdiept- opschrift: "OBERLTNT K. ACKERMANN/ F. LUFTSCH. TR. L.Z. 37". Op de linker grafplaat staat: "OBERLTNT O. VAN DER HAEGEN/ F. LUFTSCH. TR. L.Z. 37".



Voor- en zijaanzicht van het Zeppelinmonument. (Foto's Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).



De robuuste haken aan het Zeppelinmonument zijn functioneel.
(<http://www.luchtschipontploftboven.gent/bemanning-lz37>)



Rechts grafplaat van Van der Haegen, Links opschrift op de linkerzijkant. (Foto's Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).



De populieren die decennialang het Zeppelinmonument flankeerden zijn verdwenen. (Foto Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

Het hoofdstel van het Zeppelinmonument is op een gelijkaardige manier uitgewerkt als de Erehall op de stedelijke begraafplaats van Brussel. Beide zijn in dezelfde periode ontworpen, ca. 1916, door architect Kreis. Beide monumenten hebben boven het hoofdstel een gelijkaardig bescheiden kruis. Ook de afwerking van de dakrand is gelijkaardig: in Gent bescheiden voluten boven de hoeken, die in Brussel de vorm van een driehoek krijgt. Een duidelijk verschil is dat op het Brusselse monument enkele van de ontworpen reliëfs zijn aangebracht op het entablement.



Het fronton van het Zeppelinmonument. (Foto Anne-Mie Havermans, 7 augustus 2017).

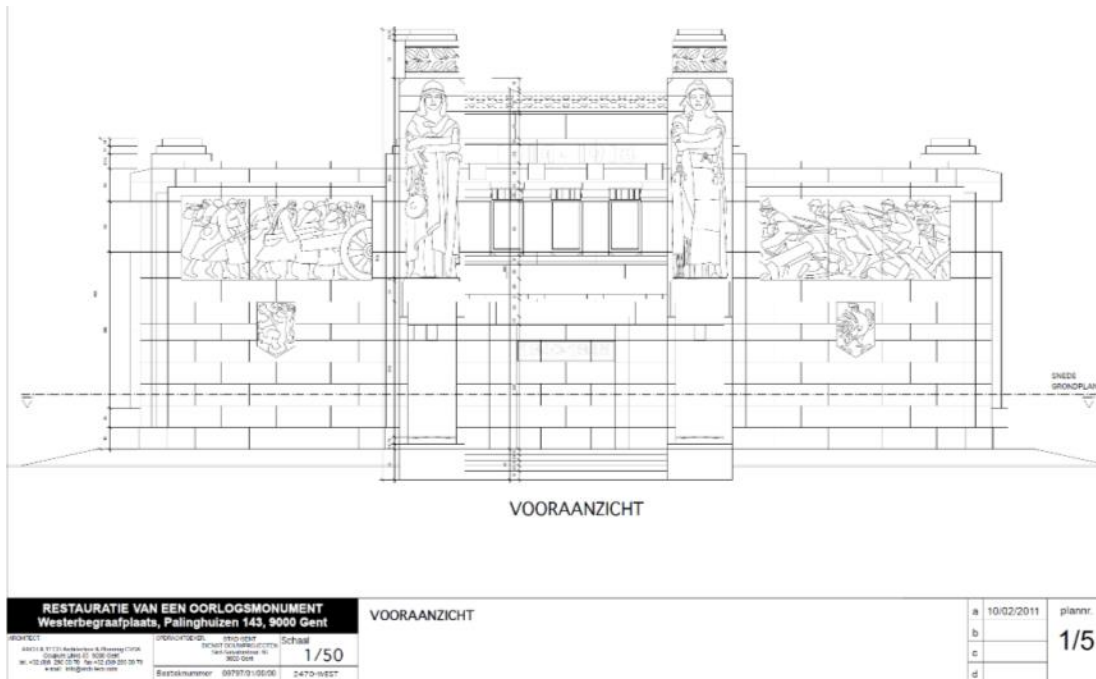


Het froton van de Ehrenhal van het Duits militair ereperk op de stedelijke begraafplaats van Brussel. (Foto Cegesoma Beeld 7316 Alexander von Falkenhausen - Propaganda Abteilung Belgien).

Toestand:

- Van kruisje in fronton ontbreekt kruisstam
- Bandensporen op tegels links van monument
- Nihil vochtplekken door open voegen
- Aan de ingewerkte beugels is roest-expansie merkbaar. Dit kan schade veroorzaken aan het natuursteenmetselwerk.

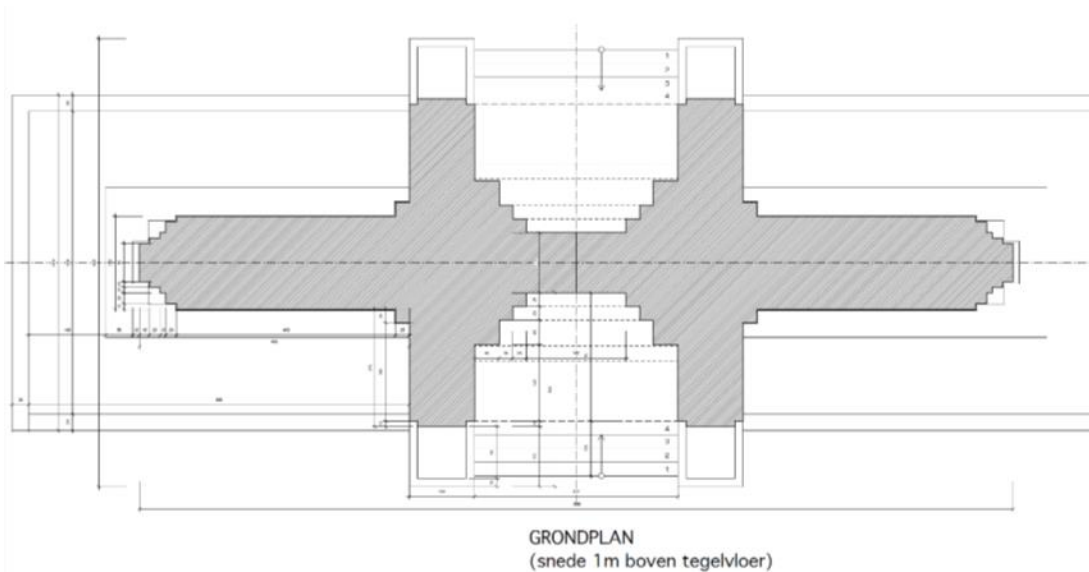
III.1.2.2.2 Gedenkteken voor de Geallieerden



Vooraanzicht, opgemaakt door ARCH&TECO Architecture & Planning, Gent 10 februari 2011. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).

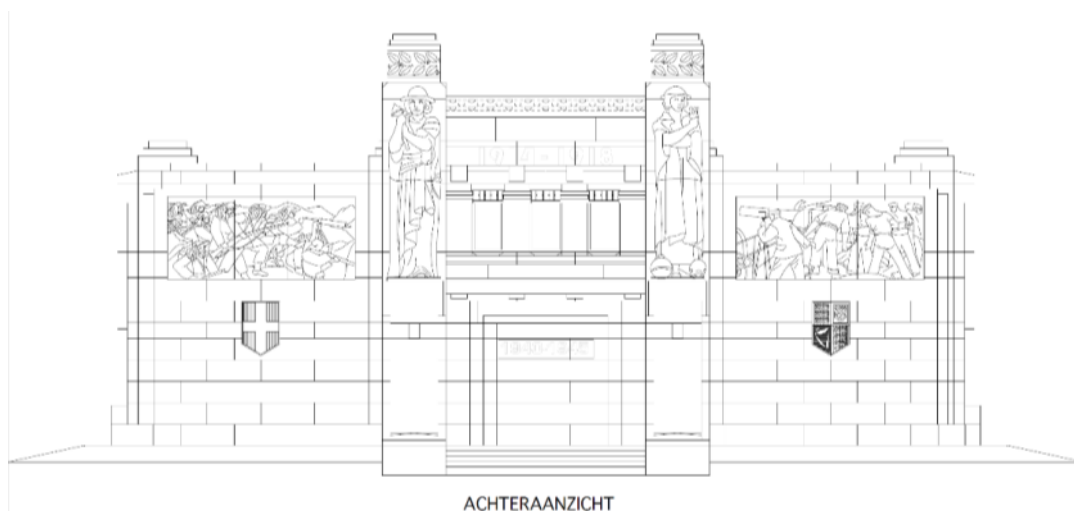


Vooraanzicht van het gedenkteken voor de Geallieerden. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).



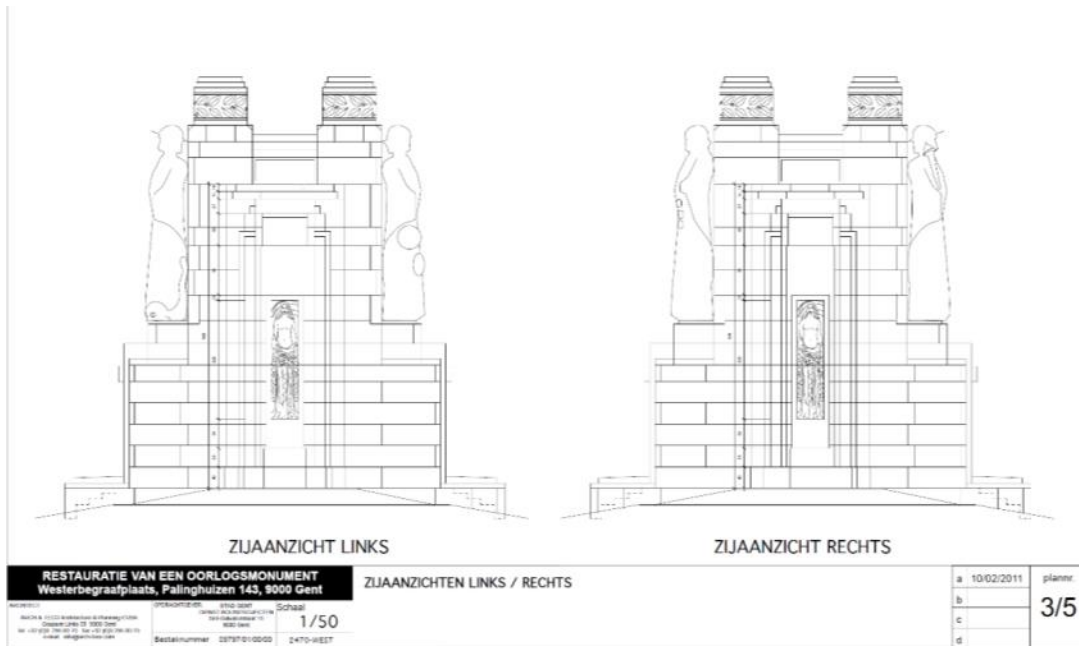
RESTAURATIE VAN EEN OORLOGSMONUMENT Westerbegraafplaats, Palinghuizen 143, 9000 Gent		GRONDPLAN	a	10/02/2011	plannr.
ARCH&TECO Architectuur & Planning OVB Oudekerkeplein 10, 9000 Gent Tel: +32 (0)9 266 10 10 Fax: +32 (0)9 266 10 11 www.arch&teco.be	OEFENINGEN: OVB-GENE 1000 Architectuur en 1000 OVB	Schaal: 1/50	b		4/5
	Bestelnnummer: D9787/G1/GGG 2470-NEST		c		
			d		

Grondplan, opgemaakt door ARCH&TECO Architecture & Planning, Gent 10 februari 2011. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).

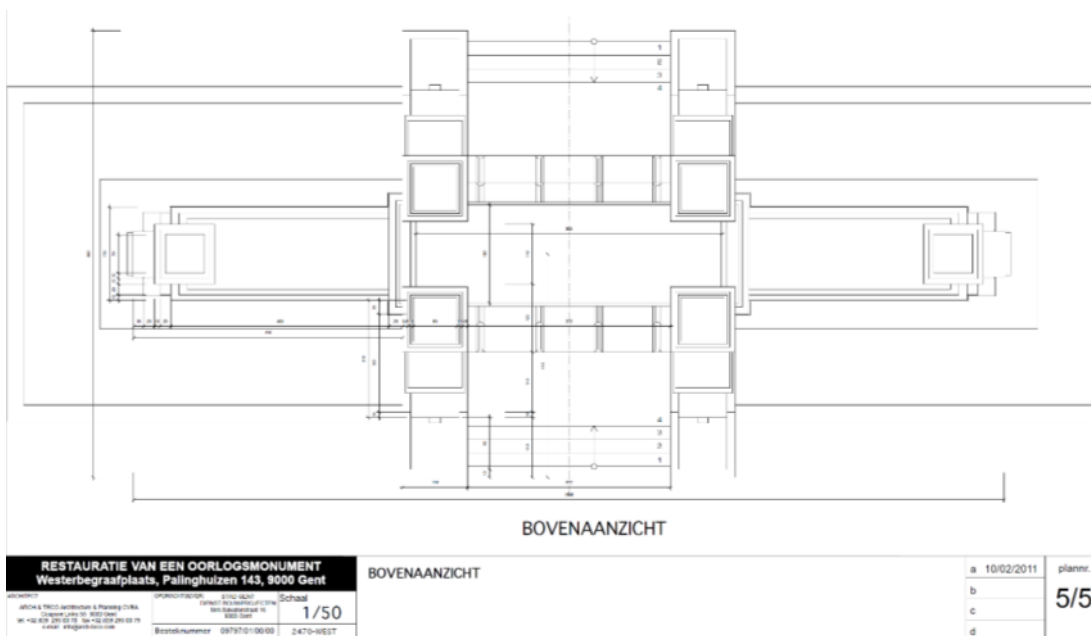


RESTAURATIE VAN EEN OORLOGSMONUMENT Westerbegraafplaats, Palinghuizen 143, 9000 Gent		ACHTERAANZICHT	a	10/02/2011	plannr.
ARCH&TECO Architectuur & Planning OVB Oudekerkeplein 10, 9000 Gent Tel: +32 (0)9 266 10 10 Fax: +32 (0)9 266 10 11 www.arch&teco.be	OEFENINGEN: OVB-GENE 1000 Architectuur en 1000 OVB	Schaal: 1/50	b		2/5
	Bestelnnummer: D9787/G1/GGG 2470-NEST		c		
			d		

Achteraanzicht, opgemaakt door ARCH&TECO, Gent 10 februari 2011. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).



Zijaanzicht, opgemaakt door ARCH&TECO Architecture & Planning, Gent 10 februari 2011. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).



Bovenaanzicht, opgemaakt door ARCH&TECO Architecture & Planning, Gent 10 februari 2011. (Archief Dienst Bouwprojecten, Gent).



Zijaanzicht en achterkant van het gedenkteken voor de Geallieerden. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).

Beschrijving

Het monument ter ere van de geallieerden sluit het perspectief van het landschapspark op een indrukwekkende manier af. Het is architecturaal gedacht en refereert naar de art deco. Het geheel is opgevat als een poort en heeft in feite geen voor- en achterkant. Aan beide zijden zijn dezelfde opschriften aangebracht. Toch wordt meestal de zijde die naar het beschermd gedeelte gericht is als voorkant aangeduid. Aan die kant is een palmtak en lauwerkrans neergezet. Aan die kant is ook een betegeld en met hagen geaccentueerd pad voorzien.

De in de breedte uitgebouwde constructie is sterk symmetrisch opgebouwd, uit blokken witte Euvillesteen. Twee muren flankeren de sterk uitgebouwde poortstructuur met blinde deur. Dit bouwwerk is voorzien van vier brede (voor- en achterzijde) en twee hoge reliëfs (op de uiteinden). Vier grote vrouwenfiguren flankeren de blinde deur, per twee aan de voor- en achterzijde.

De blinde deur wordt omkaderd door getrapte omlijstingen, twee pijlers en een kroonlijst afgewerkt met een fries van laurierbladeren. De meer dan levensgrote personificaties zijn opgeteld tegen de pijlers. Op het hoofdgestel staat het verheven opschrift: "1914 – 1918". Op het blinde deurvlak staat, verheven: "1940-1945".

De muren links en rechts van het hoge poortgedeelte zijn voorzien van grote reliëfs, telkens met een oorlogstafereel met militairen van een specifiek land die vooral te herkennen zijn aan hun hoofddeksel. Het reliëf met de voorstelling van de Belgen en van de Fransen staat op de "voorkant", dat van de Britten en de Italianen staat aan de andere zijde. Onder elk van deze sculpturen werd in reliëf het wapenschild van het betrokken land aangebracht. De zijkanten van de muren zijn uitgewerkt met verspringende vlakken. Daarop werd een hoog en smal reliëf aangebracht van een frontaal opgestelde halfnaakte vrouw met bloemenkrans.

Er is een link tussen de personificaties en de voorstellingen op de reliëfs. Op de voorzijde links van de centrale partij toont het reliëf militairen die terugkeren, met een kanon en geweren, de trompettist

blaast de aftocht. De vrouwelijke figuur die dit reliëf flankeert draagt een Belgische Adrianhelm, ze houdt de armen gekruist voor zich. In haar rechterhand houdt ze een zwaard, in haar linker heeft ze een weegschaal. Zij representeert de gerechtigheid. De vrouw met de Frygische muts²²⁰ toont opengebroken boeien, symbool voor bevrijding. Op het reliëf naast haar zijn Franse infanteristen in actie afgebeeld. De Italiaanse verpersoonlijking is te herkennen aan de helm met veren, net zoals de aanstormende Italiaanse infanteristen (Bersaglieri) op het reliëf ernaast.²²¹ Ze houdt met haar beide handen een fakkel hoog als teken van de verlichting, vrede en vrijheid. De vrouw met Brodiehelm is de personificatie van het Britse Rijk als zeemogendheid, voorgesteld met een drietand, een vis en een boei. Rechts van haar bevindt zich het reliëf van de Britse mariniers.

Voor de blinde doorgang aan de voorzijde staat een standaard met een ijzeren palmtak, het teken van triomf en eeuwige roem. Een bronzen eiken- en lauriertak is bevestigd op een wit marmeren plaat, die is aangebracht op de muurdam links van de blinde doorgang van de voorkant.



De Personificaties van België en van Frankrijk. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).

²²⁰ De Frygische muts of jakobijnenmuts heeft een naar voor gebogen punt. Het is genoemd naar de Frygiërs, die dit hoofddeksel droegen. Tijdens de Franse Revolutie werd de muts het vrijheidssymbool van de jakobijnen. Het nationale symbool van Frankrijk, Marianne, draagt steeds een Frygische muts. HAVERMANS, Schoonselhof Nu, pg. 302.

²²¹ De Bersaglieri zijn herkenbaar aan de zwarte verenbos op hun helm of tropenhelm en op hun hoed



Foto 1: De vrouw met Frygische muts staat voor Frankrijk en de vrijheid. Foto 2: De Britse personificatie, met attributen van een zeemogendheid, draagt een Brodiehelm. Foto 3: Reliëf aan de zijkant rechts. (Foto's Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).



Voorkant links, reliëf met Belgische militairen. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).



Google Street View, 2007



Prentbriefkaart verkocht naar aanleiding van de onthulling van het monument op 26 oktober 1924.
 (http://www.bel-memorial.org/cities/oost-vlaanderen/gent/gent_gedenkteken_verbonden_landen.htm)

Materiaal: Euvillesteen, brons, ijzer, wit marmere

Toestand

- Aan de randen en muurlijsten is het zink afgeplooid en onderaan omgeplooid. Dit sluit nauw aan met de natuursteen. Hierdoor is afloop (verhoogde vochtbelasting) van het natuursteenmetselwerk mogelijk. Deze plekken zijn vervuild en groenaanslag (algengroei)
- Aan de regenbelaste delen is uitloging van het bindmiddel merkbaar en korrelt de steen op. Hierdoor vervagen op plaatsen de contouren.
- De zinken muurslab komt los uit het muurwerk.
- Verspreid open voegen waarin planten groeien.
- Oxidatie van de bronzen lauwerkrans.



Het plein met het monument in vooraanzicht. (Foto Anne-Mie Havermans, 26 januari 2017).



Omgeving van het gedenkteken voor de geallieerden. (Foto Anne-Mie Havermans, 20 juni 2017).

III.1.2.2.3 Graf- en gedenkteken voor de Fransen 1870-1872



Het graf- en gedenkteken voor de Fransen. (Foto ca 1919, SAG)

Materiaal:

Het monument is opgebouwd in blauwe hardsteen met een zuil die voorzien is van opschriften en figuratieve bekappingen. Tegen de zuil komt in brons een zittende soldaat (brons) voor. Voor het graf/herdenkingsteken komt een graftuin (half-ovaal) voor die afgeboord is met elementen in blauwe hardsteen.

Beschrijving:

Op een hoek van een perk staat een hoog gedenkteken dat is uitgewerkt in blauwe hardsteen, met een bronzen figuur en afgebakende graftuin.

Een slanke, erg uitgelengde obeliskvorm is gezet op een hoge sokkel. Op de voorkant is een reliëf aangebracht van een immortellenkrans met linten, waarin een kruis en twee palmtakken zijn opgenomen. In de top is een vijfpuntige ster opgenomen. Op iedere zijkant van de sokkel is een grote kranshaak aangebracht. Op de voet van de obelisk staat het verheven, goudkleurige opschrift "AUX/ SOLDATS/ FRANCAIS/ MORTS POUR LA/ en verdiept PATRIE", Op de sokkel staat het verdiepte, goudkleurige opschrift: "1870-71/ 1914-18/ 1939-45//". Op de zijkanten staan acht namen verdiept weergegeven:

rechter zijkant stèle :

ANGIBAUT P. /SERGt. Mr 79e D'INFrie./TREMBLADE (CHARENTE) INFrie 1832/+ GAND 24 OCT. 1870//
SIMONIS MICHEL/ SOLDAT 53e D'INFrie./REICHSOFFEN (BAS RHIN) 1847/ + GAND 16 OCT.- 1870//
BRUN FRs/ SOLDAT 82e D'INFrie./ BRIANNE (ALPES MARS) 1842/ + GAND 1 OCT. 1870 // BAJAS JEAN
MARIE/ CAVALIER 6e CHASSEURS/ MORDORE (RHONE) 1841/ + GAND - 6 OCT. - 1870//

linker zijkant stèle:

WEISS FR/ SERG- Fr – 62e D' INFrie/ FERETTE (Ht RHIN) 1846/ + GAND- 12 MARS- 1871//
ANDRÉ JOSEPH/ ARTILLEUR 12e REGt/ HERBEVILLERS (MEURTHE)/ + GAND 26 DEC 1871 //
CHATEAU BENJn/ SOLDAT 64e D'INFe/ À CLAYETTE (MAINE-ET-LOIRE)/ + GAND- 2 JANV- 1871 //
GRANDPAUL J.B./ CAVALIER 7e LANCIERS/ FACHE (NORD) 1844 / + GAND- 1 AVRIL- 1871//

Het geheel vertoont de sierlijke invloed van de art nouveau. Het gaat niet om een obelisk met een strakke verjongende lijn, maar met een curve. De top is niet driehoekig, maar wordt afgewerkt met een accoladeboog. Toch vervult het de rol die de obelisk al eeuwen vervult op graven van militairen; het vertolkt de triomf, want door het offer van hun leven aan het vaderland zullen deze mannen eeuwige roem ontvangen. Deze betekenis wordt bekrachtigd door de afbeelding van de palmtakken.²²²

Een “poilu” van 1870 zoekt steun bij het stenen monument. De levensgrote, bronzen, Franse infanteriesoldaat leunt tegen een hardstenen obelisk. Hij draagt zijn uniform met pet en een rugzak, zijn linkerarm zit in een draagverband. Op het brons staat het signatuur: "HIP. LE ROY STAT. 1900".

De voluten aan de voet van de sokkel sluiten aan bij een graftuin. Zoals te zien op diverse historische foto's was de graftuin eertijds beplant met éénjarigen en stonden omheen het grafteken struiken.

Beknopt schadebeeld:

- De natuursteen is beschadigd en werd in het verleden bijgewerkt met mortel.
- De cementering van het funderingsmetselwerk komt op meerdere plaatsen los.
- Vervuild en groenaanslag
- Verder normale verwerking

²²² Palmtakken zijn vaak op obeliskken aangebracht, omdat ze elkaars symboliek versterken. Het gaat hier zeker niet om “struivogelveren”, zoals vermeld in de bouwkundig inventaris (<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/212466>, gezien op 29-8-2017). Dit werd overgenomen uit SARAH DEPESTEL, “Monumenten ter ere van gesneuvelden uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog in Gent: een (kunst)historisch overzicht met voorstellen ter bevordering van de instandhouding en eventuele restauratie”, onuitgegeven masterthesis Artesis Hogeschool Antwerpen, 2009, pg. 49. Struivogelveren maken geen onderdeel uit van de internationale 19de en 20^{ste}-eeuwse funeraire of militaire symboliek.



Foto's Anne-Mie Havermans, januari 2017

III.1.2.2.4 Erfgoedelementen buiten de bescherming

- Gedenkteken voor de Gentse militaire oorlogsdoden WOI (1924)

Een bronzen volplastische figuur ten voete uit staat bovenop een sokkel in blauwe hardsteen. De sokkel is voorzien van een bronzen reliëf en een verdiept opschrift.



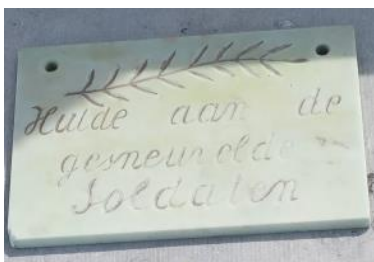
Het gedenkteken voor de Gentse Militaire oorlogsdoden. (© Stad Gent, De Zwarte Doos, SAG).

Het gedenkteken voor de Gentse Militaire oorlogsdoden. (Foto 7 augustus 2017)

De meer dan levensgrote vrouwenfiguur schrijdt behoedzaam vooruit, terwijl ze de soldatenhelm met lauwertak met droefheid maar ook met enige fierheid toont. Op de voet van de bronzen figuur staat: "VINDEVOGEL FONDERIE; O. M. Piette".

De reliëfplaat toont een zittende, gespierde naakte man met schild die zijn strijdmakkers betreurt. Naast hem ligt een zwaard dat is bedekt met een palmtak. In de linkerhoek van de reliëfplaat staat "1914", op een veld van eikenbladeren en op de rechterhoek staat "1918", op een achtergrond van laurierbladeren. De plaat is gesigneerd: "O.M. Piette" en "FONDERIE VINDEVOGEL GENTBRUGGE".

Op de sokkel staat een verdiept opschrift: N.S.B. - N.V.I. - A.O.C. / AAN ONZE STADSGENOOTEN / GESNEUVELD VOOR HET / VADERLAND / F.N.C. - F.N.I. - A.O.C. / A NOS CONCITOYENS / MORTS POUR LA / PATRIE//. Op de plint ligt een wit marmeren bordje met een goudkleurig opschrift : 'HULDE AAN DE / GESNEUVELDE / SOLDATEN' en een palmtak.





Materiaal: blauwe hardsteen, brons,

Toestand: opschrift op sokkel amper leesbaar

Beheer

- Gedenkteken voor de burgerlijke oorlogsslachtoffers WOI



Leerlingen Klaverdries maken een themawandeling WOI op 27 mei 2014 (Foto Patrick Henry © Copyright Stad Gent).

Aan elke hoek van een rechthoekige perkje zijn granieten stèles opgeteld, die zijn gevat in lage arduinen stutten. Iedere stèle draagt een opgelegd opschrift, dat bestaat uit namen. De stèles zijn met elkaar verbonden door een rechthoekige plaat waarop: "1914-1918".

TOESTAND 2017: inplanting: tegels groenomkadering

- Gedenkteken voor de Belgische militaire oorlogsslachtoffers WOI



Foto AMH 7 december 2015 .



Foto Anne-Mie Havermans 7 augustus 2017



achterkant 7 augustus 2017

Beschrijving:

Het herdenkingsteken, een bronzen reliëfplaat, staat aan het Belgisch militair ereperk. In 2015 was de plaat nog gevat in een houten kader, opgehangen in een gebogen metalen staaf. Anno 2017 is het gedenkteken opgefrist, waarbij het houten kader dat in slecht staat was, achterwege is gelaten.

Twee derde van de bronzen plaat wordt ingenomen door een figuratieve voorstelling; uit de rook van een olielamp verschijnt een vrouwelijke figuur, met het hoofd neergebogen en de armen gespreid. In elke hand houdt ze kransen met linten. Daaronder staat het verheven opschrift: "AAN ONZE / HELDEN. In het onderste register staat de verheven tekst: "GEVALLEN OP 'T VELD / 1914 - VAN EER - 1918 / DE LEERLINGEN / DER GEMEENTESCHOLEN / GENT - 21 JULI - 1919"." Rechts staat het signatuur "PIERRE TAVENIER", mogelijk verwijst dit naar de brongsieter of de ontwerper.

Er is gekozen voor elementen met een specifieke symboliek: de olielamp staat symbool voor het licht dat de duisternis overwint, de kransen vertegenwoordigen de eeuwige dankbaarheid van de oprichters en met uitbreiding van de hele bevolking.

TOESTAND 2017 :

- Gedenktekens voor het Italiaans en voor het Frans perk

Vanaf de oostelijke muur op de eerste uitbreiding kregen Russen, Italianen en Fransen een perk toegewezen, stemmig in vier rijen onder een rij lindenbomen. De graftekens van Italianen en Fransen

staan in het gras, die van de Russen in kiezel. Alle perken zijn afgebakend met boordstenen. Voor het Italiaans en het Frans perk is een algemene gedenkplaat neergelegd, niet voor die van de Russen.



Zicht op de kruisjes op het Franse perk en in de verte het Belgische perk. Op de voorgrond vergunningen die in de plaats kwamen van het Duitse perk. (Foto Anne-Mie Havermans, 3 augustus 2017).

TOESTAND 2017 : letter ontbreekt op plaat van Italianen, rij lindenbomen is belangrijk

- Gedenkteken voor de burgerlijke oorlogsslachtoffers WOII



Foto 7 augustus 2017 en achterkant, foto 7-8-2017

Nabij de militaire ereperken op de eerste uitbreiding is een witstenen stèle opgesteld in een ruitvormig perk dat gevuld is met dolomietverharding. In feite gaat het om twee elkaar kruisende stèles, die samen een boodschap brengen. Beide dragen een verdiept en blauw ingeschilderd opschrift: op de zijkant van de dwars geplaatste stèle staat: 1940-1945, op de andere stèle worden 30 namen opgegeven, in alfabetische volgorde.

TOESTAND 2017: Mogelijkheid om op blanco achterzijde nog bijkomend opschrift of element aan te brengen.

III.1.2.3 Graftekens

De graftekens op deze begraafplaats vormen een karakteristiek geheel, waarvan de kenmerken hieronder besproken worden. Deze bevindingen zijn gebaseerd op de selectie van 2578 waardevolle graftekens. Door het analyseren van de diverse kenmerken wordt een duidelijk beeld gekregen van

het karakter en de waarde van deze begraafplaats, wat van belang is bij het uittekenen van de toekomstvisie.

III.1.2.3.1. Inventarisatie

In 2017 werd door Anne-Mie Havermans een grondige inventarisatie uitgevoerd van alle graftekens op het beschermd gedeelte van de Westerbegraafplaats. Daaruit blijkt dat op 3223 van de ingevoerde plaatsen er 2578 waardevol graftekens staan. Soms staat één grafteken op meerdere vergunningen, dat werd als één aanzien. De overige 645 zijn lege plekken (123) of graftekens zonder waarde. Tot die laatste categorie behoren vooral recente graftekens op nieuwe grafvergunningen (op de plaats waar voorheen een oude vergunning met oud grafteken) of om vernieuwde of aangepaste graftekens op oude grafvergunningen.

Alle uiterlijke kenmerken van de graftekens werden, met een foto, ingevoerd in een databank. Indien mogelijk werd verwezen naar archiefstukken of publicaties. De databank geeft bijvoorbeeld aan of het grafteken is opgenomen in HERNALSTEEN 1992, CAPITEYN & DECAVELE 1981 en er werd aangeduid welk grafteken een plaatje draagt met het opschrift “beschermd”, dat zijn er 95.



Op een aantal graftekens werd een plaatje aangebracht met “beschermd”. Er zijn er nog 95 aangetroffen.

Van de waardevolle graftekens zijn er 769 met ****, 1540 met ***, 269 met ** (zie hoofdstuk V).

De centrale dreef heeft een hoge concentratie aan topstukken, toch valt op dat de meest waardevolle graftekens verspreid over het hele beschermde gedeelte te vinden zijn. Het gaat niet enkel om grafsculpturen die gerealiseerd zijn door befaamde beeldhouwers, maar ook om architecturale pareltjes, ontworpen door architecten of befaamde steenhouwersateliers zoals H. Dubois. Deze graftekens getuigen van het vakmanschap van de uitvoerders, doorgaans Gentse ateliers, maar er zijn ook signaturen van bedrijven van elders aangetroffen.

III.1.2.3.2. Kenmerken van de 2578 waardevolle graftekens

Leeftijd

Op het beschermd gedeelte zijn vooral graftekens op eeuwigdurende grafvergunningen bewaard. Vanaf 1971 gaat het om 50-jarige vergunningen, veelal op de plaats van afgelopen eeuwigdurende vergunningen, maar de daar opgerichte graftekens zijn zelden als waardevol aangeduid.

De oudste bewaarde graftekens zijn opgericht ca 1874, dit is af te leiden van de relatieve datering, die vooral gebaseerd is op data van overlijden en aankoop van grafconcessies. Ze zijn ofwel gelegen aan de muur of op de dreven. De oudste graftekens op de dreven zijn vaak praalgraven geschonken aan personen van verdienste, zoals aan hoogleraar Allard of aan beeldhouwer Van Eenaeme.

Het is gedocumenteerd dat stoffelijke overschotten zijn overgebracht van oudere begraafplaatsen. In 9 bewaarde grafvergunningen zijn mensen begraven die stierven voor de opening van de begraafplaats, het oudste gemelde sterfjaar is 1847 (Roels-De Leu, ACKE 01 02).

Het zijn enkel indicaties die wijzen op de mogelijke overbrenging van elders van het monumentale grafteken voor de familie Kerfysier (ABKE 01 07). De grafconcessie op de Westerbegraafplaats werd in 1888 aangevraagd door de weduwe van architect Joseph Kerfysier, die in 1852 stierf, enkele decennia

voor de opening van de Westerbegraafplaats. Een aanwijzing voor de heropricting van het grafteken is de constatering dat de familienaam heden op de achterkant staat, wellicht een fout bij de herplaatsing. Het monument is ontworpen door Jules Van de Waele in een neo-Griekse stijl waarbij de Dorische zuilenorde correct uitgevoerd werd.



Het monumentale grafteken voor de familie Kerfysers (ABKE 01 07), totaalbeeld en een detail van de achterkant. Daar het opschrift "FAMILLE JOSEPH KERFYSER" op de achterzijde staat is dit grafteken mogelijk verplaatst, mogelijk na overbrenging van een andere begraafplaats, waar Joseph Kerfysers in 1852 werd begraven. (Foto Anne-Mie Havermans).

Van 1897 tot 1935 zijn graftekens geplaatst op de parallelle rijen. In de rijen met vrijstaande kelders werden nog regelmatig graftekens bijgeplaatst tot ca 1950, daarna nam het oprichten graftekens ook daar sterk af. Voor beide volgden daarna hier en daar invullingen met nieuwe graftekens op de plaats van verlopen vergunningen.

Stijl

De oudste graftekens vertonen veelal een strakke neoklassieke of een dynamische eclectische opzet. De neogotiek is minder opvallend aanwezig. Deze graftekens zijn in de hoogte uitgebouwd en met oog voor detail uitgewerkt. Vanaf de jaren 1930 is de invloed van de art deco overheersend. Het modernisme is in een aantal graftekens herkenbaar. Deze stijlen domineren het beeld van het oude deel. De later geplaatste graftekens worden gekenmerkt door de versobering –tot banalisering- die inzette in de jaren 1960.

Type

De meest voorkomende graftypes zijn sarcofagen, zerken, stèles en kruisen, al dan niet met elkaar gecombineerd. Vooral de combinatie sarcofaag-stèle is geliefd. Graftypes die op andere begraafplaatsen doorgaans minder courant worden aangetroffen zijn redelijk goed vertegenwoordigd, zoals de portiek (85) en het baldakijn (8 ex.), de gebroken zuil (12 ex. periode

1881-1924) en de uitgelengde versie van de cippe (3 ex). Typerend voor Gent, want elders amper geplaatst, zijn gehele zuilen bekroond met een urne (4 ex). Urnen zijn trouwens opvallend veel als bekroning opgesteld, als alternatief voor het overheersende kruis. In totaal zijn vier grafkapellen opgericht, voor de familie Pipyn-Staelens-Van Daele (ACKE 10 52-53), voor de familie Wild (ABKE 01 18), Buzzeo-Krieger (ABKE 02 01) en voor de familie Steurbaut-Beernaerts (AAKE 10 113). Een opvallende verschijning is de rots, vaak vergezeld met treurfiguur en/of voorzien van een portretmedaillon. Er zijn een negental bijzonder grote rotsen opgericht, vooral op de dreven, en enkele rotsige sarcofagen.



De cippe in blauwe hardsteen met bekronende urne (Tuytschaever-Velghe, AAKE 17 03).

Een portiek in blauwe hardsteen door H. Dubois, ca 1920 (Verheugen-De Boever, ACKE 28 01).

De neogotische pinakel komt weinig voor op de Westerbegraafplaats. Een schitterende uitvoering uit ca 1874, met fraai ijzeren hek staat op het graf van de familie Santens-Nollet (ACKE 14 07, ca 1874). (Foto's Anne-Mie Havermans).

Kenmerkend voor Gent is de hellende sarcofaag met op het hoofdeinde een wit marmeren fotokader en vooraan de wit marmeren of porseleinen voorstelling van "handen in elkaar". Een typerend vorm van stèle, in art deco stijl, werd meer dan 20 keer aangetroffen. Het model werd in de jaren 1930 door diverse steenhouwers en in allerlei varianten geleverd.



Typierend art deco model uit Gent (ca 1931, Demarey-Van De Gehuchte, ACKE 40 20).

Kenmerkend is de hellende sarcofaag in blauwe hardsteen met op het hoofdeinde een wit marmeren fotokader en vooraan de wit marmeren voorstelling van “handen in elkaar” (Van Steenkiste-Reymaker, ACKE 20 45, ca 1920). (Foto's Anne-Mie Havermans).

Materiaal

Blauwe hardsteen is overheersend op het beschermd gedeelte. Zo'n 2325 graftekens hebben blauwe hardsteen als belangrijkste materiaal.

Voor de opschriftplaat heeft wit marmer de voorkeur. Ook opaalglas (marbriet – marmoriet) wordt gehanteerd voor opschriftplaten.

Omstreeks 1910 begint graniet aan een langzame opkomst als basismateriaal. Dat is vroeg in vergelijking met de meeste begraafplaatsen in Vlaanderen. Omstreeks 1900 werd graniet eerder aangewend in zuiltjes, of andere onderdelen. Indien gehanteerd voor het gehele grafteken wordt graniet vooral verwerkt in zerken en sarcofagen die glad gepolijst zijn. Vaak zijn ze op de hoeken of rondom gedecoreerd met bronzen bloemen of friesen. Uitzondering is de rotsvormig uitgewerkte sarcofaag van de familie Dutry-Van Loo uit ca. 1900. Daar is gebruik gemaakt van diverse technieken (boucharderen versus polijsten) waardoor dezelfde steen een andere uitdrukking heeft op de voor- of zijkanten.

Granito is eerder zeldzaam, dat materiaal wordt immers niet vaak gehanteerd voor graftekens op eeuwige vergunningen. Er zijn 11 graftekens geheel in granito opgetrokken, waaronder enkele interessante ontwerpen zoals het grafteken van Kraus-Pêtemont (ADKE 28 19). Vijf graftekens zijn een combinatie van granito en blauwe hardsteen/graniet.

Apart en zelden toegepast in funeraire context, is een grafteken dat geheel is uitgewerkt in brons, zoals de reusachtige sarcofaag met treurfiguur voor H. Metdepenningen (ABKE 13 02, ca 1893). De merkwaardig sarcofaag met stèle voor de familie Stampaert – Bracke (ABKE 08 04, ca. 1930) is samengesteld uit zinken platen die met bronzen nageltjes aan elkaar gezet werden.

Bekronende elementen en sierstukken werden vooral vervaardigd in wit marmer, maar ook porselein, brons en aardewerk kwamen daarvoor in aanmerking.



Urnen zijn uitzonderlijk vaak aangebracht, op de top van de stèle of op een sokkel, in diverse materialen, gaande van ceramiek, marmer, porselein tot brons.

Sarcofaag voor de familie Dutry-Van Loo (ADKE 21 12). (Foto's Anne-Mie Havermans).

Heel wat grafpercelen zijn afgebakend, met kettingen en staven of met weelderig uitgewerkte hekken. Uitzonderlijk is het ijzeren hek met ijzeren kruis rondom het grafteken van de familie Annoot-Cocquyt (ABKE 02 02, ca 1880). Het hoge ijzeren sierhek op het hoofdeinde van het graf van de familie De Corte-Veldeman (ADKE 12 10, ca 1897) getuigt van een verdwenen gebruik om volop bloemen, kransen en votiefbordjes aan te brengen op het graf. Kransen zijn uitgevoerd in diverse materialen: marmer, porselein, aardewerk, ijzer en brons. De bronzen krans op het graf van de familie De Backer-Cardon is een uniek stuk, dat de waarde van het statige grafteken versterkt. De bronzen krans draagt het opschrift LE PERSONNEL / DES USINES / DE BACKER- DE RUDDER / ET Cie/ À SON PATRON REGRETTÉ / 7 OCT / 1930 // en is gesigneerd "Jh. Moreau".

De unieke kransendozen (kunstbloemen in beglaasde zinken trommels) die nog op enkele graven te vinden waren, zijn gerestaureerd en opgehangen in de afscheidruimte.



Het ijzeren kader waaraan kransen, bordjes, bloemen en linten werden opgehangen. (De Corte-Veldeman (ADKE 12 10, ca 1897).

Uniek ijzeren hekwerk en ijzeren kruis omheen de sarcofaag Annoot-Cocquyt (ABKE 02 02, ca 1880).

Bronzen krans op het grafteken voor de familie De Vriendt-Varlez (AAKE 16 03? ca 1914). (Foto's Anne-Mie Havermans).

Portretfoto's

Van de waardevolle graftekens zijn er 571 met één of meerdere portretfoto's, dat is haast 1 op 4. Soms draagt een porseleinen foto een signatuur, die verwijst doorgaans naar de steenhouwer die de foto bezorgde aan de fabrikant, in zeldzame gevallen naar de fotograaf. De oudste bewaarde foto is wellicht aangebracht op een grafteken uit ca 1892, op het graf van Petrus Visser (1875-1892) (ABKE

15 18), die verongelukte in het kanaal van Terneuzen. Opmerkelijk is de post-mortem foto van een baby op het graf van de familie Van Meenen-Montigny (ADKE 12 16). Ook de votiefbordjes (o.a. met viooltje) en porseleinen engel verwijzen naar het herdenken van een kind in dit familiegraf.



De oudst bewaarde foto is wellicht aangebracht op het graf van Petrus Visser (1875-1892) (Visser-Van der Stocken, ABKE 15 18), die verongelukte in het kanaal van Terneuzen.

Een treurfiguur toont het bronzen portret van Raoul Snoeck, gesneuveld te Klerken 28 september 1918 (ADKE 05 37). (Foto's Anne-Mie Havermans).

Opschriften

De overheersende taal is Nederlands en Frans, maar ook Engels en Hebreeuws en zelfs geheimschrift zijn opgetekend. Meermaals werden op één graf meerdere talen aangebracht.

Van de joodse families, dragen een zestal graftekens een Hebreeuws opschrift, vaak gecombineerd met Nederlands en/of Frans. Het oudste grafteken met Hebreeuws opschrift is ca 1882 opgericht voor de Gentse familie Rinskopf-Souweine-Franck (ACKE 26 09, ACKE 26 10).²²³

De opschriften verwijzen opvallend vaak naar specifieke functies of beroepen. Die kunnen ook worden aangegeven door emblemen of afbeeldingen. Een kleine 400 keer wordt verwezen naar een beroep, functie of titel, via opschrift of met embleem, zoals voor een hoogleraar aan de UGent, kunstenaar, schaakkampioen, ontvanger bij de spoorwegen, secretaris generaal van het Rode Kruis, provinciegouverneur, erevoorzitter der K.M. van Handboogschutters De Ware Vrienden, vrederechter, leraar, arts en voorzitter van Moto-Sport-Gent. Aangrijpend is de opdracht van een achtergebleven verloofde (Hardy-Serranne, ADKE 22 15).

Volgens de meldingen in de opschriften zijn in de grafvergunningen op het beschermde gedeelte 20 gesneuvelden uit WO I en WO II begraven. Een aantal graftekens zijn speciaal voor hen uitgewerkt als een privaat eerbetoon. Een treurfiguur toont het bronzen portret van Raoul Snoeck (Gent 1893-Klerken 1918) (ADKE 05 37). Voor het uitbreken van de oorlog was hij ingeschreven als uitgever in

²²³ De familie Rinskopf, een gerespecteerde Gentse familie, heeft zeven grafvergunningen op de Westerbegraafplaats. Félix Rinskopf was handelaar in zijden stoffen te Gent. Zijn zoon Napoléon Rinskopf maakte snel fortuin met zijn "fabrique de cirage". Deze "empereur du cirage" opent een filiaal in Brussel en vervolgens een in Parijs. (<https://iodeningent.wordpress.com/author/iodeningent/>).

Gent. Hij stierf aan het front door een kogel in het hoofd.²²⁴ Verder zijn ook tal van oud-strijders van WOI en WOII begraven en ook een “voorzitter der oud soldaten onder Leopold I”.



Rotspartij met portret en treurfiguur voor de familie Van den Driessche (ABKE 13 25, ca 1903) gerealiseerd door beeldhouwer Domien Van den Bossche.

De personificatie van De Tijd, met zeis, zandloper en gebroken zuil, op het graf van Benoit Van Outrive (ABKE 15 19, ca 1885) is een realisatie van beeldhouwer B.F. Wante. (Foto's Anne-Mie Havermans).

Iconografie

Een groot aantal van de waardevolle graftekens is erg sprekend, direct door de aangebrachte symboliek of heraldiek, indirect door stijl, plaats op de begraafplaats, opschriften enz. Dit alles moet tezamen in aanschouwing genomen worden alvorens een conclusie over de boodschap te trekken. Bepaalde inhoud, zoals symboliek, is niet éénduidig en kan naargelang de context een andere nuance of betekenis meekrijgen.

Symboliek

In omstandigheden waarbij woorden te kort schieten, zoals bij het overlijden en het herdenken van dierbaren, zijn symbolen een welkome vertolker van gevoelens. Zo ontstond in de loop der tijd symboliek die enkel in funeraire context gehanteerd wordt.

Doodskop en beenderen, dit vanitassymbool wordt vooral aangetroffen op grafplaten uit het Ancien Regime. Dit symbool, dat direct verwijst naar de eindigheid van het aardse bestaan, wordt in de tweede helft van de 19^{de} eeuw nog amper aangetroffen. Nog wel gevonden is de zeis, als attribuut van De Tijd (Delmotte-Duquesnoy, AAKE 10 010, ca 1887). De personificatie van De Tijd, een oude man met zeis, is zelfs tweemaal afgebeeld, als volpastische levensgrote figuur (Benoit Van Outrive (ABKE 15 19, ca 1885) en op een bronzen reliëf (familie Du Bois (ABKE 03 04, ca 1881). Tot de internationaal aangewende funeraire symboliek horen ook de omgekeerde fakkel (uitdovende leven) en gevleugelde zandloper (het vervlieden van de tijd).

Een grafype kan een bepaalde symbolische waarde meedragen, zoals de gebroken zuil die verwijst naar een jong leven dat plots is afgeknakt. Een obelisk verwijst triomfantelijk naar de eeuwigheid,

²²⁴ Info Namenlijst In Flanders Fields, bijkomende info: indiensttreding: - 1913/9/15]; Sergeant mil 1913, 1917/10/01: Bij C.I.S.L.A.I.; 1917/11/08: Vervoegt terug het 2 Linieregiment; Hulponderluitenant aangesteld bij Legerdagorder van 1918/10/23; Aanstelling wordt naar datum voor overlijden gebracht.

want door de realisaties van de afgestorvenen zullen die eeuwig herdacht en geroemd worden. Een urne verwijst naar het vergankelijke van het leven.

Een boek kan het attribuut zijn van een dominee of een priester, maar die zijn niet begraven op de Westerbegraafplaats. De talrijke open boeken die te vinden zijn, vooral met een ezelsoor, verwijzen veelal naar de pagina waar het levensboek van deze persoon eindigde.

De echtelijke handdruk (131) is erg vaak aangebracht. Minder vaak aanwezig, maar wel opvallend is het kussen (6 ex), een verwijzing naar de eeuwige rust. Dit is niet te verwarren met de bidbankjes en bidkussens vooraan het grafperceel, die vragen om een gebed ten voordele van de afgestorvenen.

Bloemen en planten worden graag weergegeven, dit kadert in de plantensymboliek die nog tot in de 19^{de} eeuw algemeen gekend was. Klimop verwijst naar de vriendschap over de dood heen, omdat het zich hecht. Een palmtak, een verwijzing naar triomf, is in de katholieke context een verwijzing naar de overwinning op de dood door het offer van Christus. Groenblijvende planten verwijzen naar het eeuwige leven, bloeiende planten naar het oneindige, door de levenscyclus met het zaad dat nieuw leven brengt. Ook in het interbellum werden rozen, klimop en palmtakken volop aangebracht. Het is dan niet altijd duidelijk of die gekozen worden om hun inherente symboliek, of eerder uit decoratief oogpunt.

Levensbeschouwelijke symbolen en attributen

Over het hele beschermde gedeelte wordt vooral religieus-katholiek getinte iconografie aangetroffen. De meerderheid van de graftekens worden bekroond door een kruis, hebben een kruis op de deksteen of een reliëf met de voorstelling van een Christuskop. Soms staat op het voeteinde een rudimentaire voorstelling van een bidbankje of bidkussen, als een bestendig gebed. Christusmonogrammen zowel PX als IHS zijn minder vaak aangebracht als op landelijke kerkhoven. Opvallend is wel dat op het beschermd gedeelte "kelk en hostie", het attribuut van een priester, niet is aangetroffen. Dit is hoogst uitzonderlijk en is sprekend ter illustratie van het seculiere karakter van de begraafplaats, meer nog dan de enkele vrijmetselaarssymbolen die zijn aangetroffen. Ook de verspreide plaatsing van graven van joden getuigt daarvan. Van "passer en winkelhaak" en andere meetinstrumenten zijn 11 exemplaren aangetroffen. Daarvan zijn er 7 van een vrijmetselaar en verwijzen er 4 naar een architect-ingenieur. Bij deze laatste groep heeft het attribuut veelal een gesloten driehoek.

Een overduidelijke verwijzing naar een vrijmetselaar is te vinden op de fraaie portiek voor de familie Smeesters-Van Huffel (AAKE 08 19, ca 1912) met het vrijmetselaarsteken "passer en winkelhaak" én het opschrift "JUSTICE LUMIERE LIBERTE". Achille Marchand (ACKE 07 47) kreeg op zijn sarcofaag een bijzondere tegel in ceramiek, waarop de attributen van een architect zijn voorgesteld. Ook Jules Hofman, die diverse ontwerpen voor de inrichting van de Westerbegraafplaats tekende, kreeg een passer en winkelhaak op het graf. Het graf van architect Adolphe Pauli (1820-1895) is intussen verdwenen. Sprekend is het partituur op graf van componist Pieter Heckers (ACKE 34 17).



Op het graf van de familie Smeesters-Van Huffel (AAKE 08 19, ca 1912) staat het vrijmetselaarsteken "passer en winkelhaak" en het opschrift "JUSTICE, LUMIERE, LIBERTE". De art nouveau tegel met de attributen van een architect is aangebracht op de sarcofaag van Achille Marchand (ACKE 07 47). De Gentse architect Achilles Marchand (1849-1925) was actief ca 1880-1925. Hij ontwierp onder meer het monument voor de liberale burgemeester Charles de Kerckhove de Denterghem (1898) en het graftekens, voor de familie Migom-Hartweck (AAKE 03 19, ca 1920). (Foto's Anne-Mie Havermans).

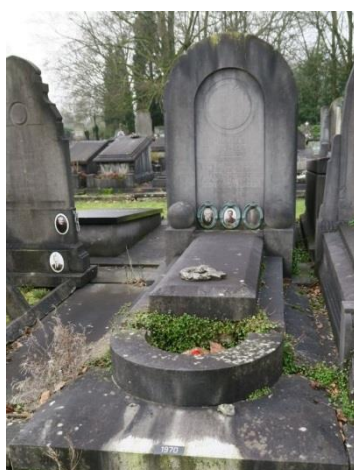
Heraldiek en emblemen

Op het beschermd gedeelte zijn 10 wapenschilden aangetroffen, dat is vrij veel. De Vlaamse leeuw, werd welbewust aangebracht op het grafteken van Roza De Guchtenaere (ACKE 25 01). Elders werd het embleem van Sint-Lucas weergegeven of dat van een turnafdeling, het Rode Kruis, ZAB of het Geheim Leger.

Uitvoerders en ontwerpers

architecten

Voor funeraire opdrachten werkten architecten in het verlengde van hun creaties in de stad. Zo'n 43 graftekens dragen een signatuur van een architect, waaronder dat van Edmond De Vigne, Ferdinand Dierkens, Achille Marchand, R. Van Dorpe en E. Van Hamme (zie overzicht in bijlage). Een krachtig funerair model, gesignd H. Thiery en E. Maes wordt in 1929 een aantal keer opgericht, alleen al op rij ACKE 43 zijn er drie te vinden. Fernand Dierkens, gekend als ontwerper van de Egyptiserende grafkapel Wild (ABKE 01 18, ca 1898), leverde nog een sterk ontwerp, dat tweemaal werd uitgevoerd, voor Tiberghien-Guequier (ABKE 01 17, uit ca 1897) en De Waele-Hache (ACKE 32 01, ca 1910).



Het grafteken ontworpen door de Gentse architect Achilles Marchand (1849-1925) voor de familie Migom-Hartweck (AAKE 03 19, ca 1920), werd uitgevoerd door H. Dubois. H. Thiery en E. Maes signeerden het grafteken voor de familie Thery-Lobel (ACKE 43 19, ca. 1929). De aparte stèle op het graf van de familie De Waele-Hache (ACKE 32 01, ca 1910) is gesignd "Dierkens architect". (Foto's Anne-Mie Havermans).

steenhouwers

Om beter inzicht te krijgen in de realisatie van graftekens, de verspreiding van specifieke modellen, de hantering van specifieke materialen en de samenwerking met beeldhouwers en architecten, is het zinnig om de diverse ateliers nader te onderzoeken. De gegevens in de databank bieden daartoe een interessante aanzet.

Op 1279 van de 2578 waardevolle graftekens is een signatuur van een uitvoerder aangetroffen. Het gaat vooral om Gentse ateliers. Een aantal kwam zich aan de stedelijke begraafplaatsen vestigen vanaf ca. 1875, niet toevallig in de periode van de bloei van de funeraire kunst. Jan Cornelis opende een steenhoudersatelier aan Palinghuizen, net na de opening van de Westerbegraafplaats.²²⁵ In de Dampoortstraat waren zowel P. Mahu (vanaf ca 1880) als de gebroeders Mahu (vanaf 1895) gevestigd. De gebroeders Mahu verplaatsen in 1897 hun atelier naar de Palinghuizen, volgens hun signatuur op de graftekens was dat gelegen "coin du cimetière communale". Vanaf 1902 werd dit bedrijf geleid door Jean Mahu (1857- 1917). Na de dood van Jean Mahu in 1917 werd het bedrijf door zijn weduwe en zoon Gustaaf Mahu (+ 1944) verdergezet.²²⁶



Grafteken en portretfoto van steenhouwer Jean Mahu-Henderick (ACKE 12 05) ca 1917. (Foto's Anne-Mie Havermans).

Van de gereputeerde Gentse ateliers Paternotte en H.Dubois is werk tot buiten Gent te vinden, tot in Eeklo en in Beernem. Op het beschermd gedeelte van de Westerbegraafplaats zijn van Edm. Paternotte 14 signaturen gevonden die situeren tussen 1881 en 1910 en één van Paternotte-Lion uit 1884. H.Dubois heeft 120 signaturen nagelaten, vanaf 1883 tot in het interbellum. Dat de concurrentie soms zwaar was blijkt uit het copyright van het ontwerp dat wordt aangegeven met "Willems nr 99" op het graf van de familie De Graeve-De Clercq (ACKE 05 01, ca 1935).

Ook de beste ateliers van elders zijn teruggevonden te Gent, zoals Cl. Jonckheer fils uit Antwerpen of Blehen-Detiege uit Evere. Voor Raoul De Maertelaer-De Bondt (ACKE 28 09, ca 1920) werd een grafteken in wit marmer geleverd door het atelier Raoul Bigazzi uit Firenze, met een bronzen portretmedaillon dat werd gerealiseerd door A. Vannelli uit diezelfde Italiaanse stad.

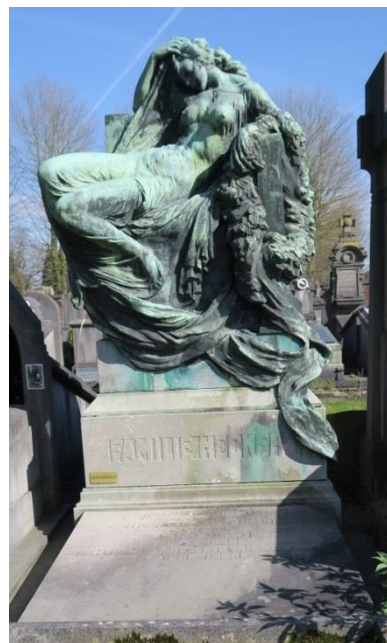
Sculpturen

Op 506 graftekens is een sculptuur aangetroffen, waaronder 267 in brons, 136 in porselein, 26 in blauwe hardsteen, 80 in marmer en enkele in zandsteen. Het gaat hierbij zowel om unieke stukken als om seriewerk of specifieke symbolen zoals handen in elkaar.

Beeldhouwers

²²⁵ Wegwijzer van de Stad Gent.

²²⁶ An Hernalsteen, "De Westerbegraafplaats", UGent, 1992, pg 51.



Treurend meisje door Hippolyte Le Roy op het graf van de familie Gevaert-Verhelst (ABKE 13 22, ca 1903). De "O.L.V. van Vlaanderen" die Olivier Piette (1885-1948) in 1933 realiseerde, werd op zijn eigen graf geplaatst (ACKE 27 01).

Beeldhouwer Pierre Heckers realiseerde deze treurfiguur voor de familie Heckers (ACKE 40 25, 1930). (Foto's Anne-Mie Havermans).

De Westerbegraafplaats heeft een opvallend rijk aanbod van realistische of romantische sculpturen van treurfiguren, personificaties en portretten die gerealiseerd zijn door de beste Belgische beeldhouwers (zie pdf in bijlage). Vaak gaat het om een treurfiguur bij een portretreliëf van de herdachte. Daar een dodenmasker zelden wordt aangetroffen op een begraafplaats, zijn de drie dodenmaskers op het graf waar onder meer kunstschilder Joseph Vermeulen (1852-1906) rust (ADKE 30 36, ca 1894) een unicum.

Op de Westerbegraafplaats is onder meer werk aangetroffen van beeldhouwers²²⁷:

Ant. Amorcasti	bronzen Christuskop
Jan Antheunis Balfour	bronzen beelden voor Jan Gelaude en De Gezelle, bronzen portretreliëf voor Geo
Ach Bentos	bronzen portretreliëf Oscar Verbeke, bronzen portretreliëf Jozef De Graeve, figurengroep voor Jan Samyn
Bouché, P.	bronzen portretreliëf voor Dauge-Bergmans
Auguste Braekevelt	bronzen portretreliëf van Felix Dauge
V. Carlos	bronzen Christuskop
G. Casteleyn	bronzen treurfiguur en portretbuste (niet in situ) voor Spilthoorn
A. Cobbe	bronzen portretreliëf van Maurice Colle
Colardyn	treurende figuur voor Baert-De Parmentier-Colardijn
Berten Coolens	bronzen portretreliëf van Isidoor Colle

²²⁷ Dit is een aanvulling op de opsomming in de bouwkundig inventaris; een aantal van de daar genoemde sculpturen bevinden zich niet meer in situ. Deze worden op deze lijst nog wel genoemd, maar dan met aanduiding dat ze niet meer ter plaatse te zien zijn. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/126562> .

Carl de Cock	treurende figuur voor familie Vermeire-Van Immerseel
De Decker, Jozef	treurende figuur voor familie De Vos-De Bruyn
Karel de Kezel	bronzen portretreliëf van Isidoor Debrucq
Jacques de Lalaing	bronzen engel voor Fernand Scribe
Aimé De Martelaere	bronzen portretreliëf van Adrien Christiaens
Henri De Rycke	bronzen portretbuste van Hendrik Sielbo
Frédéric De Smet	bronzen reliëf met De Tijd voor Adolphe Du Bois
Paul De Vigne	bronzen borstbeeld van Lieven De Winne (niet in situ) en bronzen praalgraf voor H. Metdepenningen, portret van Emma De Vigne, buste op het graf Storme – Synave,
Ed. Demaere	bronzen portretreliëf van Ferdinand Dierman
G. Dierkens	bronzen portretreliëf voor G. De Pauw en voor Johanna Dierkens-Zouters
Louis Dubar	op 11 graftekens werken: portretreliëfs en treurfiguren, soms gecombineerd, zowel in brons, marmer als blauwe hardsteen (sculptuur voor Heylbroeck-Ruttyn niet in situ)
Isidoor Dubrucq	reliëf voor Emmanuel Spanoghe, de portretmedaillons van Napoleon Destanberg, Karel Onderet, Antoon Van Eenaeme en Charles Carels
Pierre Heckers	bronzen buste voor Lucienne Schelstraete-Libyn en bronzen treurfiguur voor Heckers; bronzen portretreliëf voor Edmond Preys
Domien Ingels	bronzen portret van R. Baele; bronzen hazewind voor G. Beernaerts-De Schamphelaere en sculptuur voor Vandenbroeck-Haezaert (niet in situ),
Jules Lagae	buste voor de familie Vanaise-Janssens (niet in situ)
Jef Lambeaux	portretreliëf van Van Syngel
Hyppolyte Le Roy	bronzen beeld voor de "soldats français 1870-71", bronzen portretmedaillon van Isidoor Van de Weghe en Bruyneel, en marmeren reliëf van Victor Deneffe, bronzen borstbeelden van Ch. Gevaert, Charles De Waegenaere en Paul Van Heuverswyn, bronzen beeld en portretmedaillon voor E. De Schamphelaere),
L.A. Lefèvre	bronzen portretreliëf voor Lefèvre-Waegenaere
Marf (= Freddy De Vos)	Sculptuur in ceramiek "De Staalmensen" voor Frits Van den Berghe
Louis-Jean Mast	bronzen portretbuste van César De Cock, het Athenabeeld voor de familie Coppieters, een portretmedaillon van Pieter Heckers en een bronzen beeld voor de familie Edmond Paternotte
L. Mathy	bronzen portretreliëf van Arie Vanden Heuvel
L. Merre	bronzen portretreliëf van Mr. Deschamphelaere-Bruyn
Felix Metdepenninghen	reliëf voor Junius Massau
Luigi Orenco	treurende figuur bij rots voor Van Schoote-Semey
Achiel Pauwels	Figuren in ceramiek voor Kiekens
G. Pickery	treurende figuur bij portretreliëf van Edward Nevejans
Olivier Piette	moeder met kind op eigen graf van deze beeldhouwer; krans voor Piette-De Fleur; bronzen portretreliëf voor Piette-De Bièvre, geknielde vrouwenfiguur voor Van Heuverswijn – Hulstaart, gestileerde bloemen voor De Coutere

Emiel Poetou	grafmonument van Roza De Guchtenaere
Frans Pycke	bronzen portretreliëf voor D'Have- Martens
H. Ruysen	bronzen portretreliëf van Oscar Van Hauwaert
Th. Soudeyns	bronzen portretreliëf van Polynice Van Wetter en voor Lanckman-Van Hanswijk; twee portretbuste voor Van Damme-Van Der Straeten (niet in situ); reliëf met treurfiguur en portretreliëf voor Van Haevermaete-Parasis
G. Stur	bronzen portretreliëf van Edouard Transon
Henri Thiery	bronzen portretreliëf voor Mr. De Neef-De Schuyter en voor Jerome Sergeys en voor Karel De Wette; bloemenkrans, olielamp en portretreliëf voor Coens-Van Moerkercke
G. Tondeleir	portretreliëf voor Navez-De Somer
Louis-Pierre Van Biesbroeck	portretmedaillons van Auguste Corkole en van Julia Van Biesbroeck
Jules Van Biesbroeck	bronzen beeld op het graf van Edmond Van Beveren, bronzen reliëf van treurfiguur bij drie dodenmaskers voor Vermeulen-Vanderschueren
Domien Van den Bossche	bronzen portretreliëf van Julius De Keghel; treurende vrouw bij portretreliëf van Van den Driessche en voor Edmond Van der Straeten en voor Droesbeke-Vanderheyden-Millord, marmeren portretreliëf voor Vandersyppen-Cadet; toga met attributen arts voor Nicolas Du Moulin; bronzen portret voor Mr. Kimpe-Schepens; palmtak en eikenbladeren krans, buste van Verbesssem (niet in situ); bronzen moeder met kind voor Nicaïsse- Vandermeerssche;
Gustaaf Van den Meersche	bronzen portretreliëf voor Ed. Steurbaut, treurfiguur in blauwe hardsteen bij bronzen portret van Jef Van der Meulen; bronzen reliëfplaten voor Vandemeulebroucke; portretreliëf voor Aline Verbauwen
Antoon Van Parijs	zittende treurende vrouw in blauwe hardsteen voor Seeuws – Lightford
A.Vannelli	portretmedaillon van Raoul De Maertelaer
Geo Verbanck	bronzen portretreliëfs van Jacques Finjaer, van Oscar Roels, van R. Rowan en van Leon Claeys-Finjaer, bronzen reliëf treurfiguur voor Gallet-Van Cauteren en voor V. De Waele (niet in situ), marmeren borstbeeld van Gabrielle Devienne (niet in situ), treurfiguurtje voor Desmet; kindje en portretreliëf voor Seriacop-De Ronne; marmeren groep van echtpaar met kind voor Vanderhaeghen
Jan Vercauteren	bronzen portretreliëf voor Edward Blaes
B.F. Wante	wit marmeren treurfiguur voor Goossens-Neerman; marmeren portret van Albéric Allard en van Antoon Van Eenaeme en van Karel Vervier; bronzen portretreliëf van Franciscus Michiels; bronzen figuur "De Tijd" voor Benoit Van Outrive,
Paul Wissaert	Twee bronzen portretten op één reliëfplaat voor Anseele-De Coster



Beeldhouwer Jules Van Biesbroeck realiseerde een treurfiguur en drie dodenmaskers voor het graf waar onder meer kunstschilder Joseph Vermeulen (1852-1906) rust (ADKE 30 36, ca 1894).

Gustaaf Van den Meersche realiseerde ca 1931 de treurfiguur in blauwe hardsteen bij het bronzen portret van Jef Van der Meulen, toondichter, lid van de Werkliedenpartij, meer dan 30 jaar aan het hoofd van de Harmonie Vooruit en componist voor de socialistische beweging. Voor het architecturale aspect signeerde Van Laere. (ACKE 17 11). (Foto's Anne-Mie Havermans).

Bronsgieters

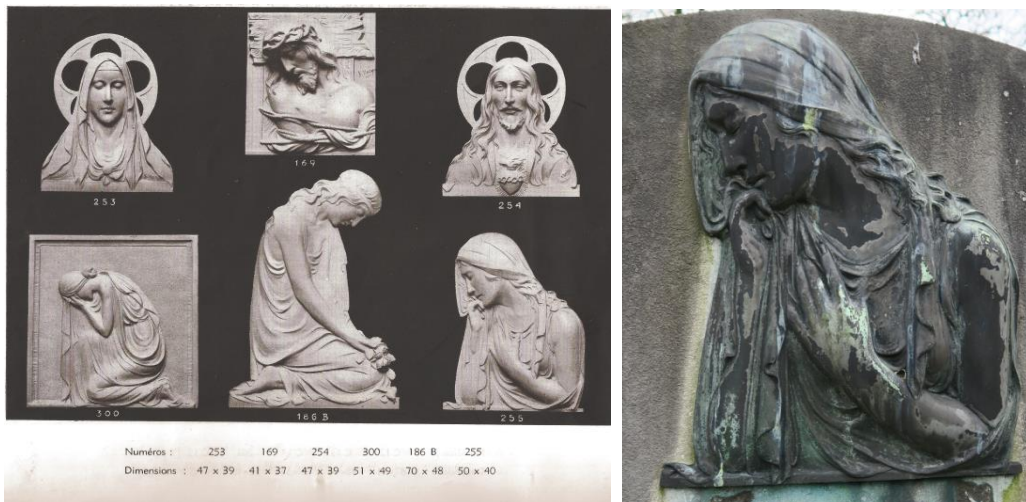
Op 20 bronzen sculpturen is een signatuur van een bronsgieter gevonden: Fonderie Nationale des Bronzes (Brussel) (1 ex), Goossens (Gent) (1ex), Minne (Gent) (3 ex), Steyaert, K (Gent) (1 ex), Verbeyst (Brussel) (2 ex), Vindevogel (Gent) (12 ex). De Gentse ateliers hebben de bovenhand, maar de invloed van Brussel is duidelijk. Ook deze gegevens kunnen bijdragen tot een betere kennis van de samenwerking tussen beeldhouwers, bronsgieters en de invloed daarop van de opdrachtgevers.

Seriewerk in brons en porselein

Er zijn/waren serieproducten in de handel te vinden die in een grafteken kunnen worden opgenomen. Het gaat vooral om kruisen, kruisbeelden en enkele reliëfplaten, waaronder voorstellingen van een treurfiguur, de bewening van Christus, H.Hart, tal van Christuskoppen en rozenslingers.

De meeste van de bronzen zijn een product van **beeldhouwer Sylvain Norga** (1892-1968) en staan afgebeeld in de catalogus die uitgegeven werd door Marcel Choux, die de bronzen realisaties van Sylvain Norga verhandelde. Sylvain Norga reageerde op de behoefte aan betaalbare, duurzame decoraties voor graftekens. De bronzen grafdecoraties bleken commercieel een groot succes. Het aanbod was gevarieerd en door de grote oplage waren de prijzen redelijk. Er werd ingespeeld op de smaak van de klanten: Christuskopjes, kruisen, kransen, palmtakken, vazen en religieuze taferelen en verder emblemen en symbolen zoals de 'echtelijke handdruk'. Norga leverde ook levensgrote

vrouwelijke treurfiguren en volplastische Christusbeelden. De vele varianten op hetzelfde thema zijn in heel België, in het Groothertogdom Luxemburg en Noord-Frankrijk te vinden.²²⁸



Pagina uit de catalogus van Marcel Choux, met werk van Sylvain Norga. (Verz. Anne-Mie Havermans) Vrouwelijke treurfiguur ten halve lijve op het graf van de familie De Feyter-Van Maele (AAKE 12 13, ca 1934). (Foto Anne-Mie Havermans).

Seriewerk in porselein

Porseleinen applicaties komen voor op 126 van de waardevolle graftekens. Bovendien zijn er een aantal verdwenen, waarvan duidelijk nog een afdruk te zien is. Van het bewaarde porselein gaat het vooral om de voorstelling van een Christuskop, in medaillon of op een Grieks kruis. Verder de voorstelling van handen in elkaar, een duif, een kleine geknielde engel en een kussen. Bovendien zijn er een aantal knappe stukken aangetroffen zoals gedecoreerde vazen/urnen en gedetailleerd uitgewerkt treurfiguren. Het signatuur van de Luikse porseleinfabrikant Téco staat op het porseleinen reliëf van de familie Boulard-Martens (ABKE 09 04, ca 1939).



Signatuur van de Luikse porseleinfabrikant Téco op het porseleinen reliëf van de familie Boulard-Martens (ABKE 09 04, ca 1939). Volplastische treurfiguur in porselein op rij ACKA 09 (Foto's Anne-Mie Havermans). Porseleinen kussen op het graf van Roels-Piper-Capelle (AAKE 09 40). (Foto Anne-Mie Havermans).

III.1.2.3.3. Beheer van waardevolle graftekens in de 20^{ste} eeuw²²⁹

Erkenning waarde graftekens

²²⁸ MARCEL CELIS en ANNE-MIE HAVERMANS, 'Norga: terug van weggeweest', *Periodiek Epitaaf*, jg. 20, nr. 3 (2006), pg. 3-9.

²²⁹ Archief Rudy D'Hooghe op de Westerbegraafplaats, kast vergaderzaal toegangsgebouw.

De landschappelijke aanleg van de Westerbegraafplaats nodigt uit tot het plaatsen van artistiek en architecturaal hoogstaande graftekens. De stad Gent is zich sinds het ontstaan van de Westerbegraafplaats steeds bewust geweest van de waarde van dit funerair erfgoed.

In 1943 werd een inventaris opgemaakt van waardevolle graftekens. De “inventaris der kunstwerken staande op de eeuwigdurende vergunningen der stedelijke Westerbegraafplaats” bevatte 30 graftekens. Naast de ligging, de naam en een beschrijving van het grafteken in enkele woorden met de vermelding van de ontwerper/uitvoerder, werd een schatting opgegeven van de geldelijke waarde. De schatting had betrekking op de sculpturale waarde. In de beschrijving komen architecturale elementen niet aan bod. Hoog ingeschat wat betreft prijs is het graf van Nevejans, “wit marmeren medaillon, met staande figuur met lier in witten steen, alles in hoog verheven beeldhouwwerk door Pickery. Monument erg beschadigd door den tijd, daarom slechts geschat op 15 000 fr.” en “Jozef Heckers-Heckaert. Bronzen zittend figuur, beeldhouwwerk door Pieter Heckers 30 000 fr.” en “Samyn geschat op 70 000 fr.”.

Na omzetting van de eeuwige vergunningen naar 50 jaar (1971) zag de stad Gent zich genoodzaakt een regeling te voorzien om verwijdering van de meest waardevolle graftekens te vermijden. Bij collegebesluit van 5 november 1979 werd een lijst bekrachtigd van 31 grafmonumenten die als de meest waardevolle van de Westerbegraafplaats werden erkend en bij verval van de concessie zouden worden onderhouden door de stad Gent. De geselecteerde topstukken waren meestal voorzien van een sculptuur en opgedragen aan een persoon van bovenlokale impact, zoals de graftekens van Jan Samijn, Geo Verbanck of Hippolyte Metdepenningen.

Van acht van deze waardevolle grafmonumenten waren in 1979 de concessies niet door de familie vernieuwd. Tijdens de vergadering van 27 november 1979 werd voorgesteld om deze concessies door het stadsbestuur te laten hernieuwen; als gevolg hiervan zou het stadsbestuur instaan voor het onderhoud en herstel. Het ging om: De Schepper (A 386), De Winne (J 241), Du Bois (Maes), Santens (A 378), Van Oustrive (O 313) en Wild (A 374). Het monument van de Fransen 1870-1872 was reeds daarvoor in eigendom van de stad gekomen.

De kunsthistorische inventaris die in 1981 gepubliceerd werd door het Gentse stadsarchief en was samengesteld door A. Capiteyn en J. Decavele, was een belangrijke stap in de erkenning van een ruimer geheel.²³⁰ De selectie gebeurde enerzijds op basis van kunsthistorische motieven en anderzijds omwille van de personen die er begraven werden. Hoewel het overzicht niet alomvattend was, was het belang groot. De lijst gepubliceerd door Capiteyn en Decavele werd jarenlang als richtsnoer gehanteerd. Zo werd in 1985 opgelijst welke van die selectie graftekens op Gentse begraafplaatsen in slechte staat waren en best werden opgekuist of hersteld.

Toen in 1993 opgelijst werd welke graven weggebroken zouden worden adviseerde Norbert Poulin van “Interbellum vzw” welke grafteken te behouden waren. Hij zou deze adviserende rol ook de volgende jaren opnemen.

²³⁰ A.CAPITEYN EN J.DECAVELE, “In steen en brons van leven en dood, inventaris van de waardevolle graf galerijen en portretgalerij van verdienstelijke personen rustend op de begraafplaatsen van de Stad Gent”, Gent, 1981.

Ingevolge Uw schrijven dd° 12/02/1985, betreffende de in rand vermelde aangelegenheid, heb ik de eer volgende lijst van graven, welke vermeld staan in het boek "In steen en Brons van Leven en Dood" + staat van bevinding, over te maken.

deel I (Inventaris)

- de Ghellinck de walle (opkuis gewenst)
- De Grave (voorplaat + omheining dient hersteld)
- de Houtinne- de Kerchove de Denterghem (bezotwerk voor- en zijplaten dient hersteld)
- de Hemptinne- du Bois d'Aische (opkuis gewenst)
- de Kerchove de Denterghem (linker bovenplaat dient hersteld + opkuis gewenst)
- de Turck de Kersbeek-Goethals (opkuis gewenst)
- du Ry-van Steelant (overhellende opbouw + herstellen omheining)
- Eykins/Van Couwenbergh/Pissens (voorplaat dient hersteld + opkuis gewenst)
- Franciscanen (opkuis kruisbeeld gewenst)
- Goossens (opkuis muurplaat gewenst)
- Lummerzheim (wegens wegzakken van steunbalken is volledig nazicht gewenst - FRINGEND)
- Mesdach de ter Kiele (herbezetting voorkant + opkuis gewenst)
- van de Woestijne- van den Becke (ijzeren hek + grondplaten dienen hersteld + opkuis gewenst).

deel II (Portretgalerij)

- de Kerchove de Denterghem André (graaf)
- de Kerchove de Denterghem Constant (graaf)
- Gheldolf Albert (jurist-politicus)
- Polin Hippolyte (staatsman)
- Van De Woestijne Hippolyte (politicus)

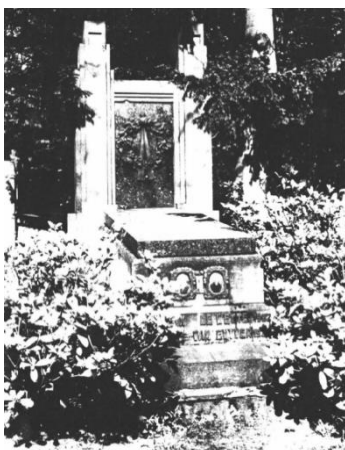
Lijst met graftekens uit CAPITEYN en DECAVELE, die in 1985 herstelling nodig hadden. (Archief Rudy D'Hooghe op de Westerbegraafplaats).

Bij het oplistten van te behouden graftekens werd ook rekening gehouden met de lijst van legaten. Tientallen families lieten een legaat na om hun graf onbeperkt of voor een bepaalde periode te onderhouden en/of te bebloemen door de stad of door het OCMW.

Graftekens in hergebruik, het oude systeem vanaf ca 1983 tot ca 2006

Afgaande op de nieuwe namen die op oude graftekens werden aangebracht zijn sinds ca 1983 een 46tal graftekens in hergebruik gegeven. Dit hergebruik heeft een aantal graftekens van verwijdering gevrijwaard. Het toenmalige hergebruik verliep volgens een systeem waarbij het oorspronkelijke opschrift, foto's in bronzen fotokaders en sierelementen verwijderd of aangepast konden worden.

Het huidige hergebruik schrijft voor om het bestaande opschrift en andere elementen te respecteren en om nieuwe elementen omkeerbaar aan te brengen.



De huidige concessie van Van Hove-Van Hoorde op ACKE 15 11. Tot 1996 was de concessie in handen van de familie De Wette – Vandevyver die de vergunning kocht in 1933. De bronzen krans op de stèle en het bronzen opgelegde opschrift en de bronzen portrethouders met foto's op de voorzijde, zijn verdwenen. Twee nieuwe platen werden op de voorzijde bevestigd. Links : foto 22 uit HERNALSTEEN A-G, 1992. Rechts: huidige toestand. (Foto Anne-Mie Havermans).

III.1.2.3.4. Schadebeeld van de graftekens

In elektrische bijlage werd een algemene toestandbeschrijving van de graftekens opgenomen. Deze is opgedeeld in 4 categorieën. Dit zijn:

- Cat. 1. Goed:
 - a. Recent gerestaureerd
 - b. Goed onderhouden
 - c. Nauwelijks schade
 - i. Normale verwerking, niet schadelijk
- Cat. 2. Redelijk:
 - a. Scheuren (steen nog heel maar lijn zichtbaar waar een barst zou kunnen vormen)
 - b. Biologische aantasting
 - c. Weggespoelde voegen
 - d. Roest
- Cat. 3. Slecht:
 - a. Grotere concentratie matige eigenschappen
 - b. Barsten (de steen is niet meer heel, maar de stukken liggen nog op hun plaats)
 - c. Ontbrekende onderdelen
 - d. Mogelijk instabiel
- Cat. 4. Zeer slecht:
 - a. Grotere concentratie slechte eigenschappen
 - b. Onstabiel
 - c. Zele of zerk in stukken/breuk (op de plaats van de barst is de steen ingevallen)

Een specifieke toestandbeschrijving werd enkel voor de graven met *** en **** in de elektronische bijlage verwerkt.

In onderstaand figuur is een overzicht van de toestandbepaling van de graven met waarden *** en **** op het beschermd gedeelte opgenomen. Hieruit valt te concluderen dat in het oosten en oostwesten meer graven zijn in zeer slechte toestand. Ook opvallend is dat de graven langs de dreven over het algemeen in redelijke toestand zijn, ondanks dit vaak grotere graven zijn die dichter ingeplant staan bij bomen.

De graven in de rijen zijn afwisselend qua toestand: er zijn veel in goede toestand maar ook een aanzienlijk aantal in slechte toestand. Mogelijke verklaringen zijn dat de stèles dicht op elkaar staan en zo naburige graven kunnen aantasten bij instabiliteit of loskomende stukken, en bemoeilijkt onderhoud of nazicht door lastig bereikbare delen vanwege ingebouwde graven.



Figuur met overzicht toestand van de graven met waarde *** en **** op het beschermde gedeelte van de Westerbegraafplaats.

Het meest voorkomende schadebeeld op het beschermd gedeelte is:

- lossen platen plint
- geloste bepleistering plint
- verschuiven deksteen/dekplaat sarcofaag
- lossen voorkant /zijkant sarcofaag
- breuk/barst deksteen sarcofaag
- losgekomen bekronend kruis
- roesten en lacunes bij staven/kettingen/hekken
- neergevallen paaltjes
- onbeplante graftuinen (soms gebarsten zerk die geplaatst werd op graftuin, dan kan graftuin gereconstrueerd worden)
- ongewenst groen (jonge scheuten in voegen, klimop, overgroeïende struiken)
- typisch voor Gent is de fotokader: steun nakijken
- gebarsten marbriet
- geloste elementen
- opvoegen
- gebarsten-gebroken porselein
- geloste portretfoto's

Bronzen sculpturen hebben een eigen problematiek, zoals zwarte vegen in de patina, de vele kogelgaten (WOII) en verwerking.

In het landschapspark is er een vergroeiing van groen en erfgoed, soms letterlijk. Daardoor is het niet altijd simpel om prioriteiten te stellen. Streefdoel is een evenwichtige verhouding waarbij de natuur wordt beheerd op die manier dat er zo weinig mogelijk schade kan toegebracht worden aan graftekens, vb. door het verwijderen van losse takken uit bomen en bij nieuwe aanplantingen aandacht schenken aan de nabijheid van graftekens en dat er genoeg ruimte is voor de boom om zich volop te ontwikkelen.



In een aantal gevallen is de keuze tussen groen en erfgoed niet gemakkelijk, zeker niet als ze na decennia haast met elkaar vergroeïd zijn. (Foto Anne-Mie Havermans).

Over het gehele beschermde gedeelte van de begraafplaats is overal min of meer zelfde schadebeeld aangetroffen. Het gaat vooral om stabiliteitsproblemen en overwoekering met groen. Door de verspreiding van zowel de waarde als het schadebeeld, en door het feit dat het algemeen schadebeeld dringend moet worden aangepakt, is het niet zinvol om enkel de topstukken aan te pakken, maar wel om zone per zone de stabiliteit en het groen in orde brengen .

De meest dringende werken zijn dus stabiliteitswerken, zoals vastzetten van losgekomen of scheefstaande elementen, ijzerwerk ontroesten en schilderen, lijmen loskomende onderdelen zoals porseleinen portretfoto's.

Na de eerste ingrijpende aanpak kunnen deze zones ook gehanteerd worden voor de opvolging en voor het reguliere onderhoud

Ontbrekende elementen, zoals buste, reliëfplaat enz. worden zo goed als kan gedocumenteerd. Er kan worden nagaan of dit vervangen kan worden door vb. een replica, zodat als vraag zou komen een antwoord geformuleerd kan worden.



Barst in zerk herstellen, ijzeren kettingen aanpakken, cementering muur behouden, groen intomen en bekabeling aan muur discreet bevestigen (Foto Anne-Mie Havermans, 9 mei 2017)

Niet zozeer het poetsen is belangrijk, vooral het voegwerk is essentieel bij een herstelbeurt (Foto Anne-Mie Havermans, 14 maart 2017).



Oorlogsschade (WOII) op het grafmonument met bronzen sculptuur, Scribe (ACKE 14 01). (Foto Anne-Mie Havermans).



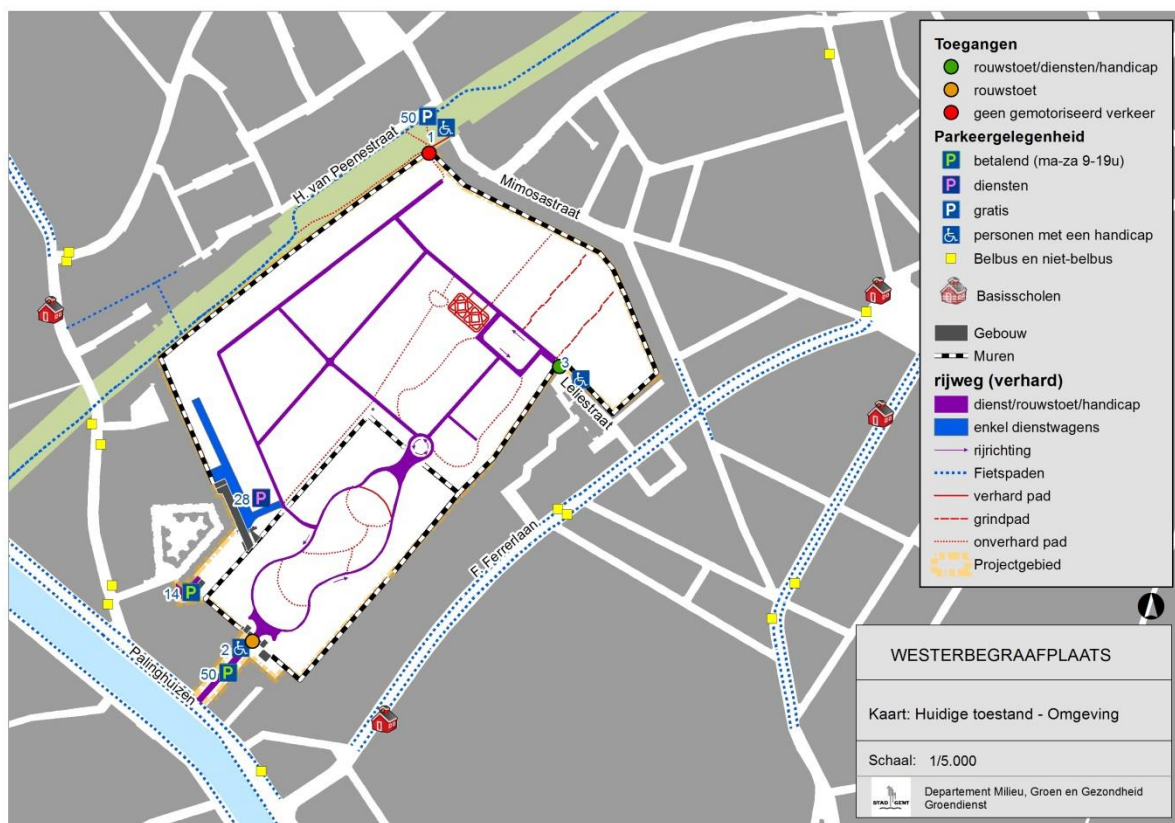
Oorlogsschade (WOII) op de bronzen buste van Paul Van Heuverswyn (ACKE 14 04). (Foto Anne-Mie Havermans).

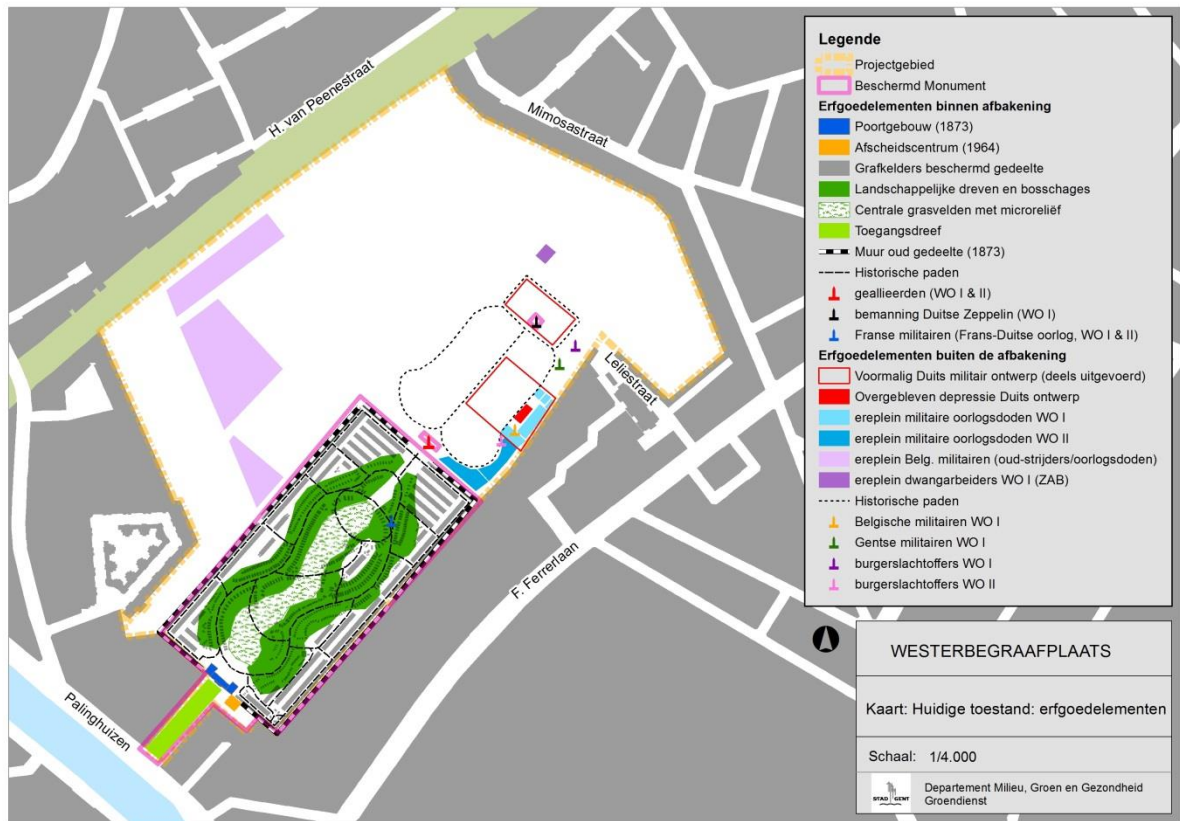
III.1.3 Landschappelijk erfgoed

III.1.3.1 Beschrijving van het landschap gekoppeld aan ruime en nabije omgeving

De Westerbegraafplaats vormt een groene oase in de dichtbevolkte Bloemekenswijk. De volledige begraafplaats is ommuurd. De begraafplaats is volledig omgeven door bebouwing, op de noordwestzijde na, waar de begraafplaats grenst aan de groenzone 'Westerringspoor'. Deze groenzone en fietsas, op de plaats van de verdwenen Ringspoorweg, vormt de grens met de wijk Mariakerke. Ten zuidwesten vormt de Brugse Vaart een fysieke barrière tussen de Bloemekenswijk en de wijk Brugse Poort – Rooigem. Oversteken zijn er via de fietsbrug langs het Westerringspoor, en de Guislainbrug langs de kleine ring R40. Langsheen de Brugse Vaart loopt de drukke Gewestweg N9 (hier draagt deze de naam Palinghuizen). Ten zuidoosten van de begraafplaats loopt de F. Ferrerlaan, een brede laan met relatief veel verkeer. Verder ten zuidoosten vormt de R40 langs het verbindingskanaal een barrière tussen de Bloemekenswijk en de wijk Rabot-Blaisantvest (zie I.2.1 Situering).

Rondom de begraafplaats zijn heel wat scholen gelegen. Scholieren en pendelaars gebruiken de begraafplaats als fietsdoorsteek (fietspad Westerringspoor – Leliestraat of Palinghuizen), als alternatief voor de Mimosastraat en Staakskenstraat/Palinghuizen. Dit kan tijdens de openingsuren van de begraafplaats (april-september van 7 tot 20 uur; oktober-maart van 8 tot 17.30 uur). De groen haltewandeling 'het groene Westerringspoor' loopt door de begraafplaats (van ingang Westerringspoor/Mimosastraat tot ingang Palinghuizen). Het poortje aan het Westerringspoor is bereikbaar via een voetpad dat aansluit op de Mimosastraat, en via drie olifantenpadjes die aansluiten op het fietspad.





Het oude, beschermde gedeelte vormt een duidelijk geheel en is volledig ommuurd. Het karakter wordt bepaald door de gemengde, ongelijkjarige en relatief oude bomenrijen met daartussen monumentale grafmonumenten gelegen langsheen landschappelijke dreven rond een centraal grasveld.



Zicht op de slingerende hoofdlaan. (Foto A. Havermans, 3 december 2016).

Tussen toegangsdreef en –poort en het ‘Oorlogsmonument Geallieerden’, is er een open zichtas over het centrale grasveld, geflankeerd door de dreefbomen. Doorheen het centrale grasveld zijn de landschappelijke slingerpaden tussen linker- en rechterdreef nog herkenbaar in het subtiele reliëf.



Zicht vanuit een zijpad naar het centrale grasplein en de toegangspartij. (Foto A. Havermans, 7 maart 2017).

Bloemenborders werden aangelegd langsheen deze paden om ze herkenbaar te maken. De aanzet van de paden vanuit de dreven is herkenbaar door de schikking van de grafmonumenten en een opening in de beplanting.

In de zone tussen muren en dreven, liggen grafkelders in strakke rijen geordend, net zoals tegen de muur zelf.



De oudste rijen grafkelders tussen de muur en de dreef, die vanaf 1897-1898 in gebruik werden genomen. (Foto A. Havermans, 7 maart 2017).

De zones met bosopslag tussen de begraafplaats en het Antoine van Hoorebekehof, alsook op de terreinen van SOGent ten zuidoosten versterken het parkkarakter van de begraafplaats.

De twee hoofddreven verbinden het onthaalplein aan de toegangspoort met de plein aan het gedenkteken voor de geallieerden. Beide pleinen zijn geasfalteerd.



Geasfalteerde vlakke aan het gedenkteken voor de geallieerden, zicht vanaf het uiteinde van het beschermd gedeelte (boven) en aan de toegangspartij, zijde begraafplaats (onder). (Foto's A. Havermans, 20 juni 2017).

De eerste uitbreiding, gelegen tussen het 'Oorlogsmonument Geallieerden' en het 'Grafmonument bemanning Duitse Zeppelin' onderscheidt zich van zowel het oud gedeelte als de latere uitbreidingen. Centraal ligt de centrale geasfalteerde dreef (rode beuk) die de as tussen 'Oorlogsmonument Geallieerden' en 'Grafmonument bemanning Duitse Zeppelin' vormt, en twee gebogen onverharde dreven (gemengd loofhout), die symmetrisch ten opzichte van de centrale as liggen. De aanzet van de linker dreef wordt onderbroken door een asfaltbaan die naar de recentere uitbreidingen ten noordwesten loopt. De rechter dreef wordt onderbroken door de militaire ereperken van de Commonwealth, de Belgen, de Russen, de Italianen en de Fransen. In de tweede en derde uitbreiding ten noordoosten en noordwesten bestaat de structuur in hoofdzaak uit rechte geasfalteerde dreven met éénsoortige, veelal jonge bomenrijen. Grondgrafpleinen liggen in blokken geordend, met enkele grote blokken keldergraven ertussen. Langs de muur aan het Westerringspoor ligt één lange rij keldermonumenten. Asgedenkvormen zoals columbaria, urnenvelden, urnenkelders en urnentuinen liggen wat chaotisch geordend achterin de begraafplaats, in de omgeving van het 'Grafteken bemanning Duitse Zeppelin'. Er is een ruim kinderperk voorzien, ter hoogte van de westelijke muur. Op de derde uitbreiding zijn 3 militaire erepleinen ingericht.

III.1.3.2 Inventarisatie van cultuurhistorische gegevens

Toegangs dreef: De toegangs dreef is vandaag verhard (kasseien) over de volledige breedte, met aan de linkerkant haakse parkeerplaatsen en aan de rechterkant langse parkeerplaatsen en een voetpad. Het voetpad wordt niet of nauwelijks gebruikt.



Toegangsdreef vandaag (l.) (Foto A. Havermans, 9 mei 2017) en ca. 1916 (r.) (Foto uit Kriegs-Album von Gent, Gent, 1916, pg. 238, afb. 472. SAG).

De toegangsdreef wordt geflankeerd door rode beuken. Van de 26 bomen zijn er 17 (65%) volwassen bomen, met een diameter tussen 75 en 150 cm. De bomenrij ten westen is onderbroken ter hoogte van de oprit. Deze opening in de dreef (ontstaan bij de bouw van het aanpalend appartementsgebouw) zorgde ervoor dat de beuken ten noorden in vol zonlicht kwamen te staan en beschadigd raakten door schorsbrand (waaraan beuk zeer gevoelig is). De beuken zullen één voor één verder aftakelen. De bomenrij ten oosten is nog grotendeels intact, op twee bomen aan de oprit van een privéterrein na.

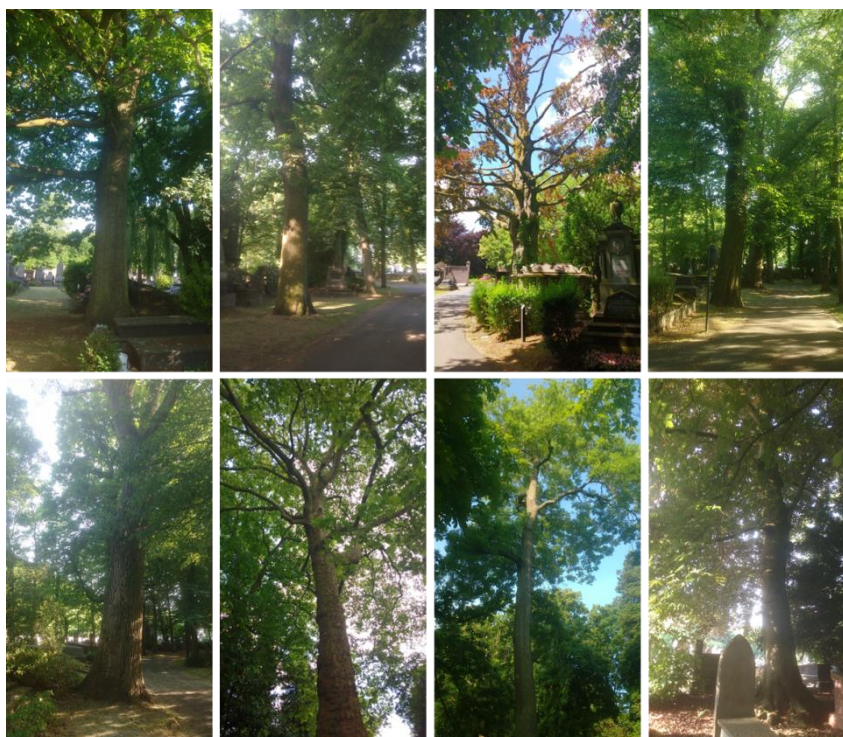


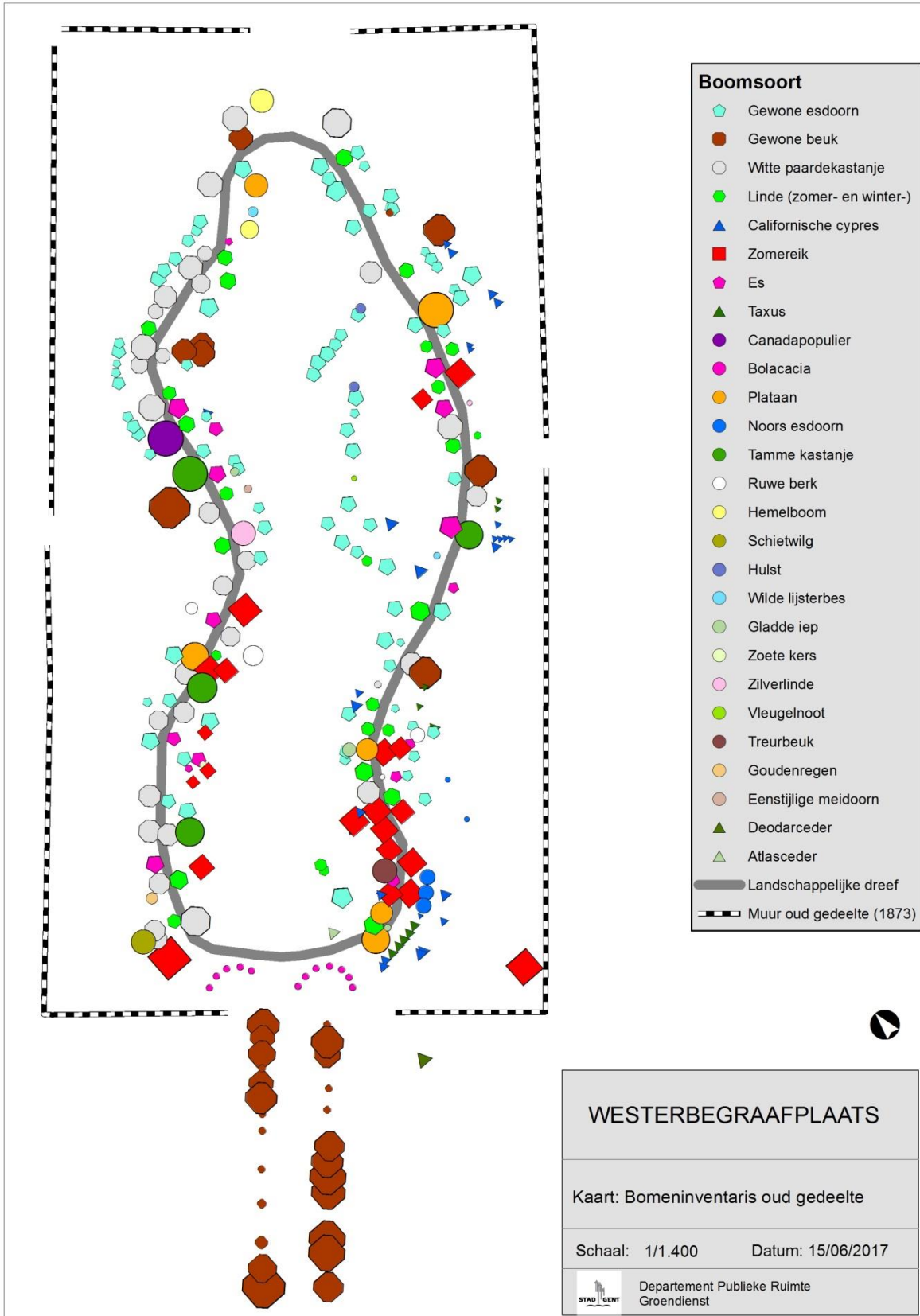
Door schorsbrand en bodemcompactie (waaraan beuk zeer gevoelig is) takelt de bomenrij af.

Landschappelijke dreven: De dominante boomsoort langs de landschappelijke dreven is vandaag Esdoorn, gevolgd door Witte paardenkastanje en Linde. Van de oorspronkelijk gebruikte soortenlijst vinden we terug: Ruwe berk, Veldesdoorn (struiklaag), Witte paardenkastanje, Gladde iep, Hollandse linde, Gewone es, Oosterse plataan, Zomereik, Hemelboom, Tamme kastanje, Rode beuk, Chinese treurwilg en Zilverlinde. De inventarislijst, met een beoordeling van de kwaliteit van de bomen is toegevoegd als elektronische bijlage.

Tabel 1: bestelde bomen bij oorspronkelijke parkaanleg (op basis van het bestek van 26 oktober 1868 dat handelde over “la furniture des arbres arbustes et arbrissaux necessaire a etablissement d’ un jardin anglais au nouveau cimetiere”, SAG F134 2) (zie II.4.2.)

Lat. Naam	Synoniem	NL naam	aantal
Populus fastigiata	Populus nigra 'Italica'	Italiaanse populier	200
Salix babylonica		Chinese treurwilg	200
Betula alba	B. pubescens, B. pendula	berk	100
Acer campestre		Spaanse aak, veldesdoorn	50
Aesculus hippocastanum		Witte paardekastanje	50
Ulmus campestris		Gladde iep	50
Tilia europaea		Hollandse linde	50
Bignonia catalpa		Trompetboom	25
Fraxinus excelsior		Gewone es	25
Platanus orientalis		Oosterse plataan	25
Quercus pedunculata	Quercus robur	zomereik	25
Ailanthus japonica		Hemelboom	25
Populus albo 'Nivea'		Witte abeel	25
Acer negundo fol. var.		Vederesdoorn	25
Castanea vesca	Castanea sativa	Tamme kastanje	25
Lyriodendron tulipifera		tulpenboom	25
Fagus sylvatica purpurea		Rode beuk	10
Tilia eur. argentea	T. tomentosa	Zilverlinde	8
Pavia rubra	Aesculus pavia?		8
Ulmus pendula	ulmus glabra 'pendula'	Treuriep	6
Fraxinus pendula	Fraxinus excelsior 'pendula'	Treures	6
Acer purpureum	Acer palmatum 'purpureum'		6
Betula pendula 'tristis'		treurberk	6
Varia			25
TOTAAL			1000





Historische paden: De historische padenstructuur is grotendeels behouden, met name de landschappelijke dreven en de slingerpaadjes ertussen (zie kaart omgeving). Deze structuren zijn ook duidelijk in het reliëf herkenbaar. De doorsteken die de verbinding maken tussen de dreven en de kelderrij langs de ommuring komen nog grotendeels overeen met de oorspronkelijke padenaanleg. Op één plaats is een niveauverschil met trappen tussen de rechterdreef en een aanpalend perk ACKE.



Het niveauverschil van de hoofdlaan met perk ACKE. (Foto A. Havermans, 10 mei 2017)

Heestermassieven: In het landschappelijk concept zijn er aan weerszijden van de dreven, achter de keldergraven heestermassieven ingeplant. De oorspronkelijk bestelde heestersoorten bij de aanleg van het park zijn gekend (zie historische nota). In 1996 werd een inventaris uitgevoerd van de heestermassieven aan de binnenkant van de dreven.²³¹ Het aantal soorten in de heestermassieven vandaag is omvangrijk (zie Tabel 1) en er zijn grote gelijkenissen met de toestand in 1996. Twaalf van de huidige soorten zijn aangeplant bij de oorspronkelijke parkaanleg, maar deze soorten zijn niet dominant aanwezig, op Sering na. Andere dominante soorten zijn Laurierkers, Haagliguster, Skimmia, Sneeuwbes en Rododendron, welke niet oorspronkelijk aangeplant werden. De heestermassieven zijn beeldbepalend en hebben door hun ligging een belangrijke cultuurhistorische waarde. In de heestermassieven zijn enkele zeer oude hakhoutstoven

231 Archief Groendienst

Tabel 1: Heestersoorten in het oud gedeelte, met aanduiding of deze bij de oorspronkelijke parkaanleg gebruikt zijn en of ze in de inventaris van 1996 gevonden werden (de oorspronkelijke aanleg is gebaseerd op het bestek van 26 oktober 1868 dat handelde over “la furniture des arbres arbustes et arbrissaux necessaire a etablisement d’ un jardin anglais au nouveau cimetiere”, SAG F134 2) (zie II.4.2.)

Lat. Naam	NL naam	parkaanleg 1867-1873	inventaris 1996
<i>Caragana arborescens</i>	Erwtenstruik	x	x
<i>Chaenomeles japonica</i>	Japanse sierkwee	x	x
<i>Cornus mas</i>	Gele kornoelje	x	x
<i>Cornus sanguinea</i>	Rode kornoelje	x	x
<i>Coryllus avellana</i>	Hazelaar	x	x
<i>Philadelphus coronarius</i>	Boerenjasmijn	x	x
<i>Sorbus aucuparia</i>	Gewone lijsterbes	x	x
<i>Spiraea arguta</i>	Spierstruik	x	x
<i>Syringa vulgaris</i>	Sering	x	x
<i>Deutzia (crenata of scabra)</i>	Bruidsbloem	x	
<i>Ribes rubrum</i>	Aalbes	x	
<i>Sambucus nigra</i>	Gewone vlier	x	
<i>Aucuba japonica</i>	Aucuba		x
<i>Cotoneaster horizontalis/dammeri</i>	Dwergmispel		x
<i>Crataegus laevigata</i>	Tweestijlige meidoorn		x
<i>Hedera helix</i>	Klimop		x
<i>Ilex aquilifolia en var</i>	Hulst		x
<i>Ligustrum ovalifolium</i>	Haagliguster		x
<i>Prunus laurocerasus</i>	Laurierkers		x
<i>Prunus serotina</i>	Amerikaanse vogelkers (aggressieve exoot)		x
<i>Rhododendron sp.</i>			x
<i>Skimmia japonica</i>			x
<i>Symphoricarpos sp. (o.a. doorenbos)</i>	Sneeuwbes		x
<i>Buxus sempervirens</i>	Buxus		x
<i>Ulmus carpinifolia</i>	Gladde iep		x
<i>Acer campestre</i>	Veldesdoorn		
<i>Acer tataricum</i>	Chinese esdoorn		
<i>Ailanthus altissima</i>	Hemelboom		
<i>Buddleja davidii</i>	Vlinderstruik		
<i>Cotoneaster rehderi</i>	Rimpelige cotoneaster		
<i>Crataegus monogyna</i>	Eenstijlige meidoorn		
<i>Ilex crenata</i>	Japanse hulst		
<i>Lonicera (nitida of pileata)</i>	kamperfoelie		
<i>Rosa sp.</i>	Roos		
<i>Rubus sp.</i>	Braam		
<i>Taxus baccata</i>	Taxus		

Strooiweide: De strooiweide is gelegen op het einde van het centrale grasveld en afgeboord door een geschoren haag. Deze haag belemmerd deels het zicht over het grasveld richting poortgebouw, en sluit niet aan op de landschappelijk ontwerp van het park. De gedenkzuilen zijn gedateerd, en bovendien enkel toegankelijk via het pad aan de achterzijde van de strooiweide. Vanop de bank aan de gedenkzuilen heb je geen zicht op de strooiweide; je zit daar immers achter de haag.



III.1.3.3 Park in verandering

Een vergelijking van zichten van de dreef op archieffoto's ("Gemeentekerkhof Gent, Werk der weduwen", ca 1919. (SAG) met de huidige situatie (zomer 2017) geeft een goed beeld van hoe het landschap veranderde de voorbije eeuw:

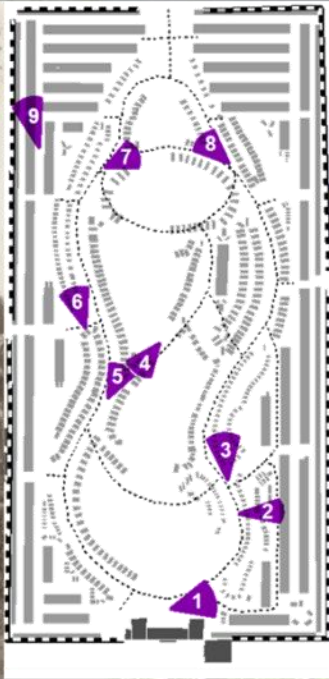
- De verharding in de dreven evolueerde van een brede halfverharding die tot aan de graven liep en de bomen omvatte tot een veel smallere asfaltverharding tussenin de bomen vandaag (zicht 6)
- De randen van de paden werden duidelijk afgeboord met lage aaneengesloten geschoren haagjes en/of ijzeren hekwerk (zicht 5, 6). Vandaag zijn er hier en daar losse struiken (al dan niet geschoren) voor individuele graven.
- De aanlopen van de slingerpaadjes tussen linker- en rechterdreef waren eertijds duidelijk vormgegeven door geschoren heestermassieven die de strategisch geplaatste grafmonumenten benadrukten. Vandaag zijn de aanlopen van deze paadjes niet meer zo scherp afgetekend. Het samenspel tussen grafmonumenten en paden is niet meer zo duidelijk (zicht 7). De struiken staan soms voor in plaats van rond een monument (zicht 8)
- De bomen zijn vandaag veel ouder en de boomsoorten zijn veranderd. Een eeuw geleden was berk (een pionier met licht bladerdek) een belangrijke soort in de dreven. Vandaag blijven er voornamelijk climaxsoorten als beuk, eik, ... over met een veel dichter bladerdek). Hierdoor zijn de dreven veel schaduwrijker en is er sprake van een bosklimaat.
- Hier en daar staan de monumenten verscholen achter de begroeiing (zicht 4)
- De omgeving van het beschermd gedeelte is veel boomrijker geworden (zicht 9)
- Keldergraven waren voorzien van versieringen en bloemen op het graf zelf. Vandaag zien we vooral bloemperken voor het graf, vaak afgebakend met stenen plinten (zicht 9).



Werk der Weduwen - Gent - Classe des Veuves - Gand
Gemeente Kerkhof - Gent - Cimetiére Communal - Gand



1



Werk der Weduwen - Gent - Classe des Veuves - Gand
Gemeente Kerkhof - Gent - Cimetiére Communal - Gand



3



Werk der Weduwen - Gent - Classe des Veuves - Gand
Gemeente Kerkhof - Gent - Cimetiére Communal - Gand



4



5



6



7



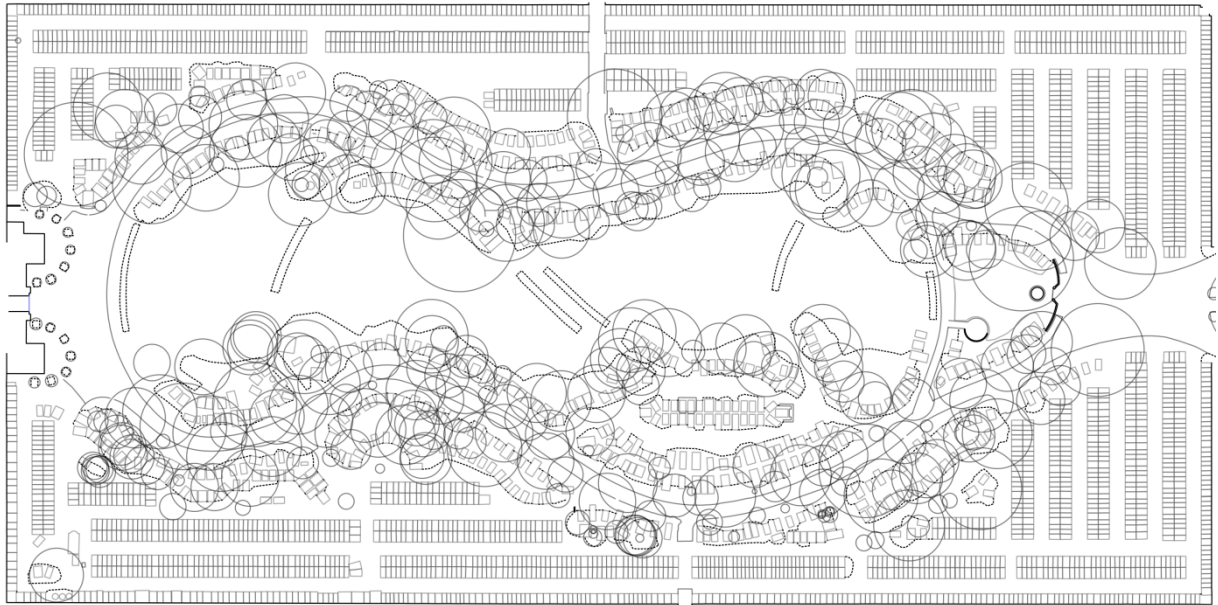
8



9

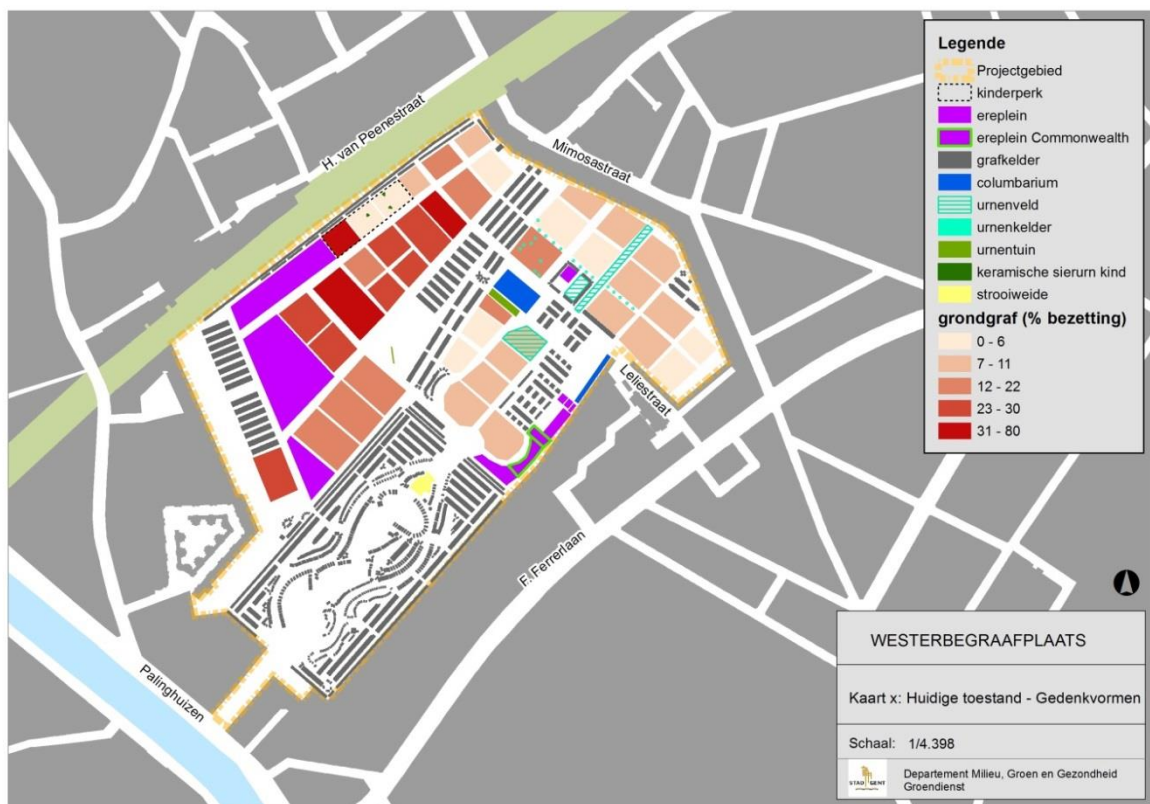
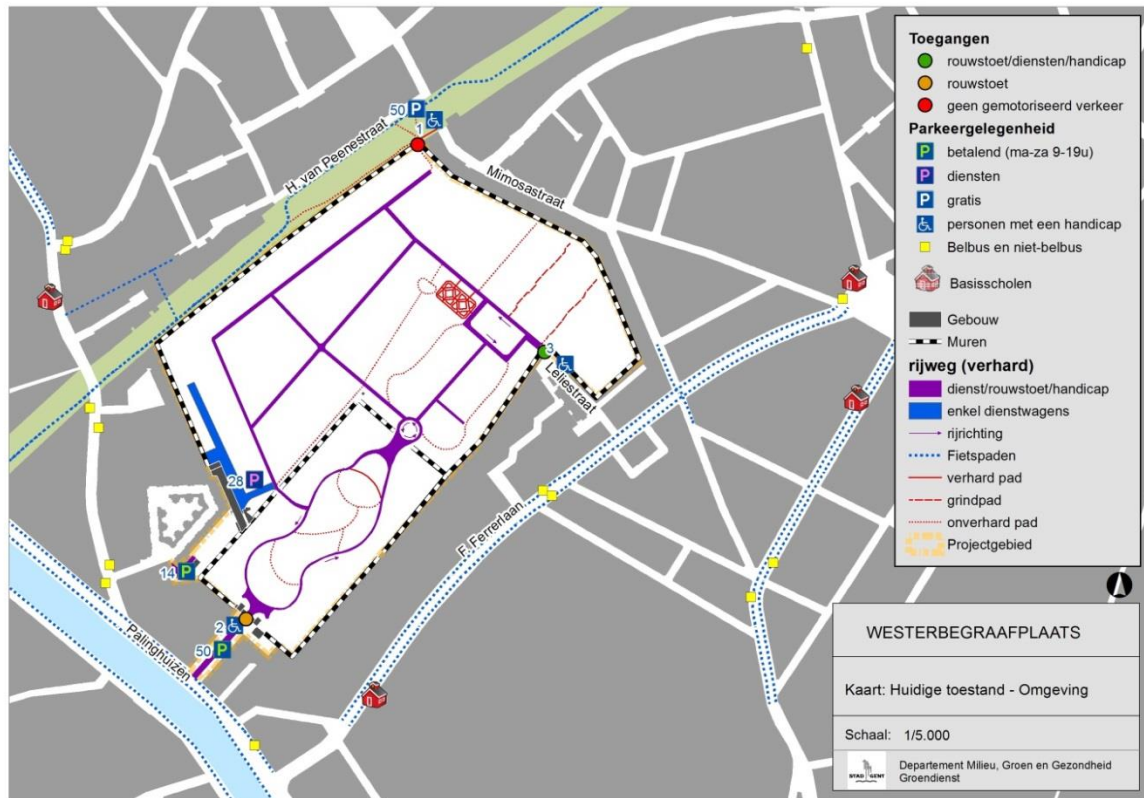


Voor de beschrijving van de niet-erfgoedelementen binnen de afbakening verwijzen we door naar III.2

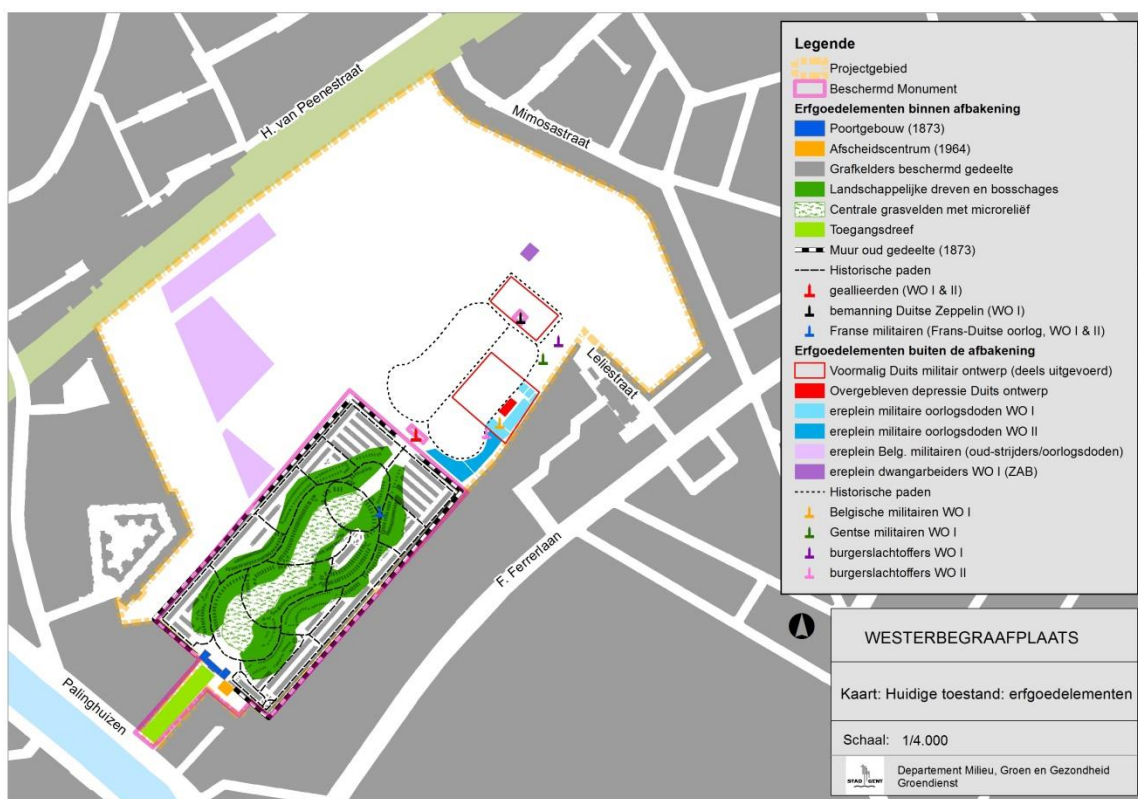


Opmetingsplan

III.2 Niet-erfgoedelementen binnen het groenobject



Thematische kaarten: omgeving/mobiliteit (boven) en gedenkvormen (onder)



Thematische kaarten: groenstructuur (boven) en erfgoedelementen (onder)

III.2.1 Beleving en gebruik

Om de beleving en het gebruik van de begraafplaats in kaart te brengen, werden de terreinploegen van de Groendienst bevraagd (tuiniers, grafmakers, bomenploeg). Bewoners zijn betrokken aan de hand van een inspraakavond. In bijlage 0 vind je hiervan de verslagen.

Beleving

De Westerbegraafplaats is een park van 20.3 ha, en is daarmee groter dan het Citadelpark. Door de volledige ommuring en omliggende bebouwing is de zichtbaarheid van het park beperkt. Het trekt dan ook weinig toevallige bezoekers aan en heel wat buurtbewoners komen nooit op de begraafplaats. Er is wel een groene halte wandeling die door de begraafplaats loopt.

De begraafplaats is **toegankelijk** via (zie ook kaart Omgeving in III.1.3.1):

<p>Palinghuizen (hoofdingang):</p> <ul style="list-style-type: none">○ parkeergelegenheid (betalend) voor ca. 50 wagens, 2 plaatsen voor personen met een beperking○ toegankelijk voor de auto's van de rouwstoet, fietsers en voetgangers○ Bereikbaar met bus 9, 65, 67-69 (halte Ferrerlaan)	
<p>Leliestraat</p> <ul style="list-style-type: none">○ 3 parkeerplaatsen voor personen met een beperking○ toegankelijk voor auto's (enkel personen met een beperking - geen controle), fietsers en voetgangers○ bereikbaar met tram 1 (halte Hortensiastraat)	
<p>Mimosastraat</p> <ul style="list-style-type: none">○ Parkeergelegenheid (gratis) voor ca. 50 wagens in de H. van Peenestraat, 1 plaats voor personen met een beperking○ Toegankelijk voor voetgangers en fiets	

Gebruikers zijn blij met de ruimere openingsuren in de zomer. Er is vraag naar betere/bijkomende toegangen voor voetgangers en fietsers, maar een druk bereden fietsverbinding is niet wenselijk. Het autoverkeer op de begraafplaats wordt niet als noodzakelijk beschouwd, mits er voldoende parkeergelegenheid en goede voorzieningen zijn.

De belevingswaarde van het **oud gedeelte** is bijzonder: de landschappelijke dreven, geflankeerd door oude bomen, grafmonumenten en heestermassieven geven de beleving van een park/bos. Binnen de dreven licht een grote grasvlakte met komvormig microreliëf. Doorheen deze grasvlakte zijn de historische slingerpaden te herkennen in het reliëf, geflankeerd door vaste planten borders. Buiten de dreven bevinden zich rechte kelderrijen met graszones ertussen, het landschapsbeeld is

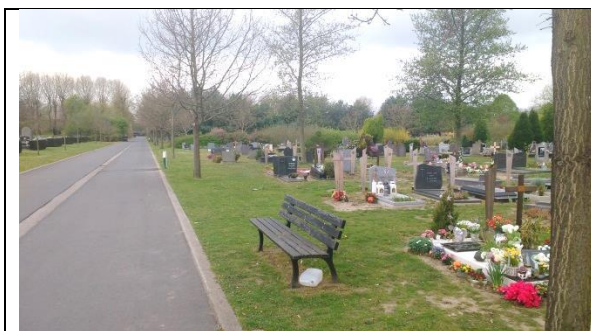
(half)open en in hoofdzaak boomloos, doorbroken door soms metershoge keldermonumenten. De beleving van deze zone wordt sterk mee bepaald door de dreefbomen en de bomen achter de muur die het beeld een uitgesproken groen karakter geven (ook de bomen buiten de begraafplaats aan het A. Van Hoorebekehof, en op de strook van SOGent aan de kant van de F. Ferrerlaan, zie ook kaart Groenstructuur). Tussen grasvlakte en de achterzijde van de grafkelders, bevinden zich heestermassieven die de overgang tussen de open grasvlakte en de hoogstammige dreefbomen vormen. De belangrijkste zichtas is deze tussen poortgebouw en het Oorlogsmonument voor de geallieerden, over de grasvlakte. Wandelend op de dreven heb je een gesloten bosbeeld door de heesters achter de graven. Hier en daar zijn doorzichten. De doorzichten die in het parkontwerp voorzien waren zijn deze ter hoogte van de aanzetten van de slingerpaden en de afslagen naar de buitenzone toe. Deze doorzichten zijn niet overal vrij, de slingerpaden zijn niet afgelijnd en daardoor minder herkenbaar. Buiten de dreven (tussen dreven en muren) staan er nauwelijks bomen

De beleving van de **eerste uitbreiding** wordt bepaald door een centrale zichtas tussen de twee oorlogsmonumenten (Geallieerden en Zeppelin), en de twee flankerende gebogen dreven (onverhard, met oude gemengde bomen). Deze symmetrische structuur is doorbroken door de inplanting van de militaire ereperken (rechterdreef), en meer ingrijpend door de inplanting van de wegwis naar de recentere uitbreidingen toe (linkerdreef). Zie kaart: Groenstructuur.

De beleving van de **recentere uitbreidingen** wordt grotendeels bepaald door de rechte monotone dreven, met brede asfaltverharding (ca. 9m).

- In het westelijke deel, de omgeving van de erepleinen, zijn deze dreven monumentaal door de omvang van de bomen (Plataan, Linde, Beuk).
- In het noordelijke deel zijn de bomen nog vrij klein. Een uitzondering hierop is de onverharde dreef met Witte paardenkastanje (geschat plantjaar 1940) tussen het columbarium en de muur achteraan de begraafplaats.

De **grondgrafpleinen** zelf zijn groene velden (gras) waarin de graven op rijen geordend liggen. De structuur is doorgaans open, hoewel hier en daar de grafbeplanting stevig is uitgegroeid - veelal cypressen. Het kinderperk (heringericht begin 2017) en de oostelijke uithoek van de begraafplaats zijn speelser in beleving door de losse beplanting in de pleinen. De belevingswaarde van de grafpleinen wordt in grote mate bepaald door de densiteit aan graven (zie gebruik): de pleinen waar recent begraven werd worden als 'te vol' beoordeeld en ogen slordig door een veelvoud aan gebruikte materialen; toch vinden mensen de vrije keuze van materiaalgebruik belangrijk. De pleinen waar al lang niet meer begraven werd, zijn open groene velden met verspreid liggende graven.



Plein opgevuld met recent begravingen. De graven liggen dicht bij de brede asfaltweg, waardoor er een gebrek is aan geborgenheid.



Plein waar al veel plaats vrijkwam door niet-vernieuwde concessies.

De **militaire erepleinen**, in het bijzonder deze van de oud-strijders krijgen een zeer goede beoordeling. De sobere uniformiteit geeft deze pleinen een sterke uitstraling.

Het ruime aanbod aan **andere grafvormen** wordt als positief beoordeeld, maar is te weinig gekend (zeker de urnentuinen). Er is vraag naar plaats waar bloemen mogen gezet worden.

De begraafplaats biedt beperkte mogelijkheden tot **rouwbeleving**. Er is vraag naar aangename rustplekken met banken en een volwaardige plek voor afscheid. Werken met verhalen, poëzie en herinneringen passen heel goed op de begraafplaats, net zoals activiteiten gericht op stilte en bezinning.

Bij omwonenden leeft het thema **sociale veiligheid**. Een vorm van toezicht is belangrijk voor veel mensen, vooral na de werkuren. Tot voor kort was er een portier die de begraafplaats controleerde voor de poorten dicht gingen. Nu is de begraafplaats uitgerust met automatische poorten. Na sluitingstijd, kan je de poorten van binnen uit openen. Praktijken waar mensen zich ongerust over maken zijn (feiten, maar frequentie onbekend):

- Jongeren die met zaklampen op de begraafplaats rondlopen na sluitingstijd
- Dame op klaarlichte dag bestolen op de begraafplaats
- Woninginbraak vanop de begraafplaats

De Westerbegraafplaats is een **oase van rust** in een druk bevolkte wijk. Dit is één van de redenen waarom mensen naar de begraafplaats komen. Buurtbewoners vinden het belangrijk dat dit zo blijft. Zachte recreatie als fietsen, joggen, hond uitlaten is ruim gedragen. Luidruchtig (bal)spel is ruim afgekeurd. Over picknicken was verdeeldheid op een inspraakmoment. Het is belangrijk rekening te houden met de draagkracht van elke deelzone.

De **infrastructuur** wordt als volgt beoordeeld:

- Zitbanken: Er zijn veel maar verouderde zitbanken op de begraafplaats, vaak is het zicht niet tot de verbeelding sprekend.
- Waterpunten: voldoende, functioneel. Jammer dat het leidingwater is
- Afvalpunten: voldoende, moeilijk te openen, niet esthetisch
- Schuilmogelijkheden: te weinig (slechts 1), niet droog bij wind, niet esthetisch
- Toiletten: weinig (2, aan de twee hoofdingangen), 'tuinhuis' aan Lelystraat, geen in de buurt van actieve plein (achterpoortje Mimosastraat) en centraal op de begraafplaats, wel proper
- Parkeergelegenheden: Palinghuizen (50 groene betalende zone) en Mimosastaat (50, gratis zone). Op de begraafplaats zelf geen parkeergelegenheden nodig. Voldoend plaats op de wegen indien nodig.

- Plaats voor ceremonie: Geen. Afscheidscentrum aan poortgebouw Palinghuizen zou hiervoor kunnen gebruikt worden.
- Rouwstoet: Rijdt integraal de begraafplaats op, door het oud gedeelte. Dit heeft grote belevingswaarde. Indien de rouwstoet te voet de begrafenismogelijkheid aan poortgebouw of aan strooiweide. Ook alternatief transport (elektrisch busje, huifkar, riksja) kan een oplossing zijn. Of enkel de minst mobiele mensen laten oprijden.
- Paden: Nauwelijks alternatief voor de geasfalteerde wegenis. Voor (recreatieve) wandelaars is dit een belangrijk minpunt.
- Licht: Er is geen verlichting op de begraafplaats. De openingsuren van de begraafplaats zijn afgestemd op de zonne-uren. Enkel in de winter is de begraafplaats al open wanneer het nog donker is. Dit is noodzakelijk voor de diensten (grafmakers, tuiniers) die gehuisvest zijn op de begraafplaats.

De begraafplaats biedt heel wat mogelijkheden voor **funerair toerisme**. De grote monumenten op de begraafplaats zijn goed onderhouden, hoewel ze baat zouden hebben bij een beter aangelegde omgeving: het rond punt (met verkeersborden) en de grote asfaltvlakte bij het moment van de geallieerden spreekt weinig tot de verbeelding. Ook het Zeppelinmonument is omgeven door geasfalteerde straten (met verkeersborden). Veel oude grafkelders zijn in slechte staat: barsten en verzakkingen, ontbrekende ornamenten, niet onderhouden bloembakken, houtachtige begroeiing. Restauratie en een beter onderhoud van de grafkelders kan de belevingswaarde sterk verhogen. Ook peterschap en vrijwilligerswerk zijn zinvolle initiatieven, en mogen meer bekendheid krijgen. Er is vraag naar hergebruik van waardevolle monumenten zonder herstelverplichting, maar de hoge kost voor 50 jaar en de stijgende trend in crematies zijn struikelblokken.

Gebruik als begraafplaats

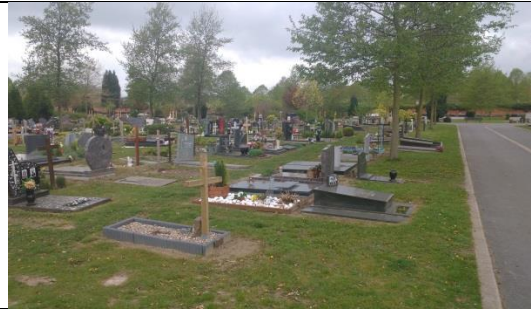
De klassieke doelgroep van de begraafplaats zijn de nabestaanden. Zij gebruiken de begraafplaats voor de begraving, als laatste rustplaats van de overledene.

De **begraving** verloopt als volgt:

- De voltallige rouwstoet rijdt meestal op via de toegangsdreef (Palinghuizen); een grafmaker opent de poort en de rouwstoet rijdt tot de locatie van begraving. Hierbij rijdt de rouwstoet door het mooie oude parkgedeelte. Regelmatig gebruikt men ook de ingang aan de Leliestraat, omdat de meeste begravingen in die zone doorgaan.
- Een laatste afscheid vindt plaats aan het graf zelf of rond een stenen zuil waarop de urne wordt geplaatst (urnenveld)
- Na de begraving verlaat de rouwstoet de begraafplaats via de Leliestraat

De **laatste rustplaats** kent verschillende verschijningsvormen, die een groot deel van de begraafplaats innemen (zie indeling kaart: gedenkvormen):

Grondgraven: concessie voor 10 jaar, verlengbaar per 10 jaar. Één kist en 3 urnen (of 4 urnen) toegestaan per graf. De eerste 10 jaar is gratis (tenzij bij gereserveerde plaatsen). Grondgraven worden standaard uitgebroken bij einde concessie. De menselijke resten blijven tot bij een nieuwe begraafing.



Erepleinen (gesneuvelden, oudstrijders) zijn een bijzondere vorm van grondgraven. Hoewel het zou kunnen, is er geen einde van de gratis gebruikstermijn bepaald.



Het kinderperk is een plein met grondgraven voor kinderen en foetussen met gedenkteken van kleiner formaat. Het kinderperk kreeg voorjaar 2017 een herinrichting. De groenaanleg verdeelt het perk in tuinkamers. De grafjes staan niet langer op rechte rijen, maar volgen de randen van de tuinkamers en krijgen meer ruimte



Keldergraven: concessie voor 50 jaar, verlengbaar per 50 jaar. Variabele capaciteit. Tot 1971 werden veel eeuwigdurende vergunningen uitgereikt. Deze werden omgezet in concessies van 50 jaar die gratis kunnen worden verlengd. Concessies die na 1971 zijn opgericht zijn steeds 50-jarige van bij aanvang en daarvoor moet voor verlenging betaald worden. Indien niet verlengd, worden kelder en monument eigendom van de stad. Keldergraven worden standaard niet uitgebroken bij einde concessie. Uitbraak kan de stabiliteit van nabijgelegen keldergraven in gevaar brengen.



Urnenveld: concessie voor 10 jaar, verlengbaar per 10 jaar. 4 urnen per perceel. Begraven in vollegrond.
Urnenkelder: concessie voor 20 jaar, verlengbaar per 20 jaar. 2 urnen per kelder.
Sinds kort (voorjaar 2017) is er een principiële beslissing om nieuwe urnenvelden steeds van een afsluitbare plastic bak te voorzien. Het concessiestelsel van urnenkelders wordt vervangen door dat van de urnenvelden. De naam urnenveld blijft bestaan voor beide typen.



<p><u>Urnenveld (nieuwe stijl)</u>: in het voorjaar van 2017 werd een nieuwe stijl urnenveld aangelegd: balkvormige aaneengesloten rijen liggen tussen bestaande grondgraven in. Ongeveer de helft daarvan is voorzien van tegels met een gat erin. Het gat wordt afgedekt door een monument na begraving. Betonrails onder het maaiveld liggen klaar om snel bijkomende tegels te plaatsen.</p>	
<p><u>Columbarium</u>: concessie voor 10 jaar, verlengbaar per 10 jaar. 2 urnen per nis. Keuze uit columbarium met koperen naamplaat of met natuurstenen afdekplaat waarin de namen worden gegraveerd.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Honingraatcolumbarium - Muurcolumbarium 	
<p><u>Urnentuinen</u>: concessie voor 20 jaar, verlengbaar per 20 jaar. Tuintje met twee sierurnen als geheel in concessie.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Buxustuin - Labyrinttuin 	
<p><u>Keramische sierurnen kind</u>: Zoals urnentuin, maar individueel in gebruik genomen. De urnen hebben de vorm van paddenstoelen en zijn verspreid op het kinderperk geplaatst.</p>	
<p><u>Strooiweide</u>: Uitstrooiing van de as (gratis). Een naamplaatje kan aan de gedenkzuilen geplaatst worden.</p>	

De ingenomen oppervlakte is niet in verhouding met het jaarlijks aantal begravingen. Grondgraven en grafkelders zijn goed voor 54% van de begravingen, maar nemen maar liefst 97% van de oppervlakte in (zie figuur x). Asgedenkvormen krijgen bijzonder weinig ruimte, hoewel er net een stijgende trend is in crematies (nu al 75% van de overleden Gentenaars, waarvan een groot deel kiest

voor asbewaring of uitstrooiing op het crematorium, of thuisbewaring). Grondgraven en ook grafkelders worden steeds minder populair. Bij de asgedenkvormen stijgt de populariteit van vooral urnenvelden; bewaring in een columbarium stagneert en neemt licht af.

De keldergraven zijn vaste ondergrondse bouwwerken, worden langdurig in gebruik gegeven en na beëindiging van de concessie zelden uitgebroken. Ongeveer 60% van de grafkelders op de Westerbegraafplaats is vandaag in concessie. Naar verwachting komen er in 2021 een groot aantal vrij. Het vormt dan ook de ruggengraat van de begraafplaats (zie grijze zones op kaart: gedenkvormen). Naast het oud gedeelte, komen verspreid over de recentere delen van de begraafplaats blokken van keldergraven voor.

De pleinen met grondgraven worden één voor één in gebruik genomen. Is een plein vol, wordt het volgende plein in gebruik genomen. Elke 10 jaar worden x aantal graven op deze pleinen niet langer verlengd; het grafteken wordt weggebroken. Op lange termijn ontstaan grasvelden waar nog maar hier en daar een grafteken staat. Daarnaast bestaan twee systemen van reserveringen:

- Reservering van de plaats naast een eerste graad verwant, op voorwaarde dat deze plaats vrij is. De reservering duurt zo lang de concessie van het referentiegraf verlengd wordt.
- Reservering van een willekeurige plaats door middel van het betalen van het gebruikelijke concessietarief.

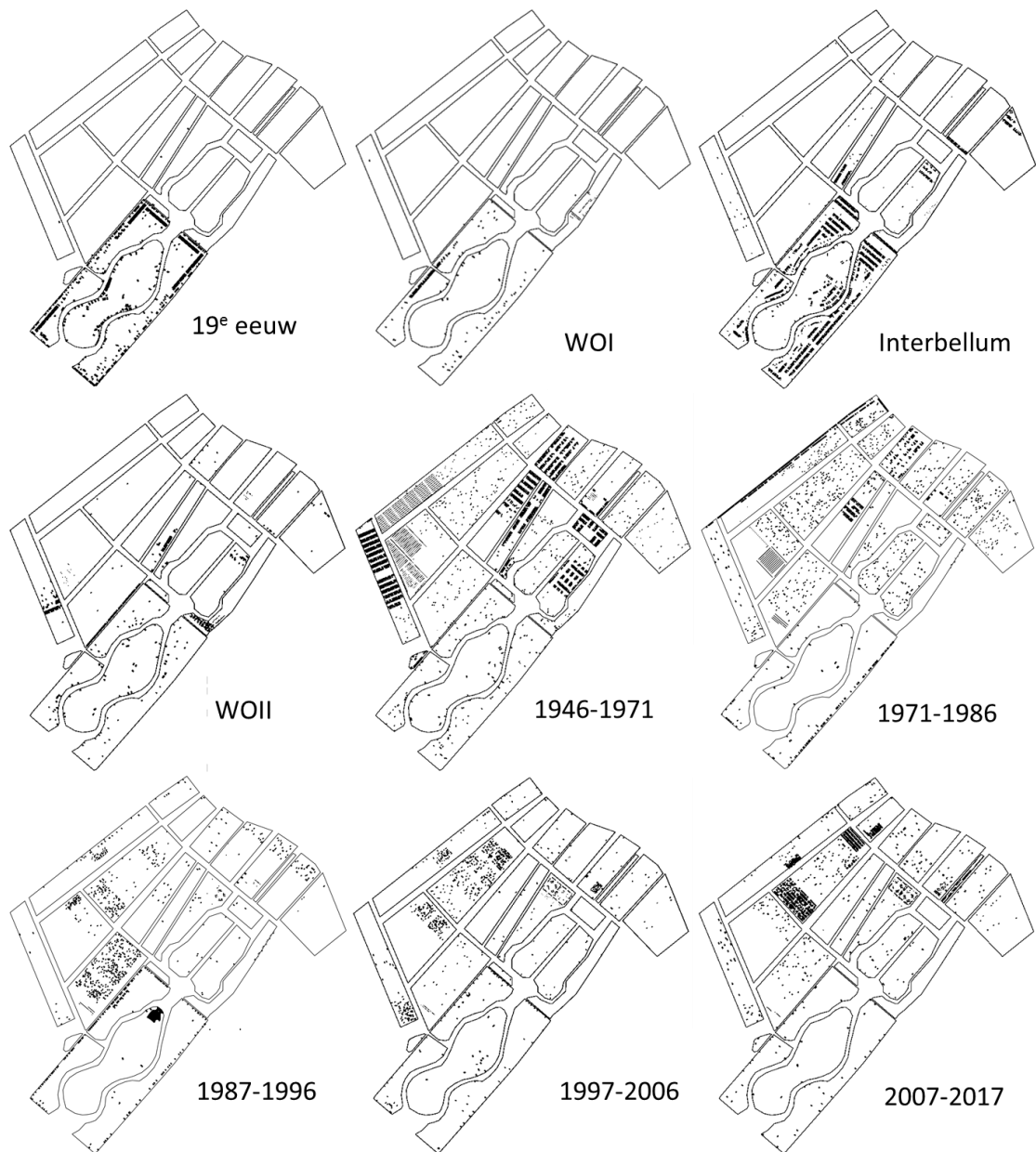
Deze manier van werken zorgt ervoor dat een plein nooit echt helemaal vrij komt. Enkele concessies worden langdurig behouden, en er komen gereserveerde plaatsen in gebruik mét of zonder referentiegraf. Deze werkwijze bemoeilijkt herinrichting van deelzones. In veel andere steden heeft men daarom een opsplitsing tussen geconcedeerde (betalende) pleinen en niet-geconcedeerde (gratis) pleinen. Op deze laatste is verlengen van de concessie niet mogelijk. Indien de nabestaanden het graf willen behouden, dragen zij de kosten voor ontgraven en herbegraven. De reden dat er geen opsplitsing bestaat tussen betalende en gratis pleinen in Gent, is om te verhinderen dat er 'armenpleinen' zouden ontstaan.

De recente begraafactiviteit bevindt zich in de westelijke zone van de begraafplaats (zie donkerrode zones op kaart: gedenkvormen). In de eerste uitbreiding en achteraan de begraafplaats (noordoostelijke deel), is ca. 90% van de grafpercelen niet meer in concessie. Er is een dalende trend in het aantal begravingen. Vandaag is slechts ongeveer 22% van de beschikbare capaciteit aan grondgraven in concessie.

De dalende trend in begravingen zet zich voort (Figuur 4). De datum van de eerste begraving in de huidige/laatste concessie geeft een goed beeld van welk deel van de begraafplaats actief gebruikt werd in welke periode (Figuur 1):

- Grafkelder:
 - o De meeste grafkelders in het oud gedeelte stammen van het interbellum en daarvoor
 - o De meeste grafkelders buiten het oud gedeelte stammen van de naoorlogse periode
 - o de laatste 30 jaar werden nauwelijks kelders verkocht
 - o de kelderrij langs de muur van het Westerringspoor dateert van na de afschaffing van de eeuwigdurende concessies in 1971
- Erepleinen:
 - o De militaire oorlogsslachtoffers van WO I liggen samen, rond de depressie in het voormalige Duitse ereperk (Fransen, Wit-russen, Italianen, Britten)

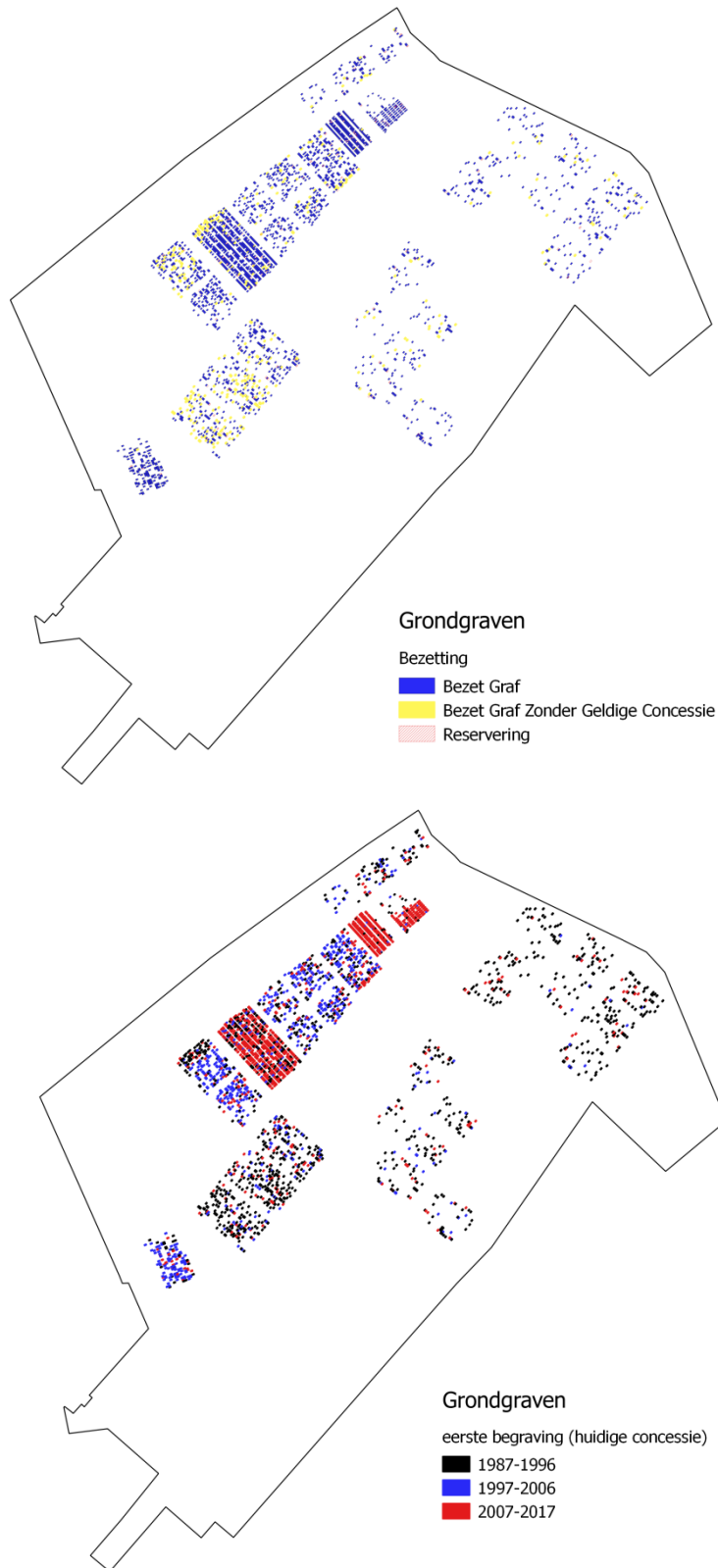
- De militaire oorlogsslachtoffers van WOII liggen samen, tussen ereperken WOI en de muur van het oud gedeelte (gemengd plein en plein Britten)
- De Britten liggen op een afgeboord perk van de Commonwealth, dat deels in de WOI zone en deels in de WOII zone ligt.
- De eerste oud-strijders zijn begraven daar waar de vlaggenmast staat; de laatste 30 jaar zijn er steeds minder begravingen. Slechts enkele oud-strijders zijn vandaag nog in leven.
- Urnbegraven:
 - Enkele columbaria ouder dan 30 jaar, daarnaast hoofzakelijk <30 jaar
- Grondgraven:
 - Actieve pleinen die de laatste 30 jaar in gebruik genomen zijn, zijn nog duidelijk zichtbaar
 - Verspreid nog heel wat naoorlogse graven, maar ook recente begravingen zijn verspreid over de verschillende pleinen. Zonder verplaatsen van concessies is herinrichting van volledige pleinen uitgesloten.



Figuur 1: Datum eerste begraafing in de huidige/laatste concessie



Figuur 2: Bezetting van grafkelders (boven) en de eerste begraafing in de huidige/laatste concessie (onder)

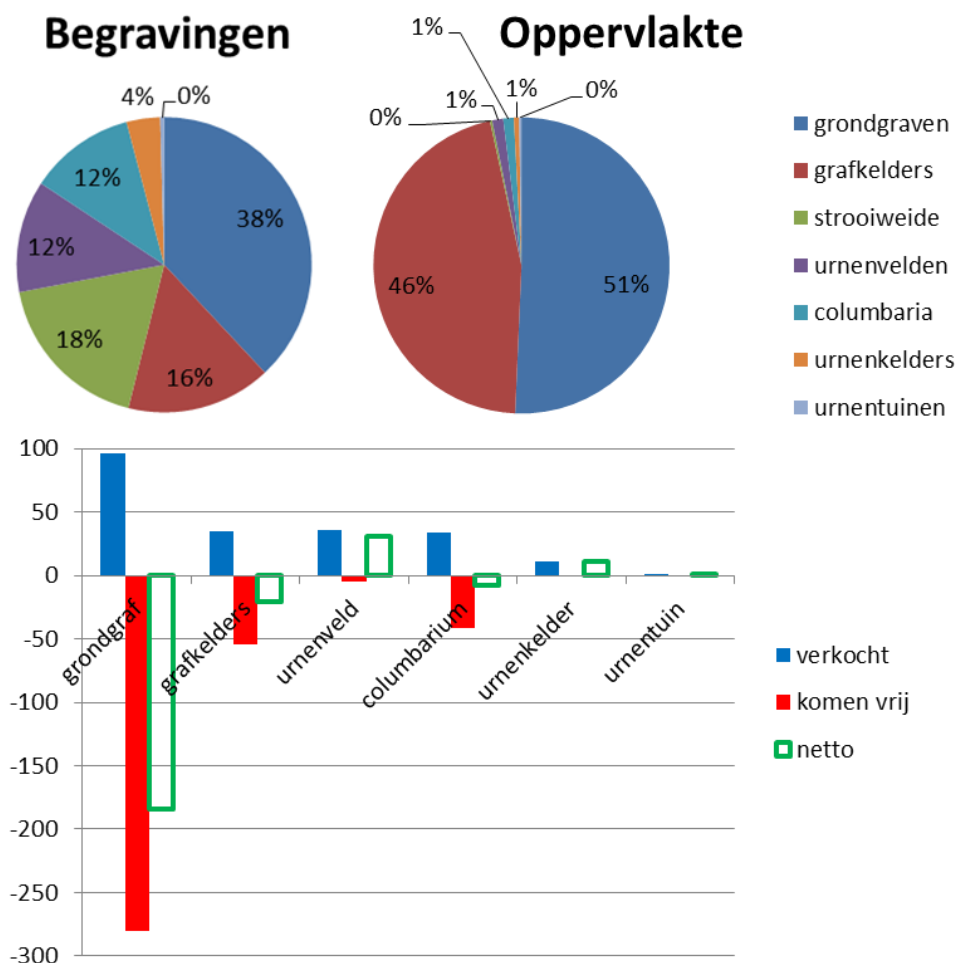


Figuur 3: Bezetting (boven) en eerste begraving in de huidige/laatste concessie (onder)

Bij het grafonderhoud horen activiteiten zoals het graf opkuisen, beplantingen snoeien, bloemen verpotten. Hiervoor gebruiken de mensen water- en afvalpunten verspreid over de begraafplaats. Ook derden staan in voor het onderhoud:

- Privébedrijven (bv. grave gardening) die tegen betaling voor de nabestaanden instaan voor bebloemen en onderhoud
- Commonwealth War Graves Commission: zij onderhouden het Brits ereperk

Nabestaanden komen **rouwen** en **mijmeren**. Dit gebeurt niet noodzakelijk aan het graf, maar ook wandelend of zittend op een bank.



Figuur 4: Verdeling van het aantal begravingen per type (linksboven), hun huidige ingenomen oppervlakte (rechtsboven) en de balans tussen verkochte en niet meer verlengde concessies (onder) voor de Westerbegraafplaats. Cijfers 2013-2016.

Gebruik als (wijk)park:

In de dichtbevolkte Bloemekenswijk is er een tekort aan groen. Buurtbewoners gebruiken de groene begraafplaats dan ook voor diverse vormen van **recreatie**:

- Wandelen, hond uitlaten: mensen uit de buurt komen wandelen op de begraafplaats, zowel in het oude parkgedeelte als in de recentere delen. Dit doen ze voornamelijk op de asfaltwegen omdat er nauwelijks alternatieve paden zijn

- Pleisterplaats: een vrij vast publiek gebruikt de begraafplaats om vanop één van de bankjes te genieten van het uitzicht, de omgeving, een babbel te slaan, te mijmeren. Verspreid over de begraafplaats, vaak dicht bij de ingangen Leliestraat en Mimosastraat, ook het rond punt aan het Oorlogsmonument van de geallieerden is populair.
- Doorsteek voor voetgangers en fietsers: een twintigtal schoolkinderen en pendelaars gebruiken de begraafplaats als doorsteek: 's morgens richting centrum, 's avonds richting Kolegem/Wondelgem (zie Figuur 6).
- Kindjes die leren fietsen: de brede asfaltverhardingen met weinig verkeer zijn een ideale plek. Volgens buurtbewoners de enige plaats in de buurt waar dit kan.
- Picknicken: nu en dan wordt op de begraafplaats gepicknickt. Op één van de banken of in het grasveld in het oud gedeelte.
- Voetballen: voetballende kinderen werden al eens gezien op het grasveld in het oud gedeelte
- Pockémon Go: zowel kinderen als volwassenen werden gespot op zoek naar Pokémons met hun smartphone.
- Kindjes die met waterballonnen spelen: bij warm weer spelen kinderen wel eens met waterballonnen (aan waterkraantje, kant Leliestraat)
- Funerair toerisme: specifieke vorm van recreatie op een (oude) begraafplaats. Oude grafmonumenten zijn vaak echte kunstwerken ontworpen door architecten, gemaakt door beeldhouwers, smeden, ijzer-, koper- en bronsgieters

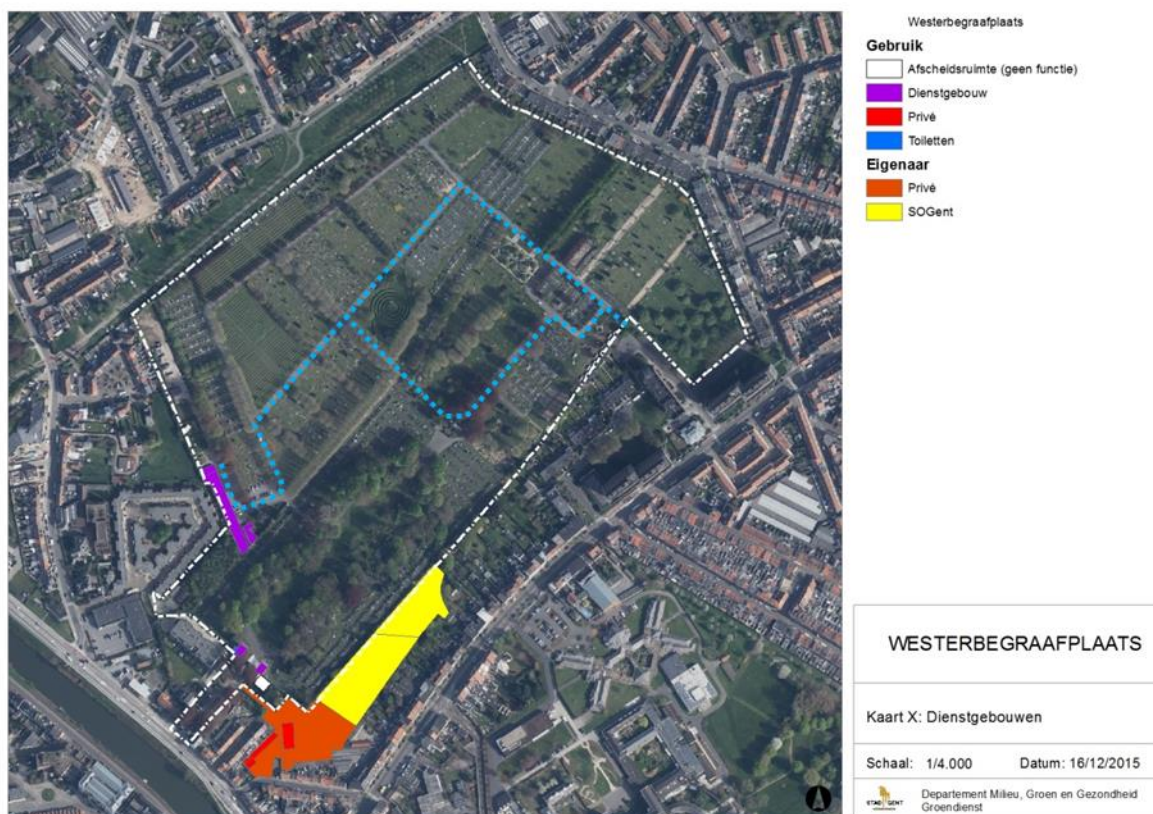
Gebruik door diensten:

Naast bezoekers, wordt de begraafplaats ook gebruikt door **diensten**. Grafmakers (voor heel Gent) en de tuiniers van op de Westerbegraafplaats zijn gehuisvest op de begraafplaats zelf (zie Figuur 5). Zij moeten de begraafplaats volledig doorrijden (ingang Leliestraat) voor:

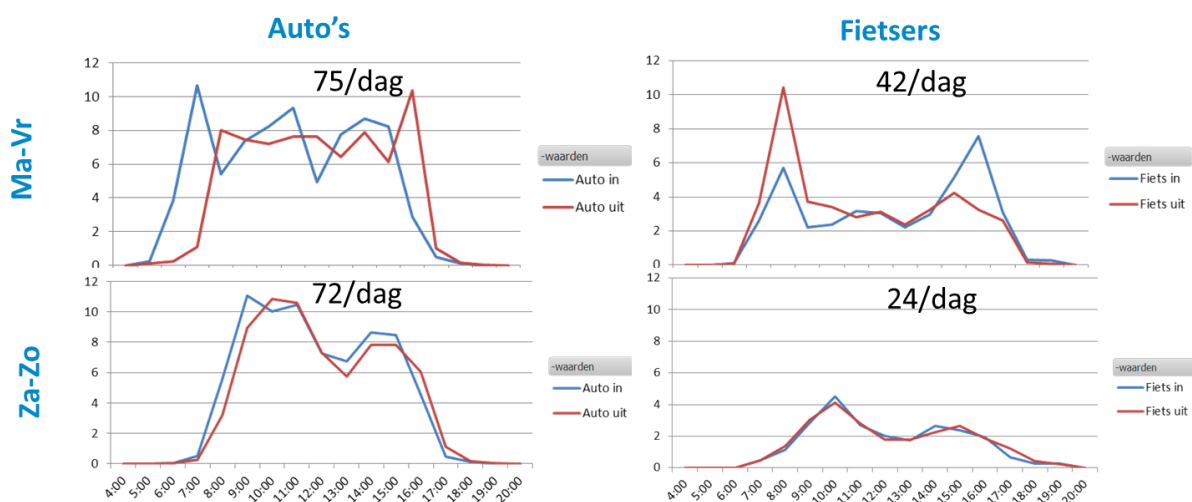
- Woon-werkverplaatsingen met de wagen
- Dienstverplaatsingen met de wagen

Aan ingang Leliestraat werd in het voorjaar van 2016 een verkeerstelling uitgevoerd. De cijfers geven aan dat er, gemiddeld per dag, via de Leliestraat:

- Meer dan 70 auto's de begraafplaats oprijden, zowel tijdens week als tijdens weekenddagen. De pieken 's morgens en 's avonds tijdens de week duiden op het in- en uitrijden van diensten. Het gaat over gemiddeld 15 wagens. In het weekend is er wat meer autoverkeer in de voormiddag dan in de namiddag.
- 42 (weekdagen) en 24 (weekend) fietsers de begraafplaats oprijden. De duidelijke pieken tijdens de ochtend- en avondspits geven aan dat heel wat schoolgaande jeugd en pendelaars de begraafplaats als doorsteek gebruiken. Het valt op dat er overdag en in het weekend weinig fietsverkeer is.



Figuur 5: Situering van de huidige dienstgebouwen, aanrijroute door de begraafplaats en potentiële percelen voor herhuisvesting in een nieuw grondgebonden depot aanpalend aan het afscheidscentrum.



Figuur 6: Verkeerstellingen voor auto's (links) en fietsers (rechts) ter hoogte van ingang Leliestraat tussen 19/02/2016 en 18/04/2016

Samenvattend

Ondanks volledig ingesloten en weinig zichtbaar van buitenaf, is de begraafplaats goed bereikbaar via drie ingangen. Voornamelijk de toegankelijkheid voor fietsers en voetgangers via het Westerringspoor kan beter. Het bestaande poortje en de paadjes ernaartoe zijn niet voldoende toegankelijk. Een volwaardig fietspad door de begraafplaats is niet wenselijk. Dit is in strijd met de oase van stilte in de dicht bevolkte Bloemekenswijk. Optimale maar trage doorwaadbaarheid van de begraafplaats voor voetgangers en fietsers is een beter uitgangspunt. Alternatieven voor de

asfaltverharding zijn wenselijk. Autoverkeer moet gecontroleerd en zoveel mogelijk vermeden worden. Een herziening van de huisvesting van diensten is wenselijk.

De belevingswaarde van de begraafplaats is sterk variabel: in het oud parkgedeelte is deze bijzonder groot, de statige dreven aan de erepleinen zijn ook zeer knap. De recentere uitbreidingen hebben minder structuur en zijn chaotisch ingericht (grafvormen en groenaanleg). De grafpleinen zouden baat hebben bij meer groenbuffer van elkaar en van de wegenis.

De begraafplaats wordt in de eerste plaats gebruikt voor begravingen en grafbezoek. Hiervoor is de begraafplaats vrij goed uitgerust (water- en afvalpunten, toiletten), al zijn hier zeker verbeterpunten. Geborgen mijmerplekken die tot de verbeelding spreken en schuilmogelijkheden zijn nauwelijks aanwezig.

III.2.2 Biotiek (Zie ook beschrijving onder III.1.3)

(Potentiële) natuurverbindings- of stapsteenwaarde

De Westerbegraafplaats (20 ha), is een potentiële stapsteenwaarde als kleinere natuurkern langs het groene Westerringspoor. Obstakels zijn de fietsbrug over de Brugse vaart en met oversteek van de drukke gewestweg N9, en de muur tussen begraafplaats en Westerringspoor.

bestaande ruimtelijke groenstructuur | kernstad
stad gent - groenstructuurplan - kaart 48



Kaart 'Bestaande groenstructuur'

Biologische waardering

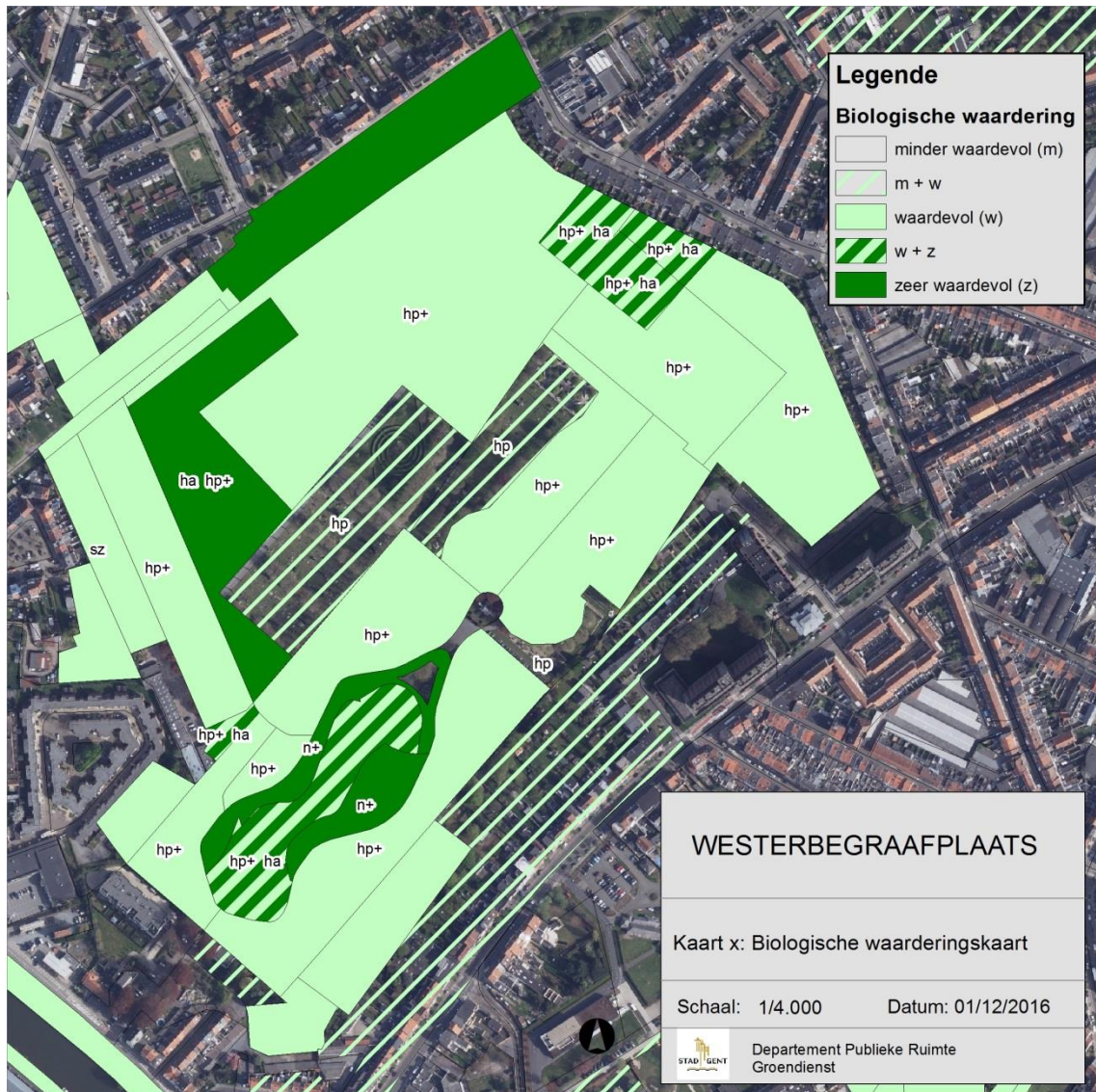
Net zoals de meeste andere begraafplaatsen in Gent, heeft de Westerbegraafplaats door zijn hogere ligging en ophoging met (kalkhoudend) zand potentie voor de ontwikkeling van droge, schrale graslanden. De Westerbegraafplaats is in zijn geheel als 'waardevol met zeer waardevolle elementen' te benoemen. Voor deelzones:

- Zeer waardevol:
 - o De oudstrijderspleinen aan de westkant van de begraafplaats zijn nu al als struisgrasvegetatie (ha) ontwikkeld. Dit vegetatietype is zeldzaam, zeker in het

Gentse, en wordt als zeer waardevol gewaardeerd. De bedekkingsgraad van mossen en kruidachtigen is hoog; er groeien enkel traaggroeiende grassoorten. Soorten als rendiermos, muizenootje en gewoon biggenkruid zijn er talrijk te vinden.

- De dreven in het oud gedeelte met relatief oude (tot 150 jr) gemengde loofhoutaanplant en heestermassieven.
- Waardevol met zeer waardevolle elementen:
 - aan de noordkant achteraan de begraafplaats is een zone die elementen bevat van struisgrasvegetatie;
 - net als de centrale grasvelden in het oud gedeelte. Hier vinden we onder andere muizenoor, knolboterbloem en gewone veldbies. Ondanks de zeer oude graslandbodem, niet optimaal ontwikkeld omdat dit tussentijds (zeker in 1983 – beplantingsplan strooiweide, tuin afscheidscentrum, rozenborders) gescheurd en heringezaaid werd.

Door herinzaai en opbrengen van teelaarde (centraal deel), dolomietverharding (gemengd ereplein en ereplein Belgen) of zeer intensief onderhoud (Commonwealth War Graves) zijn bepaalde delen als minder waardevol aangeduid.



Kaart 'BWK'

BWK-code	BWK-waardering	Meest voorkomende en/of belangrijkste soorten
ha	Zeer waardevol	Rendiermos (<i>Cladina</i> sp.), Muizenoor, schapenzuring, gewone veldbies, knolboterbloem
n+	zeer waardevol	Diverse loofboomsoorten (zie verder)
hp+	waardevol	Witte klaver, gewoon biggenkruid, gewoon struisgras,
hp	minder waardevol	Engels raigras, gestreepte witbol, paardenbloem

Aanwezigheid aandachtsoorten

planten: Rendiermos, gewone veldbies, muizenoor, knolboterbloem, gewoon biggenkruid, verschillende varenssoorten (op graven, in de kruidlaag rond de dreven van het oud gedeelte).

fauna: verschillende vleermuissoorten werden waargenomen (grootoorvleermuis, dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis, laatvlieger). Het is niet bekend of er nestplaatsen zijn. Mogelijks zijn er in holle boomstammen en oude grafkelders. Egels komen ook voor op de begraafplaats

Aanwezigheid bijzondere soorten

Oude bomen in landschapspark (zie III.1.3 Landschappelijk erfgoed)
Bijzondere struiksoorten in landschapspark (zie III.1.3 Landschappelijk erfgoed)
Gestreepte klaver (zeer zeldzaam, gevonden op kinderperk)
Muizenoor (abundant voorkomen is bijzonder)
Bosaardbij (komt massaal voor op graven)
Melkboleet (rode lijst, bij rij Zwarte dennen tussen grondgrafpleinen in noordoosten)
Wasplaten

Aanwezigheid agressieve exoten

Amerikaanse vogelkers, onder andere in de bossages rond het grasveld van het oud gedeelte.
Deze soort is beperkt aanwezig en niet als problematisch te beschouwen.

Potentiële biotopen

Eiken-berkenbos, struisgrasvegetatie

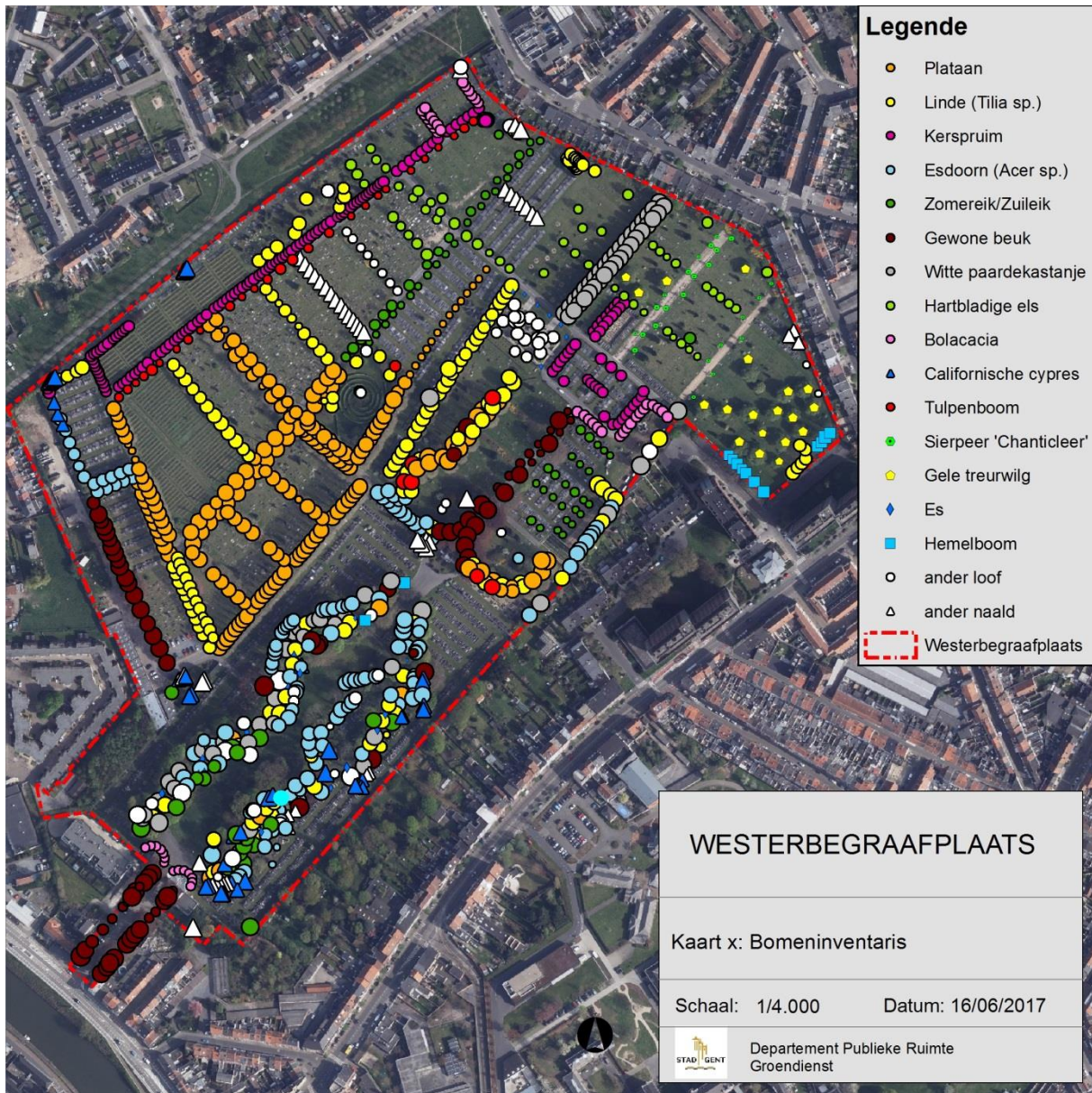
Bomen en dreven

De bomeninventaris van 2012 (begraafplaats) en 2008 (toegangsdreef) werd gecontroleerd op wijzigingen. De laatste ingreep (kinderperk en aanpalende dreef is daarin nog niet verwerkt).

In de dreven van het oud gedeelte, is het bomenbestand gemengd en ongelijkjarig. De belangrijkste soorten zijn Esdoorn, Witte paardenkastanje en Linde. De grootste bomen zijn 100-150 jaar oud. Niet alle bomen zijn aangeplant, er is heel wat spontane verjonging. De toegangsdreef staat links en rechts een rij rode beuken (plantafstand 5m), waarvan een aantal wellicht van de oorspronkelijke aanleg. Door uitval van enkele bomen (hoofdzakelijk in de linkerrij), takelen de overige beuken één voor één af door schorsbrand.

In de eerste uitbreiding achter het oud gedeelte, is er een centrale (rode) beukendreef, geflankeerd door twee gebogen gemengde dreven. Ook in deze beukendreef zijn al heel wat bomen uitgevallen, onder meer door stormschade. De gemengde dreef links wordt onderbroken door een rij Esdoorns langs de later aangelegde wegnis (rond 1950). De gemengde dreef rechts is onderbroken door de erepleinen van de gesneuvelden.

In de recentere uitbreidingen (noordwestkant) zijn er hoofdzakelijk éénsoortige dreven van Plataan, Linde, Esdoorn, Inlandse eik, Beuk, Witte paardenkastanje, Hartbladige els. Vooral de Platanen. De rij Kerspruimen werd omgevormd tot een gemengde dreef bij heraanleg van het kinderperk begin 2017.



Samenvattend

De Westerbegraafplaats is in zijn geheel biologisch waardevol met zeer waardevolle deelzones. Er is een groot potentieel voor verdere ontwikkeling van zeer waardevolle biotopen, met name struisgrasvegetaties en eiken-berkenbos. Op vlak van bomen en heesters is vooral het oud gedeelte bijzonder door de leeftijd, grote diversiteit en gemengde aanleg. In de eerste uitbreiding achter het oud gedeelte en in de zuidwestelijke zone van de begraafplaats zijn de dreven volwassen. In de rand langs het Westerringspoor en de zone achteraan de begraafplaats (kant Mimosastraat), zijn de bomen nog jong en weinig structurerend. Buiten het oud gedeelte zijn de heesters en hagen veelal éénsoortig.

III.2.3 Abiotiek

Bodemkaart

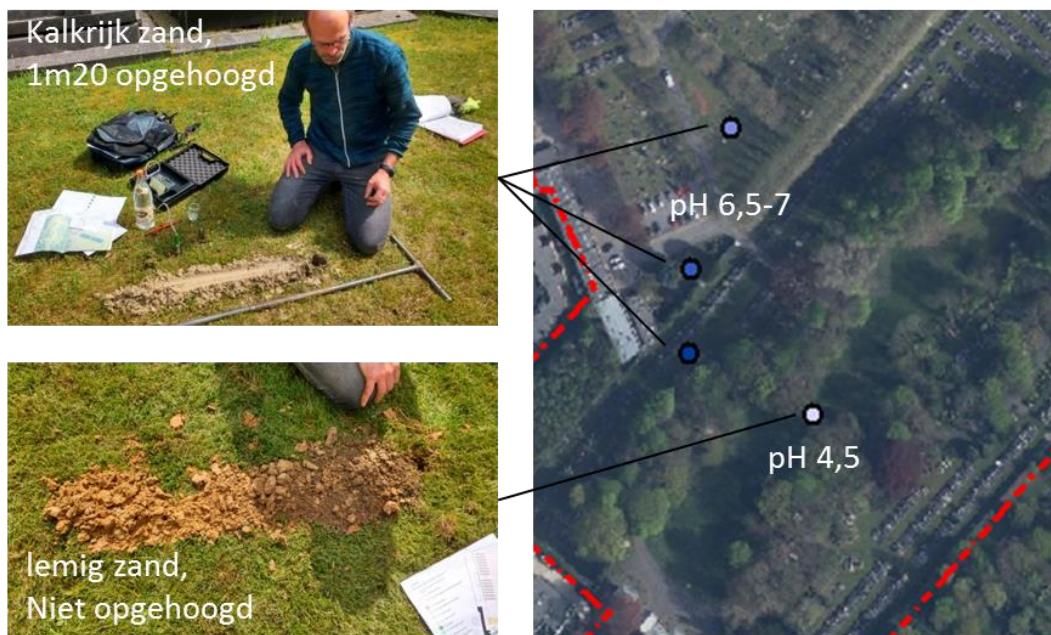
Antropogeen

Reeds uitgevoerde bodem- of grondonderzoeken

Enkele bodemboringen werden uitgevoerd. Hieruit bleek dat:

nagenoeg de volledige begraafplaats met ca. 1m²0 kalkhoudend zand werd opgehoogd. Dit blijkt ook uit pH metingen die vrij hoog liggen. Daaronder vonden we een puinhoudende laag. Dit blijkt ook uit het hoogtemodel.

Het bodemprofiel in de grasvelden in het oud gedeelte bestaat uit lemig zand. Het heeft, net zoals de dreven, een gelijkaardige hoogte als de omgeving van de begraafplaats. Het gaat wellicht om het oorspronkelijke bodemprofiel dat geprofileerd werd bij de parkaanleg tussen 1867 en 1873. De relatief lage zuurtegraad is typisch voor een oude graslandbodem



Aanwezigheid waardevolle bodems

De oude centrale grasvelden in het oude gedeelte met uitgesproken microreliëf.

Ligging in kwetsbaarheidszones van het grondwater, infiltratiezones en/of overstromingsgevoelige zones

Kwetsbaarheidszone grondwater: zeer kwetsbaar

Infiltratiegevoelig: ja

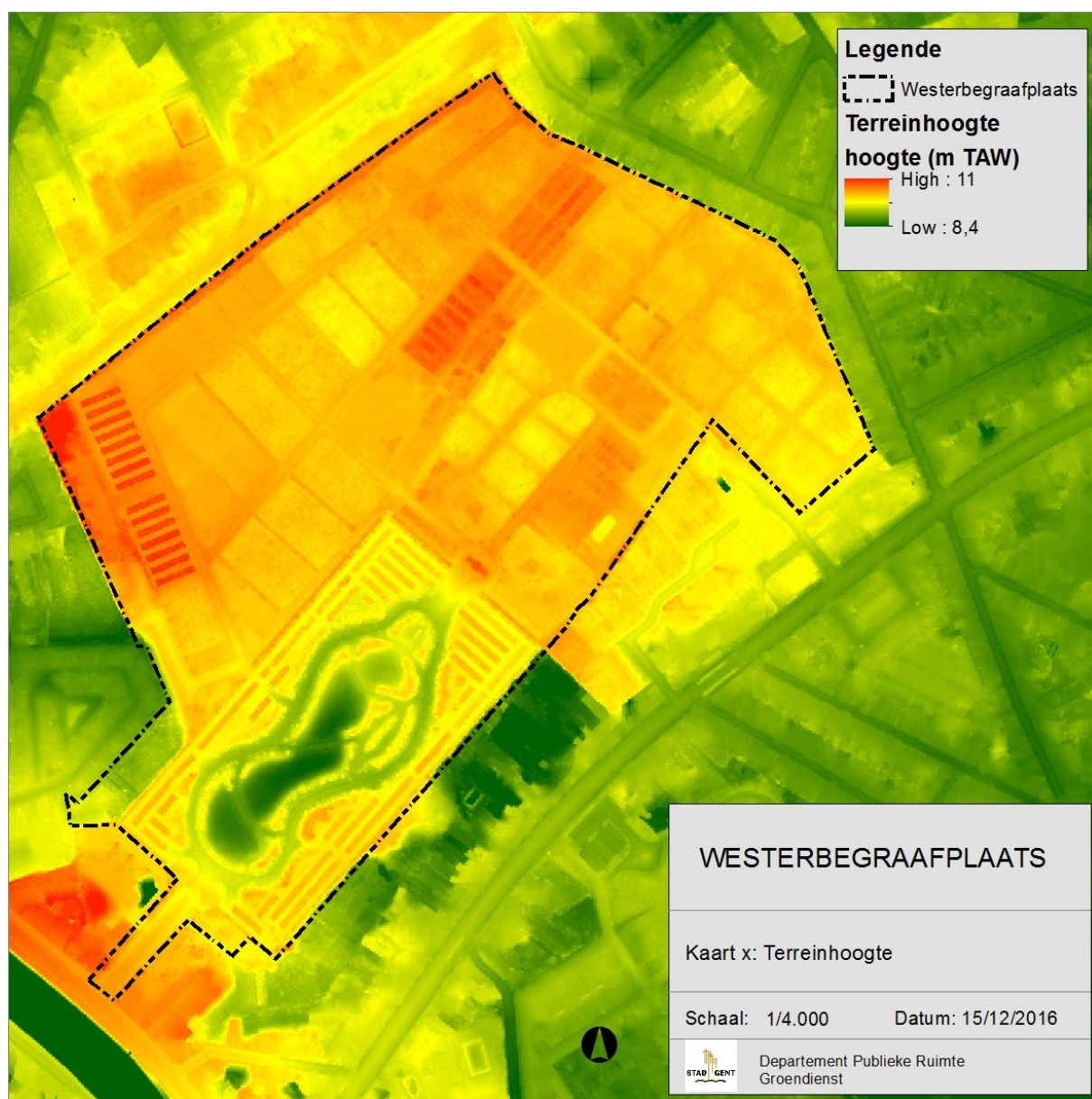
Overstromingsgevoelige gebieden: nee

Aanwezigheid relevante reliëfelementen

Microreliëf en padenstructuur in de grasvelden van het oud gedeelte

Aanwezigheid oppervlaktewater

Op verharde paden wordt het regenwater opgevangen en via het rioolstelsel geloosd in de Brugsevaart. Buiten de wegenis infiltreert het regenwater.



Kaart 'Reliëf'

Samenvattend

Nagenoeg de gehele begraafplaats werd opgehoogd (ca. 1m20 t.o.v. de omgeving) met kalkhoudend zand. Hierdoor is de bodem licht en sterk waterdoorlatend, en de grondwatertafel laag. In het oud gedeelte heeft het centraal gelegen oude grasveld mogelijks de oorspronkelijke bodemprofiel, al werd het geherprofileerd.

III.2.4 Omgeving

Mobiliteit (zie ook III.2.1)

- De begraafplaats is bereikbaar voor voetgangers en fietser langs de 3 ingangen. Het Westerringspoor is de veiligste manier om te voet of met de fiets naar de begraafplaats te komen. De kleine toegangspoort en het onverharde paadjes ernaartoe zijn echter niet ideaal. Vanaf het voetpad in de Mimosastraat is er ook een verhard pad met stoeptegels. Met bakfietsen en rolstoelen raak je hier niet of moeizaam binnen. De drukke N9 (Palinghuizen) is voorzien van voet- en fietspaden en een fietsoversteekplaats ter hoogte van de toegangsdreef. Deze oversteekplaats wordt niet als veilig ervaren. Bovendien kan je met de fiets als je aan de toegangsdreef de N9 oversteekt, de Guislainbrug niet op een veilige manier oversteken. Vanuit het centrum is de logische aanrijroute via de Elyzeese velden over de Nieuwe Vaart en via de onderdoorgang onder de Guislainbrug. De ingang Leliestraat sluit best aan op de wijk, en is dan ook voor een groot deel van de buurtbewoners het meest bereikbaar. In de F. Ferrerlaan zijn voet- en fietspaden.
- Met het openbaar vervoer zijn de ingangen Palinghuizen (bushalte Ferrerlaan) en Leliestraat (tramhalte Hortensiastraat) goed bereikbaar.
- Kom je met de wagen, dan vind je parkeerplaats in de dreef aan ingang Palinghuizen (groene betalende zone) en in de H. van Peenestraat (gratis), vlakbij het achterpoortje van de Mimosastraat. Beide parkeerplaatsen zijn ook door bewoners gebruikt. De betaalautomaat aan de Palinghuizen is gelegen in het begin van de dreef, aan de N9. Wanneer je aan de toegangspoort parkeert, moet je helemaal terugwandelen naar de automaat. In de dreef zelf is geen aanduiding van betalend parkeren. De parkeerplaatsen in de H. van Peenestraat zijn nu in de grasberm en worden binnenkort beter aangelegd.
- De rouwstoet rijdt op via de ingang Palinghuizen. Als alternatief kunnen zij parkeren in de dreef en te voet de begrafeniswagen volgen. Mogelijks zijn de parkeerplaatsen in dat geval niet steeds toereikend.

Functies in de omgeving

De Westerbegraafplaats ligt in de dichtbevolkte Bloemekenswijk, en is dan ook vooral omgeven door woningen en woontorens. Onderaan de woontoren aan ingang Leliestraat ligt de wijkbibliotheek. Aan de westzijde van de toegangsdreef van de begraafplaats (Palinghuizen), ligt een rustoord (A. Van Hoorebekehof).

In de omgeving van de begraafplaats zijn verschillende basisscholen aanwezig:

- St. Lieven Kolegem (Eeklostraat)
- Kleuterschool De Tovertuin (F. Ferrerlaan)
- De Dialoog (F. Van Ryhovelaan)
- Klimrek (Van Beverenplein)

Het Westerringspoor is een belangrijke groenzone in de buurt met speelgelegenheid, picknicktafels en barbequezone. De activiteit concentreert zich in noordoostelijke richting van de begraafplaats. Aan de woontorens van de Hyacintstraat is een kleine groenzone met o.a. een petanqueveldje. Er zijn plannen deze groenzone heraan te leggen.

Ruimtelijke context (zie III.1.3.1 Beschrijving van het landschap gekoppeld aan ruime en nabije omgeving)

Samenvattend

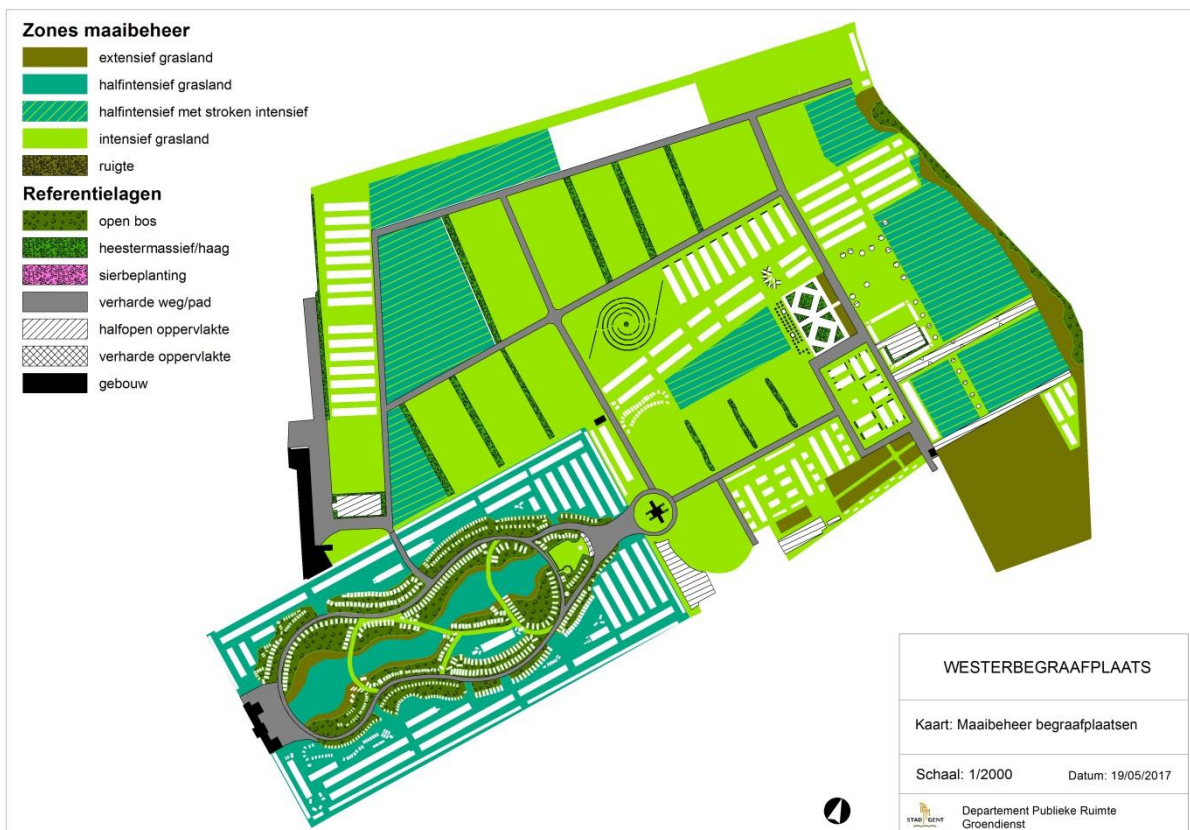
De begraafplaats is niet optimaal ontsloten via de groenas/fietsas Westerringspoor. De bereikbaarheid met openbaar vervoer is goed. De parkeergelegenheid in de toegangsdreef is mogelijks te beperkt voor de voltallige rouwstoet. Willen we die van de begraafplaats houden, dient hier een oplossing voor gezocht te worden.

III.2.5 Huidig beheer

III.2.5.1 Groendienst

Maaibeheer

De begraafplaats wordt elke twee weken gemaaid. Sinds 2016-2017 starten we met aangepast maaibeheer (zie kaart maaibeheer). Door onaangepaste machines zal dit echter pas vanaf 2018 volledig uitgevoerd kunnen worden. De meningen van bezoekers over het aangepaste maaibeheer zijn verdeeld. Een verzorgd beeld is belangrijk. Het maaibeheer is het voornaamste werk van de tuiniers in de periode april-oktober.

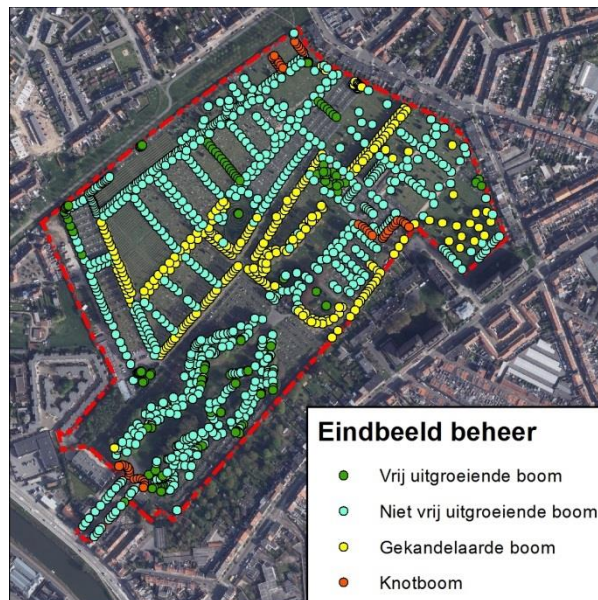


Bomenbeheer

De algemene wijze van onderhoud van bomen door de Groendienst staat beschreven in het *Bomenbeheerplan*.

Voor elke dreef is een **eindbeeld** per soort vooropgesteld (*deze eindbeelden kunnen afwijken van het uitgevoerde beheer*):

- Vrij uitgroeiende boom: wordt zoveel mogelijk toegepast, waar de boom geen hinder veroorzaakt voor passanten en verkeer.
- Niet vrij uitgroeiende boom: bomen langs paden en wegenis. Deze worden opgesnoeid naargelang de noodzaak (2.5, 3.5 of 4.5 m). Dit is de meest voorkomende eindbeeld op de Westerbegraafplaats.
- Gekandelaarde boom: als cultuurhistorische vorm, of omwille van de beperkte afstand van elkaar. Voornamelijk plataan. De eerste maal wordt dit door de bomenploeg van de Groendienst uitgevoerd, nadien uitbesteed (jaarlijks 20.000 euro voorzien voor alle begraafplaatsen samen).
- Knotboom: hier toegepast voor Bolacacia's. Te vermijden in stedelijke omgeving.



Zolang een boom zijn eindbeeld niet bereikt heeft wordt een **begeleidingsnoei** uitgevoerd. Eens het eindbeeld bereikt is, mag er nog weinig correctiewerk in de kroon gebeuren. De **onderhoudsnoei** (elke 6 jaar) beperkt zich dan tot weghalen van dood hout en gevaarlijke takken.

Bladval ruimen

Het grootste deel van de bladval wordt geruimd. Het is het voornaamste werk van de tuiniers in de periode oktober-januari. Waar mogelijk wordt het opgehoopt in de struiken, of blijft het liggen in een onverharde dreef.

Houtachtigen op keldergraven

De grafkelders worden tweemaal per jaar (voor- en najaar) vrij gemaakt van houtachtigen (zaailingen bomen, klimop). Door diktegroei van de wortels barsten de voegen van de monumenten open. Mossen en kruidachtigen doen geen schade en worden niet verwijderd. Om een achterstand in beheer van grafkelders bij te benen werd een uitzondering aangevraagd voor het gebruik van glyfosaat. Veel stobben zijn te sterk geworden en zullen ook bij herhaaldelijk afknippen verdere diktegroei vertonen, met schade tot gevolg.

Wegen

De wegen op de begraafplaatsen worden beheerd door de Groendienst; de voorgaande vernieuwingen van het wegdek werden nog uitgevoerd door de Dienst Wegen, Bruggen en Waterlopen.

Begravingen

De begravingen gebeuren door de grafmakers. Zij zijn verantwoordelijk voor de begravingen, berichtgeving aan de graven, wegname van monumenten, ...

III.2.5.2 Departement Facility Management

De gebouwen (contact: Johan Kielemoes), muren (contact: Marc Deweydt), onderbouw grafkelders en bepaalde monumenten en erepleinen (contact: Tineke De Sutter) worden beheerd door het Departement Facility Management.

Het metselwerk van de kelders wordt stelselmatig aangepakt. In 2017 staan deze twee zones op de planning:



Deze monumenten worden door Stad Gent onderhouden:

- Het monument Geallieerden (gerestaureerd in 2011)
- Volgende oorlogsgedenktekens worden binnen het raamcontract monumenten onderhouden:
 - o bemanning Duitse Zeppelin
 - o Belgische militairen
 - o Gentse militairen
 - o burgerslachtoffers WO I
 - o burgerslachtoffers WO II
 - o bemanning Duitse Zeppelin

Het oorlogsgedenkteken Franse soldaten wordt onderhouden door een Franse VZW.

Deze erepleinen worden door Stad Gent onderhouden:

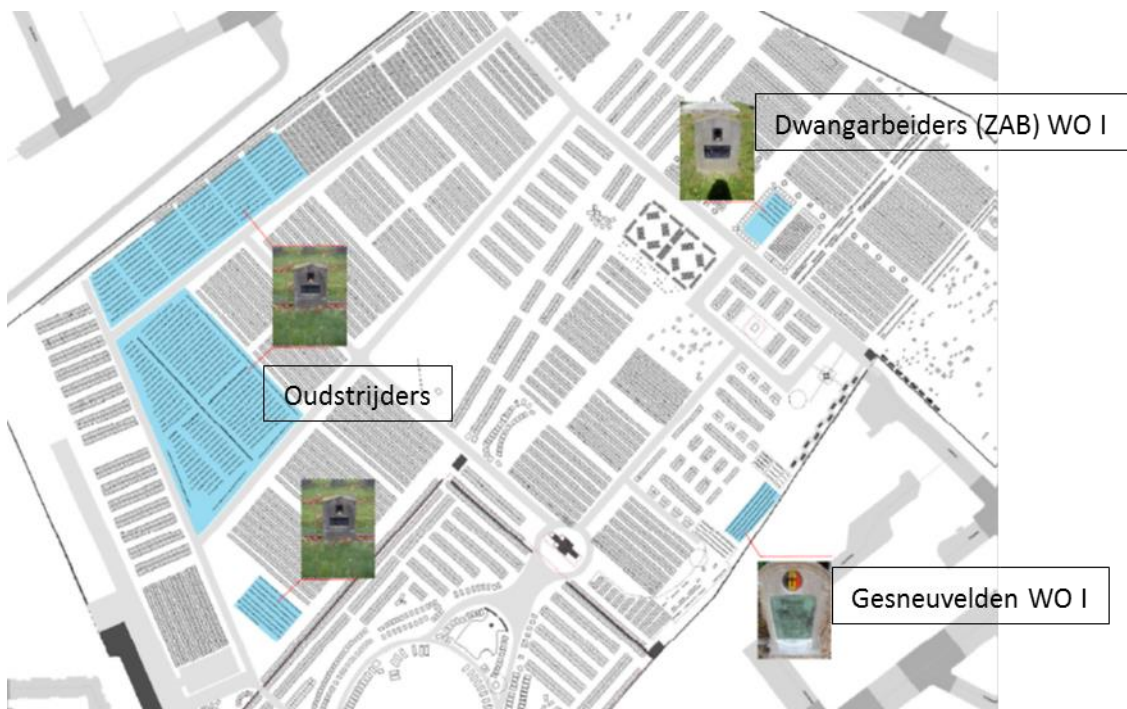
- het ereplein met de gesneuvelde Belgen WO I,
- het ereplein met dwangarbeiders WO I (ZAB)
- de erepleinen oud-strijders

Het Gemengd ereplein gesneuvelden WO II:

- Graven van de Commonwealth of andere landen worden onderhouden door de Commonwealth en respectievelijke landen
- Over de graven van de Belgen moeten nog afspraken worden gemaakt

Het ereplein van de Commonwealth WO I & II wordt integraal onderhouden door de Commonwealth

De erepleinen van gesneuvelde Fransen, Italianen en Russen van WO I worden onderhouden door de respectievelijke landen.



Figuur 7: Erepleinen waarvan de graven door Stad Gent (Dienst Onderhoud Gebouwen) worden onderhouden

IV BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

“De situering en de beschrijving van de erfgoedwaarden en de juridische toestand van het onroerend erfgoed of het erfgoedlandschap of van het deel ervan dat een opzichzelfstaand geheel vormt, waarop het beheersplan betrekking heeft”

De Westerbegraafplaats is beschermd omwille van de historische en de artistieke waarde, derhalve worden deze waarden omschreven. Daarbij wordt, net zoals in het beschermingsbesluit, de historische waarde opgedeeld in historische waarde, sociaal-culturele waarde en landschappelijk-urbanistische waarde.

De waardebepaling verduidelijkt het belang van het beschermd gedeelte, met inbegrip van de graftekens, de beplanting, de dreven en pleinen, de grasvlakte, de ommuring, de toegangsdreef en het poortgebouw, alsook die van de twee oorlogsmonumenten.

Deze waardebepaling werd gemaakt op basis van de bevindingen van het diepgaand historisch onderzoek en van de grondige inventaris van het bestaande bouwkundige en landschappelijke erfgoed, zoals die zijn uitgeschreven in de hoofdstukken II en III van dit beheersplan.

IV.1 Het beschermd gedeelte, ontworpen als landschapspark

IV.1.1 De artistieke waarde

De artistieke waarde wordt in het beschermingsbesluit als volgt omschreven:

“als voorbeeld van een landschapsbegraafplaats aangelegd in 1869-1872 en opmerkelijk voor het rijke en diverse aanbod van funeraire monumenten naar ontwerp van befaamde beeldhouwers en architecten en vakkundig uitgevoerd door steenkappers en bronsgieters, en verfraaid met symbolen zowel ontleend aan de vrijzinnige als aan de christelijke funeraire cultuur.”

De opzet van de Westerbegraafplaats is uitgedacht door de invloedrijke Gentse stadarchitect Adolphe Pauli. Hij bepleitte een galerij met ondergrondse gaanderij omheen een landschappelijk park. Een bezoek aan de stedelijke begraafplaats zou geen vluchtige gebeurtenis zijn, maar deel uitmaken van een sociaal gebeuren, met als hoogtepunt het flaneren op zondag. De graf galerij kwam er niet, maar het landschappelijk park werd het hart van de Westerbegraafplaats. Dit stimuleerde het oprichten van pareltjes van funeraire kunst. Het was een kwestie van zien en gezien worden, ook met het familiegrafteken.

Toen zijn opvolger stadsingenieur Jean Hofman het poortgebouw ontwierp, behield architect Adolphe Pauli de supervisie over het project. De statigheid van de neoklassieke poort benadrukt het zelfbewustzijn van de liberale stad Gent, die al zijn inwoners, ongeacht de achtergrond, een goede dood wenste.

De hoge artistieke waarde van de begraafplaats wordt reeds aangegeven vanaf de statige, beboomde toegangslaan aan Palinghuizen, door de reliëfs van de toegangspoort. Aan de straatzijde gaat het om een sterfbedscène en aan de begraafplaatszijde om het Laatste Oordeel. Voorop staat het artistiek vertolken van rouw, verdriet, afscheid nemen, maar ook het creatief uitspreken van hoop en de ondersteuning vanwege medemensen. De reliëfs werden gerealiseerd door Antoon Van Eenaeme en Benoit Wante, beeldhouwers die op dat moment een bijzondere status hadden in Gent.

De monumentale graftekens van de begoede klasse zijn bewaard gebleven, de tijdelijk graven niet. Zowel de graftekens op de kronkelende dreven als op de strakke rijen, alle op grafkelders, bieden een rijk en gevarieerd beeld van de grafkunst en de funeraire symboliek uit de 19de en de 20ste eeuw. Er zijn opvallend veel werken van gerenommeerde beeldhouwers te vinden. Ook architecten werden betrokken bij het realiseren van graftekens op maat. De Gentse steenhouwersatelier volgden de internationale stromingen en leverden kwaliteit op hoog niveau. Er zijn ook namen van ontwerpers en uitvoerders van buiten Gent genoteerd, waaronder uit Italië. Vaak zijn ook de serieproducten van hoge kwaliteit. Bronzen, marmeren en porseleinen sierelementen, waaronder bronzen reliëfs van beeldhouwer Sylvain Norga, maken ten volle deel uit van het geheel. Vele graven zijn voorzien van grafgiften zoals kruisen in ceramiek en marbrieten votiefbordjes. Typerend voor Gent zijn de wit marmeren fotoplaten, vaak opgevat als een stamboom, die op het hoofdeinde van het grafteken werden gezet. Bij de graftekens aan de rand werd vaak de muur betrokken bij het uitwerken van het gedenkteken, zoals het bezetten van de muur en het voorzien van kransenhaken of een afdakje.

De structuur van de begraafplaats nodigt uit tot een bepaalde circulatie en specifiek gebruik, voor zowel gerichte bezoeken aan een specifiek graf, maar ook voor wandelaars of bezoekers die de rust van de begraafplaats opzoeken of het funerair erfgoed bewonderen.

IV.1.2 De historische waarde

In het beschermingsbesluit staat:

“De historische waarde wordt als volgt omschreven:

-als begraafplaats van vooraanstaande personen, bekende namen uit de politieke wereld, voorname figuren uit de Vlaamse cultuurgeschiedenis, wetenschapslui en kunstenaars.[=socio-culturele waarde]

-als landschappelijk waardevol beeld van de begraafplaats door de bijzondere ruimtelijke opbouw gevormd door een parkaanleg in landschapsstijl binnen een rechthoekige ommuring, één van de twee bewaarde begraafplaatsen in België volgens dergelijk concept en tevens het oudste voorbeeld.” [= landschappelijk-urbanistische waarde]

Vandaar dat in de bespreking de historische waarde wordt opgesplitst in historische, sociaal-culturele en landschappelijk-urbanistische waarde.

IV.1.2.1 De historische waarde op (inter)nationale schaal

De begraafplaats is een “geheugenplaats” voor de veranderende omgang met de dood. De eeuwenoude funeraire traditie en de soms drastische ingrepen daarop, zijn in Gent goed gedocumenteerd. De Westerbegraafplaats is de laatste schakel in het Gentse seculariseringsproces van het funeraire, dat inzette in het begin van de 19de eeuw. Diverse materiële sporen op dit “Geuzenkerkhof” getuigen van de ingrijpende mentaliteitswijzing in de 19de eeuw. De kerkhofstrijd maakt duidelijk dat veranderingen in de maatschappij invloed kunnen hebben op het hele funeraire gebeuren.

Naast de historiek van het funeraire, is de lokale en (inter)nationale geschiedenis vertegenwoordigd. Gesneuvelden, oud-strijders en burgerslachtoffers uit beide wereldoorlogen kregen een plaats in familiekersers.

Soms werd een familiegraf hervormd tot een huldemonument voor een personaliteit, een jong gestorven geliefde of een gesneuvelde. Op deze plaats van herinnering werden ook gedenktekens opgericht, zoals het monument voor de Franse militairen gestorven in 1870-1872.

IV.1.2.2 De sociaal-cultureel historische waarde

Bepaalde graftekens verwijzen door emblemen, het materiaal of in opschriften naar bijzonderheden in het leven van bepaalde personen, groepen of verenigingen. Opvallend is het groot aantal graven van personaliteiten, met (inter)nationale uitstraling. Tal van sprekende portretfoto's geven een gezicht aan de herdachte. De oudste foto's bieden trouwens een interessante blik op kledij. De tijdsgeest en de samenstelling van de 19^{de} en 20^{ste} eeuwse Gentse bevolking wordt weerspiegeld in de taal die voor de opschriften gehanteerd wordt, zoals het Nederlands, Frans, Engels, Hebreeuws tot zelfs geheimschrift. De Westerbegraafplaats staat gekend als Geuzenkerkhof, want door de liberale opstelling zijn er diverse uitingen van religieuze beleving zonder onderscheid aanwezig. De begraafplaats is derhalve het stenen archief van de gemeenschap waartoe het behoort.

IV.1.2.3 De landschappelijk-urbanistische waarde

De inrichting als parkbegraafplaats paste in de toenmalige tijdsgeest. De toegangslaan, met beukenbomen op een strakke lijn is bewust strak gehouden, als aanloop naar de neoklassieke portiek, behorend tot de "buitenruimte". Het ontwerp van de Westerbegraafplaats als "jardin d'anglais" ging verder dan het aanleggen van beboomde lanen met eeuwigdurende vergunningen omheen perken met graven in gewone grond, zoals in Brussel en Antwerpen. Er werd een waarachtig landschapspark gecreëerd, met kronkelende wegen, niveaoverschillen, met afwisseling in beplanting en doorkijkjes. Met het oog op een ongedwongen 'jardin de mort' werden bewust specifieke zones ongebruikt gelaten; het open centrale grasveld bestaat louter als sfeerschepper. In die zin is deze landschapsbegraafplaats een unicum in België.

Het landschapspark in Engelse stijl is in zijn geheel zeer waardevol. Het boeiend beeld op de twee slingerende dreven wordt gecreëerd door het afwisselend samenspel van kunstzinnige grafmonumenten en een ruime diversiteit aan boomsoorten en heesters. Beide dreven worden met elkaar verbonden door gebogen paden over de centrale grasvlakte. Deze open partij met uitgesproken microreliëf is biologisch waardevol tot zeer waardevol. De dreefbomen zijn als geheel waardevol. Enkele bijzonder bomen dateren nog van het ontstaan van de begraafplaats.

De begraafplaats functioneert als groene stapsteen, zowel in het ecologische als in het belevingscircuit.

Door het onlosmakelijk samengaan van beplanting, dreven, graftekens en ommuring, vormt de site een uniek ensemble. In het nog gaaf en authentiek aanplantingsmodel versterken architectuur en natuur elkaar.

IV.1.3 Concrete aanduiding van de waardevolle erfgoedelementen

Uit de waardebeoordeling blijkt dat de waardevolle delen van dit onlosmakelijk geheel zijn:

- De toegangs-dreef met dreefbomen en zicht op de monumentale toegangspoort
- De ommuring rond het oude landschapspark

- De twee bochtige dreven met oude bomen en heesters met ruim assortiment aan soorten. Het samenspel van het groen en de oude grafmonumenten is bijzonder waardevol.
- De centrale grasvlakte tussen de dreven met uitgesproken microreliëf en doorkruist door slingerpaden die beide dreven met elkaar verbinden. Het oude grasland is biologisch waardevol tot zeer waardevol.
- De heestermassieven achter de graven in de dreven (aan weerszijden, maar voornamelijk aan de binnenzijde), die een gesloten bosbeeld geven en de overgang vormen van hoogstammige bomen naar de grasvlakte
- de zichtas over het centrale grasveld tussen poortgebouw en oorlogsmonument
- de zichtassen door de heestermassieven vanuit de dreven, ter hoogte van de slingerpaden en doorsteken naar het buitenste deel toe.
- De pleinen voor de portiek en voor het monument van de geallieerden
- Het exterieur van de portiek, zijpaviljoenen en afscheidscentrum
- De graftekens met **, ***, **** sterren (zie IV.3 en databank)

Bijkomend beschermd en waardevol zijn het monument van de geallieerden en het Zeppelinmonument (zie IV.2).

IV.2 Duits “Zeppelin”-monument en het monument van de geallieerden

IV.2.1.1 De artistieke waarde

De artistieke waarde wordt in het beschermingsbesluit als volgt omschreven:

“als monumentale oorlogsmonumenten met markante sculpturale en architecturale kwaliteiten, respectievelijk ontworpen door een bekende beeldhouwer Carl De Cock en een Duitse professor Kreis.”

Het oorlogsmonument is als type een bijzondere kunstvorm. Met symbolen en realistische afbeeldingen worden zowel strijd en overwinning als lijden en rouw weergegeven.

Het Zeppelinmonument is ontworpen door een van de belangrijkste toenmalige Duitse architecten, Wilhelm Kreis. Reeds tijdens WOI werden zijn ontwerpen als voorbeeld opgegeven in Duitse modelboeken voor gedenktekens. Het Zeppelinmonument is een schakel in de typologie van oorlogsmonumenten, en speelt een rol in het beter begrijpen van de ontwikkeling van Duitse oorlogsmonumenten in België en de rol daarbij van architect Wilhelm Kreis.

Carl de Cock was eerder een bescheiden kunstenaar, die in stilte werkte. Er zijn van hem weinig grootse werken gekend. Het monument van de Geallieerden is een overtuigend samengaan van architectuur en sculptuur en is door zijn afmetingen, uitwerking en kader uniek.

IV.2.2 De historische waarde

De historische waarde wordt in het beschermingsbesluit als volgt omschreven:

“als monumentale oorlogsmonumenten, enerzijds ter herdenking van de Eerste Wereldoorlog van beeldhouwer Carl De Cock opgetrokken in Euvillesteen in Art Decostijl en onthuld in 1924, ingeplant in het perspectief van het landschapspark en de toegang en ten tweede, in dezelfde as, het arduinen oorlogsmonument ter nagedachtenis van de zeppelin LZ 37 op 7 juni 1915 door de Engelse piloot Warnefort is een ontwerp van Prof. Kreis.”

Een begraafplaats is een oord van gedenken. Naast graftekens worden er ook gedenktekens opgericht, vooral slachtoffers van rampen of oorlogsslachtoffers worden op deze manier herdacht. Om de gruwel waarmee alle partijen te maken kregen tijdens WOI te verwerken ontstonden monumenten, ook op de Westerbegraafplaats. De monumenten voor de Duitsers en de geallieerden creëren een identiteit, een kader waarin door gelijkgezinden eenzelfde beleving kan worden opgeroepen.

Van het ontwerp voor de Duitse ereperken op de Westerbegraafplaats, werd tijdens WOI een gedeelte gerealiseerd. Hoewel de graven van de Duitsers in 1956 zijn overgebracht naar Vladslo, bestaan daarvan nog relictten. Het monument dat specifiek werd ontworpen voor de gebeurtenis met de zeppelin in Gent, is daarvan het belangrijkste element. Het past het in de reeks van monumentale, historiserende en toch eigentijdse monumenten die door architect Wilhelm Kreis werden ontworpen. Door de krachtige uitstraling, en praktische elementen zoals kransenhaken en sokkels, voldoen het monument en de nabije omgeving in hoge mate aan de nood van een plaats van herdenken en ceremonies.

Het Zeppelinmonument getuigt van de strijd die op wereldniveau werd gevoerd en waarvoor industriële en progressieve middelen werden ingezet. Het Zeppelinmonument overstijgt het lokale door de internationale strijd, het universele lijden en de ontwerper die in verschillende Europese streken gedenktekens ontwierp op maat van de plaats en het herdenken.

Het monument van de geallieerden accentueert de verbondenheid tussen de verschillende naties. Tekenend is dan ook dat het ontwerp werd aangeduid door een internationale wedstrijd, die gewonnen werd door Carl De Cock, leraar aan de Gentse academie. Wellicht werd de jury, die afgevaardigden had uit België, Frankrijk, Groot-Brittannië en Italië, vooral aangesproken door de sterke beeldspraak van het monument. Opgevat als een vrijheidspoort worden de vier verbonden naties vertegenwoordigd door een vrouwelijke personificatie en een reliëf met het betrokken leger in actie. De onthulling door koning Albert I was een groots internationaal evenement. Nog geregeld hebben op deze plek, met een ruim plein, ceremonies plaats.

Zowel het Zeppelinmonument als het Gedenkteken van de Geallieerden zijn beeldbepalend en werken structurerend. Ze zijn opgesteld op de as van de begraafplaats, zodat toegangspoort, gedenkteken van de Geallieerden en Zeppelinmonument op één lijn liggen. Dit wordt ook geaccentueerd door de aanleg van paden en bomen: het slingerende beboomde pad vanaf de hoofdtoegang geeft uit op een rondpunt met banken aan het Geallieerdenmonument en vandaaruit vertrekt een (beuken)dreef naar het Zeppelinmonument. Dit is de sterkste as op de Westerbegraafplaats. Er is bovendien de ensemblewaarde met andere oorlogsgedenktekens op deze site, met name de militair ereperken rechts van de (beuken)dreef (niet beschermd, wel vastgesteld).

Beide monumenten staan nog op de oorspronkelijke locatie, al is het landschappelijke kader wat aangepast. Zoals de ontwerpen en de historische foto's aangeven hechtten de Duitse ontwerpers veel belang aan de landschappelijke aanleg. Het wedstrijdreglement legde de ontwerpers van het monument van de geallieerden een visie op de aanleg van de omgeving op.

IV.3 Criteria gehanteerd voor het bepalen van de waarde van de graftekens

IV.3.1 De criteria en waarden toegekend aan de graftekens

Argumenten voor het bepalen van de waarde van individuele graftekens of een groep graftekens die een beeldbepalend geheel vormen, worden aangereikt door het historische onderzoek van de begraafplaats als geheel en van de individuele graftekens, in combinatie met het veldwerk. Bij het beoordelen speelt ervaring een rol, alsook kennis van het funerair erfgoed als internationale stroming en hoe die vorm kreeg in Vlaamse regio's.

Naast de kwaliteit van het grafteken kan ook de gaafheid, de uniciteit, de representativiteit voor de streek of voor het kerkhof, de ouderdom en de context van belang zijn. Er wordt rekening gehouden met de betekenis van de persoon/familie die er begraven is; de verbondenheid met de historiek van de site, de stad, het land; de vertolking van een persoonlijk verhaal. Uitzonderlijke ontwerpen of unieke modellen kunnen hoog geciteerd worden. Ook modellen die typisch zijn voor dit specifieke kerkhof of de streek, of die juist uitzonderlijk zijn in Vlaanderen krijgen een hoge waardering. Een sober model dat courant was voor een bepaalde periode, maar heden niet meer vervaardigd wordt, kan, zeker als het intact is (vb. met kettingen, vazen) een hoge waardering krijgen. Een werk van een lokaal of (inter)nationaal gewaardeerde ontwerper – uitvoerder kan een criterium zijn bij de waardebeoordeling.

Een grafteken kan beeldbepalend (gemis wanneer het van die plek verdwijnt) of beeldondersteunend zijn. Door de ligging kan een oude structuur worden aangegeven, of een verlaten schikking van rijen. Bij de waardebeoordeling wordt geen beperking (vb. tijd, materiaal) opgelegd.

Eén grafteken kan aan diverse criteria voldoen, maar één criterium, bijvoorbeeld de kwaliteit van het ontwerp, kan al dermate belangrijk zijn, dat het grafteken een hoge waardering kan krijgen.

**** *Zeer belangrijk, bovenlokaal belang*

*** *Belangrijk, lokaal belang*

** *Beeldondersteunend*

* *Begeleidend (van weinig belang)*

Alle geselecteerde graftekens zijn opgenomen in een Access-databank met hun ligging, kenmerken, opschriften, beschrijving, motivering van de waarde, shadebeeld en indien gekend informatie over de herdachte personen. De Access-databank is opgebouwd op basis van de methodiek en de papieren inventarisfiche ontwikkeld door Epitaaf vzw.

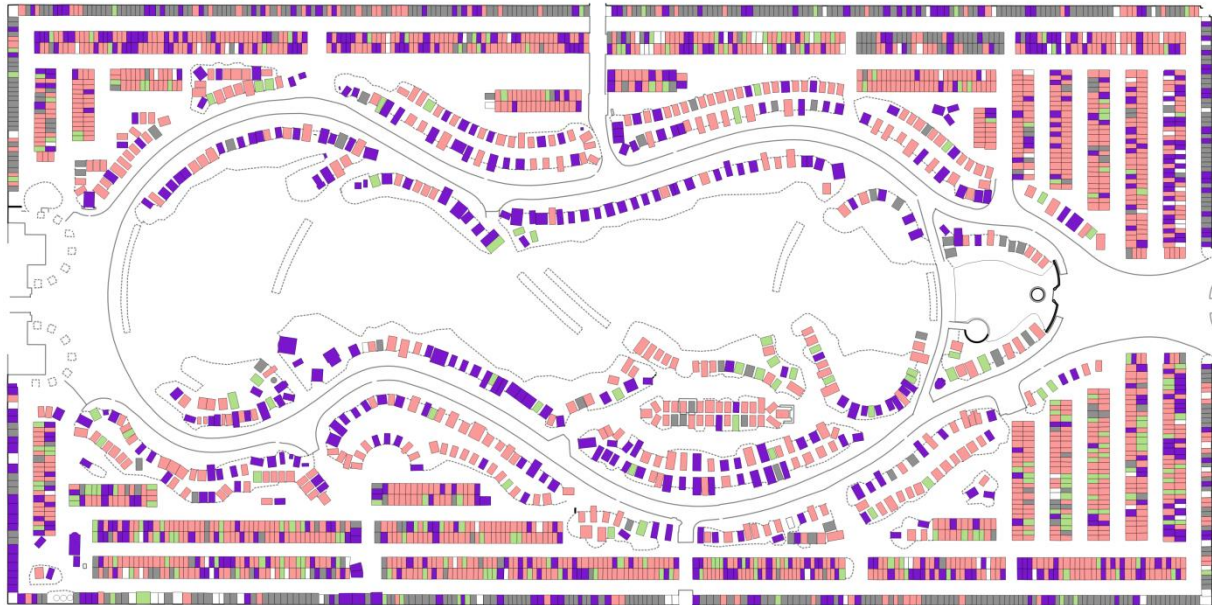
De beoordeling is een momentopname van mei 2017. Alle geselecteerde graftekens werden met kleur, naargelang het aantal sterren, aangeduid op het grondplan.

Er zijn 3223 graftekens opgenomen in de databank.

Daarvan zijn er 769 met ****, 1540 met ***, 269 met ** en tenslotte zijn er 645 met * of leeg.

Van alle graftekens met enige waarde (*, **, ***, ****) werd een waarde aangegeven in de databank.

De centrale dreef heeft een hoge concentratie topstukken, toch valt op dat de meest waardevolle graftekens verspreid over de hele begraafplaats te vinden zijn. Het gaat daarbij zowel om sculpturen gerealiseerd door interessante beeldhouwers, maar ook om architecturale pareltjes, ontworpen door architecten of talentrijke steenhoudersateliers.



- Waardebepaling
- Geen graftekens
 - * niet waardevol
 - ** beeldondersteunende waarde
 - *** waardevol, lokaal belang
 - **** zeer waardevol, bovenlokaal belang

V VISIE OP HET TOEKOMSTIGE BEHEER

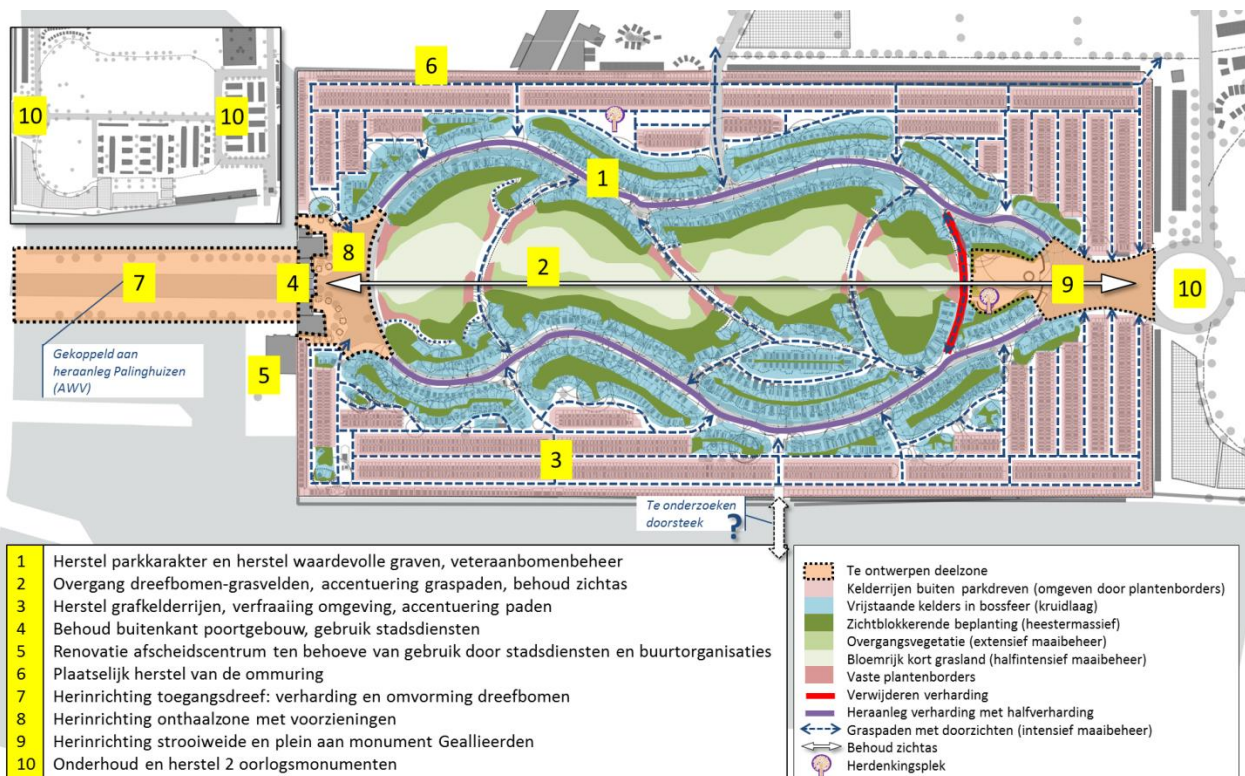
“Een onderbouwde visie op het beheer van het onroerend erfgoed of erfgoedlandschap of van het deel ervan dat een opzichzelfstaand geheel vormt en de beheersdoelstellingen die eruit voortvloeien.”

V.1 Erfgoedelementen binnen de afbakening

De eerste hoofddoelstelling is het **behoud en herstel van de erfgoedwaarden** van het ommuurde landschapspark inclusief toegangsdreef en de gevels van het poortgebouw en afscheidscentrum, met slingerende dreven rond een open grasland die worden geflankeerd door monumentale keldergraven, bomen en heestermassieven met doorzichten, met microreliëf en de slingerpaden in het grasland, en een open zichttas over het grasveld.

Hierbij wordt gezocht naar maximaal herstel van de ensemblewaarde van bouwkundige elementen (in het bijzonder de grafmonumenten) en hun landschappelijke omgeving. Bij conflict worden bouwkundige en landschappelijke waarde tegenover elkaar afgewogen.

De tweede hoofddoelstelling is het **behoud en herstel van de erfgoedwaarden** van de twee oorlogsmonumenten door regelmatig onderhoud en herstel indien nodig.



V.1.1 Landschappelijk erfgoed

V.1.1.1 Algemeen

De begraafplaats kent van bij het begin een meervoudig gebruik: naast het bezoeken van graven van geliefden wordt er gewandeld en verpoosd. De Westerbegraafplaats is in de eerste plaats een begraafplaats. Die functie heeft het nog altijd, ook op het beschermd gedeelte. Vanwege de groenzone is de begraafplaats ook geschikt voor zachte recreatie zoals fietsen, joggen en hond uitlaten. Culturele activiteiten, zoals rondleidingen of voordrachten onderstrepen de waarde van de

begraafplaats. Voetgangers zijn de belangrijkste gebruikers, motorvoertuigen worden in de toekomst niet meer toegelaten, tenzij mits toelating in functie van werkzaamheden. Dit zal in voege treden wanneer er voldoende voorzieningen zijn aan de ingangen (zoals rolstoelen met muntjes).

Het beheer dient de ecologische en cultuur-historische waarden te versterken en heeft aandacht voor zowel de noden van de gebruik als de beheerder:

- Een verbeterde toegankelijkheid door het ontwerpen van volwaardige onthaalzones met voorzieningen, het accentuering van wandelpaden, zitgelegenheid en infoborden schakelen het erfgoed in in het circuit voor gebruikers die van deze ruimte wensen te genieten. De inrichting is discreet en eenvoudig en gaat niet in concurrentie met het aanwezige erfgoed;
- Paden moeten leesbaar zijn (door beheer of aanleg). Verhardingen moeten passen in het landschappelijk geheel, zijn toegankelijk, beheervriendelijk en aangepast aan het gebruik.
- In het landschapspark wordt veteraanbomenbeheer toegepast. Oude bomen zijn levende monumenten. In de aftakelingsfase blijven ze behouden als veteranboom, zolang hun stabiliteit gegarandeerd blijft. In de toegangsdreef primeert het dreefbeeld;
- We streven naar een klimaatrobuuste groenstructuur. Bomen dienen aangepast te zijn aan de standplaats. De hoofdmoot is inheems. In het landschapspark voorzien we een individuele soortenmenging; in de toegangsdreef kiezen we voor éénsoortige bomenrijen omwille van zijn monumentale waarde;
- Het beheer van grasland en kruidlaag wordt afgestemd op het gebruik en de omgeving. Graspaden worden intensief gemaaid en bladvrij gehouden, niet belopen zones worden extensief of halfintensief beheerd; bladval blijft liggen waar mogelijk.
- Er is potentie voor de ontwikkeling van droge, schrale graslanden. Daarom wordt bij herstel na verstoring van de bodem gebruik gemaakt van gepaste aanvulgrond (zandige toplaag, zoveel mogelijk plaatselijk) en zaadmengsels.

V.1.1.2 zones langs de hoofddreef

Het ensemble van zeer waardevolle graftekens in een landschappelijk uniek kader wordt bewaard en hersteld door maximaal herstel van het parkkarakter (bossfeer):

- de verharding van de slingerende dreef te vervangen door een (gebonden) halfverharding. In de toekomst wordt de rouwstoet niet meer toegelaten met de wagen, waardoor de asfaltverharding overbodig is.
- Behoud van de dreefbomen als levende monumenten zolang hun stabiliteit gegarandeerd door middel van veteraanbomenbeheer.
- Herstel van de groenstructuren die de dreven flankeren, met zichtblokkerende beplanting achter de kelders (geïnspireerd op het boom- en heestersortiment van de oorspronkelijke aanleg) en een kruid- en strooisellaag vrij van struik- en boomvormers tussen en voor de kelders. Bladval mag hier blijven liggen. Dominantie van bepaalde heestersoorten wordt vermeden. De zichten tussen de eilanden worden gevrijwaard van beplanting.
- Accentuering van de afslagen door aanleg en beheer
- Karakteristieke mosgroei op de graftekens behouden
- Geen nieuwe graftekens tenzij door invulling van lege plaatsen ter ere van een voor de gemeenschap belangrijk persoon, en het ontwerp van bijzondere waarde is, wat het beeld van het geheel versterkt.

V.1.1.3 *Centraal grasveld en bosrand*

Het centrale grasveld tussen de hoofddreven wordt landschappelijk opgewaardeerd door:

- Overgang tussen bosschages en grasveld door aangepast beheer. De buitenkanten van de bosschages mogen boom- en heestersoorten bevatten, de binnenkanten enkel heesters; de buitenkanten van het grasveld worden extensiever gemaaid.
- Benadrukken van de graspaden doorheen het grasveld door aangepaste aanleg en beheer. De vaste plantenborders worden heraangelegd zodat deze aansluiten op de bosschages daar waar de graspaden op de dreef aantakken. De graspaden worden intensief gemaaid, de grasvelden halfintensief.
- Vervangen van de betondalverharding op het pad langs de strooiweide door eenzelfde type als de hoofddreven: (gebonden) halfverharding.
- Vrijwaren van de zichtas tussen poortgebouw en monument geallieerden
- De strooiweide maakt deel uit van de centrale grasvelden en ligt op de belangrijkste zichtas. De strooiweide en omgeving worden landschappelijk beter geïntegreerd (zie V.1.1.7)

V.1.1.4 *Zone tussen hoofddreef en ommuring*

De zone buiten de dreven bestaat hoofdzakelijk uit rechte rijen grafkelders en is open van karakter. Omwille van het grote aantal waardevolle graftekens worden de grafkelderrijen in zijn geheel behouden. Een uitbreiding van het boskarakter van de hoofddreven is hiermee niet combineerbaar. Deze zone wordt opgewaardeerd door:

- Onderscheid te maken tussen graspaden en niet-belopen zones door aanleg en beheer. Door de zones rond de kelderrijen te beplanten of anders te beheren, maken de kelderrijen deel uit van groenstructuren. Hierdoor krijgt het geheel meer structuur en kleur.
- Stabiliteit en beeld van de onderbouw van de kelderrijen verhogen door herstel van het metselwerk en de plinten en het verwijderen van de bloembakken voor de monumenten.
- Aangepaste voorschriften voor nieuwe graftekens: door de reglementering aan te passen, wordt materiaalgebruik en hoogte van nieuwe graftekens afgestemd op het karakter van deze zone.

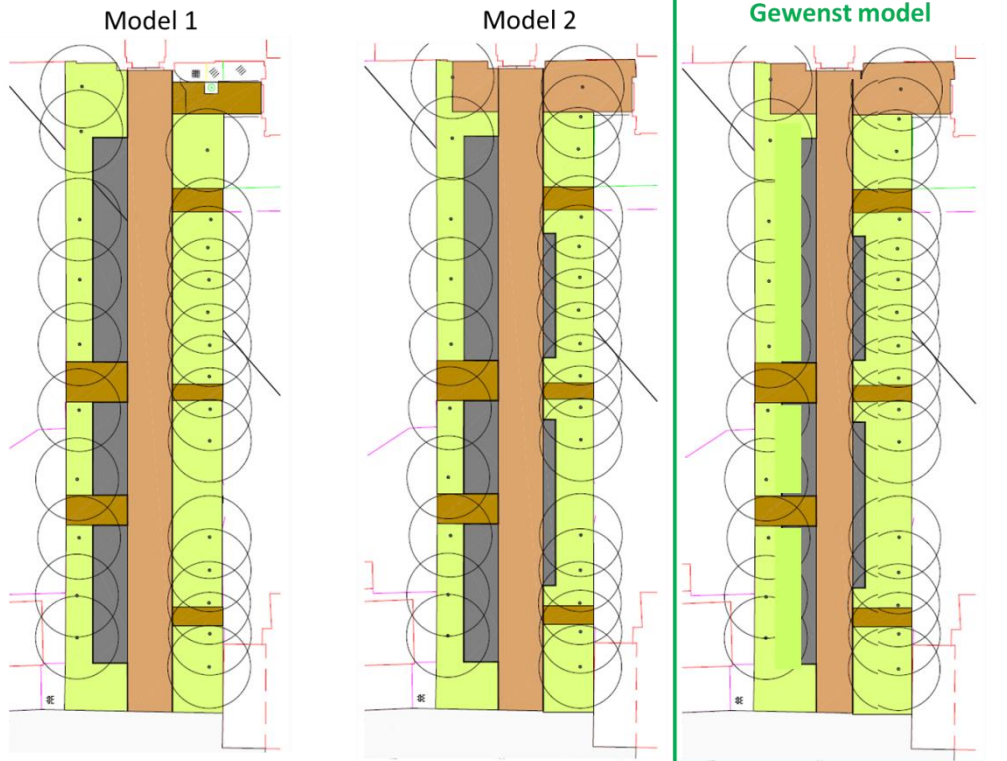
V.1.1.5 *Toegangsdreef – ontwerp*

De toegangsdreef maakt deel uit van de Palinghuizen (N9) die ca. 2024 zal worden heraangelegd. Momenteel zijn hiervoor grondverwervingen bezig. De timing van de heraanleg is hiervan afhankelijk. Om de beeldkwaliteit van de historische toegangsdreef te verhogen/behouden en de dreefbomen meer groeiruimte te geven, wensen we:

- dat de kasseiverharding zo smal mogelijk is en gecentraliseerd ligt ten opzichte van de toegangspoort. Dit betekent dat langsparkeren aan beide zijden de voorkeur verdiend. Bij haaks parkeren is er een grotere breedte nodig;
- Het ongebruikte voetpad wordt uitgebroken;
- de huidige monumentale rode beuken zo lang mogelijk te behouden. Wanneer een omvorming zich in de toekomst opdringt, stellen we ons wel de vraag of beuk nog wel de

juiste keuze zal zijn. De soort krijgt het op droogtegevoelige standplaatsen lastig door klimaatverandering. Ook in het Zoniënwoud bijvoorbeeld stelt men zich die vraag.

Heraanleg N9



V.1.1.6 Onthaalzone poortgebouw – ontwerp

De onthaalzone aan het poortgebouw is te ontwerpen als een volwaardige onthaalzone:

- De asfaltverharding wordt vervangen door een meer esthetisch type verharding (bv. gewassen beton)
- Er zijn voorzieningen aanwezig die de toegankelijkheid verhogen: onthaalbaken, rolwagens, bolderkarren...
- De bolacacia's worden verwijderd.
- voetpadzone verwijderen (onnodig). Het sanitair dient bereikbaar te blijven.

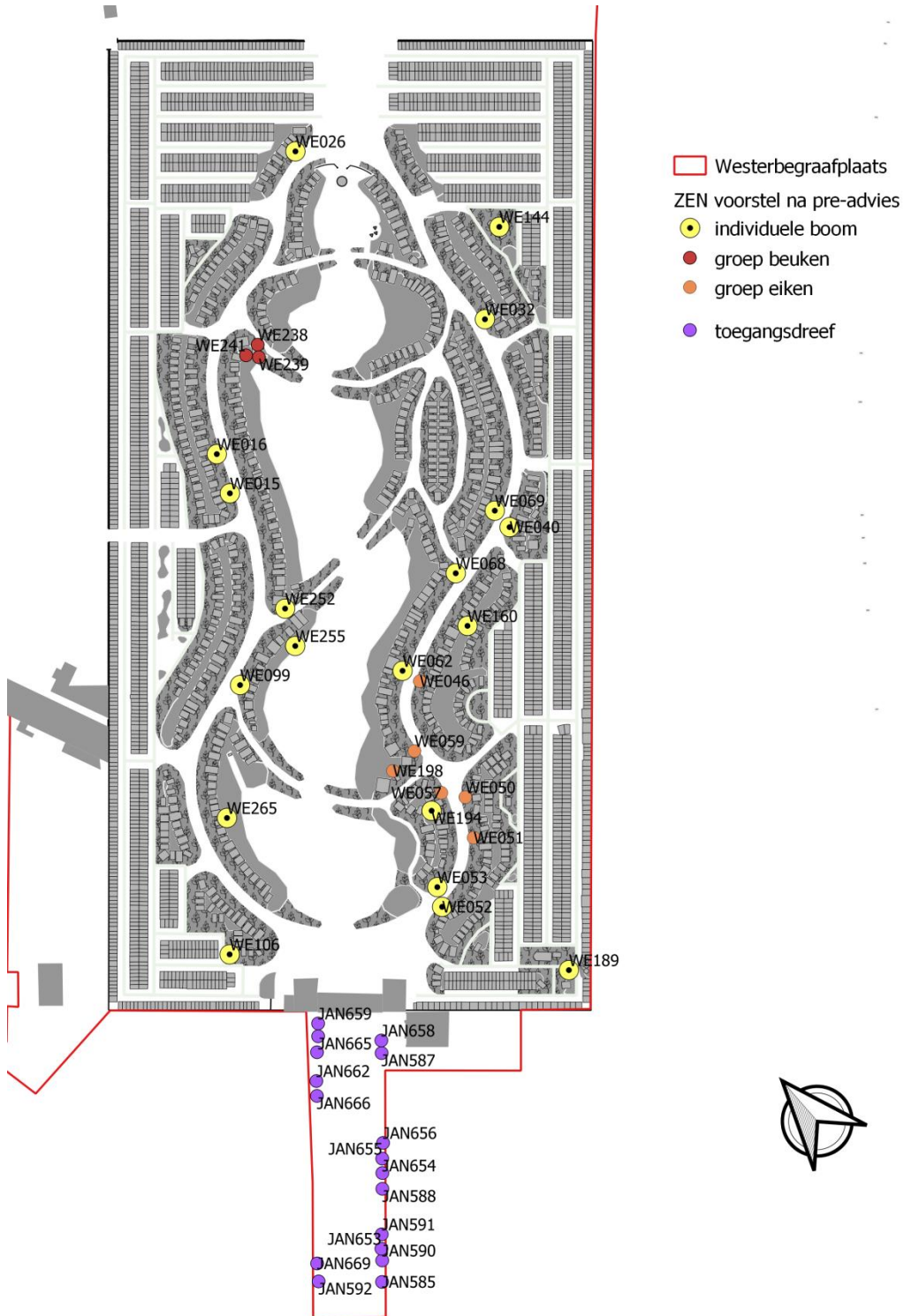
V.1.1.7 Strooiweide en ceremonieplek oorlogsmonument – ontwerp

De omgeving van de strooiweide is te herontwerpen als verblijfplaats met hogere belevingswaarde:

- De overgedimensioneerde asfaltverharding wordt vervangen door een kleinere, meer esthetische verharding (bv. gewassen beton)
- De haag van de strooiweide wordt verwijderd en vervangen door heesters aan de zijden. Het deel van de haag achteraan (in de zichttas) wordt niet vervangen. Een alternatief wordt gezocht voor de windschermfunctie van deze haag. Door de strooiweide uit te breiden en de familie afscheid te laten nemen vanop het pad achter de huidige strooiweide kan met de wind mee worden uitgestrooid.
- Er is aandacht voor de rouwbeleving. De gedenkzuilen aan de strooiweide worden vervangen door een nieuw monument. Hierbij wordt plaats voorzien waar bezoekers kransen, plantjes

en gedenkplaatjes kunnen plaatsen op een serene, maar ook vanzelfsprekende manier. Het aanbrengen van de naamplaatjes gebeurt op een discrete, respectvolle manier.

V.1.1.8 ZEN-erfgoed



Figuur 8 Overzicht van bomen die erkend worden als ZEN-erfgoed

Tabel 2: Overzicht van bomen erkend als ZEN-erfgoed

boomid	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	geachte leeftijd	Diameter op borsthoogte (cm)	Bijzondere kenmerken
WE255	<i>Betula pendula</i>	Ruwe berk	1950	70 1 - individueel	enige berk
WE015	<i>Castanea sativa</i>	Tamme kastanje	1870	140 1 - individueel	
WE040	<i>Castanea sativa</i>	Tamme kastanje	1900	140 1 - individueel	
WE265	<i>Castanea sativa</i>	Tamme kastanje	1900	140 1 - individueel	
WE099	<i>Castanea sativa</i>	Tamme kastanje	1900	100 1 - individueel	in oksel van historisch slingerpad
WE160	<i>Fagus sylvatica</i>	Gewone beuk	1900	150 1 - individueel	
WE144	<i>Fagus sylvatica</i>	Gewone beuk	1900	120 1 - individueel	
WE026	<i>Fagus sylvatica</i>	Gewone beuk	1930	70 1 - individueel	vijfdelig vertakte beuk
WE194	<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'	Treurbeuk	1910	110 1 - individueel	enige treurbeuk
WE069	<i>Fraxinus excelsior</i>	Es	1920	60 1 - individueel	zeldzame es
WE032	<i>Platanus acerifolia</i>	Plataan	1870	150 1 - individueel	
WE052	<i>Platanus acerifolia</i>	Plataan	1900	140 1 - individueel	
WE062	<i>Platanus acerifolia</i>	Plataan	1930	100 1 - individueel	
WE016	<i>Populus canadensis</i> 'robusta'	Canadapopulier	1890	160 1 - individueel	enige populier
WE106	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1880	130 1 - individueel	
WE189	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1900	120 1 - individueel	
WE252	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1920	100 1 - individueel	in oksel van historisch slingerpad
WE053	<i>Tilia platyphyllos</i>	Zomerlinde	1920	90 1 - individueel	in oksel van historisch slingerpad
WE068	<i>Tilia x Europaea</i>	Hollandse linde	1930	80 1 - individueel	in oksel van historisch slingerpad
WE241	<i>Fagus sylvatica</i>	Gewone beuk	1920	100 2 - groep beuken	
WE238	<i>Fagus sylvatica</i>	Gewone beuk	1930	90 2 - groep beuken	
WE239	<i>Fagus sylvatica</i>	Gewone beuk	1920	90 2 - groep beuken	
WE046	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1940	70 3 - groep eiken	
WE198	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1930	70 3 - groep eiken	
WE050	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1930	60 3 - groep eiken	
WE051	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1930	60 3 - groep eiken	
WE057	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1940	60 3 - groep eiken	
WE059	<i>Quercus robur</i>	Zomereik	1930	60 3 - groep eiken	
JAN592	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1860	145 4 - toegangsdreef	
JAN591	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1880	120 4 - toegangsdreef	
JAN653	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1900	120 4 - toegangsdreef	
JAN654	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1900	120 4 - toegangsdreef	
JAN588	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	110 4 - toegangsdreef	
JAN658	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1900	105 4 - toegangsdreef	
JAN659	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1900	105 4 - toegangsdreef	
JAN655	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	100 4 - toegangsdreef	
JAN666	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	100 4 - toegangsdreef	
JAN585	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1920	95 4 - toegangsdreef	
JAN590	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	95 4 - toegangsdreef	
JAN656	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	95 4 - toegangsdreef	
JAN669	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	90 4 - toegangsdreef	
JAN664	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	85 4 - toegangsdreef	
JAN587	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1920	80 4 - toegangsdreef	
JAN662	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1920	75 4 - toegangsdreef	
JAN665	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropurpurea'	Rode beuk	1910	75 4 - toegangsdreef	

V.1.2 *Bouwkundig erfgoed*

V.1.2.1 *Algemeen*

Het bouwkundig erfgoed bestaat uit de toegangspartij, de ommuring, de gedenk- en de graftekens en straatmeubilair zoals banken. De erfgoedelementen vragen om een specifiek beheer, dat rekening houdt met de ligging, de aard en de combinatie van materialen, het verhaal dat gebracht wordt door het monument, de authenticiteit en de historische evolutie.

V.1.2.2 *De toegangspartij: portiek met zijpaviljoenen en afscheidsgebouw*

De toegangspartij is goed onderhouden. De buitenkant is nog in 2014 geheel geschilderd. De toegangspartij, inclusief poorten, hekken, reliëfs en dakbedekking, wordt geregeld nagekeken. De behandeling wordt aangepast aan het materiaal.

De reliëfs van de portiek vragen om bijzondere aandacht, gezien de hoge waarde en de steensoort. Er is een lacune aan de rechterhand van Christus in de scene van Het Laatste Oordeel. Het is belangrijk om alle beschikbare elementen te verzamelen om na te gaan of reconstructie al dan niet noodzakelijk, mogelijk of wenselijk wordt geacht. Daarbij wordt rekening gehouden met de leesbaarheid van het tafereel, de toestand van de steen in de buurt van de lacune en de algemene stabiliteit van het reliëf.

Om het historisch beeld te vrijwaren wordt geen signalisatie aangebracht op de gevels van de toegangspartij.

Het poortgebouw zal de functie als plechtige (hoofd)toegang behouden. De zijpaviljoenen van het poortgebouw zijn altijd in gebruik geweest door stedelijke diensten (heden onthaal, vergaderruimte). Deze functie zal in de toekomst gegarandeerd worden. Het interieur heeft geen erfgoedwaarde, waardoor het gebruik als dienstgebouw geen bedreiging vormt. Wel is door deze invulling de zorg voor de erfgoedwaarden van de buitenschil van de toegangspartij gegarandeerd.

Het aanpalende afscheidscentrum heeft momenteel geen volwaardige functie. Het kan worden ingeschakeld voor de gewenste herhuisvesting van het huidige dienstdepot op de begraafplaats (buiten de bescherming gelegen), samen met te verwerven aanpalende percelen. Buiten de diensturen kan deze ruimte ter beschikking gesteld worden aan lokale verenigingen en kan het gebruikt worden door de begrafenisondernemers voor het afscheidsmoment. Dit is verder te onderzoeken.

V.1.2.3 *Graftekens*

De waardevolle graftekens (met **, *** en **** sterren) worden in stand gehouden. Ze zijn gevarieerd in opvatting en vervaardigd in diverse materialen en vragen om een geïndividualiseerde aanpak van beheer, herstelling en restauratie. De decoratieve elementen horen onlosmakelijk bij het grafteken en vragen om specifieke aandacht.

De stad Gent heeft als doel om de komende jaren de nodige werken uit te voeren om ten minste de stabiliteit te garanderen. Herstellingen worden bij voorkeur per shadebeeld aangepakt, zone per zone. In de periode daarna zal, ook zone per zone, weerkerend onderhoud gebeuren.

Om de graftekens te behouden en tegelijk een toekomst te geven, wordt de herbestemming van graftekens sterk aanbevolen. De bevolking wordt betrokken bij deze ontwikkeling. Hergebruik en

peterschap, wordt blijvend gepromoot. Belang wordt gehecht aan het strikt en regelmatig opvolgen van het beheer door bruikleners.

Concessionarissen en bruikleners zullen worden geïnformeerd over de waarde van hun grafteken, over de rechten en plichten. Zo zullen ze het grafteken niet mogen vernieuwen of onderdelen ervan wegnemen of herstellingen uitvoeren zonder voorafgaand akkoord met de Stad Gent.

Concessionarissen en erfpachters zullen onderhoudstips ontvangen. Ze worden geïnformeerd over de mogelijkheid van onderhoudspremies en worden begeleid in het opmaken van dossiers.

Nieuwe graftekens oprichten op de lege plekken en bij graven van categorie * is mogelijk en zelfs wenselijk, mits de vormgeving aansluit bij het historische gegeven, wat betreft monumentaliteit en/of materiaalgebruik. Om dit mogelijk te maken moet de concessionaris een voorstel doen dat voldoet aan de voorwaarden (afmetingen, vorm, gebruikte materialen) zoals voorgesteld door het funerair team.

Geregeld zal er via diverse kanalen en vormen info worden verstrekt aan diverse stakeholders (buurtbewoners, gebruikers begraafplaats, concessionarissen, peters, vrijwilligers, potentiële klanten, ...) waarbij toekomstplannen worden belicht. Er wordt daarbij ingegaan op onderhoud, herbesteding en ontsluiting en op de rol die de stad, bewoners en concessionarissen kunnen of moeten vervullen.

Educatieve en culturele evenementen worden georganiseerd door de stad en toegelaten aan derden, in zoverre ze geen negatieve impact hebben op de meditatieve waarde van het kerkhof en aansluiten bij rituelen van rouwbeleving.

Visie van het stadsbestuur op behoud en vervanging graftekens en kelders

- De graftekens die minstens een ondersteunende waarde hebben (**, *** en ****) zijn te behouden indien ze in bezit komen na beëindiging van de bijhorende grafconcessie. **Restauratie van deze graftekens** voorziet in stabiliteitswerken (**, ***, ****), restauratiewerken (***, ****) en eventueel reconstructiewerken van specifieke onderdelen (** en ****) wanneer er voldoende historisch bronmateriaal voorhanden is en reconstructie de leesbaarheid van het waardevolle erfgoed herstelt.
- Bij de opmaak van bestekken wordt ook genoteerd wat de **draagkracht is van de omgeving naar voer- en werktuigen.**
- Op de **zone langs de hoofddreef** met vrijstaande graftekens wordt ingegrepen naargelang de nood. Er zijn geregelde controles naar de toestand van de graftekens, dit kan bijvoorbeeld uitgevoerd worden door Monumentenwacht.
- Op de **zone tussen hoofddreef en ommuring** vormen de graftekens op de kelderrijen een bijzonder geheel. Ze worden dan ook als geheel beheerd. Ook hier zijn er geregelde controles.
- **Hergebruik wordt gepromoot:** hergebruik van een kelder met waardevol grafteken (**, *** en ****) kan mits bruikleen van het grafteken. Voor graftekens met maximaal een ondersteunende waarde (* en **), kan een nieuw monument worden toegelaten als het de ensemblewaarde versterkt. Nieuwe elementen, zoals opschriftplaten, worden op een respectvolle manier aangebracht, volgens de voorwaarden opgelegd door het funerair team, bekrachtigd door de gemeenteraad. Het ontwerp wordt voorgelegd aan het funerair team. Onderhoud door vrijwilligers (peter/meterschap) wordt gestimuleerd en begeleid. Bij elke aanvraag worden voorwaarden opgelegd. Het grafteken wordt als geheel gerespecteerd, met behoud van het bestaande opschrift.

- Preventief **verwijderen van houtachtigen** (klimop, boomzaailingen) van alle keldergraven (ook die met concessie) gezien deze een bedreiging vormen voor de stabiliteit van de kelderconstructies.
- **Mossen en gewenste kruiden** (varens, bosaardbei, muurleeuwenbek, ...) blijven behouden, tenzij ze storend zijn voor de appreciatie van het totale beeld of ze verwijderd moeten worden in het kader van herstel- en restauratiewerkzaamheden. Deze begroeiing brengt geen schade aan en is bepalend voor de sfeer in de oude parkzone. Dit wordt steeds opgelegd als voorwaarde bij aanvragen voor hergebruik en peter/meterschap.
- **graftekens zonder waarde (*) kunnen worden verwijderd** na verloop van de concessie. Indien niet onmiddellijk ingevuld, worden de lege plaatsen voorzien van een betonplaat en verborgen onder de strooisellaag of beplanting.
- Lege plaatsen, en monumenten zonder waarde (*) kunnen ingevuld worden met **nieuwe (of verplaatste) monumenten** indien deze de ensemblewaarde versterken. Een ontwerp dient steeds voorgelegd te worden aan de stadsdiensten.
- **Verwijderen van slecht geplaatst struikgewas** voor en tussen de graftekens.
- **Informatiedragers** op erfgoedelementen, zoals de toegangspartij of graftekens, worden op een **omkeerbare** manier aangebracht en laten na verwijdering geen sporen na.



V.1.2.4 Zeppelin – en Geallieerdenmonument

Zowel het monumentale gedenkteken voor de Geallieerden als voor de Duitsers krijgt van de stad Gent een geregeld onderhoud.

Beide monumenten spelen een rol bij herdenkingsplechtigheden van beide wereldoorlogen. Ook dragen ze bij tot de kennis van het verleden, de historiek van oorlogsgedenktekens en het verwoorden van begrippen en allegorieën. Als dusdanig worden ze opgenomen in een educatief programma. Op die manier worden ze verbonden met de (niet beschermde) militaire ereperken. Het ontsluiten kan met een rondleiding, tentoonstelling, publicatie en/of digitale uitwerking. Tijdelijke projecten zijn mogelijk, vb. met scholen.

V.1.2.5 Muren

De bestaande muren omheen het beschermde gedeelte bieden een waardevol kader en worden in stand gehouden. De muren behouden hun functie als omsluitend element. De klimop wordt geheel verwijderd, zowel om de muren met fundering en dekplaten te beschermen als om toekomstige schade zichtbaar te houden en om schade aan oude, bijzondere graftekens te voorkomen.

Muurbepleistering die deel uitmaakt van de opzet van het grafteken wordt behouden/ hersteld/ gereconstrueerd. Haken aan de muren, die voorzien werden om grafgiften aan te hangen, worden nagekeken op toestand en eventueel opnieuw gebruikt.

V.1.2.6 Straatmeubilair

Het historische en waardevolle straatmeubilair wordt onderhouden en eventueel gereconstrueerd, zoals de twee oude banken aan de toegangspartij. De bank ter herdenking aan componist Miry is tegelijk gedenkteken.

De vormgeving van het nieuw straatmeubilair zoals banken, vuilbakken, infoborden, waterpunten is sereen en bezit een vormelijk eenheid. De plaatsing wordt welbewust overwogen, in functie van de nood en de uitstraling van bepaalde zones. Het meubilair kan geplaatst worden daar waar vb. informatie, poëzie ruimte, muziekplek enz., worden gegroepeerd.

Bekabeling en ander functionele elementen worden discreet geplaatst.

V.1.2.7 Cultuurgoederen

Aangezien er geen authentieke roerende goederen zijn overgebleven in het interieur van het toegangsgebouw, zijn er geen cultuurgoederen opgelijst.

V.1.2.8 ZEN-erfgoed

Volgende bouwkundige elementen worden vooropgesteld als ZEN-erfgoed:

Monument voor de Geallieerden

Zeppelinmonument

Graftekens die worden beschouwd als ZEN-monument:

Alle graftekens van ** tot en met **** sterren die niet meer in concessie zijn van een familie en dus in bezit van de gemeente, worden aanzien als ZEN-erfgoed. Indien ze in bruikleen gegeven worden en daarbij eigendom blijven van de gemeente, in het geval van peterschap of hergebruik, blijven ze aldus ZEN-erfgoed, (gezien zij eigendom blijven van de stad en er geen inkomen op gegenereerd wordt). Deze lijst moet bijgehouden worden door de gemeente, want deze lijst kan uitbreiden naargelang concessies verstrijken en niet verlengd worden. In de databank kan aangegeven worden welke graftekens op dat moment

De centrale dreef heeft een hoge concentratie topstukken, toch valt op dat de meest waardevolle graftekens verspreid over de hele begraafplaats te vinden zijn. Het gaat daarbij zowel om sculpturen gerealiseerd door interessante beeldhouwers, maar ook om architecturale pareltjes, ontworpen door architecten of talentrijke steenhouwersateliers zoals H. Dubois.

In bijlage een lijst van de graftekens met **, *** en ****, gerangschikt naar ligging.

V.2 Niet-erfgoedelementen binnen het groenobject

V.2.1 Hoofddoelstellingen

De hoofddoelstelling is van de Westerbegraafplaats hét begraafpark van Gent te maken waar naast begraven en herdenken (de hoofdfunctie) ook ruimte is voor bepaalde nevenfuncties als recreatief medegebruik, openluchtmuseum en kleine natuurkern. Deze nevenfuncties mogen geen afbreuk doen aan de hoofdfunctie van het begraafpark.

de hoofdfunctie

In eerste plaats is de Westerbegraafplaats de **laatste rustplaats** van overledenen. Naast het functioneren als begraafplaats, willen we er een uitnodigende **herdenkingsplek** creëren, waar iedereen zich welkom voelt. Doelstellingen met betrekking tot de hoofdfunctie:

- infrastructuur verbeteren in functie van rouwen;
- Rouwbeleving vanuit alle doelgroepen versterken, onafhankelijk van afkomst of geloofsovertuiging. Denk in het bijzonder aan kinderen;
- Beter onthaal en voorzieningen

de nevenfuncties

Naast begraven en herdenken heeft de begraafplaats ook nog een aantal andere functies; die willen we meer op de voorgrond brengen. Doelstellingen met betrekking tot de nevenfuncties:

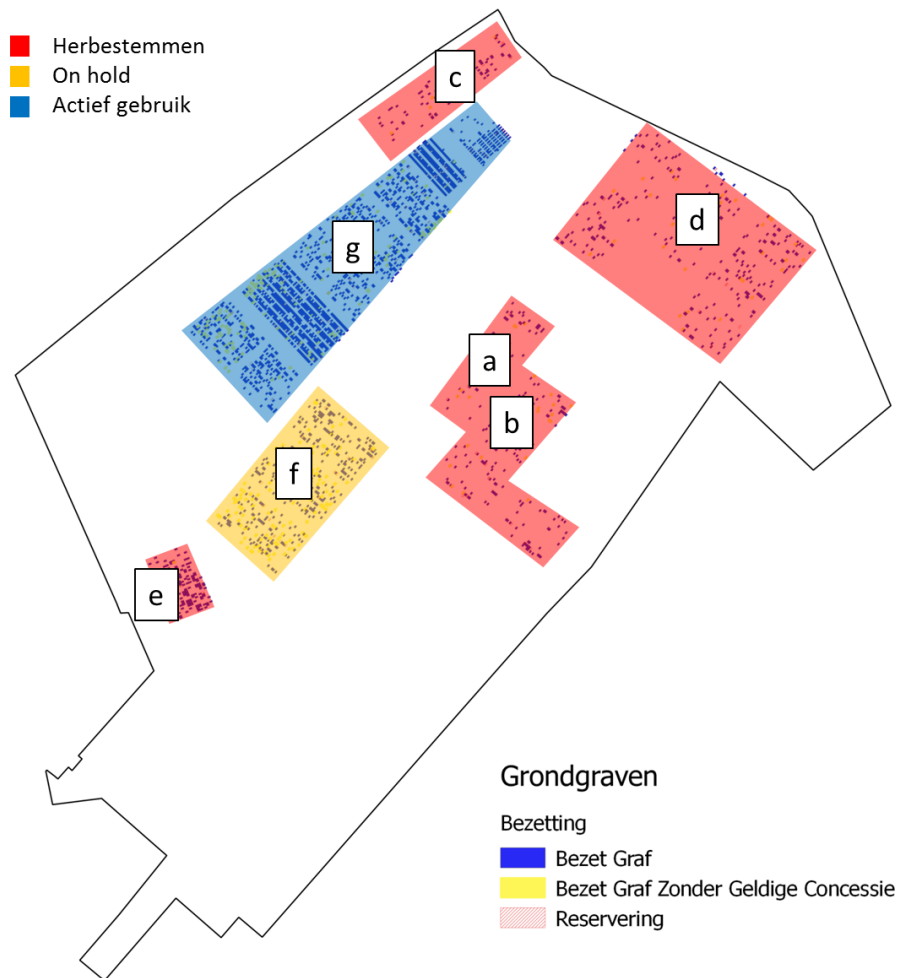
- Recreatief medegebruik.** De begraafplaats is een groen rustpunt in een dichtbebouwde wijk. We willen het recreatief medegebruik van de begraafplaats faciliteren zonder rustige karakter te verliezen. De begraafplaats kan daardoor niet alle functies van een wijkpark vervullen. Het Westerringspoor dient verder uitgebouwd te worden als wijkpark. De begraafplaats dient recreanten te begeleiden van de F. Ferrerlaan naar het Westerringspoor.
- Openluchtmuseum.** De begraafplaats bevat bijzonder waardevol funerair en landschappelijk erfgoed. We wensen een betere ontsluiting ter plaatse via infodragers, alsook een digitale ontsluiting te realiseren.
- Kleine natuurkern.** De begraafplaats bevat bijzondere natuurwaarden, die willen we behouden en versterken.

V.2.2 Nevendoelstellingen

V.2.2.1 Ruimte creëren

Ruimte creëren om tegemoet te komen aan de hoofd- en nevenfuncties van de begraafplaats door inperking van het ruimtebeslag van gedenkvormen voor het begraven van lichamen. Dit is een noodzakelijke voorwaarde voor omvorming van de begraafplaats op lange termijn. Daarbij wordt rekening gehouden met de huidige nood aan grafplaatsen (incl. reserve), trends in begraven, het huidige gebruik, de doelstelling tot verhogen van de rouwbeleving, toegankelijkheid en voorzieningen, de uitbreiding van de groenstructuur, het behoud van erfgoed en het recreatief medegebruik. Hier wordt maximaal gezocht naar synergieën tussen deze elementen.

GRONDGRAVEN (excl. erepleinen en kinderperk):



Te behouden als actieve pleinen (blauw)

We hebben nood aan minimum **3285** grafplaatsen (huidig aantal bezette graven inclusief reserveringen). Op de recent gebruikte pleinen (rode zone) is de capaciteit 4475. Schrappen we aan iedere zijde een rij graven (in functie van groenbuffer), blijft er een capaciteit van **3864** graven over. Dit geeft nog **13% reserve**. De laatste jaren komen er netto gemiddeld 184 grafplaatsen vrij ieder jaar (96 nieuwe -280 uitgebroken). Als we aannemen dat de uitbraken gelijk verdeeld zijn over de resterende graven (48% hiervan ligt in de rode zone), komen hier **netto 38 graven vrij ieder jaar**.

Reservepleinen (oranje)

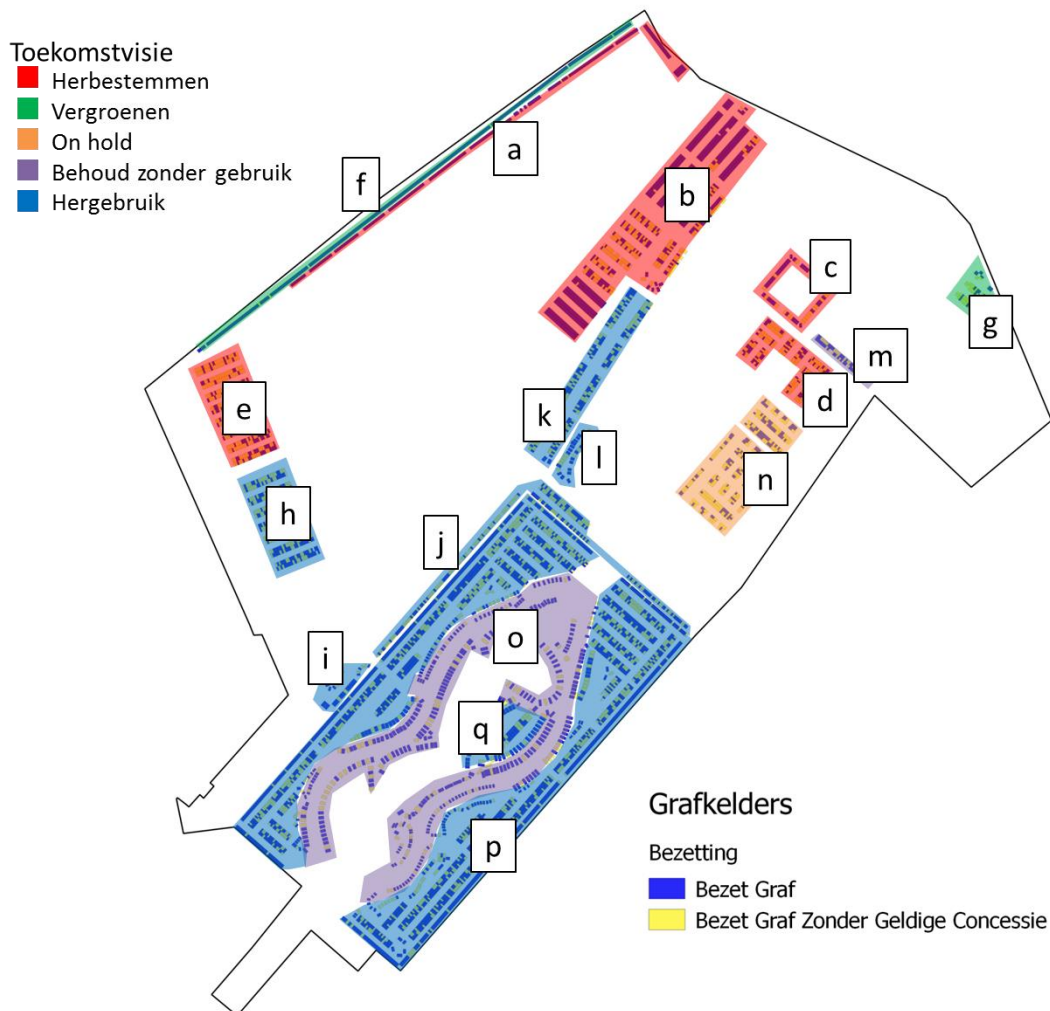
Kunnen achter de hand gehouden worden, of kunnen worden mee opgenomen in de actieve pleinen om meer ruimte te creëren op de pleinen zelf. Bijvoorbeeld om ontmoetingsplaatsen te creëren, verspreide solitaire bomen. De reservepleinen kunnen een meer gesloten karakter krijgen dan de actief gebruikte zone.

Te herbestemmen pleinen (rood)

Deze pleinen zijn niet noodzakelijk voor het begraven en kunnen een andere invulling krijgen.

- Een deel dient gereserveerd te worden voor andere begraafvormen:
 - Grote nieuwe strooiweide (zone a)
 - Uitbreiding urnenvelden (pleinen b)
- Zone c worden voorbehouden met het oog op het ontwerp van een nieuwe ingang en onthaalzone.
- Zone d kan gebruikt worden om een boszone te ontwikkelen, waar ook plaats is voor natuurbegraven
- Zone e is nog relatief vol, maar is niet ideaal gelegen voor verdere begravingen. De invulling van deze zone kan mee bekeken worden wanneer de herhuisvesting van het depot gerealiseerd wordt.

KELDERGRAVEN



Behoud zonder hergebruik (paarse zones)

Zones die behouden blijven als funerair erfgoed van bijzondere waarde. Hergebruik is hier niet gewenst omwille van:

o: beschadiging van de wotels van oude dreefbomen, de uitzonderlijke erfgoedwaarde van de graven en de passage van bezoekers door de dreven

m: de ligging aan onthaalzone Leliestraat is in conflict met grafgebruik

Hergebruik (bauwe zones)

Vandaag telt de Westerbegraafplaats **6985** grafkelders, waarvan 3237 in het oud gedeelte. We wensen de actief gebruikte grafkelders zoveel mogelijk te concentreren in het oud gedeelte van de begraafplaats, waar zal geïnvesteerd worden in het funerair erfgoed (p en q). Daar zijn **1070** van de 3238 keldergraven zonder concessie. Hiervan zijn er

	Zone buiten dreven	Vrijstaande kelders rond dreven	TOTAAL	TOTAAL zonder concessie*
Lege plaatsen (geen monument)	119	3	122	98
Niet waardevol	484	39	523	27
Enkel ondersteunende waarde (**)	221	48	269	84
SUBTOTAAL	824	90	914	209
Waardevol (***)	1228	313	1541	598
Zeer waardevol (****)	527	253	780	263
SUBTOTAAL	1755	566	2321	861
TOTAAL	2579	656	3235	1070

Jaarlijks worden slechts **een handvol** (2017: 5; 2018: 1) kelders verkocht op de Westerbegraafplaats via hergebruik, al dan niet met behoud van monument (nieuwe kelders zijn niet meer beschikbaar en worden niet meer aangelegd). Gezien de sterk negatieve trend (jaarlijks komen er ca 55 kelders vrij), en het einde van de eerste 50 jaar na afschaffing van eeuwigdurende concessies in 2021, is er een groot theoretisch overschot. Het aantal kelders waar men anno 2019 in het aanbod heeft (17) is echter erg klein. De reden hiervoor is dat de voormalig eeuwigdurende concessies pas beschikbaar zijn wanneer een correcte procedure gelopen heeft. Vooral in het oud gedeelte is men hier niet zeker van. Opnieuw aanplakken van hele zones is hiervoor nodig.

Buiten het oud gedeelte werden de meest waardevolle zones (h-l) ook aangeduid als te behouden voor hergebruik.

Zone 'on hold' (oranje)

Voor deze zone (n) zijn de toekomstplannen nog niet duidelijk. Wel is zeker dat de kelders hier niet van uitzonderlijke waarde zijn en landschappelijk geen meerwaarde betekenen. In deze zone worden geen kelders meer verkocht om toekomstplannen niet te hypothekeren.

Te herbestemmen zones (rood)

Deze zones worden gefaseerd uit gebruik genomen. Dit betekent dat er geen nieuwe concessies of hergebruik mogelijk is. Een scenario wordt onderzocht waarbij kelders zonder concessie worden weggenomen en/of opgevuld en beplant zodat deze zones gaandeweg een groenere uitstraling krijgen.

- a: Deze recente kelderrij vormt een barrière gelegen langs de muur van het Westerringspoor. Door de kelders langs de muur (zone f) te vergroenen, en deze zone uit gebruik te nemen, krijgen de aanpalend zones op de begraafplaats een groenere omgeving.
- b: Deze grote noordelijke kelderzone, ligt langsheen de zone met actief gebruikte grondgrafpleinen. Bovendien ligt deze deels langs weerszijden van de as Leliestraat-Westerringspoor, die we wensen te ontwikkelen als groene as. Hier kan op termijn een bosbuffer ontwikkelen, die aansluit op de herdenkingsboom/labyrinttuin.
- c: Deze kelderrij rondom het ereplein van de dwangarbeiders ligt in een zone voorzien voor natuurlijke begraafvormen. Bovendien ligt het langs de as Leliestraat-Westerringspoor, die we wensen te ontwikkelen als groene as. Samen met het urnenveld dient het op termijn plaats te maken voor natuurinrichting
- d: De kelders rond het Zeppelinmonument liggen langs de as Leliestraat-Westerringspoor, die we wensen te ontwikkelen als groene as. Bovendien zou het monument veel beter tot zijn recht komen indien door een boszoom omgeven
- e: Het achterste deel van de westelijke kelderzone langsheen de oud-strijderspleinen. Ook deze zone kan als bosbuffer ontwikkelen

Te vergroenen zones (groen)

In deze zones mogen de monumenten gecontroleerd vergroenen (geen boomvormers).

- f: Kelderrijen langs Westerringspoor. Deze zone langsheen de muur kan ingevuld worden met groenbuffer, wat het zicht vanop de begraafplaats zal verbeteren. Een deel hiervan ligt ook op de plaats van een gewenste nieuwe toegang en onthaalzone via het Westerringspoor.
- g: Kelders gelegen in gewenste groenzone zonder begraaffunctie. Door deze kelders verder te laten ingroenen, ontstaan een waardevol groenmassief binnen deze groenzone.

V.2.2.2 Geheel – landschap

Ter ondersteuning van de hoofdfunctie (begraafplaats), zijn een aantal speerpunten voor toekomstig ontwerp en beheer:

- Het landschappelijk geheel meer structuur geven
- Deelzones meer eigenheid geven
- Bredere groenstructuren die grafpleinen meer geborgenheid geven
- Grotere afstand en betere afscherming tussen wegenis en graven
- Minder dense opvulling van de grafpleinen – meer verblijfsruimte voorzien
- Mijmerplekjes voorzien
- Om ook de nevenfuncties (wijkpark) ruimte te bieden, is het wenselijk in bepaalde zones de begraaffunctie te laten uitdoven of weg te halen

V.2.2.3 *Grafpleinen meer belevingswaarde geven*

Dit kan door bij heringebruikname als actief plein een ontwerp te maken voor herinrichting. Hiervoor dienen beschikbare grafpercelen geschrappt te worden in functie van beplanting, verblijfsruimte, wandelpad...

V.2.2.4 *Beheervriendelijke graftekens*

Het beheer van de grondgrafpleinen is problematisch. Een nieuwe typologie van aanleg van de zerken is noodzakelijk. Een verticaal grafteken komt het best tegemoet aan extra groene ruimte. Voor urnenvelden is de nieuwe aanpak op plein 9 een goed voorbeeld van beheervriendelijke aanleg waarop kan verder gewerkt worden.

V.2.2.5 *Aangepaste of nieuwe gedenkvormen*

- Nieuwe, grotere strooiweide voorzien
- Plaats voor natuurlijke begraafvormen: afbreekbaar gedenkteken, een meer natuurlijke ogende omgeving
- Meer ruimte geven aan individuele graven
- Onderhoudsvriendelijke vormgeving van graftekens mits behoud van vrijheid
- Plaats om bloemen en andere zaken achter te laten

V.2.2.6 *Toegankelijkheid*

Autoverkeer zo veel mogelijk uit de begraafplaats weren door:

- o beperking auto-toegankelijke wegen
- o controle op kaart voor personen met een beperking (badge-systeem)

Doorwaadbaarheid voor fietsers en voetgangers verbeteren, maar geen fietspad door de begraafplaats trekken.

Nieuwe volwaardige toegangszone via Westerringspoor (van Peenestraat kant Mimosastraat) onderzoeken

Extra toegang aan Zuidelijke kant Westerringspoor.

Onnodige brede asfaltverhardingen uitbreken of versmallen

Alternatieve wandelmogelijkheden voor fietsers en voetgangers. Realisatie van een recreatief wandelpad doorheen de begraafplaats als alternatief voor de verharde, rechte dreven

Organisatie rouwstoet herbekijken

Banken:

- o Type Neoromantico (behalve beschermd gedeelte)
- o Plaatsing op de verharde wegen (min. elke 150m), gericht naar de wegenis
- o herdenkingsplekken met aangepaste zitinfrastructuur

Ontsluiting dienstgebouw herbekijken of herlocaliseren

V.2.2.7 *Sociale veiligheid:*

Maatregelen om diefstal, inbraak of vandalisme te bestrijden zijn gewenst

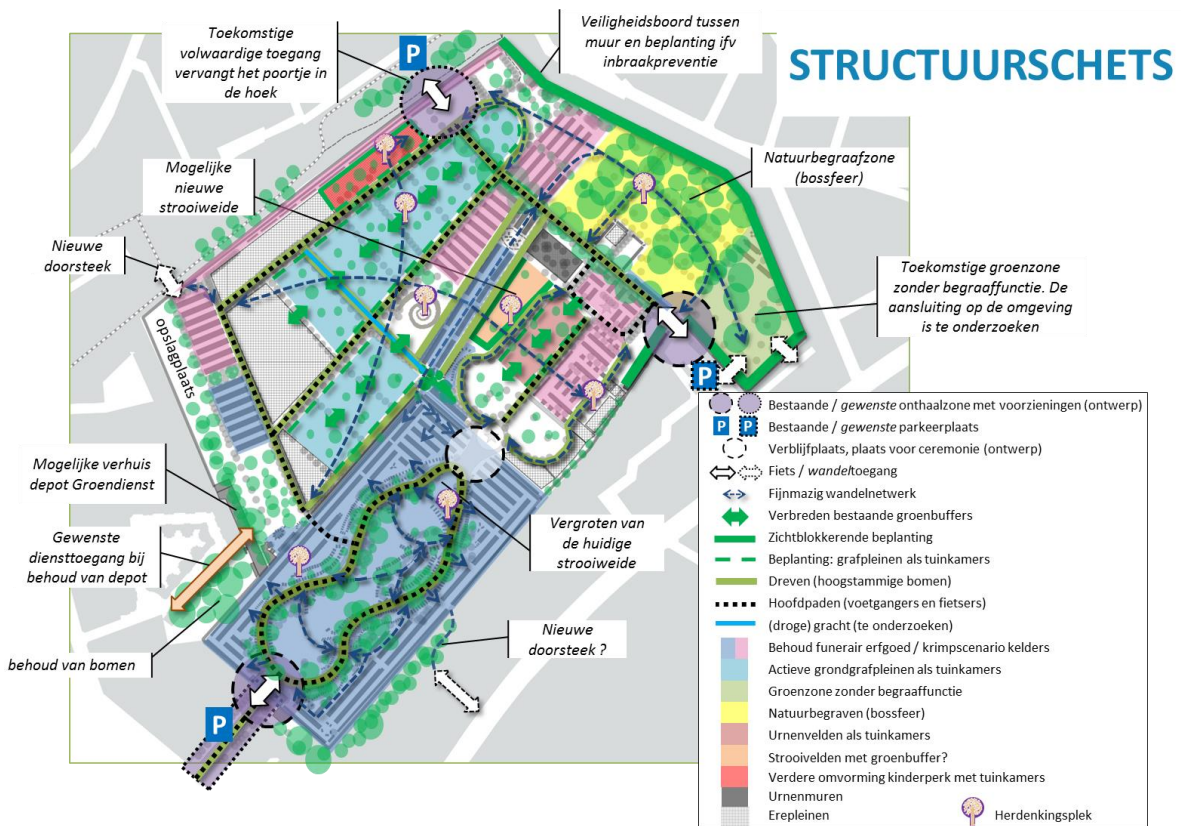
Maatregelen moeten effectief zijn en mogen geen beperking van de toegankelijkheid betekenen. Mogelijke alternatieven voor de automatische poorten zijn:

- Camera's aan de ingangen hebben het voordeel dat afsluiten niet hoeft, en dat alle vormen van criminaliteit kunnen worden aangepakt
- SDNA techniek (onzichtbaar markeren van waardevolle stukken). Een logo op het onthaalbord maakt duidelijk dat deze techniek gebruikt wordt. Dit schrikt dieven effectief af en vraagt een beperkte investering.

V.2.2.8 Beheer

Realiseren van een beheerbaar geheel.

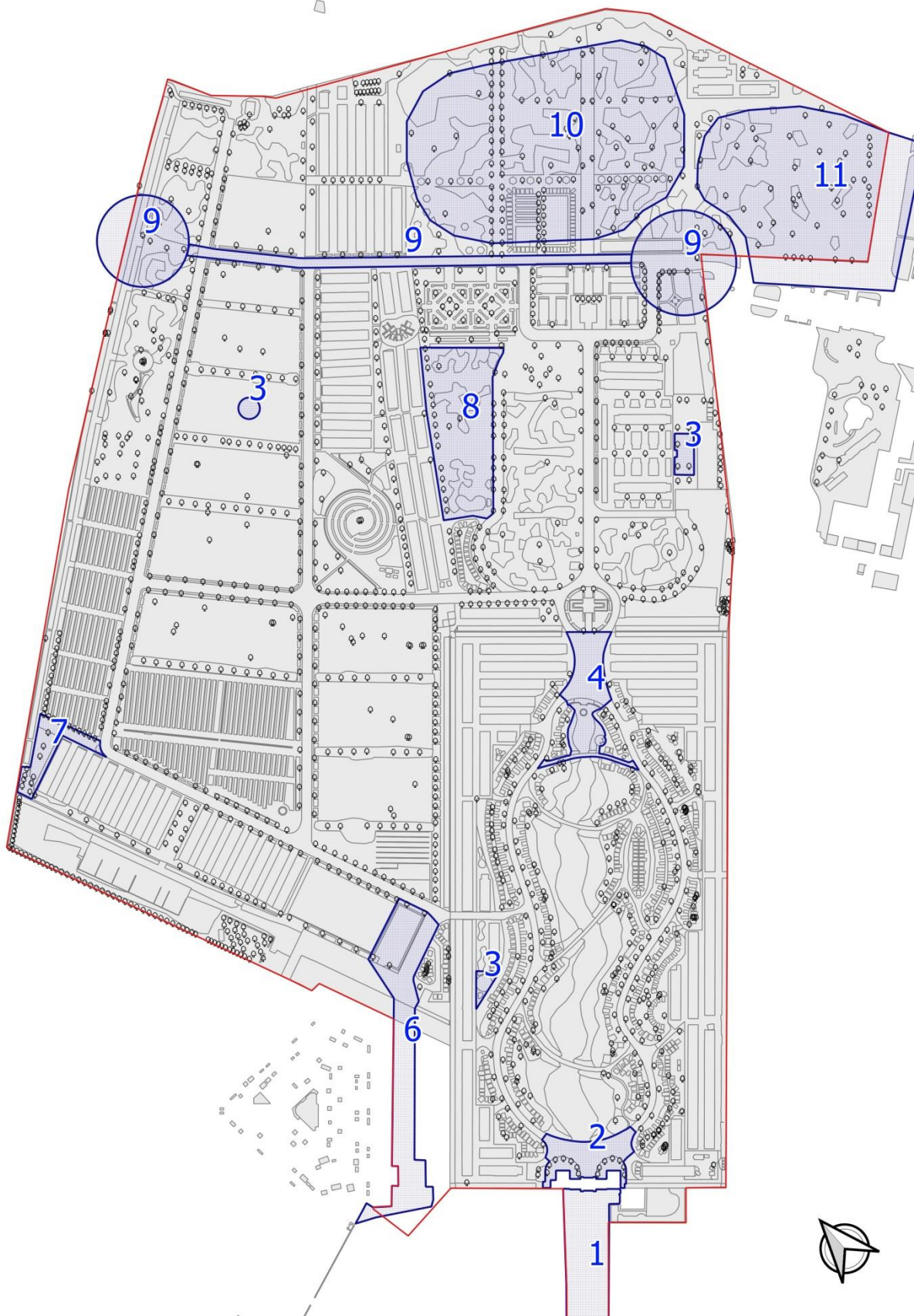
Ecologisch beheer. Oude bomen met Veteranenbomenbeheer. Bladval laten liggen waar mogelijk (enkel paden en graven vrijhouden)



Kaart 'Structuurschets

V.3 Ontwerp en beheerplan

Volgende deelzones worden in fasen ontworpen:



Te ontwerpen deelzones	
1. Heraanleg toegangsdreef (V.1.1.5)	i.f.v. heraanleg N9
2. Heraanleg onthaalzone Palinghuizen (V.1.1.6)	Korte termijn
3. (her)inrichten herdenkingsplekken	gefaseerd
4. heraanleg plein en omgeving strooiweide (V.1.1.7)	Korte termijn
5. heraanleg verhardingen hoofddreven (V.1.1.2)	na restauratie keldergraven
6. aanleggen nieuwe diensttoegang en omgeving aankoop hoekje van terrein Brantano doorsteek door huidige dienstgebouw	i.f.v. toekomstplannen depots
7. inrichten nieuwe wandeltoegang	Korte termijn
8. aanleggen nieuwe strooivelden	i.f.v. concessies
9. inrichting fiets- en wandelverbinding herinrichting onthaalzone Leliestraat inrichten nieuwe onthaalzone Mimosastraat	Middellange termijn
10. inrichten begraafbos	Korte termijn
11. herinrichten als groenzone zonder begraaffunctie integratie in directe omgeving (doorwaadbaar)	Middellange termijn
12. heraanleg verhardingen buiten bescherming	Lange termijn

De terreineenheden zijn terug te vinden in bijlage 5 en in Obsurv.

VI OPSOMMING VAN DE WERKZAAMHEDEN

VI.1 Werkzaamheden binnen de afbakening

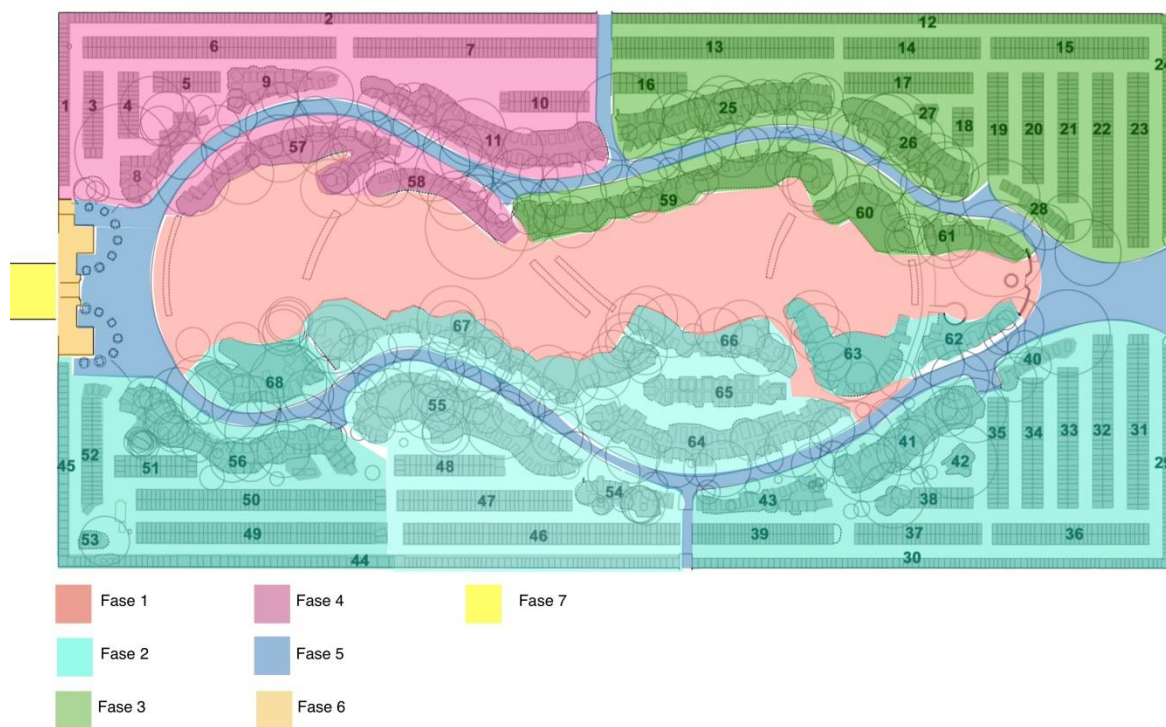
Uit de voorgaande hoofdstukken is gebleken dat de nodige werken om de erfgoedwaarden van de begraafplaats te behouden niet min zijn. De opdrachtgever vindt het belangrijk om te kiezen voor een geïntegreerde aanpak waarbij zowel het bouwkundig als het landschappelijk erfgoed opnieuw opgevaardeerd wordt zodat de belevingswaarde in zijn geheel versterkt wordt. Om deze visie om te zetten naar werkzaamheden is er een tweeledige aanpak toegepast – de lijst met werkzaamheden en een fasering.

De uitgebreide lijst werkzaamheden is terug te vinden in onderstaande tabel. Per maatregel zal de tabel weergeven of deze is vrijgesteld van toelating door Onroerend Erfgoed. Ook wordt een onderscheid gemaakt tussen eenmalige en terugkerende maatregelen (regulier beheer). Of de werken premiegerechtigd zijn, wordt niet meer opgenomen vanwege het steeds veranderend wettelijk kader.

Daarnaast is een fasering opgesteld die de eenmalige werken omvatten. De fasering is verspreid over 5 jaar (vanwege de wens om een MeerjarigePremieOvereenkomst aan te vragen) en 7 zones binnen het beschermde gebied. De werken aan de wegen vormen hierbij de laatste fase. De aanvang van het gefaseerd werken zal waarschijnlijk 2021 zijn.

De hoofdredenen van deze fasering zijn :

- De Stad Gent wenst in te zetten op het herwaarderen van de begraafplaats in zijn geheel.
- Door het werken in zones is onmiddellijk duidelijk welke zone in zijn geheel is aangepakt en hersteld, zowel op vlak van grafmonumenten als aanplanting.
- Door het beperkte onderhoud in het verleden is het aantal te restaureren graven (3200) zo groot dat er met kleine dossiers tientallen jaren gewerkt zou moeten worden om dit gerealiseerd te krijgen.
- Door het bundelen van de werken kan er een grote budgettaire besparing gebeuren (werfinrichting beperken, door gelijkaardige werken te bundelen, ...)
- Door het bundelen van werken kan de toegankelijkheid voor het publiek maximaal gegarandeerd worden en wordt de begraafplaats geen jarenlange werfzone.



Figuur 9 Fasering van werkzaamheden. Fase 1: beplantings- en omgevingswerken in de centrale grasvlakte/bosrand; Fase 2-4: de graftekens; Fase 5 . Fase 6: het poortgebouw inclusief het afscheidscentrum en het Zeppelin – en Geallieerdenmonument. Fase 7: de toegangsreef.

VI.1.1 Bouwkundig erfgoed

VI.1.1.1 Infrastructuur

ELEMENT	MAATREGELN	Enmalig	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4	Fase 5	Fase 6	Fase 7	Terugkerend	Vrijstelling
Algemeen											
	Periodieke controle van de gebouwen, begraafplaats en ommuring									1J	X
Poortgebouw											
	Afscheidscentrum: installatie verluchting en verwarming	X						X			
	Afscheidscentrum: Voegen dichtn bij fronton met muurlood/zink	X						X			
	Daken veilig toegankelijk maken	X						X			
	Herstellen raamlatei zuidoostgevel	X						X			
	Hek herstellen en herbevestigen	X						X			X
	Decoratie (bloemetjes) op hekwerk reinigen (= verwijderen van roest en verflagen), roestwerende behandeling en herschilderen (meerdere lagen).	X						X			

	Hekwerk al dan niet demonteren/hermonteren.												
	Behandeling tegen roest en herschilderen standpijp	X						X					X
	Herstel en reiniging Christushand	X						X					
	Wanden behandelen met zoutuitbloeiingen e.a. vochtproblemen	X						X					
	Herstel aansluitingen bedakingen	X						X					X
	Zijpaviljoenen: Bakstenen schoorsteen op linker zijpaviljoen (westelijk) eventueel bezetten, zodat de baksteen minder opvalt. (let op! ASBEST schoorsteenmond!)	X						X					
	Onderhoud en klein herstel houten buitenschrijnwerk (ramen, deuren, dakrand)											5j	X
	Reliëf portiek marmersoort: met de grootste omzichtigheid reinigen											10j	
	Gevelreiniging (op basis van natte verzadigde stroom of andere methode na vooronderzoeken)											10j	
	Reinigen goten en platte daken, tevens afvoeren en ontvangers nakijken op verstoppingen											1j	X
	Nazicht en eventueel terugzetten gevelbeplanting											1j	X
	Verwijderen ongewenste kruiden en houtachtigen											1j	X
Sanitairgebouw													
	Vernieuwen sanitaire voorzieningen (toiletten, lavabo's, toebehoren,...)	X						X					
	Verbeteren toegankelijkheid	X						X					
	Herschilderen (identiek aan bestaande)											5j	X
	Behandeling tegen roest en herschilderen standpijp											5j	X
	Onderhoud houten buitenschrijnwerk (ramen, deuren, dakrand)											5j	X
	Reinigen goten en platte dak, tevens afvoeren, ontvangers en (ondergrondse) riolering nakijken op verstoppingen											1j	X
Muren en poorten													
	Klimop geheel verwijderen: bedekt mogelijke schade en kan nog meer schade toebrengen aan muur en aan graftekens.	X	X	X	X								X
	Onderhoud : verwijderen alle ongewenste en potentiëel schadelijke begroeiingen											1j	X
	Stabiliteit nakijken en garanderen van muur en dekplaten. Herstel en bijwerken metselwerk van de muren en de penanten	X	X	X	X								
	Losliggende dekstenen vastleggen en beschadigde of verdwenen dekstenen herstellen/vervangen.	X	X	X	X								
	Stabiliteit nagaan van de graftekens die tegen of aan de muur zijn opgesteld of verankerd zijn met ijzeren staaf.	X	X	X	X								
	Nakijken of de bomen aan de achterzijde (buren) tegen de muur duwen en eventueel bijhorende maatregelen nemen.	X	X	X	X								
	Kabel (bij AAKE 10) degelijk vastmaken of verwijderen.	X			X								X
	Bezetting bij voorkeur niet verwijderen, indien mogelijk hechten en herstellen. Indien niet mogelijk vervangen.	X	X	X	X								
	Reinigen en Herstel voegen met dampopen mortel	X	X	X	X								

	Hekwerk reinigen (= verwijderen van roest en verflagen), roestwerende behandeling en herschilderen (meerdere lagen). Hekwerk al dan niet demonteren/hermonteren voor restauratie.	X		X													
	Herstel hang- en sluitwerk	X		X													
	Onderhoud en reiniging muren en ijzerwerk														5j	X	

VI.1.1.2 Gedenktekens

ELEMENT	MAATREGELN	Enmalig	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4	Fase 5	Fase 6	Fase 7	Terugkerend	Vrijstelling
Gedenktekens											
	Reiniging en herstel natuursteen (lijmen, vervangen, ...), inclusief wegnemen van schadeoorzaken.	X						X			
	Reiniging en herstel brons (water en milde zeep), evt. voeden met micro-kristallijne was (helpt om geen groene uitlopers te creëren op de natuursteen, die gaan er nooit meer uit)	X						X			
	Oorlogsmonument geallieerden: plaatsing druiplijsten aan zinken bedaking en herstellen aansluitingen	X						X			
	Oorlogsmonument geallieerden: vooronderzoek vochtbestrijding monument (zoals hydrofuge,...)	X						X			
	Oorlogsmonument geallieerden: opvolgen vooronderzoek vochtbestrijding monument	X						X			
	Voegen dichtn (met kalkrijk mortel) of volledig hervoegen indien nodig.	X						X			
	Ontroesten ijzeren onderdelen of (indien toegestaan en mogelijk) vervangen door inox	X						X			
	Grondig vooronderzoek stabiliteit oorlogsmonument Duitse zepelin	X						X			
	Verwijderen overwoekering/ongewenst groen									1j	X
	Reiniging en nazicht									2j	X

VI.1.1.3 Graftekens

Onderhoud en herstellingen

De vele graftekens zijn gevarieerd in opvatting en vervaardigd in diverse materialen. Ze vragen om een geïndividualiseerde en aan de eigen problematiek aangepaste aanpak van beheer, onderhoud, herstelling en restauratie. Het is niet de bedoeling om de graftekens er als nieuw uit te laten zien, noch om ze tot op de centimeter precies waterpas te zetten. Als de scheefstand echter zo groot is dat delen van het grafteken gevaar lopen om omver of uiteen te vallen, dan is ingrijpen noodzakelijk. Gebroken stenen en andere onderdelen (kruisen, zuilen, ...) worden tegen elkaar geschoven en verankerd. Afhankelijk van de materialen en de plaatsing (verticaal, horizontaal, schuin) kan dit chemisch of d.m.v. metalen ankers (roestvrij of inox) gebeuren.

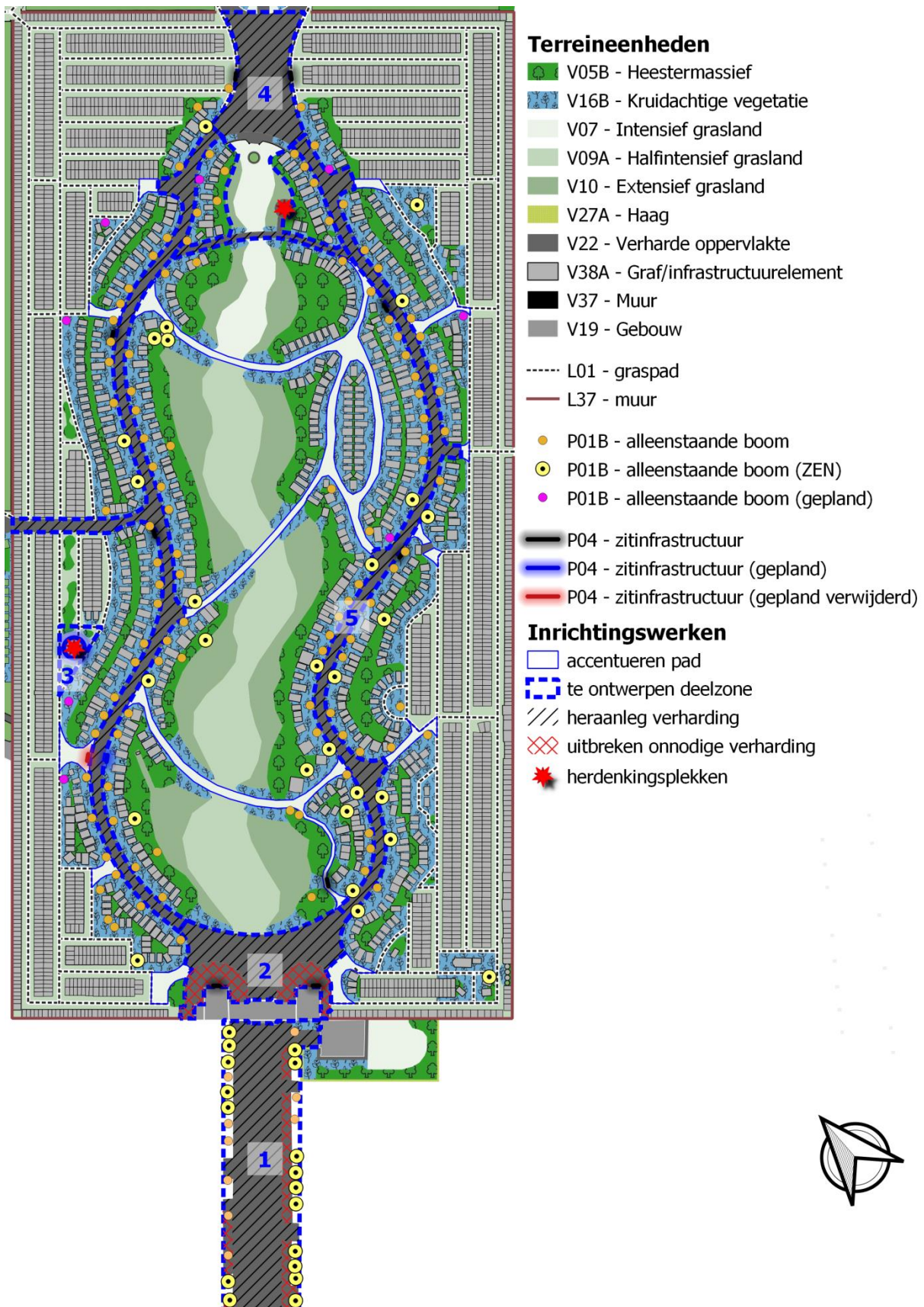
De decoratieve elementen horen onlosmakelijk bij het grafteken en vragen om specifieke aandacht. Ze zijn kleinschalig, fragiel, meestal uitgevoerd in andere materialen dan de zerken en vaak noch slechts gedeeltelijk aanwezig. Dit is niet altijd problematisch, maar als de lacunes storend zijn is herstel aangewezen. Als de leesbaarheid in gedrang komt is reconstructie, vb het her aan brengen van een buste, gerechtvaardigd zijn.

Waar kelders te hoog boven het maaiveld liggen (ten gevolge van vroegere nivelleringswerken), kan de kelderwand worden aangeaard na onderhoud en herstellingen.

Aangaande de graven met waarden *** en **** werd een toestandsbeschrijving op grafniveau voorzien waaruit de herstellingen te herleiden zijn. Deze zijn terug te vinden in elektronische bijlage.

ELEMENT	MAATREGELEN	Eenmalig	Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4	Fase 5	Fase 6	Fase 7	Terugkerend	Vrijstelling
Graven											
	Monitoren graftekens op stabiliteit									2j	
	Grondig vooronderzoek baldakijnen en grafkapellen	X	X	X	X						
	Algemene restauratie graven met waarde *** en ****										
	Verwijderen overwoekerd groen	X	X	X	X						X
	Verwijderen of snoeien houtachtigen	X	X	X	X					1j	X
	Stobbebehandeling glyfosaat (of alternatief product)	X	X	X	X					1j	X
	Boordstenen herstellen of vervangen	X	X	X	X						
	Graven waarvan gewelf openligt: mos en begroeiing weghalen, resterende delen verankeren en betonplaat voorzien.	X	X	X	X						
	Ijzeren onderdelen reinigen (= verwijderen van roest en verflagen), roestwerende behandeling en herschilderen (meerdere lagen). Onderdelen al dan niet demonteren/hermonteren in functie van restauratie/herstel.	X	X	X	X						
	Opvoegen en herbevestigen losgekomen onderdelen	X	X	X	X						
	Verwijderen bestaande, kapotte voegen en hervoegen van open of losgekomen voegen	X	X	X	X						
	Nazicht en indien nodig herstel voegen									2j	X
	Herstellen barsten en scheuren	X	X	X	X						
	Toestand ijzeren verankeringen nagaan, indien nodig herstel en schilderen of vervangen door inox	X	X	X	X						
	Toestand bronzen elementen nagaan, indien nodig herstel	X	X	X	X						
	Toestand omheining nagaan, indien nodig herstel	X	X	X	X						
	Ijzeren kettingen reinigen (= verwijderen van roest en verflagen), roestwerende behandeling en herschilderen (meerdere lagen). Onderdelen al dan niet demonteren/hermonteren om te herstellen. Eventueel reconstrueren bij graven met waarde *** en	X	X	X	X						

VI.1.2 Landschappelijk erfgoed



De kaart geeft een overzicht van:

- terreineenheden

De afbakening van deze terreineenheden op kaart geeft het gewenst toekomstbeeld weer. Dit toekomstbeeld wordt bereikt/gehandhaafd door verscheidene éénmalige en terugkerende **beheermaatregelen** (tabel). De tabel verwijst naar de terreineenheden (codes), eventueel aangevuld met de deelzone waarvoor de maatregel van toepassing is. Voor enkele terreineenheden vragen deze maatregelen een woordje uitleg. Deze worden in de tabellen per terreineenheid verduidelijkt.

- Inrichtingswerken

Voor de voorziene **inrichtingswerken** wordt nog een ontwerp opgemaakt. Randvoorwaarden en mogelijke ontwerpscenario's zijn hieronder beschreven. De terreineenheden worden aan dit ontwerp aangepast.

VI.1.2.1 Beheermaatregelen

maatregel	terreineenheid*	Eenmalig Terugkerend Vrijstelling Formulaire lijst Frequentie/timing	2019-2024	2025-2030	2031-2036	2037-2042
Vegetaties						
Bomen						
Planten van hoogstammige bomen met boompalen	P01B	x x x indien nodig	x			
Begeleidings snoei	P01B	x x 1x/3 jaar	nvt	nvt	nvt	nvt
Onderhouds snoei	P01B	x x 1x/6 jaar	nvt	nvt	nvt	nvt
Veteraanbeheer	P01B	x gefaseerd	nvt	nvt	nvt	nvt
controle veiligheid, gezondheid, wortelopdruk,...	P01B	x 1x/5 jaar	nvt	nvt	nvt	nvt
Hooghoutbeheer	P01B parkgedeelte	x 1x/6 jaar	nvt	nvt	nvt	nvt
groeiplaatsverbetering	P01B	x indien nodig en bij heraanleg toegangsdreef	x			
Kroonverankering	P01B	x x indien nodig				
Heestermassieven						
Planten bos- en haagplantsoen	V05B	x x x november-maart	x			
Kappen van ongewenste bomen	V05B	x x x nvt	x			
Verwijderen ongewenste begroeiing <i>selectief wieden/maaien (overgangsbeheer)</i> <i>ongewenste spontane opslag verwijderen</i> <i>Heesters insnoeien (doorzichten en grafmonumenten)</i>	V05B	x x 1x/jaar april-oktober winter (indien nodig) indien nodig	nvt	nvt	nvt	nvt
Hagen						
verwijderen haag aan strooiweide	V27A	x x nvt	x			
Planten bos- en haagplantsoen (inboet)	V27A	x x indien nodig			nvt	nvt
Scheren hagen	V27A	x 2x/jaar	nvt	nvt	nvt	nvt
Graslanden						
Planten bloembollen	V10	x x nvt	x			
Opnieuw inzaaien bloemengazon	V09A	x x indien nodig				
Intensief maaibeheer (mulchen)	V07, L01	x x 1x/2 weken	nvt	nvt	nvt	nvt
Halfintensief maaibeheer (met afvoer)	V09A	x x 5x/jaar (mei-oktober)	nvt	nvt	nvt	nvt
Extensief maaibeheer (met afvoer)	V10	x x 1-2x/jaar	nvt	nvt	nvt	nvt
Bladeren verwijderen	V07, V09A	x 1x/maand (okt-dec)	nvt	nvt	nvt	nvt
Herinzaaien kale plekken	V07, V09A	x 1x/jaar	nvt	nvt	nvt	nvt
Kruidachtige vegetaties						
Aanplanten kruidachtige gewassen	V16B	x x x nvt	x			
Heraanleg plantenborders langs slingerpaden	V16B	x x nvt	x			
verwijderen van ongewenste kruiden/houtachtigen	V16B	x 2-7x/jaar (april-oktober)	nvt	nvt	nvt	nvt
verwijderen van afgestorven plantendelen	V16B	x 1x/jaar (maart)	nvt	nvt	nvt	nvt
verwijderen van overtollige bladeren	V16B	x 1x/jaar (oktober-november)	nvt	nvt	nvt	nvt
inboeten	V16B	x 1x/jaar (maart-april)	nvt	nvt	nvt	nvt
scheuren van vaste planten	V16B	x 1x/1-5 jaar (april-mei)	nvt	nvt	nvt	nvt
Verhardingen						
onnodige verharding uitbreken	V22, zie plan	x x nvt	x			
heraanleg verharding	V22, zie plan	x x nvt			x	
Verwijderen bladeren	V22	x 1x/maand (oktober-december)	nvt	nvt	nvt	nvt
afboorden	V22	x 1x/jaar (winter)	nvt	nvt	nvt	nvt
branden+borstelen	V22	x 3-4x/jaar (april-oktober)	nvt	nvt	nvt	nvt
zand/zout strooien	V22	x indien nodig (winter)	nvt	nvt	nvt	nvt

VI.1.2.1.1 Bomen

Terreineenheid: P01B - Bomen
Huidige toestand <p><u>Toegangsdroef</u>: monumentaal dreefbeeld in rode beuk, maar niet meer intact door een onderbreking aan de linkerzijde. Verdere aftakeling door schorsbrand.</p> <p><u>Parkgedeelte</u>: grote variatie aan boomsoorten en leeftijdsklassen, maar gedomineerd door esdoorn. De meeste bomen verkeren in goede toestand; enkele aftakelende bomen.</p>
Functie <p>structuurgevend, historisch, ecologisch</p>
Doel/eindbeeld <p><u>algemeen</u>: bomen mogen oud worden. Op basis van conditie- en stabiliteitsonderzoek wordt beslist of oude bomen die zich in de aftakelingsfase bevinden (veteraanbomen) kunnen behouden blijven via aangepaste maatregelen voor zover dit binnen budgettaire aanvaardbare grenzen blijft.</p> <p><u>toegangsdroef</u>: behoud van de monumentale beuken. Aftakelende bomen worden zo lang mogelijk behouden door het nemen van aangepaste maatregelen in functie van de veiligheid</p> <p><u>parkgedeelte</u>: Variatie aan boomsoorten verhogen door</p> <ol style="list-style-type: none">1. benadelen van esdoorn en witte paardenkastanje bij aanduiding van dunningen2. variatie aan nieuw aangeplante soorten bij vervanging
Enmalige maatregelen (zie overzichtstabel voor timing)
Planten van hoogstammige bomen met boompalen <p>In de <u>toegangsdroef</u> worden de rode beuken bij uital vervangen. Hoewel dit het oude dreef karakter niet dient, verhindert dit dat er andere functies ontstaan in deze zone (parkeren, plaatsen nutskasten en leidingen, opritten,...).</p> <p>In het <u>parkgedeelte</u>: keuze uit ruim sortiment van inheemse en ingeburgerde loofboomsoorten geschikt voor droge zandleembodem (eik, linde, tamme kastanje, haagbeuk, ...), aangevuld met een kleiner aandeel geschikt voor vochtige zandleembodem (beuk, walnoot, veldesdoorn, olm, elsbes, ...)</p>
groeiplaatsverbetering (toegangsdroef) <p>bij heraanleg toegangsdroef; indien nodig in parkgedeelte</p>
Kroonverankering met kabel of touw
Terugkerende maatregelen (zie overzichtstabel voor timing en frequentie)
Begeleidingssnoei
Onderhoudssnoei
Veteraanbeheer <p>beheer op basis van onderzoek en maatregelen op maat van de boom met als doel een nieuw evenwicht te creëren tussen kroon, stam en wortels.</p>
controle veiligheid, gezondheid, wortelopdruk,...
Hooghoutbeheer (parkgedeelte) <p>dunningen met als doel de concurrentiepositie van de ZEN-bomen en andere toekomstbomen te verbeteren of om voldoende lichtzetting te creëren voor nieuw aangeplante bomen</p>

VI.1.2.1.2 Heestermassieven

Terreineenheid: V05B - Heestermassief

Huidige toestand

De heestermassieven zijn niet overal meer aanwezig of te smal, wat het ontworpen gesloten dreefbeeld met doorzichten verstoort. De samenstelling van de massieven wordt gedomineerd door een beperkt aantal soorten met een klein aandeel ornamentele soorten uit de oorspronkelijke aanleg. Hier en daar staan spontaan opgeschoten bomen (veelal esdoorn) te dicht bij grafmonumenten. De overgang tussen dreef en centraal grasveld is plots.

Functie

Structuurgevend, zichtblokkerend, esthetisch (bloei, variatie in kroonopbouw)

Doel/eindbeeld

Herstel van de heestermassieven met een grote diversiteit aan zowel inheemse als niet-inheemse ornamentele heestersoorten, geschikt voor de standplaats. Variatie wordt nagestreefd van kroonvormen, kleuren van bladeren/bloemen, bloeitijdstip.

De heestermassieven die de centrale grasvelden flankeren worden beheerd als een (deels aangeplante) bosrand, dus met een gradiënt volgens grootte van heestersoorten.

De heestermassieven omgeven door vrijstaande keldergraven worden eveneens deels aangeplant, waarbij de grootte van de heestersoorten afgestemd wordt op de ruimte die beschikbaar is.

Boomvormende soorten maken deel uit van de heestermassieven, maar worden actief geweerd:

1. in de onmiddellijke omgeving van graven (min. 1m afstand houden)
2. wanneer hun kroon hinderlijk wordt voor de groei van de dreefbomen
3. om een meer diverse soortensamenstelling te creëren (vnl. esdoorn weren)
4. om het bosrandbeeld te behouden/versterken

Enmalige maatregelen (zie overzichtstabel voor timing)

kappen van ongewenste bomen

esdoorns in het bijzonder

planten bos- en haagplantsoen (heesters)

bijplanten bosrand en massieven met kleine heestersoorten, waaronder **groenblijvende** en **ornamentele** soorten uit lijst van oorspronkelijke aanleg. De bosrand wordt opgebouwd volgens afnemende hoogte. Mogelijke soorten zijn (>6m): *Ilex aquifolium*, *Laburnum anagyroides*, *Sophora japonica*; (2,5-6m): *Calycanthus floridus*, *Caragana sp.*, *Colutea arborescens*, *Cornus sanguinea*, *Euonymus europaeus*, *Frangula alnus*, *Ligustrum vulgare*, *Mespilus germanica*, *Rhamnus catharticus*, *Prunus spinosa*, *Sorbus aria*, *Syringa vulgaris* (1,2-2,5m): *Cydonia japonica*, **Cytisus scoparius**, *Deutzia crenata/scabra*, *Forsythia viridissima*, *Hydrangea arborescens subsp. Radiata*, **Juniperus communis**, *Leycesteria*, *Philadelphus coronarius*, *Rosa canina* groep, *R. rubiginosa*, *R. tomentosa*, *Spirea*, *Viburnum opulus*, *Weigelia*; (<1,2m) **Hedera helix 'Arborescens-groep'**, **Ligustrum vulgare 'Lodense'**, *Rosa arvensis*, *R. spinosissima*, *R. spinosissima* groep, *Salix repens* groep, *Viburnum opulus 'Compactum'*

Terugkerende maatregelen (zie overzichtstabel voor timing en frequentie)

Verwijderen van ongewenste begroeiing en ongewenste spontane opslag

selectief wieden/maaien afhankelijk van type onderbegroeiing (overgangsbeheer)
ongewenste spontane opslag verwijderen (esdoornzaailingen in het bijzonder)
Heesters insnoeien waar deze doorzichten of grafmonumenten belemmeren.

VI.1.2.1.3 Graslanden

Terreineenheid: L01 V07 V09A V10 - graslanden

Huidige toestand

Alle graslanden worden op eenzelfde manier gemaaid zonder afvoer van maaisel. De padenstructuur die vroeger aanwezig was (open grond of verharding) is hierdoor niet meer duidelijk leesbaar. Voor de graspaden is de maaifrequentie soms te laag. Minder betreden plaatsen kunnen een stuk bloemrijker worden bij extensiever beheer.

Het centrale grasveld is in ontwikkeling naar schraalland. Ondanks dat het deze gunstige ontwikkeling vertoont onder intensief mulchbeheer, hebben de meeste soorten geen kans om in bloei te komen en wordt de bodem niet verder verschaald. Hierdoor wordt de verdere ontwikkeling van schraalland verhinderd. De randzone van het centrale grasveld ligt onder de boomkruinen. Door bladval, schaduw en intensief beheer groeit het gras hier minder goed. Intensief beheer tot aan de rand van de heestermassieven is arbeidsintensief en zorgt voor een scherpe grens, wat ecologisch minder interessant is. De schrale bodem is niet ideaal voor de gekweekte narcissen.

Het grasland tussen de kelderrijen is nog niet overal bloemrijk. Het mulchbeheer verhindert de verschraling. Het intensieve beheer verhindert dat kruiden in bloei komen.

Functie (per terreineenheid, zie kaart)

graspaden en verblijfplekken: relatief intensieve betreding

strooiweide: kort grasbeeld

Het centrale grasveld heeft een esthetische (bloemrijk, zichtas, gradiënt bosrand) en ecologische (biodiversiteit) functie, en wordt in de zomer gebruikt om te verpozen. Sport en spel is ongepast gezien de ligging in een actieve begraafplaats

Het grasland tussen de kelderrijen heeft naast een ontsluitingsfunctie (graspad) ook een esthetische functie

Doel/eindbeeld

L01/V07 - graspaden en intensief grasland

korte, dichte graszode door intensief maaibeheer zonder afvoer van maaisel

V09A - halfintensief grasland:

laagblijvend, bloemenrijk grasbeeld, (3)-5 maaibeurten met afvoer van maaisel. Door minstens 3 weken tussen maaibeurten te laten, komen veel kruiden in bloei. Er wordt gemaaid voor het gras doorschiet (streefhoogte ca. 15 cm). Om een bloemrijk beeld te verkrijgen, kan in het grasland tussen de kelderrijen overwogen worden opnieuw in te zaaien met een gepast zaadmengsel voor bloemengazon (na strippen van de grasmat of doorzaaien).

V10 - extensief grasland:

bloemrijk hoog grasbeeld met bloei van grassen en kruiden (hooiland) vegetatiegradiënt tussen het heestermassief en de open grasvlakte. Bladval mag na de laatste maaibeurt blijven liggen. Een vroege maaibeurt, vóór de groei van de narcissen start, neemt de overtollige bladeren mee. Door het verbreden van de gesloten bosrand, komt de zone met extensief grasland niet overeen met de aangeplante narcissen. Aanvullen kan met de wilde variant (*Narcissus pseudonarcissus*).

Enmalige maatregelen (zie overzichtstabel voor timing)

Planten bloembollen (*Narcissus pseudonarcissus*)

Opnieuw inzaaien met bloemengazon

Terugkerende maatregelen (zie overzichtstabel voor timing en frequentie)

Intensief maaibeheer (V07, L01)

Halfintensief maaibeheer (V09A)

Extensief maaibeheer (V10)

Bladeren verwijderen (V07, V09A)

Herinzaaien kale plekken (V07, V09A)

VI.1.2.1.4 Kruidachtige vegetaties

Terreineenheid: V16B - Kruidachtige vegetatie

Huidige toestand

Voor/tussen graven langs hoofddreef: de schaduwrijke standplaats groeit het ingezaaide gras niet. De afwezigheid van begroeiing en het ruimen van bladeren zorgt voor een kale bodem die gevoelig is aan compactie (regen, betreding), wat nadelig is voor de dreefbomen. Betreding is enkel noodzakelijk voor groen- en grafonderhoud. Bovendien is de beeldkwaliteit van de kale bodem beperkt. langsheen slingerpad door centrale grasveld: gemengde vaste plantenborders (vroegere rozenborders) flankeren de slingerpaden maar sluiten niet aan op de beplantingen rond de grafkelders in de hoofddreven. Hierdoor is de aanzet van deze slingerpaden minder leesbaar. Er is niet steeds een border aan beide zijden van het slingerpad. Bovendien liggen de borders soms in de logische looplijn bij het betreden van het grasveld (border aan welkomstplein).

Functie

esthetisch, structuurgevend, opvang en afbraak bladstrooisel

Doel/eindbeeld

Voor/tussen graven langs hoofddreef: De ontwikkeling van een strooisel- en kruidlaag zorgt voor een beter beeld, een betere groeiplaats voor de dreefbomen (minder bodemcompactie) en minder bladafval. Bladval mag blijven liggen maar wordt niet opgehoopt om de kruidgroei voldoende kansen te geven. Het eindbeeld is een kruidachtige vegetatie met (deels aangeplante) schaduw verdragende soorten, zonder te streven naar een dichtgegroeide beplanting. Houtachtige soorten (boomzaailingen, klimop) worden jaarlijks verwijderd, tenzij als toekomstboom ter vervanging van een aftakelende dreefboom. Langsheen slingerpad door centrale grasveld: heraanleg van de plantenborders (cfr. kaart terreineenheden), zodat ze steeds beide zijden van de aanzet van ieder slingerpad flankeren. Een centrale opening die samenvalt met de (half)intensief gemaaide zone zorgt voor goede toegankelijkheid van de grasvelden.

Enmalige maatregelen (zie overzichtstabel voor timing)

Aanplanten kruidachtige gewassen

Voor en tussen de grafkelders onder de dreefbomen. Dit omvat typische bossoorten met verticale structuur die bladval ophouden zoals *Luzula sylvatica* (grote veldbies), wilde varensorten, ..., alsook stinzenplanten zoals *Vinca minor* (kleine maagdenpalm)... Deze worden aangeplant met behoud van reeds aanwezige gewenste soorten.

Heraanleg plantenborders langsheen slingerpaden met soorten voor zonnige standplaats

Terugkerende maatregelen (zie overzichtstabel voor timing en frequentie)

verwijderen van ongewenste kruiden/houtachtigen

verwijderen van afgestorven plantendelen

verwijderen van overtollige bladeren

inboeten

scheuren van vaste planten

VI.1.2.2 Inrichtingswerken

Voor onderstaande inrichtingswerken is een ontwerp noodzakelijk.

Te ontwerpen deelzones (zie ook onderstaand plan en randvoorwaarden in Hoofdstuk V)

1. Heraanleg **toegangsdreef** (V.1.1.5)
 2. Heraanleg **onthaalzone** (V.1.1.6)
 3. Inrichten **herdenkingsplek** tussen grafkelders
 4. heraanleg **plein en omgeving strooiweide** (V.1.1.7)
 5. heraanleg **verhardingen hoofddreven** (V.1.1.2)
-

VI.2 Werkzaamheden niet-erfgoedelementen

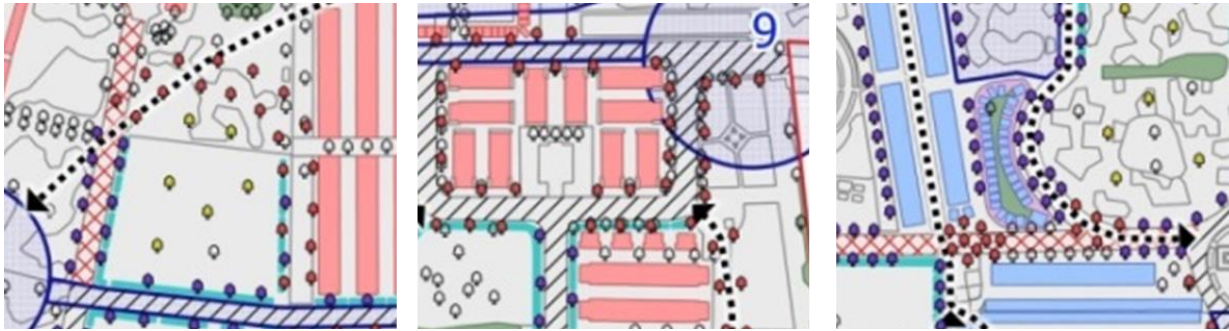
ACTIEPLAN WESTERBEGRAAFPLAATS



VI.2.1 Beheermaatregelen

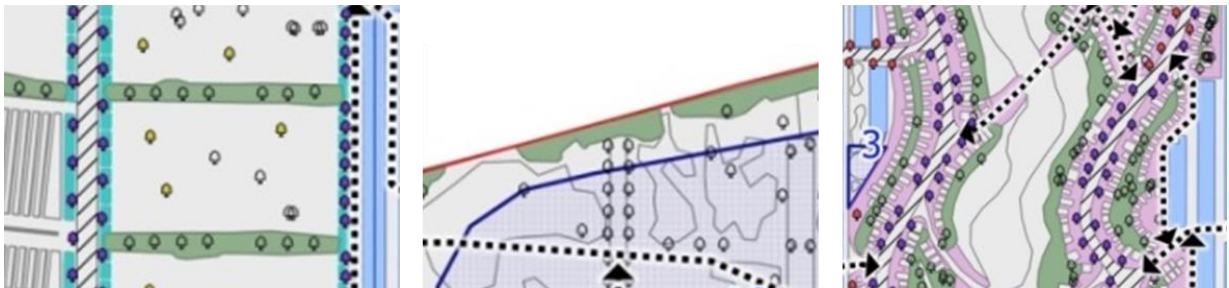
VI.2.1.1 Bomen

Op het plan zijn gewenste locaties aangeduid om bijkomende bomen van eerste grootte-orde aan te planten (rood). Het gaat voornamelijk over herstel van historische structuren. De *bolacacia's* thv ingang Leliestraat worden hierbij vervangen door hoogstammige bomen. Er wordt gekozen voor individuele menging van in hoofdzaak inheemse soorten, aangevuld met ca. 15% zuidelijke herkomsten en soorten. Soorten dienen geschikt te zijn voor zandige, droge bodem.



Figuur 10 Huidige bomen (transparant), nieuwe hoogstammige bomen (rood) en nieuwe heesters of kleine bomen (geel)

VI.2.1.2 Heestermassieven



Figuur 11 Om te vormen heestermassieven tussen grafperken (links), langs de begraafplaatsmuur (midden) en achter vrijstaande keldergraven (rechts)

Heestermassieven tussen de grafperken

De grafperken zijn van elkaar gescheiden door heesteraanplanten of (monotone) bomenrijen met een breedte van ca. 6 m. Door het schrappen van de buitenste grafrij aan beide zijden wordt is een groenmassief van ca. 10 m mogelijk.

- Monotone bomenrijen op plein Y (*Platanus*), tussen plein V en W (*Tilia*) en op plein R (*Tilia, Alnus, Pinus*) worden gefaseerd omgevormd tot heestermassieven. In eerste instantie worden 40%-60% van de bomenrij gekapt en wordt tussen de resterende bomen een grote variatie aan heesters en bomen 2^{de} of 3^{de} grootte-orde aangeplant. In opvolgende fasen (na 5, 10 jaar) worden bijkomend hoog opgeschoten bomen verwijderd, met behoud van enkele hoge bomen (10-20%) als overstaander. Op dat moment is het heestermassief dens en voldoende hoog (zichtblokkerend).
- Bestaande heestermassieven (plein R en E) worden uitgebreid en gediversifieerd



Figuur 12 Streefbeeld gemengde heestermassieven tussen de grafperken en langs de begraafplaatsmuur.

Heestermassieven langsheen de begraafplaatsmuur

De heestermassieven langsheen de muur worden waar mogelijk verbreed, met grillige randen. Waar mogelijk gaan de heestermassieven over in een zone met ruigte. Tussen de muur en de heestermassieven wordt een onderhoudsstrook vrijgehouden van 1 m; stammen bevinden zich op minstens 2 meter van de muur, bij voorkeur 3 meter. Wanneer de bestaande beplanting te weinig licht doorlaat voor een zichtblokkerende beplanting (bv. *Prunus laurocerasus* thv gemengd ereperk WOII), wordt gedund om lichtzetting te creëren voor bijkomende lage heesters.

Heestermassieven omgeven door vrijstaande keldergraven

Zie hiervoor omschrijving in beheerfiche oud gedeelte (VI.1.2.1.2)

Heestermassieven rond het labyrinth (wensboom)

De heestermassieven mogen hier verder uitbreiden zodat ze de ruimte tussen de dreefbomen en het labyrinth opvullen.

Gecontroleerde vergroening grafkelders

Kelders in de groene zones (zie plan) mogen, wanneer zij uit concessie zijn gecontroleerd begroeien. Slingerplanten als klimop, kleine heesters en kruidachtigen mogen hun gang gaan. Enkel boomvormende soorten worden verwijderd, gezien de diktegroei van hun wortels de kelders zal doen instorten. Hierdoor zal een soort rotsbegroeiing met kleine heesters ontstaan.



Figuur 13 Te vergroenen kelderrijen in de zone zonder begraaf functie (links), langsheen de muur aan het Westerringspoor (midden) na verloop van de concessie. Een streefbeeld van de begraafplaats van Dieweg (rechts)

VI.2.1.3 Graslanden

Zie terreineenhedenkaart

De principes voor het aanduiden van maaizones zijn steeds:

- intensief grasland (kort gemaaid gazon): graspaden, boorden langs verhardingen, kantjes rond graven. Ook herdenkingsplekken, rond zitbanken, zones waar veel betreding is. Deze zones maaien we elke 10-14 dagen;
- halfintensief grasland (halflang kruidenrijk gazon): grasperken waar minder graven staan mogen in bloei komen. Als de bloemen uitgebloeid zijn, is het tijd om te maaien (ca. elke 6 weken). Graspaden tussen de graven en kantjes rond de graven blijven intensief beheerd;
- extensief grasland (bloemrijk grasland): zones die niet betreden worden en waar geen graven staan. Grassen en kruiden krijgen de kans in zaad te komen en worden 1 of 2 maal per jaar gemaaid.



Figuur 14 Halfintensief grasland met kortgemaaide graspaden (links), extensief grasland met netheidsboord (midden) en zonering door sinusbeheer langs een heestermassief of bosrand.

Intensieve en halfintensieve graslanden worden gefaseerd gemaaid. Bij halfintensief grasland wordt elke 2 weken 1/3 gemaaid. Extensieve zones worden in fasen gemaaid, en er blijft steeds een strook behouden die pas in het voorjaar nadien wordt gemaaid. Overgangen tussen open en gesloten vegetatie (bosrand, heestermassief) worden waar mogelijk breed uitgewerkt met een gradiënt in maaifrequentie door middel van sinusbeheer (= 'maaien in slingers'). Hierdoor staat er het heel het seizoen wel iets in bloei. De bosrand van het centraal grasveld in het oud gedeelte, en de heestermassieven achteraan de begraafplaats zijn hiervoor geschikt.

VI.2.1.4 Kruidachtige vegetaties

Zie terreineenhedenkaart

De beplanting van zones tussen en voor de vrijstaande keldergraven staat omschreven in VI.2.1.4



Figuur 15 Zones tussen en voor vrijstaande keldergraven (links) worden door beplanting en selectief beheer omgevormd tot een kruidlaag (referentiebeeld midden). Bladval mag hier blijven liggen en wordt vastgehouden door de beplanting (rechts).

VI.2.2 Inrichtingswerken

In onderstaande tabel worden de inrichtingswerken opgelijst. Voor de grijs gearceerde werken zijn de randvoorwaarden reeds omschreven in het erfgoedbeheersplan en wordt verwezen naar Hoofdstuk V.

Te ontwerpen deelzones (zie ook plan en randvoorwaarden in Hoofdstuk V)	
1. Heraanleg toegangsdreef (V.1.1.5)	i.f.v. heraanleg N9
2. Heraanleg onthaalzone Palinghuizen (V.1.1.6)	Korte termijn
3. Inrichten nieuwe herdenkingsplekken	gefaseerd
4. heraanleg plein en omgeving strooiweide (V.1.1.7)	Korte termijn
5. heraanleg verhardingen hoofddreven (V.1.1.2)	na restauratie keldergraven
6. Realiseren nieuwe diensttoegang aankoop hoekje van terrein Brantano doorsteek door huidige dienstgebouw	i.f.v. toekomstplannen depots
7. Realiseren nieuwe wandeltoegang	Korte termijn
8. aanleggen nieuwe strooivelden	i.f.v. concessies
9. Realiseren/herinrichten van de onthaalzones Mimosastraat en Leliestraat en de verbinding tussenin	Middellange termijn
10. inrichten begraafbos	Korte termijn
11. herinrichten van een groenzone zonder begraaffunctie en omgeving	Middellange termijn
12. heraanleg verhardingen buiten bescherming	Lange termijn

VI.2.2.1 Inrichten nieuwe herdenkingsplekken (DEELZONE 3)

Verschillende deelzones op de begraafplaats krijgen elk hun herdenkingsplek. Hier is steeds zitgelegenheid in een geborgen groene omgeving. De plekken worden met elkaar verbonden door het fijnmazig wandelnetwerk.

VI.2.2.2 Realiseren nieuwe diensttoegang en omgeving (DEELZONE 6)

Deze nieuwe diensttoegang is essentieel bij behoud van het huidig depot, machineloodsen en opslagplaatsen (grond, tijdelijke opslag groenafval) om verkeersbewegingen door de begraafplaats te

vermijden. Mits aankoop van een klein hoekje grond van het terrein van Brantano (draaicirkel) en een doorsteek door het dienstgebouw kan deze gerealiseerd worden.

VI.2.2.3 Realiseren nieuwe wandeltoegang (DEELZONE 7)

Deze toegang zal de meerwaarde van het begraafpark voor buurtbewoners sterk verhogen. Om deze te realiseren hoeven geen graven te verdwijnen. Verharding is niet nodig; een 'olifantenpaadje' kan volstaan.

VI.2.2.4 Aanleggen nieuwe strooivelden (DEELZONE 8)

De huidige strooiweide is zelfs mits uitbreiding niet erg groot. Om deze populaire gendenkvorm de ruimte te geven die het verdient, kunnen bijkomende strooivelden worden ingericht, samen met een herdenkingsplek. Hiervoor dienen eerst de resterende graven te worden verplaatst op kosten van de Stad. Meerdere strooivelden worden afwisselend gebruikt voor uitstrooiingen, in de ongebruikte periode mag de vegetatie in bloei komen.

VI.2.2.5 Realiseren/herinrichten van de onthaalzones Mimosastraat en Leliestraat en de verbinding tussenin (DEELZONE9)

Een nieuwe onthaalzone 'Mimosastraat' wordt voorzien in het verlengde van de wegenis vanuit de onthaalzone Leliestraat. Deze laatste wordt volledig heringericht. Beide onthaalzones beschikken over voorzieningen die de toegankelijkheid verhogen: onthaalbaken, rolwagens, bolderkarren... Eén van beide onthaalzones dient te beschikken over sanitair, liefst publiek sanitair die ook van buiten de begraafplaats toegankelijk is. De onthaalzone Leliestraat dient te beschikken over voldoende parkeerplaatsen voor bezoekers en de rouwstoet. Dit is noodzakelijk om autoverkeer op de begraafplaats te kunnen weren. Bij onthaalzone Mimosastraat zijn reeds parkeerplaatsen aanwezig (H. Van Peenestraat).

Beide ingangen zijn na heraanleg niet auto-toegankelijk (enkel dienstverkeer via Leliestraat, zolang de nieuwe dienstingang niet gerealiseerd is). De voetgangers- en fietserstoegang wordt 's nachts niet afgesloten, maar voorzien van een camera. Dit blijkt effectiever dan fysieke afsluiting in geval van diefstal of crimilaliteit. De openingsuren blijven behouden, waardoor er ook geen verlichting voorzien hoeft te worden.

VI.2.2.6 Inrichten begraafbos (DEELZONE 10)

Deze zone wordt geleidelijk aan omgevormd tot begraafbos. Deze beschikt over een herdenkingsplek en fijnmazige wandeldoorsteken. Bij de omvorming wordt rekening gehouden met de resterende graven. Nabestaanden kunnen op kosten van de Stad een nieuwe plaats krijgen, als zij daarom vragen.

VI.2.2.7 Herinrichten van een groenzone zonder begraaffunctie en omgeving (DEELZONE 11)

Deze zone wordt niet meer gebruikt om te begraven. De aanluiting op de aanpalende hoogbouw van WoninGent wordt meegenomen bij de randvoorwaarden bij geplande renovatie van deze woontorens. De garageboxen (velen worden enkel gebruikt als bergruimte) worden best omgevormd tot compactere volumes of nog beter door ondergronds parkeren. Zo kan dit een kwalitatieve groenruimte worden die aansluit op het stedelijk weefsel van de dichtbebouwde Bloemekenswijk. De aansluiting van de groenzone op de begraafplaats kan via een groenmassief met enkele doorsteken naar het aanpalend begraafbos.

VI.2.2.8 Heraanleg verhardingen buiten bescherming

In de toekomst wordt de rouwstoet niet meer toegelaten met de wagen, waardoor de asfaltverharding overbodig is. De asfaltverharding wordt op lange termijn vervangen door een (gebonden) halfverharding. Hierdoor zal de begraafplaats veel meer aanvoelen als een begraafpark.

VI.2.2.9 Uitbreken onnodige verharding

De rood gearceerde zones op plan zal gefaseerd verwijderd worden:

- Stoeptegels op onthaalplein Palinghuizen en toegangsdreef: losstaande actie
- Asfaltweg aan Commonwealth oorlogsgraven: losstaande actie
- Asfaltweg aan ingang Mimosastraat: bij aanleg nieuwe toegang (ACTIE 9)
- Asfaltweg tussen Belgische ereperken WOII en monument geallieerden: samen met herstel dreefstructuur links achter monument geallieerden.

VI.2.2.10 Begrenzing grafperken

De grafperken worden begrensd langs de wegenis zodat een meer geborgen sfeer ontstaat. Er wordt gekozen voor heuphoge, groene, beheervriendelijke constructies. Die kan bestaan uit begroeide stapelmuurtjes, takkenwallen of traaggroeiende gemengde hagen. Overal wordt eenzelfde type toegepast, wat de structuur van de begraafplaats duidelijk benadrukt. De aanleg houdt rekening met de wortelzone van de dreefbomen zodat deze er geen nadeel van ondervinden.

VI.2.2.11 Realisatie fijnmazig wandelnetwerk

Missing links

Voor twee missing links door actieve zones worden 'reservatiestroken' vrijgehouden (oranje stroken op plan) van begravingen. Deze kunnen gerealiseerd worden op het moment dat de resterende graven verdwijnen of vervroegd door ze te verplaatsen. In ontwerp van de verschillende deelzones wordt rekening gehouden met vrij te houden tracés voor wandelpaden.

Zichtbaarheid

Om het wandelnetwerk zichtbaar te maken wordt een typeprofiel/wijze van begrenzing ontworpen zodat de onderharde paden herkenbaar worden in het grasland. Dit kan bijvoorbeeld door middel van een verhoogde ligging en stapstenen en/of randbeplanting

VI.2.3 Andere maatregelen

VI.2.3.1 Catalogus hergebruik grafkelders

De meeste nabestaanden maken hun keuze op het moment van overlijden. De keldergraven gelegen in de zones die bestemd worden voor hergebruik (lichtblauw op plan) komen voor hen pas in aanmerking als (1) de concessie verlopen is en de graven geruimd zijn, (2) de stabiliteit in orde is en (3) de randvoorwaarden voor hergebruik duidelijk zijn. Door een (digitale) catalogus aan te leggen zal hieraan tegemoet gekomen worden.

VI.2.3.2 Maatregelen mobiliteit

Zolang er geen voorzieningen zijn (bolderkarren, rolwagens) aan de hoofdingangen is het wenselijk dat personen met een parkeerkaart (voor personen met een beperking) toegang behouden met de

wagen. In afwachting hiervan worden tijdelijke maatregelen genomen om misbruik tegen te gaan. De toegang met de wagen wordt afgestemd op de gebruikersgroep:

- **Begravingen oud gedeelte**

Bij begravingen kan de ceremoniewagen oprijden (oranje lus). Maken gebruik van de parkeerplaatsen buiten de begraafplaats en volgen te voet. Er zijn rolstoelen beschikbaar in het poortgebouw.

OPM.: De ceremoniewagen kan vervangen worden door een ceremoniële steekkar.

- **Begravingen buiten oud gedeelte**

Bij begravingen kan de voltallige rouwstoet oprijden (kleine en grote fuchsia lus). Enkel de ceremoniewagen kan indien nodig, op aangeven van de grafmaker, verder rijden langs de wegenis.

OPM. 1: Wanneer rolstoelen ter beschikking gesteld worden, kan de rouwstoet beperkt worden tot de kleine lus;

OPM. 2: Wanneer parkeergelegenheid voorzien wordt buiten de begraafplaats, hoeft de rouwstoet de begraafplaats niet op te rijden;

OPM. 3: De ceremoniewagen kan vervangen worden door een ceremoniële steekkar.

- **Toegang voor mensen met een parkeerkaart**

Mensen die minder mobiel zijn en beschikken over een parkeerkaart behouden toegang tot de lussen aangeduid in fuchsia. In het poortgebouw zijn rolstoelen aanwezig die men op aanvraag kan gebruiken. In het oud gedeelte is geen toegang met de wagen meer mogelijk. Om misbruik te vermijden, wordt zo snel mogelijk een parlofoon geïnstalleerd aan de bareel (Leliestraat). Enkel bij aanwezigheid van personeel kan dan toegang verleend worden (maandag-vrijdag en indien haalbaar zaterdag, niet op zondag).

OPM.: wanneer het onthaal aan de Leliestraat of Mimosastraat voorzien is van rolstoelen, kunnen deze verkeersbewegingen vermeden worden.

- **Doorgaand dienstverkeer**

Dit zijn de dienstverplaatsingen tussen het dienstgebouw en bestemmingen buiten de begraafplaats (indigo lijn).

OPM.: wanneer de nieuwe diensttoegang is aangelegd (zie VI.2.2.2) kunnen deze verkeersbewegingen volledig vermeden worden.

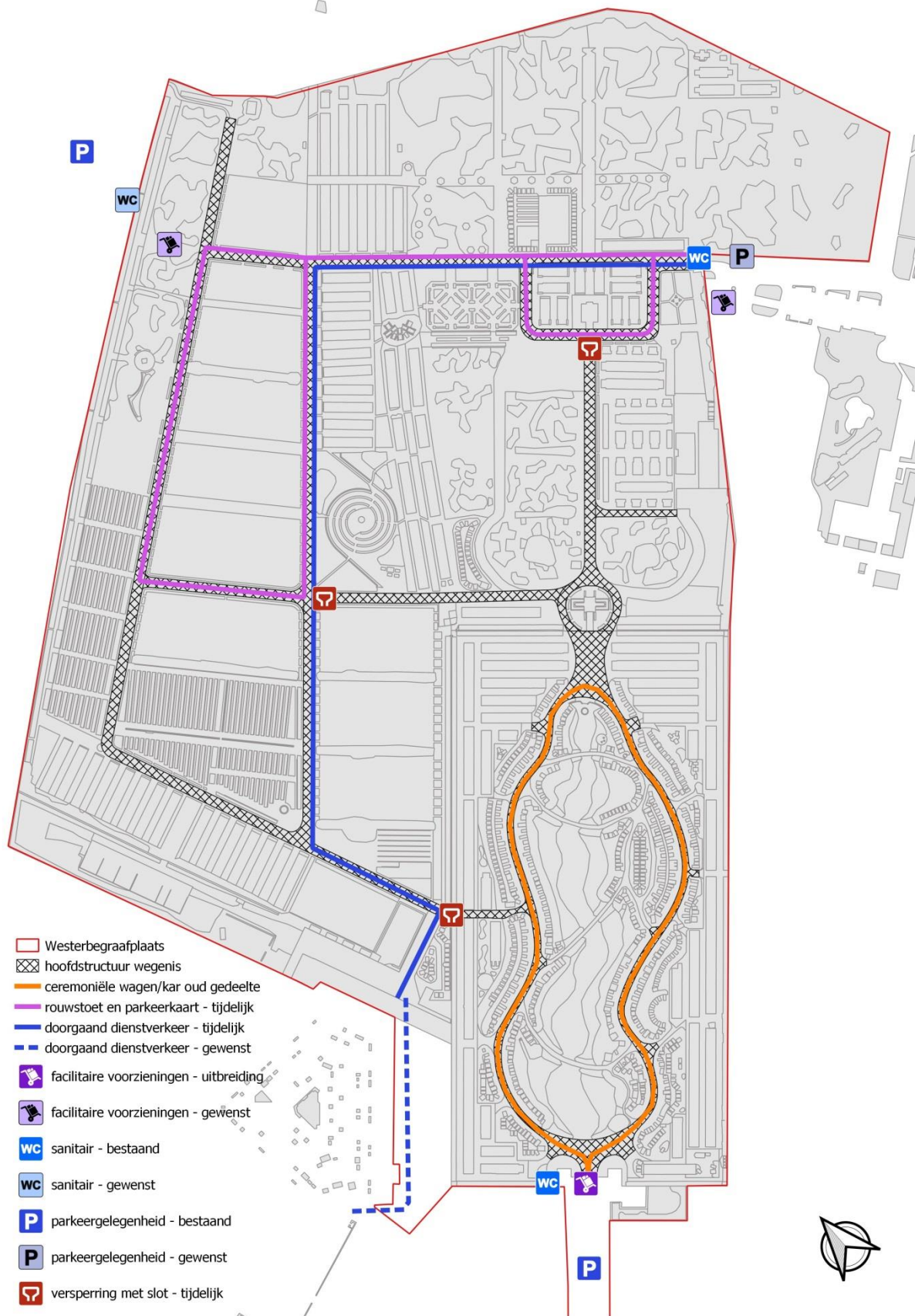
- **Dienstverkeer Westerbegraafplaats**

Voor werkzaamheden op de begraafplaats, blijft de volledige begraafplaats toegankelijk via de wegenis.

- **Woon-werkverkeer begraafplaats**

De parking voor medewerkers verdwijnt, waardoor deze verkeersbewegingen volledig vermeden worden.

Om te verhinderen dat er door mensen met een parkeerkaart en doorgaand dienstverkeer in het oud gedeelte wordt gereden, wordt op drie plaatsen een versperring voorzien met een slot. Deze worden geopend door een medewerker voor werkzaamheden op de begraafplaats. Het doorgaand dienstverkeer ondervindt geen hinder van deze versperringen. Er wordt op toegezien dat er geen onverharde paden gebruikt worden door machines en dienstauto's om de versperringen niet te hoeven open maken.



- Westerbegraafplaats
- hoofdstructuur wegenis
- ceremoniële wagen/kar oud gedeelte
- rouwstoet en parkeerkaart - tijdelijk
- doorgaand dienstverkeer - tijdelijk
- doorgaand dienstverkeer - gewenst
- 🚻 facilitaire voorzieningen - uitbreiding
- 🚻 facilitaire voorzieningen - gewenst
- WC sanitair - bestaand
- WC sanitair - gewenst
- P parkeergelegenheid - bestaand
- P parkeergelegenheid - gewenst
- 🚧 versperring met slot - tijdelijk

VII OPVOLGING

Bijgevoegde lijst in hoofdstuk 6 vormt een leidraad voor de Stad Gent en de gebruikers/bezoekers om de aanwezige erfgoedwaarden goed te onderhouden, zodat deze niet verloren gaan en om verloren erfgoedwaarden terug te brengen.

Deze lijst richt zich, naast een aantal dringende en minder dringende werken, voornamelijk op onderhoud. Goed onderhoud zorgt er immers voor dat de graftekens en andere bouwkundige elementen minder nood hebben aan grondige restauraties. Voor een aantal graftekens is wel aangegeven wanneer een grondige restauratie nodig is.

Deze lijst is niet limitatief en zal tevens doorheen de jaren waarin het beheersplan actief is, worden aangepast aan de toestand van de kerk en zijn omgeving, de wijzigende normen, etc.

Momenteel is er reeds een contract met Monumentenwacht voor het uitvoeren van periodieke controles, en dit wordt verdergezet.

De stad staat in voor het dagelijkse onderhoud. Kleine herstellingen worden ook door hen uitgevoerd, al dan niet in samenwerking met de technische dienst van de stad.

De onderhouds- en restauratiewerken worden zoveel mogelijk gefaseerd, met het oog op maximale financiële ondersteuning door erfgoedpremies. Bij elke fase zal bij het beëindigen een verslag van de werkzaamheden overgemaakt worden, het verslag wordt opgemaakt door de ontwerper (indien deze aangesteld is) of door de aannemer die de werken uitgevoerd heeft. Het verslag wordt uiterlijk 6 maand na het beëindigen van de werken door de eigenaar aan Onroerend Erfgoed overgemaakt.

In periodes waarin er geen onderhouds- of restauratiewerkzaamheden gepland zijn, zal hetzij door de eigenaar, hetzij door Monumentenwacht op vraag van de eigenaar, om de 5 jaar een verslag over de toestand van de erfgoedelementen aan Onroerend Erfgoed overgemaakt worden.

Dit rapport bevat minimaal:

- Datum van uitvoering
- Uitvoerder (stadsdiensten/externen)
- Korte evaluatie van het resultaat, bij voorkeur met foto's

VIII BIJLAGEN

VIII.1 Wettelijk vereiste bijlagen

	Duid in deze kolom aan: "niet van toepassing" (en dus niet bijgevoegd) of de verwijzing naar het hoofdstuk met pagina's of nummer van de bijlage (indien bijgevoegd)
Perimeter van gebied waarvoor je het beheersplan opmaakt (met schaal en N-pijl)	Hfst. I, p. 7
Lijst van geplande werkzaamheden	Hfst. VI, p. 236 e.v.
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Hfst. VI, p. 236 e.v.
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Hfst. V, p. 229-230 (landschap) Hfst. V, p. 234-235 (bouwkundig)
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	niet van toepassing
Lijst van cultuuroederen	niet van toepassing
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog ²⁵	niet van toepassing
Bibliografie (overzicht referenties)	Zie Hfst. Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.
) Extra bijlage (bvb. foto's, ...)	BIJLAGE 1: Historiek Gentse begraafplaatsen BIJLAGE 2a-d: inventaris grafmonumenten BIJLAGE 3: Inventaris niet-erfgoedelementen

VIII.2 Overzicht onderzochte thema's

Hoofdstuk	Van toepassing (Ja/nee)	Opmerking
II. GLOBALE SITUERING		
2. Randvoorwaarden		
Gewestplan	JA	
Bijzonder plan van aanleg	NEE	
(Gewestelijk) ruimtelijk uitvoeringsplan	NEE	
Relevante beleidsdocumenten	NEE	
Erfdienstbaarheden	NEE	
Overeenkomsten	NEE	
Kabels en leidingen	JA	rioleringen
IKZ	NEE	
III. BESTAANDE SITUATIE		
1. Cultuurhistoriek en voorgeschiedenis (zie ook historische nota)		
Geinventariseerd en/of beschermd erfgoed	JA	
Cultuurhistorische landschapselementen	JA	
Historische evolutie	JA	
Tuinhistorische context	JA	enkel oud gedeelte
Andere relevante info	NEE	
Archeologie	NEE	
2. Beleving en gebruik		
Beleving	JA	
Gebruik	JA	
3. Biotiek		
Natuurverbindings- of stapsteenwaarde	JA	
Speciale beschermingszone	NEE	
Biologische waardering	JA	
Aanwezigheid aandachtsoorten	JA	
Aanwezigheid bijzondere soorten	JA	
Aanwezigheid exoten	NEE	
Potentiële biotopen	JA	
4. Bodem, hydrologie en hydrografie		
Bodemkaart	JA	
Reeds uitgevoerde bodem- of	JA	

grondonderzoeken		
Aanwezigheid waardevolle bodems	JA	Grasvelden oud gedeelte
Kwetsbaarheidszones grondwater, infiltratiezones en/of overstromingsgevoelige zones	JA	
Aanwezigheid oppervlaktewater	JA	
Reeds uitgevoerd slibonderzoek	NEE	
Aanwezigheid relevante reliëfelementen	JA	
Aanwezigheid erosie	NEE	
5. Omgeving		
Mobiliteit	JA	
Functies in de omgeving	JA	
Ruimtelijke context	JA	
6. Huidige beheer		
Huidige beheer	JA	

VIII.3 Kaarten

Niet-essentiële kaarten die niet werden opgenomen in de tekst zijn digitaal raadpleegbaar

VIII.4 Beheerfiches

Zie VI.1.2.1 (beschermd deel). Voor het niet-beschermd gedeelte verwijzen we naar de algemene beheerfiches (Powerpoint) voor enerzijds houtachtige en anderzijds kruid- en grasachtige terreineenheden op de L-schijf van de groendienst:

L:\DIA_KLASMNT\5. Kerntaken\5.3. groenbeheer\5.3.4. coördinatie en planning beheer\methodiek beheerplanning\terreineenheden

VIII.5 Opvolging en planning beheer

De planning wordt bijgehouden in een Excel-tabel 'Opvolging acties' op de L-schijf van de Groendienst:

L:\DIA_KLASMNT\5. Kerntaken\5.3. groenbeheer\5.3.1. beheerplanning en uitvoering\Westerbegraafplaats\0. Beheerplan

Deze lijst wordt actueel gehouden door regelmatige terugkoppeling op de werkgroep begraafplaatsen. In een jaarlijkse rondgang met de controleur, gespecialiseerd tuinier en landschapsarchitect worden te nemen beheermaatregelen overlopen.

Er wordt een logboek bijgehouden.

VIII.6 Participatie

VIII.6.1 *Bevraging bomenploeg-tuiniers-grafmakers Wanneer en door wie is die bevraging gebeurd, verslag door?)*

Bomenploeg

Kroonprojectie wordt best vrijgehouden van graven en berijden. Beuk is bijzonder gevoelig aan grondverdichting. Bomenrijen tussen grafpleinen moeten meer plaats krijgen. Voor grafmakers is het ook lastig om in de wortelzone te graven. Bladval van de bomen kan dan blijven liggen binnen de kroonprojectie van de bomen. Zeker wanneer deze begroeid is (niet gemaaid), zal bladval niet zomaar wegwaaien.

Nu worden veel bomen gekandelaard (veel platanen). Dit wordt uitbesteed (20.000 euro per jaar voor alle begraafplaatsen). Als de bomen meer plaats krijgen, is kandelaren niet nodig. Misschien is het nog mogelijk bepaalde gekandelaarde bomen te laten doorgroeien. Dan dienen ze gedund te worden.

Tuiniers

Dé grote werkzaamheden op de begraafplaats zijn het maaibeheer (april-oktober) en het verwijderen van bladafval (oktober-januari):

Maaien: Vooral het maaien van de grafkanten met bosmaaier vraagt veel tijd. Sommige mensen bewerken (of laten bewerken) de grond rond hun graf en houden zo de bodem open, vaak met een patroon. Als dit niet frequent genoeg gebeurt, groeit hier onkruid in, wat een slordiger resultaat geeft dan wanneer de graszode ongeschonden blijft.

Bladval verwijderen is een bijzonder arbeidsintensieve taak. Er werd gezocht naar mogelijkheden om zoveel mogelijk bladval ter plaatse te laten. Dit blijkt slechts beperkt mogelijk: in het oud gedeelte achter de grafkelders, in de groenstroken tussen grondgrafpleinen, in dreven zonder verharding. Specifieke problemen:

- Het bladstrooisel van plataan breekt enorm traag af. Het blijft wegwaaien na het aan de kant te blazen. De bladen verstikken ook de bodem, waardoor de zuurstoftoevoer naar de wortels verhinderd wordt.
- Omwille van de paardenkastanjemineermot is het bladval in de dreef met Witte paardenkastanje achteraan de begraafplaats nu toch weggenomen (is wettelijk verplicht).

Ivago heeft vorig jaar 1/3 van de bladeren weggenomen. Zij komen met een grote opzuigmachine, de blaren worden dan vooraf klaargelegd. Het is erg afhankelijk van het weer of dit zinvol is (als er veel bladval is op korte tijd).

Hagen vormden vroeger de afscheiding tussen kleinere grafperken. Die zijn verdwenen omdat het onderhoud ervan erg arbeidsintensief is. Nu zijn de grafperken groter, en niet afgescheiden van de wegenis. Tussen de grafperken zijn er bomenrijen

Grafmakers

De grafmakers hebben geen idee waarom het reglement zo complex is. Ze zijn vragende partij om het aantal mogelijke concessietermijnen en tarieven, maar ook het aantal gedenkvormen te vereenvoudigen. Sprekend is dat de grafmakers 'sokkelcolumbarium' zeggen tegen een honingraatcolumbarium, omdat het op een sokkel staat. Een sokkelcolumbarium bestaat enkel in Drongen (soort horizontaal geplaatst columbarium, 'waterputten' volgens de grafmakers).

Urnenmuren zijn problematisch om terug open te maken (bijzetting of ontgraving): de gedenkplaat wordt met silicone/tec7 of cement dichtgeplakt, en moet vaak kapot geslagen worden om open te krijgen. De honingraatcolumbaria hebben een systeem met schroefdraad waar een boutje wordt ingedraaid. Gaten in de dekplaat passen over de bouten en de plaats wordt vastgezet met moeren. Bij recuperatie van de urnenmuren is een systeem van blokjes met bouten wenselijk. Graag hetzelfde systeem voor alle urnenmuren/columbaria... In Sint-Kruis-Winkel vervangen mensen de dekplaat van honingraatcolumbaria door een stenen gedenkplaat. Dit is niet reglementair, maar is een gewoonte.

Urnenvelden en urnenkelders in één systeem combineren vinden de grafmakers een goed idee. Ze begrijpen niet waarom een urnenkelder betalend is, en een urnenveld 10 jaar gratis is. Ze krijgen vaak te horen van nabestaanden dat ze het spijtig vinden dat hun sierurne in de volle grond gaat. In een urnenveld zouden best enkel afbreekbare urnen gebruikt worden, dan is het probleem opgelost.

Grondgraven. Indien we een beperkter aantal grafpercelen actief gebruiken, wil dit ook zeggen dat we eenzelfde grafperceel sneller ruimen en hergebruiken. In hoeveel gevallen er resten gecremeerd worden na ruiming van graven, kunnen de grafmakers niet zo goed inschatten. Resten verteren relatief traag. De beenderen kunnen heel lang blijven. Op de Westerbegraafplaats is er geen probleem van 'verzeppen' van de lijken. Vroeger werden kisten gepekt aan de binnenzijde (om geurhinder te vermijden). Later werden kunststoffen zakken gebruikt (waardoor het afbraakproces sterk kan vertraagd worden). Nu gebruikt men een afbreekbaar type lijkzak.

Graven verplaatsen kan, maar is een heel gedoe. Voor de bouw van de columbaria (rond 1990-1994) werden bijvoorbeeld ook grondgraven verlegd. Dat was een hele operatie.

Kelders moeten aantrekkelijker/goedkoper. Er komen er steeds meer vrij, zonder uitbraak. Er zullen in 2021 plots veel grafkelders vrijkomen n.a.v. het einde eeuwigdurende concessies.

VIII.6.2 Verslag inspraakavond 13/06/2017

Er was een grote opkomst en interesse. Er waren 48 personen aanwezig. Gezien het aantal plaatsen beperkt was, werd een reservelijst aangelegd. Deze mensen krijgen dit verslag ook toegestuurd. De avond startte met een algemene toelichting van het beleid rond begraafplaatsen door Schepen Sofie Bracke, waarna Andreas Demey van de Groendienst de bedoeling van de opmaak van een beheerplan toelichtte: een visie op lange termijn voor inrichting en beheer van de begraafplaats. Op dit moment wordt de onderzoeksfase afgerond. Dit inspraakmoment heeft als doel inzicht te krijgen in de noden vanuit de buurt en regelmatige bezoekers van de begraafplaats. Aan vier discussietafels werden enkele thema's besproken. Hieronder vind je een korte **samenvatting** per thema en een meer gedetailleerde **neerslag per discussietafel**. We dit mee in de uitwerking van het beheerplan. In het najaar organiseren we een wandeling op de begraafplaats waar ook de mensen die er niet konden bijzijn nog de kans krijgen hun zeg te doen. In het voorjaar van 2018 verwachten we een goedgekeurd beheerplan te kunnen voorleggen.

VIII.6.2.1 Samenvatting

Rouwen: Er is vraag naar aangename rustplekken met banken en een volwaardige plek voor afscheid. Werken met verhalen, poëzie en herinneringen passen heel goed op de begraafplaats, net zoals activiteiten gericht op stilte en bezinning.

Erfgoed: Een beter onderhoud van de grafkelders is belangrijk. Peterschap en vrijwilligerswerk zijn zinvolle initiatieven, en mogen meer bekendheid krijgen. Er is vraag naar hergebruik van waardevolle monumenten zonder herstelverplichting, maar de hoge kost voor 50 jaar en de stijgende trend in crematies zijn struikelblokken.

Voorzieningen: De afvalcontainers zijn te groot kunnen beter in de omgeving geïntegreerd worden. Er is vraag naar meer en mooier vormgegeven schuilmogelijkheden en zitbanken. De toiletten zijn proper, maar er zijn enkele verbeterpunten. Extra voorzieningen zoals gieters en karretjes zou een plus zijn. De afstand van de hoofdingang naar de actieve grafpleinen is te ver voor mensen die minder goed te been zijn.

Gedenkvormen: Het ruime aanbod is positief, maar onbekend (zeker de urnentuinen). De vrije keuze van materiaalgebruik (grondgraven) is positief, maar de actieve pleinen zijn te vol. Er is vraag naar plaats waar bloemen mogen gezet worden.

Groen: Het oud gedeelte wordt als mooi park ervaren; afwisseling tussen open en gesloten landschap is belangrijk. De meningen over het aangepaste maaibeheer (sinds vorig dit jaar) zijn verdeeld. Een verzorgd beeld is belangrijk.

Toegankelijkheid: Autoverkeer op de begraafplaats wordt niet als noodzakelijk beschouwd, mits er voldoende parkeergelegenheid en goede voorzieningen zijn. Betere/bijkomende toegangen voor voetgangers en fietsers zijn welkom, zolang het geen druk bereden fietsverbinding wordt. Een vorm van toezicht is belangrijk voor veel mensen, vooral na de werkuren.

Recreatie: De begraafplaats is vandaag een groene plek in een dichtbevolkte wijk waar nood is aan groen. De buurtbewoners vinden het belangrijk dat de rust behouden blijft. Welke vorm van recreatie kan op welke plaats, hangt af van de inrichting. In het algemeen zijn luidruchtige

activiteiten ongewenst - zeker in de buurt van graven, terwijl joggers of fietsers geen probleem vormen.

VIII.6.2.2 Tafel 1 : Rouwen en Erfgoed (moderator: Lieve Destoop)

Rouwen

Algemeen:

- Zeker de rust blijven garanderen op de begraafplaats. De begraafplaatsen moeten plekken blijven waar men tot rust kan komen, of dit nu om te rouwen is of gewoon om even wat dichterbij zichzelf te zijn. Ideeën als speeltoestellen zijn hier zeker niet op zijn plaats.
- Meer preventie rond hangjongeren die mensen lastig vallen en die zich 's nachts op de begraafplaats laten insluiten en dan andere jongeren binnen laten, of het fietspoortje blokkeren zodat ze nog binnen kunnen. Dit geeft een onveilig gevoel voor de omwonenden.

Kinderen als specifieke doelgroep:

- Samenwerken met organisaties die deskundig zijn op het vlak van het rouwproces bij kinderen. Elke leeftijd heeft andere behoeften en vragen.

Dit proces moet sowieso erg concreet aangepakt worden. Creatieve vormen zoals tekeningen maken lenen zich hiertoe.
- De begraafplaats kindvriendelijk maken gaat niet enkel over het aspect rouwen. De beweging die nu bezig is om ook rustige recreatie - zoals leren fietsen- mogelijk te maken is een positieve evolutie. De begraafplaats wordt hierdoor een "gewonere" plek in het dagelijks leven. Dood wordt hierdoor minder in een taboehoekje geduwd.

Het zou goed zijn indien er meer initiatieven komen die aan kinderen duidelijk maken wat ze op de begraafplaats zien. Dit kan door educatieve pakketten zoals wandelingen, maar ook door op een speelse manier op de begraafplaats zelf info op kindermaat aan te brengen.
- Activiteiten voor kinderen zoals zandmandala's maken, krijttekeningen, voorleesmomenten, ...
- Zandtafel waarin kinderen een tekening of een tekst kunnen nalaten.

Extra plekken die het rouwen verdiepen:

- Expliciete herdenkingsmonumenten. Dit moet niet enkel over het heden gaan, ook de oorlogsmonumenten passen hierin.
- Plekken met een eigen sfeer. Kamertjes, als het ware, met een eigen doelstelling en verhaal. Zeker zitmogelijkheden voorzien!
- Pleisterplekken voorzien op de begraafplaats. Beschutte geborgen plekken, waar men op een bankje tot rust kan komen.
- Stapstenen met tekeningen, teksten, ...

- Meer waterplekken voorzien op de begraafplaats: beekje, vijver.... Water brengt rust.
- Zorgen dat de begraafplaats meer “leesbaar” wordt. Op een mooie manier verhalen aanbrenen zowel over overledenen, als over het beheer, de betekenis van de herdenkingsboom, poëzie, ... Liefst niet in de vorm van allerhande bordjes. Het moet mooi geïntegreerd zijn in het beeld van de begraafplaats, zodat het geen extra onrust geeft, maar de serene rust van de begraafplaats juist versterkt. Hiervoor zou een samenwerking met bijvoorbeeld het KASK een mogelijkheid zijn. Deze opleiding nam al dergelijke projecten voor andere steden op, bijvoorbeeld de heraanleg van een kinderperk.

Dergelijke info doet de wandelaar ‘vertragen’ en brengt extra rust en ingetogenheid.

- Nu zijn de extra gedenkvormen gericht op het aanbrenen, meebrengen van voorwerpen zoals de lintjesboom voor sterrenkindjes en de herdenkingsboom. Het zou net mooi zijn moest men dingen kunnen meenemen naar huis vanop de begraafplaats, zoals een steen met de naam erop, ... Dit kan naar aanleiding van het afscheidsmoment, op een specifieke activiteit, maar ook los aangeboden worden.

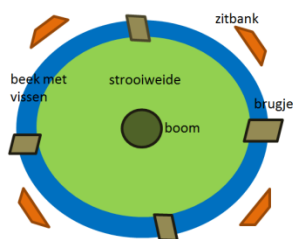
Serene plek voor afscheidsmoment:

- Er zou én aan de ingang én aan de strooiweide een afscheidspk moeten zijn. Deze aan de ingang kan gebruikt worden voor mensen die begraven of bijgezet worden – of het nu over asbestemming of andere begrafenissen gaat, maakt niet veel uit. Nu wordt dit afscheidsrutueel tussen de graven gehouden en kan bij grotere groepen de helft van de mensen niet echt zien en horen wat er gebeurt.

Ook dit zou een stemmige geborgen plek moeten zijn.

- Hetzelfde geldt voor de strooiweide, al is daar meer plaats om te staan. Ook dit is nu geen geborgen serene plek. Bij de aanleg van de strooiweide zou rekening moeten gehouden worden met infrastructuur voor het afscheidsmoment.

Een voorbeeld:



- Het is zeker belangrijk om ook zitmogelijkheden te voorzien op deze plekken.

Afscheidsrimte:

- Vroeger werd er gebruik gemaakt van de afscheidsrimte bij slecht weer. Kan deze ruimte niet weer in eer worden hersteld?

- De afscheidsruijnte ligt aan de andere zijde van de begraafplaats ten opzichte van de actieve begraafzone. Is dit wel een goede plek voor een afscheidsceremonie?

Activiteiten om rouw te verdiepen:

- Af en toe een moment waarop muziek wordt aangeboden. Heel sereen, liefst zonder versterking. Hierbij wordt verwezen naar initiatieven zoals Waardig afscheid en Reveil
- Activiteit met poëzie-lezingen
- Meditatieve activiteiten
- Stilte-wandelingen zoals in de Bourgoyen

Erfgoed

Erfgoed bewaren/onderhouden:

- Fundraising-activiteiten of crowdfunding door privépersonen, maar ook gericht organisaties contacteren.
- Peterschap
- Vrijwilligerswerk
- Scholen, jeugdbewegingen of andere groepen oproepen
- Een actieve bewonersgroep die opkuismomenten heeft (cf. acties zoals 'Propere wijk'), gekoppeld aan workshops waar technieken aangeleerd worden. Zo zou men ook kleine herstellingen met deze groep kunnen uitvoeren, onder begeleiding. Het zou mooi zijn moest dit ondersteund worden met eigen infrastructuur, een soort clublokaal, waar kan gewerkt worden. Hiervan zijn voorbeelden te vinden in het buitenland.
- Wandelingen organiseren die deze initiatieven bekend maken.
- Is hergebruik wel een realistische doelstelling? Meer en meer mensen kiezen voor asvormen en zullen dus niet gauw de kost van een kelder op zich willen nemen.
- De procedure rond hergebruik is te zwaar en duurt te lang. Niet alleen omwille van de administratie van de Groendienst, maar ook omdat men steeds moet terugkoppelen naar de aannemer en dan weer op dat antwoord moet wachten. Dit zou soepeler moeten kunnen, want nu schrikt dit mensen af.
- De periode van 50 jaar voor een concessie is te lang. Dit ontmoedigt mensen, omdat zij hun familie hiermee te lang belasten met het onderhoud van het graf, maar dit maakt de kostprijs ook erg hoog.

Ontsluiten erfgoed:

- Er zou meer werk moeten gemaakt worden van 'reclame' voor de begraafplaatsen. Mensen kennen deze plekken te weinig. De interesse moet gewekt worden door wandelkaarten, info op de begraafplaats zelf, activiteiten, artikels in de media.

- Wandelingen rond erfgoed, zoals deze met An Hernalsteen, worden gewaardeerd. Deze wandelingen kunnen gericht zijn op één thema, zoals kunstenaars, oorlog, de geschiedenis van Gent of zelfs van de wijk, Het is belangrijk dat in deze wandelingen de mogelijkheden die de Stad biedt rond peter/meterschap en hergebruik worden toegelicht; nu is dat niet zo.
- Een duidelijker onthaal zou ook kunnen helpen (niet enkel voor mensen die de begraafplaatsen willen ontdekken, maar ook voor familieleden van overledenen). Nu zit er nog een onthaalbediende, maar dit onthaal is niet echt duidelijk en is vooral gericht op info over zaken die met begraven te maken hebben.

VIII.6.2.3 Tafel 2: Voorzieningen en Rouwstoet (moderator: Peter Hoebeke)

Waterpunten:

- Aantal ok?
Voldoende spreiding. Er zijn er voldoende aanwezig. Er bevinden er zich over de ganse begraafplaats (groep 1, 2 en 3).
- Uitzicht?
De retro look - met haakje om emmer aan te hangen - is ok.
- Functionaliteit?
Drukfunctie + kraanfunctie voor het reinigen van een monument? De aanwezigen vonden het niet echt nodig om de kranen uit te rusten met een drukknop en met een kraan. Een drukknop volstaat.
- Goede punten?
Spreiding ok.
- Verbeterpunten?
Stadswater = hoog waterverbruik. Een alternatief met regenwater zoeken. Opgang regenwater: wegenis en gebouwen. Gieters beschikbaar stellen. Flessen en bidons slingeren overal en zijn niet zo esthetisch. Voorbeeld begraafplaats Melle (gieters). Soms stroomt het water niet lang genoeg en moet je vijfmaal en meer duwen vooraleer je een emmer vol water hebt. Ze vallen niet op, maar je vind ze wel. Het duwsysteem nabij de doolhof werkt niet goed.

Afvalpunten:

- Aantal ok?
Goede spreiding. Meer nood aan containers bij het actief plein Q?
- Uitzicht?
Banale grijze containers op wielen.
- Functionaliteit?
Vooral functioneel voor Ivago (op wielen, groot) maar niet voor de gebruikers (deksel is te groot).
- Goede punten?
Afval – groenafval/restafval - wordt gescheiden, groene korven staan naast de restcontainers. Sinds het plaatsen medio april worden de groene korven goed gebruikt.
- Verbeterpunten?
Dubbele minder zware kleppen om de container vlot te kunnen openen voorzien. Oudere mensen krijgen de grote enkelvoudige klep niet open. Veel sluikestort (in de containers / zwarte restafvalzakken). Volume containers zal worden verminderd naar 800 liter. Kan de mogelijkheid worden onderzocht om ondergrondse afvalcontainers te installeren? Is waarschijnlijk zeer duur. Kan er iets worden gedaan opdat de containers steeds op dezelfde plaats zouden staan? Een nis maken, omzoomd met een haagje of een stukje verharding of iets dergelijks. Om het sluikestort in te dijken is toezicht aangewezen. In de periode toen er nog een toezichter (Xavier / Leliestraat) was, was er geen sluikestort en werden er geen voertuigen binnengelaten die niet over een gehandicaptenkaart beschikten. Er was ook een aanspreekpunt voor oudere bezoekers. De containers zijn te groot en trekken sluikestort aan. Verschillende maten zijn misschien aangewezen. Camera's plaatsen om het sluikestorten tegen te gaan? Afvalpunten ondergronds maken?

Schuilmogelijkheden:

- Aantal ok?
1 is te weinig!
- Uitzicht?
Gedateerd, overgedimensioneerd, lelijk: doet denken aan een bushokje.
- Functionaliteit?
Worden wel goed gebruikt.
- Goede punten?
Het ene schuilhok dat aanwezig is, wordt goed gebruikt; meestal wel door dezelfde personen. Bij wind (en regen) zit je niet droog. Bankje is wel ok.
- Verbeterpunten?
Esthetiek: het huidige schuilhok is niet mooi en heeft veel weg van een bushokje. Kunnen er op verschillende plaatsen degelijke, grote constructies komen, met 4 pylonen en een dak bijvoorbeeld. Het zouden polyvalente ruimtes kunnen worden. Meer en anders.

Toiletten:

- Aantal ok?
Aan ingang Leliestraat (1) en Palinghuizen (2).
- Uitzicht?
Het "tuinhuis" in de Leliestraat is niet echt een aantrekkelijk gebouw.
- Functionaliteit?
1 toilet werd afgesloten omdat de rioleringen in slechte staat zijn.
- Goede punten?
Er zijn toiletten aanwezig . Ondanks openbaar karakter is de hygiëne ok. Zij worden dan ook dagelijks gepoetst en gecontroleerd op aanwezigheid van papier, e.d.
- Verbeterpunten?
Toiletten centraal op de begraafplaats. In het grafmakershuisje één voor vrouwen (één buitenurinoir is aanwezig). Toilet Leliestraat: een duidelijke aanduiding ontbreekt. Een toilet ter hoogte van de actieve pleinen. De toiletdeuren voorzien van deurveren. Bij gebruik van het afscheidscentrum kunnen de toiletten niet gebruikt worden wanneer het hek gesloten is. Publieke toiletten zoals in Blankenberge. Die worden na ieder gebruik gereinigd. Meer dan 1 toilet voor gehandicapten voorzien?

Parkeerplaatsen:

- Aantal ok?
1 op de begraafplaats.
- Uitzicht?
Omzoomd met een - recent aangelegde - gemengde inheemse haag.
- Functionaliteit?
Niet aan de ingang gelegen; beperkt aantal parkeerplaatsen aan de ingang Palinghuizen, te betalen!
- Goede punten?
Brede wegen. Parkeren wordt gedoogd.
- Verbeterpunten?
Karretjes (voor planten en bloemen) het ganse jaar beschikbaar stellen. Parkeerplaatsen hoeven er niet te zijn op de begraafplaats (verschillende antwoorden dus al naargelang de groep).

Plaats voor ceremonie, rouwstoet:

- Alternatieven voor de stoet van auto's: elektrische busje, een huifkar of een riksja?
- De ingang via de parking leidt je door het mooie oude parkgedeelte in Engelse stijl. Vind je dit belangrijk ?
Beleving is inderdaad fantastisch. Velen zijn verrast en kennen de plek niet.
- Heb je er een langere wandeling voor over?
Bij regenweer liever niet! In veel andere steden of gemeenten wordt er afscheid genomen van de kist vooraan de begraafplaats. Waarom in Gent niet? Bijvoorbeeld bij het afscheidscentrum? Op andere grote begraafplaatsen, zoals bijvoorbeeld Sint-Amandsberg en Gentbrugge, is het ook niet mogelijk om met de wagen op de begraafplaats te rijden. Op de Westerbegraafplaats kan het wel en daarom doet men het. De afstanden zijn wel heel lang, zeker voor oudere mensen. Vele oudere mensen zijn te fier om in een rolstoel te zitten of om met een rollator te gaan.

Zitbanken:

- Afwassen zou dringend eens moeten gebeuren. Betonbanken voorzien of betonmodules (zie speelzone Blaarmeersen), die gemakkelijk te reinigen zijn.

Bestaande gedenkvormen

Diversiteit:

- De verscheidenheid aan gedenkvormen wordt als positief ervaren.
- Het geheel van gedenkvormen en groenstructuur moet rust uitstralen.
- De diversiteit aan keuze is niet gekend door het brede publiek. Een objectieve brochure met gedenkvormen is gewenst, waardoor een keuze vrij van de begrafenisondernemer kan gemaakt worden.

Kelders:

- Er is grote bezorgdheid dat de kelders zouden verdwijnen of verloederen.
- Er is algemene vraag om de kelders te verzorgen.
- Er is één vraag om de kelders tegen de muren te verwijderen om dat deze kunnen gebruikt worden als opstap om over de muur te klimmen.
- Sommige deelnemers vinden dat bemoste graven verwaarloosde graven zijn.

Grondgraven:

- De vrije keuze van materiaalgebruik bij grondgraven wordt als positief ervaren als deze wordt gekaderd binnen een mooie groene omgeving.
- De actieve pleinen zijn erg vol; hierdoor is er onvoldoende ruimte voor afscheid.
- Er wordt gevraagd wie nog voor deze begraafvorm kiest.

Urnenveld:

- De pleinen op de Westerbegraafplaats worden als te groot ervaren.
- De percelen zijn wat klein voor bloemen en ornamenten.

Urnenkelders / sierurnen:

- De sierurnen waren bij verschillende deelnemer ongekend, maar werden als esthetisch positiever beoordeeld dan urnenkelders.
- De sierurnen aan de wensboom kregen zeer veel positieve reacties. Voornamelijk de integratie met het doolhof en de lage dichtheid, werd gewaardeerd.

Eregraven:

- Uniformiteit op de pleinen is belangrijk.
- Vraag naar behoud en structureel onderhoud van de graven, omdat de nabestaande misschien in de toekomst de graven niet meer kunnen onderhouden.
- Beter bebloeming door de Groendienst dan vrije inrichting door de nabestaanden.

Algemene gedenkvormen:

- De wensboom wordt algemeen als positief ervaren.
- Toevoegen van kunst die kan fungeren als ankerpunt. Eventueel verplaatsbaar.
- Inrichtingen zoals het doolhof met de wensboom en de boom voor sterrenkindjes kunnen gebruikt worden als herinneringsplekken.

Strooiweide:

- Geen negatieve reacties op de strooiweide.
- Voldoende zitbanken voorzien.
- Mogelijkheid bieden om volledig rond de strooiweide te staan.

Ambtshalve ontgraven (=gedwongen ontgraven, bijvoorbeeld in functie van herinrichting)

- Is sociaal moeilijk te aanvaarden. Eventueel beperkte ingrepen om belangrijke verbindingen te realiseren is te motiveren

Nieuwe gedenkvormen

Natuurlijke begraafvormen (zonder stenen grafzerk, het landschap als gedenkplaats)

- De gedachte dat er over een graf gelopen kan worden, vonden sommige deelnemers vreemd.
- De begraafplaats is niet natuurlijk genoeg als natuurbegraafplaats, maar natuurlijke begravingen (lijkwade en composteerbare gedenktekenen) kunnen zeker toegepast worden.
- Meningeën zijn verdeeld over de noodzaak van een gedenkteken. Er zijn voorstanders voor een gedenkteken dat minstens 10 jaar meegaat en er zijn voorstanders om geen gedenkteken te plaatsen maar de begraafplaats op zichzelf als herinneringsplek in te richten.
- Een persoon vroeg zich af of het toevoegen van natuurlijke begraafvormen waarbij de dichtheid lager is dan de pleinen met grondgraven, wel optimaal grondgebruik is.

Columbaria waarbij de urne vrij zichtbaar zijn:

- Mooi idee maar er zijn twijfels of de urnen niet ge vandaliseerd zullen worden.

Groenvoorzieningen

Landschap:

- Het oud gedeelte wordt beschouwd als mooi park.
- Wens voor een afwisseling in een open en gesloten landschapsbeeld, met in het bijzonder een open landschapsbeeld van het nieuwe deel van de begraafplaats.
- Geen opmerkingen op de omvorming van een grijze begraafplaats naar een groen begraafpark.

Differentiatie in maaibeheer:

- De meningeën over bloemen in het gras zijn verdeeld. Zowel grote voorstanders als tegenstanders die onkruiden in gras onaanvaardbaar vinden. Na kadering (waarom onkruiden in het gras een onomkeerbare evolutie is, omdat er niet meer mag gewerkt worden met herbiciden en dat er beter met de natuur dan tegen de natuur kan gewerkt worden) stelden sommige deelnemers hun mening bij.
- Sommige deelnemers vonden het beeld van hoog gras aan kelders een vreemd beeld. Bomen met een kruidlaag en varens zijn meer gepast.

Varia

Er wordt gevraagd om:

- De percelen van SOGent aan de Ferrerlaan te onderhouden.
- Een bank te plaatsen in de Anseeldreef.

Toegankelijkheid

Autoverkeer:

- Op de begraafplaats wordt veel gereden. Enkele mensen ervaren dit als storend. Iemand gaf de suggestie om de brede wegen te versmallen.
- Enkel diensten en mensen met een badge voor personen met een beperking mogen de begraafplaats oprijden. Er is geen controle. Vroeger was er een portier. Er was vraag hier toch een vorm van controle in te voeren.
- Iemand geeft aan dat, wanneer je auto's weert, er voldoende materiaal moet worden voorzien (gieters, schepjes, ...). Zie ook discussietafel rond voorzieningen.
- Bij begrafenissen kan de ceremoniewagen oprijden langs de hoofdingang (Palinghuizen) of de Leliestraat/Ferrerlaan; de nabestaanden volgen met de wagen. Verschillende mensen gaven aan dat dit niet hoeft. Mensen die minder goed te been zijn, kunnen met de wagen volgen, de anderen kunnen te voet. De wandelafstand naar de actieve pleinen is voor sommigen te lang vanaf de Palinghuizen. Aan ingang Leliestraat/Ferrerlaan is geen parkeergelegenheid. De actieve grafpleinen liggen dicht bij het poortje aan de Mimosastraat. Daar is wel parkeergelegenheid, maar kan de ceremoniewagen niet oprijden. Het poortje is ook erg smal en niet geschikt voor rolstoelen.

Doorsteken voor wandelaars en fietsers:

- Met fietsers op de begraafplaats hebben de aanwezigen doorgaans geen probleem. Verkeersteller wijst uit dat er meer auto's dan fietsers op de begraafplaats rijden.
- Iemand geeft aan dat het poortje in de noordelijke hoek langs het Westerringspoor (aan de Mimosastraat) te smal is. Je kan er met een bakfiets niet door. Bovendien passeer je vlak langs een rij keldergraven.
- Een nieuwe doorgang voor fietsers in de zuidelijke hoek langs het Westerringspoor is een goed idee.
- Iemand geeft mee dat een echte fietsverbinding door de begraafplaats geen goed idee is. De graven liggen dicht bij de wegen; sommige fietsers rijden snel.

Poorten en openingsuren:

- De poort aan Leliestraat/Palinghuizen sluit niet 's avonds. Was om 22u nog open. *We hebben dit nagekeken, er bleek een defect aan de stroomtoevoer. Wordt onderzocht en opgelost.* EDIT 15/01/2018: is opgelost
- De openingsuren worden doorgaans goed bevonden. Het is duidelijk zo.
- De poorten kunnen na sluitingstijd van binnenuit geopend worden. Het gebeurt dat mensen zich laten opsluiten en vervolgens anderen binnenlaten. Doordat de poorten dan dicht zijn, is er helemaal geen controle op wat er gebeurt. Een groepje jongeren is er na sluitingstijd met zaklampen gezien.
- Overdag is er voldoende personeel aanwezig, maar na de werkuren, tegen sluitingstijd is er geen toezicht. Vroeger was er een portier aanwezig. Over het gebrek aan toezicht naar sluitingstijd toe blijkt ruime bezorgdheid te bestaan bij de omwonenden. Een dame werd beroofd overdag, werd verteld.
- Omwonenden, van wie de tuinen grenzen aan de begraafplaats, geven aan dat er gevallen zijn van inbraak via de begraafplaats. Iemand vroeg of er prikkeldraad op de muur kon worden voorzien, iemand anders zag dit helemaal niet zitten – 'gevoel van concentratiekamp

te zitten'. Iemand gaf de suggestie om camera's te plaatsen, een ander heeft daar een naar gevoel bij. Bomen dicht tegen de muur, die het gemakkelijk maken over de muur te klimmen vanuit de begraafplaats werden ook aangehaald als knelpunt.

Recreatie:

- Er is consensus dat je van de grafmonumenten moet afblijven; speeltoestellen zijn niet gewenst. Er zijn genoeg speeltuinen in de buurt. Er was ook eensgezindheid dat voetballen ongepast is.
- Welke recreatie mogelijk of aanvaardbaar is, hangt af van hoe de zones zijn ingericht. Iemand gaf aan dat, indien het grote grasveld in het oud gedeelte als bloemenweide zou ingericht zijn, dit ook voetballers zou tegenhouden.
- Mensen moeten op gepast gedrag gewezen worden. De nieuwe onthaalborden worden positief onthaald; het is een begin.
- Een vorm van toezicht vonden meerdere aanwezigen belangrijk. Nu is er enkel tijdens de werkuren personeel aanwezig. Er is vooral vraag naar iemand die dicht bij de mensen staat, uit de buurt, die met mensen in gesprek gaat over (on)gepast gedrag. Iemand gaf aan dat dit belangrijker is dan politie, die verder van de mensen staan. Nog iemand vond het belangrijk een verantwoordelijkheidsgevoel bij de buurt te creëren, of te werken met sociale tewerkstelling die een oogje in het zeil houdt. Iemand anders gaf aan dat er vooral in juli-augustus problemen zijn met schoolgaande jeugd. Een idee was vzw Jong te vragen of zij mogelijkheden zien hierrond te werken (bv. via project 'check it out') – zij zijn gevestigd aan het Jan Yoens plein.
- Over picknicken op de begraafplaats zijn de meningen verdeeld. Iemand vraagt hier geen reclame voor te maken. Iemand anders vindt dat het grasveld in het oud gedeelte zich beter leent tot picknicken dan het Westerringspoor. Dat is minder aantrekkelijk ingericht, en wordt als hooiland beheerd.
- Iemand gaf aan dat ze haar kinderen heeft leren fietsen op de begraafplaats. Dit was voor haar de enige plaats in de wijk waar dit op een veilige manier kan.
- De kunsttrappen van Karel Verhoeven zijn bedoeld als speels element, niet als speeltoestel. Je mag erop zitten. Enkele mensen vinden dit leuk, maar niet iedereen vindt het gepast. Eerst stonden deze installaties samen op het grote grasveld van het oud gedeelte, nadien werden ze verspreid over de begraafplaats. Het is niet gepast deze toestellen naast graven te plaatsen, gaf iemand aan. Een andere deelnemer vond hier net een manier in om haar kindje even los te laten bij het grafbezoek. Iemand vroeg zich af of de toestellen nu niet op grond staan waar nog mensen begraven liggen. *Dit blijkt enkel het geval voor het element op het kinderperk. Er werd al opdracht gegeven dit te verplaatsen.*
EDIT 15/01/2018: N.a.v. Wereldlichtjesdag staan alle elementen nu aan de hoofdingang. Binnenkort krijgen ze terug een plaats op het centrale grasveld van het oud gedeelte.
- Er is nood aan groene ruimte in de buurt (kant Ferrerlaan). Iemand vroeg zich af of de tuin van het Museum Dr. Guislain niet deels ging worden opengesteld.
- Er wordt wel eens hondenpoep gevonden.
- Passieve recreatie zoals kunst en poëzie vonden de aanwezigen goed passen op een begraafplaats.
- Iemand vroeg naar niet-confessionele/filosofische educatie voor kinderen en volwassenen op de begraafplaats.

IX BIBLIOGRAFIE

- Agentschap Onroerend Erfgoed (2015) Onroerend Erfgoed, Digitaal beschermingsdossier DO002005, Westerbegraafplaats. Geraadpleegd van <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/126562>
- Anoniem (1943) Lijst van waardevolle monumenten
- Capiteyn A. & Decavele J. (1981) In steen en brons, van leven en dood. Inventaris van de waardevolle grafmonumenten en portretgalerij van verdienstelijke personen rustend op de begraafplaatsen van de stad Gent. Dienst Stedelijke Begraafplaatsen, Stadsarchief, 1981
- Depestel S. (2009) Monumenten ter ere van gesneuvelden uit de eerste wereldoorlog in Gent: een (kunst)historisch overzicht met voorstellen ter bevordering van de instandhouding en eventuele restauratie. Masterthesis Artesis Hogeschool Antwerpen.
- Dhanens P. (2016) Militaire graven op de Westerbegraafplaats te Gent in “Gentsche Tydinghen”.
- Hernalsteen A. (1992) De Westerbegraafplaats. Masterthesis UGent.
[inventarisatie van de grafkelders langs de dreef oud gedeelte]
- Hernalsteen A. (2002) De Westerbegraafplaats van Gent. Kleine cultuurgids van de Provincie Oost-Vlaanderen.
[Voorgeschiedenis, beschrijving, enkele belangrijke grafmonumenten]
- Wylleman L. (1973) Architect Adolphe-Edouard-Theodore Pauli 1820-1895, onuitgegeven licentiaatsvergaandeling, RUG, 193-203. Geciteerd in de inventaris bouwkundig erfgoed <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/126562>
- Stadsarchief Gent: Modern archief CC: 1c
[specifieke verwijzingen naar ‘SAG’ in voetnoten bij te tekst in historische nota]
- Stad Gent Dienst Burgerzaken (data variabel) Papieren dossierfiches grafconcessies.